बैजनाथ गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

रामपुर, बाँके

लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

आवधिक योजना

(२०७८/७९-२०८२/८३)

मन्तव्य

बाँके जिल्लाका ८ वटा स्थानीय तहहरूमध्ये यस बैजनाथ गाउपालिकाको क्षेत्रफल १४२.८२ वर्ग कि.मी रहेको छ । उपलब्ध सीमित स्रोत साधनका बाबजुद यस बैजनाथ गाउँपालिका तराइको सम्म भूगोल भएकाले बिकासका गतिबिधि संचालन गर्न तुलनात्मक रुपमा सहज अनुभूति गरिएको छ । गाउँपालिकालाई समृद्ध बनाउनका लागि सम्भावित श्रोत र आधारहरू प्रशस्त मात्रामा छन् । साविकका चिसापानी, नौवस्ता, वनकटवा र टिटिहिरिया गाविस मिलेर गठन भएको बैजनाथ गाउँपालिकाको केन्द्र वडा नं. ५ रामपुरमा अवस्थित छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नेपालको संविधानको अनुसूची ८ मा उल्लेख भएका स्थानीय तहको अधिकारको थप व्याख्या गरी स्थानीयय सरकारलाई स्थानीय स्तरका समग्र विकासका योजनाहरू निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । ऐनको परिच्छेद -३ दफा ११ को उपदफा २ (छ) (१) मा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजना सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन साथै बुँदा नं. २ मा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय, प्रविधि र पूर्वाधारजन्य विकासका लागि आवश्यक आयोजना तथा परियोजनाहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार समेत स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा भए सम्म सबै बिषयबस्तु समेटने गरी यस गाउँपालिकाको पहिलो आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

उपलब्ध सीमित श्रोत र साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी गाउँपालिकाको क्षेत्रगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्यक्रमहरूको निर्धारण गरी व्यापक जनसहभागितामा तयार पारिएको यस गाउँपालिकाको समग्र विकासको आवधिक योजनाले गाउँपालिकाको समग्र विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुर्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस आवधिक योजनाले प्रायः सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भए तापनि सीमित श्रोत साधन र निश्चित समयको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

योजनाबद्ध विकासको आधारको रुपमा रहने यो आवधिक योजना तयार गर्न सहयोग पुर्याउने गाउँकार्यपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरू, सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य वडा तहमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी, वडा-वडामा गई तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुर्याउनु हुने तथा तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण गाउँपालिकाबासी लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा गाउँपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसै गरी यो आवधिक योजनाको दस्तावेजीकरण गरी अन्तिम आकार प्रदान गर्न सहयोग गर्ने श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौँलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, गाउँपालिकाको विकासको आधार चित्र कोर्न यो आवधिक योजना सहयोगी बनोस् र "समृद्ध बैजनाथको आधार, कृषि, उद्योग, पर्यटन र पूर्वाधार" बनाउन हामी सबैलाई उपयुक्त दिशा प्राप्त होस् भन्ने आशा गरेको छु ।

मान बहादुर रुचाल
ठकुरी
अध्यक्ष

शब्द-शुभेच्छा

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि गाउँपालिकाको समग्र विकास योजना आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी गाउँपालिकाको आवधिक योजना तयार गरिएको छ । यो योजनाले गाउँपालिकाको वस्तुगत भौतिक अवस्थाको एकिन तथ्याङ्क सहितको आधार नक्सा तथा अन्य विषयगत तथ्यहरूको विवरण तयार पारी सोको आधारमा दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्यक्रमहरू निर्धारण गरेको छ । अव्यवस्थित र योजना विहीन विकास क्रियाकलापले हामीलाई सही दिशा निर्देश गर्दैन भने अर्कोतर्फ समय र स्रोतको समेत उच्चतम सदुपयोग हुन सक्दैन । तसर्थ यस गाउँपालिकामा उपलब्ध साधन र स्रोतको उच्चतम सदुपयोग गरी निर्दिष्ट समय सीमाभित्र, निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल गर्न यस प्रकारको आवधिक योजनाको आवश्यकता परेको हो ।

पूर्वाधार विकास, कृषि, पर्यटन र औद्योगिक बिकास मार्फत समग्र गाउपालिकाको सोचका साथ तयार गरिएको यस आवधिक योजनाले गाउँपालिकाको दीर्घकालीन विकासमा सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु ।

अन्त्यमा, आवधिक योजना तयारी गर्ने शिलशिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्षरुपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण गाउँपालिकाबासी, गाउँपालिका प्रमुखज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, विभिन्न विषयगत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण विषयगत शाखा तथा कार्यालयका प्रमुख, वडा अध्यक्षज्यूहरू, विभिन्न संघसंस्था, वडा सचिवहरू, गाउँकार्यपालिकाका कर्मचारीहरू तथा आवधिक योजनालाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौंलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यसबाट समग्र बैजनाथ गाउपालिकालाई निश्चित गन्तब्य सम्ममा पुग्ने मार्ग प्रशस्ति गर्ने आशा लिएकी छु।

शारदा रेग्मी
उपाध्यक्ष
२०७८ असार

मेरो कलमबाट

मुलुकको संबिधानअनुसार संघिय शासन पद्धतिको अवधारणालाइ साकार पार्न संघ, ७ वटा प्रदेश र ७५३ वटा स्थानीय तहको सरकारका माध्यमबाट शासकीय अधिकारको प्रयोग भइ रहेको छ । स्थानीय तह सबैभन्दा नजिकका जनताका घरदैलोका सेवाप्रदायक निकाय भएकोले यस्ता निकायबाट प्रदान हुने सेवा तथ्यमा आधारित र विश्वसनीय हुनु जरुरी छ । संबिधानमा शासकीय अधिकार बाँडफाँड गरि सोही आधारमा सबैतहका सरकारले सम्पादन गर्ने कार्यको विश्लेषण गरि स्थानीय सरकार संचालन एंन २०७४ स्वीकृत भइ यही ऐनका माध्यमबट सबै स्थानीय तहबाट शासकीय अभ्यास भइ रहेको छ ।

स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ११ मा स्थानीयतहबाट संचालन हुने काम कर्तब्य र अधिकारको चर्चा गरिएको छ । सो दफामा उल्लेख भएका कामका अतिरिक्त अन्य काम सम्पादन गर्न स्थानीय तहले नीति, एंन, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, मार्गदर्शन, योजना, कार्यक्रम बनाउने उल्लेख गरिएको छ । ऐनमा स्थानीय स्तरको बिकासका लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समयसीमा र प्रक्रियासँग अनुकुल हुने गरी शुसासन, वातावरण, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन, अनुकूलन, विपद ब्यबस्थापन, संस्थागत सेवा प्रवाह, संगठन तथा प्रशासन, भौतिक पूर्वाधार, योजना ब्यबस्थापन, समन्वय र सहकार्य, न्यायिक कार्यको सम्पादन, लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता बिषयलाई ध्यान दिइ आवधिक, वार्षिक रणनीतिगत, बिषय क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दिर्घकालीन बिकास योजना बनाई लागू गर्ने ब्यबस्था रहेको छ । सो कानुनी आधारमा रही गाउपालिकाको चालु आवको स्वीकृत बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम अनुसार बैजनाथ गाउपालिकाको प्रथम आवधिक योजना तयार गरिएको छ ।

यस योजना तर्जुमा गर्दा सबै वडाका जन प्रतिनीध, आम बुद्धिजीबी लागायत सरोकारवालाको सहभागितामा विभिन्न माध्यमबाट राय सल्लाह सुझाब र प्रतिक्रिया लिइएको थियो । साथै गाउपालिकाका सबै बिषयगत समितिमा कलस्टरका आधारमा ब्यापक छलफल गरिएको छ । यस योजनाको माध्यमबाट गाउपालिकाबाट संचालन गरिने सबै क्रियाकलापको निश्चित लक्ष्य र उद्देश्य निर्धारण गरि सोही आधारमा बजेट बिनियोजन गरिने दीगो बिकासको स्थानीयकरण हुने आशा गरिएको छ । यसका लागि गाउपालिकाको विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र सकारात्मक दबाब हुनु अति आवश्यक छ ।

विगतका पाठ सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन ।यस घडीमा जननिर्वाचित प्रतिनिधिज्यू हरूको अन्तिम कार्याअ(वधिको संघारमा यस गाउँपालिकाको पहिलो पञ्चवर्षीय आवधिक योजना तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै हर्षित छु ।

योजना, परियोजना, कार्यक्रमहरू वस्तुनिष्ठ, आवश्यकताको पहिचान, माग र अर्थपूर्ण सहभागिताको आधारमा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय सरकारबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन् । यसैकारण वर्तमान हाम्रो धरात(लीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, जनसाङ्ख्यिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान तथा विश्लेषण पश्चात् यस गाउँपालिकाको क्षेत्रगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्यक्रमहरूको निर्धारणले सो लक्ष्य पूरा गर्ने उद्देश्यका साथ यो तयार गर्ने प्रयास गरिएको छ । पहिलो प्रयास र सबै तथ्य, तथ्याँकको अभाबमा तयार गरिएको यस आवधिक योजनालाइ त्रुटिरहित बनाउन सकिएको छैन । आगामी आवधिक योजानामा सबैका रचनात्मक सुझाबको सम्मान गर्नेछौं । आवधिक योजना तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने गाउँपालिका अध्यक्षज्यू, उपाध्यज्यू, वडा अध्यक्ष(ज्यूहरू, कार्यपालिकाका सदस्यज्युहरू,अन्य निर्वाचित जनप्रतिनिधिज्यूहरू, विभिन्न विषयगत समितिका संयोजक तथा सदस्यज्यूहरू, कार्यालयका शाखा प्रमुखज्यू लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी मित्रहरू, वडा सचिव र अन्य कर्मचारी साथीहरू तथा तथ्याङ्क संकलनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने तथ्यांक संकलक तथा विभिन्न संघसंस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू,गाउपालिकाका शिक्षक, वुद्धिजिवी वर्ग, समुदायका ब्यक्तित्व र अन्य कर्मचारी मित्रहरू, राजनीतिक दलका अगुवा नेतागण,नागरिक समाज, उधोग वाणिज्यसंघका नेतृत्व तह र नागरिक समाजका अगुवाका साथै आवधिक योजना(लाई अन्तिम रुप दिइ पुस्तकको आकार बनाउन प्राविधिक सहयोग गर्ने परामर्शदाता श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.काठमाडौं प्रति समेत हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, यो आवधिक योजनाले समग्र बैजनाथको उद्देश्य प्राप्तिमा सफलता प्राप्त गर्न सहयोग पुग्ने आशा व्यक्त गर्दछु ।

दान बहादुर ऐडी
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषयसूची

परिच्छेद – १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य	२
१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू	२
१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू	१५
१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया	१५
परिच्छेद – २: गाउँपालिकाको समष्टिगत परिचय	१७
२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय	१७
२.२ स्थानिक विश्लेषण (Spatial Analysis)	१८
२.३ जनसांख्यिक विश्लेषण	२६
२.४ सेवा प्रवाह र सेवा क्षेत्रको वितरण	२८
परिच्छेद – ३: समष्टिगत दिर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	३१
३.१ गाउँपालिका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (lead sectors)	३३
३.२ विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू	३३
परिच्छेद – ४: आर्थिक क्षेत्र	३७
४.१ भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)	३९
४.२ कृषि	४०
४.३ सहकारी	६०
४.४ पर्यटन	६४
४.५ खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	७४
४.६ बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र	८४
४.७ गरिबी निवारण	९०
परिच्छेद – ५: सामाजिक क्षेत्र	१०५
५.१ शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि	११५
५.२ स्वास्थ्य	१२३
५.३ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य	१३४
५.४ लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण	१४९
५.५ बालबालिका	१५४
५.६ युवा, मानव संसाधन श्रम तथा रोजगार	१६०
५.७ खेलकुद तथा मनोरञ्जन	१६६
५.८ सामाजिक सुरक्षा	१७१
५.९ शान्ति सुरक्षा	१७४
५.१० शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन	१७८

परिच्छेद – ६: पूर्वाधार विकास १९५
६.१ खानेपानी तथा सरसफाई १९५
६.२ सिंचाई २०२
६.३ ऊर्जा २०८
६.४ सडक तथा यातायात २१२
६.५ आवास, भवन तथा वस्ती विकास २१९
६.६ सूचना तथा सञ्चार २२३
परिच्छेद – ७: वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन २२९
७.१ वन तथा भू-संरक्षण २२९
७.२ जलाधार व्यवस्थापन २३७
७.३ विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन २४०
७.४ वातावरण संरक्षण २४६
परिच्छेद – ८: संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन २५३
८.१ सुशासन तथा सेवा प्रवाह २५३
८.२ मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय २५९
८.३ तथ्याङ्क, व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन २६२
परिच्छेद – ९: कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन २६६
९.१ योजना प्राथमिकीकरण तथा कार्यान्वयन २६६
९.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन २७१
अनुसूचीहरु २७२
अनुसूची १- विश्वका केही विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययन २५१
अनुसूची २- नमूना गाउँपालिका प्रस्तावित मानकहरू २९०
अनुसूची ३- बैजनाथ गाउँपालिका वडास्तरमा माग भएका विषयक्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको विवरण १९४
अनुसूची ४- आवधिक योजना तयारीको माइन्यूटिङ्ग, प्रस्तुतीकरण तथा वडा भेलामा उपस्थिति र तस्वीरहरू ३०७

परिच्छेद - १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको इतिहासमा लामो समयसम्म निरङ्कुश शासनको रूपमा रहेको राणा शासनको अन्त भएर वि.सं. २००७ सालमा प्रजातन्त्र स्थापना भएको बिन्दुदेखि वि. सं. २०७२ सालमा संविधान सभाद्वारा जारी गरिएको जनता निर्मित नेपालको संविधानको घोषणासम्म आइपुग्दा नेपालले प्रजातन्त्रको स्थापना पश्चात् समेत ६५ वर्ष लामो राजनैतिक तथा सामाजिक सङ्क्रमणबाट गुज्रन परेको यथार्थ हाम्रो साम्‌ छ । समग्र विकासको दृष्टिकोणबाट हेर्दा बितेका करिब ६५ वर्ष राजनैतिक अधिकार प्राप्तिका संघर्षमा मात्र केन्द्रित भएका छन् । हामी भन्दा पछि स्वतन्त्र भई आर्थिक विकासतर्फ पाइला चालेका पूर्वी तथा मध्य एसियाका धेरै मुलुकहरू विकासमा हामीभन्दा कैयौँ गुणा अगाडि लम्किसकेका छन् । कुनै समयमा नेपालले आर्थिक, भौतिक तथा सैन्य सहयोग गर्ने हाम्रा छिमेकी राष्ट्रहरू भारत र चीनले समेत विकासको नयाँ उचाई हासिल गरेका छन् तर नेपाल भने अविकासको एउटा दुश्चक्रमा फँसेको जस्तो प्रतित हुन्छ। नेपालको यस्तो अवस्था रहनुका विभिन्न कारणहरू हुन सक्दछन् । ती कारणहरूमध्ये प्रमुख कारणहरू हाम्रा विकास प्रयासहरू अवैज्ञानिक, आत्मगत, एकाङ्गी, अव्यवहारिक हुनु र पर्याप्त खोज तथा अनुसन्धानबिनै विकास योजना अगाडि बढाउनु समेत हो ।

जनताको संविधान जारी भैसके पश्चात्को निर्वाचनबाट नयाँ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरू गठन भएका कारण नयाँ सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाअनुरूपको राज्यको पुनर्संरचना समेत भैसकेको छ। तीन तहका सरकारले जनतालाई सेवा तथा सुविधा प्रदान गरिरहेको यस ऐतिहासिक कालखण्डमा सम्पूर्ण राष्ट्र नै समग्र विकास र आर्थिक समृद्धिको मूलमन्त्र लिएर अगाडि बढी रहँदा वर्षौंदेखि व्याप्त अविकास, गरिबी, रोगव्याध, पछौटेपन, अशिक्षा, असुविधा र अन्यायको दुश्चक्रमा पिल्सिएका आम स्थानीयवासीमा नयाँ परिवर्तन र राज्य व्यवस्थाले आशाको सञ्चार गराएको छ ।

मूलतः स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नेपालको संविधानको अनुसूची ८ मा उल्लेख भएका स्थानीय तहको अधिकारको थप व्याख्या गरी स्थानीय सरकारलाई स्थानीय स्तरका समग्र विकासका योजनाहरू निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । ऐनको परिच्छेद -३ दफा ११ को उपदफा २ (छ) (१) मा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन साथै बुँदा नं. २ मा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय, प्रविधि र पूर्वाधारजन्य विकासका लागि आवश्यक आयोजना तथा परियोजनाहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार समेत स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको समग्र गाउँपालिका विकासको आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

कुनै पनि स्थानको समग्र विकासको ढोका खोल्ने महत्वपूर्ण भूमिका भौतिक तथा आर्थिक विकासले खेल्ने भएकोले विकास योजना निर्माण गर्दा भौतिक विकास र आर्थिक विकासको आधार खाका तयार पार्नु एकदमै महत्वपूर्ण हुन्छ । यो योजनाले गाउँपालिकाको वस्तुगत भौतिक अवस्थाको यकिन तथ्याङ्क सहितको आधार नक्सा तथा अन्य विषयगत तथ्यहरूको विवरण तयार पारी सोको आधारमा अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजना र रणनीतिहरू तयार पारेको छ । एकातर्फ अव्यवस्थित र योजना विहीन विकास क्रियाकलापले हामीलाई सही दिशा निर्देश गर्दैन भने अर्कोतर्फ समय र स्रोतको समेत उच्चतम सदुपयोग हुन सक्दैन । तसर्थ निर्दिष्ट समय सीमाभित्र रही निश्चित प्रकारका विकास योजनाहरूलाई निर्दिष्ट उपलब्धिहरू हासिल गर्ने हेतुले निर्माण गर्दा विकासका क्रियाकलापहरू व्यवहारिक, समय सान्दर्भिक र उच्च प्रतिफलमुखी हुन जान्छन् । तसर्थ यस गाउँपालिकामा उपलब्ध साधन र स्रोतको उच्चतम सदुपयोग गरी निर्दिष्ट समय सीमाभित्र, निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल गर्न यस प्रकारको आवधिक योजनाको आवश्यकता परेको हो ।

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

यस योजनाको मूल उद्देश्य गाउँपालिकाका आवधिक योजना निर्माण गर्नु हुने छ, जस अन्तर्गतः

- दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्य योजना तयार पार्ने
- सो कार्यका लागि गाउँपालिकाको स्पष्ट आधार नक्सा तयार पार्ने
- भौतिक पूर्वाधार विकास योजना तयार पार्ने
- सामाजिक-सांस्कृतिक विकास योजना तयार पार्ने
- आर्थिक विकास योजना तयार पार्ने
- वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना तयार पार्ने
- सेवा प्रवाह तथा संस्थागत विकास योजना तयार पार्ने
- व्यापक जनसहभागितामा क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, अपेक्षित परिणाम र कार्यक्रमहरूको निर्धारण गर्ने

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू

कुनै पनि आवधिक योजना निर्माण गर्नका लागि आधारहरू आवश्यक पर्दछन् । मुख्यतया कुनै पनि स्थान विशेषको योजना निर्माण गर्दा वैधानिक र नीतिगत आधारहरू स्पष्ट हुनु आवश्यक भएकोले यो गाउँपालिका नेपालको सङ्घीय गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरू रहेकोमा जनतासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने आधारभूत तहको स्थानीय निकाय हो । नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई एक प्रकारको पूर्ण स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित गरेकोले स्थानीय स्तरका विकास योजनाहरू तर्जुमा गर्ने र ती योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय तहलाई नै प्राप्त भएको छ । मुलतः यसै वैधानिक आधारको पृष्ठभूमिमा रहेका थप निम्न आधारहरूमा रहेर यो आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

१. विद्यमान ऐन तथा वैधानिक रूपमा प्राप्त आधारहरू

(क) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ को उपदफा २ (छ) बमोजिम नेपालमा सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली लागू भए पश्चात् स्वायत्त स्थानीय सरकारको रूपमा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजना सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन गर्ने अधिकार सङ्घीय तथा प्रादेशिक कानून तथा नीति नियमहरूसँग सङ्गत हुने गरी स्थानीय सरकारलाई नै प्राप्त भएकोले सो वैधानिक व्यवस्थाबमोजिम यो आवधिक योजना निर्माण गरिएको छ । साथै संविधानको मर्मअनुरूप सङ्घीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय स्तरमा निर्माण भएका सम्पूर्ण विद्यमान ऐन नियमहरूको सान्दर्भिक प्रावधानअनुरूप आवधिक योजनालाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

(ख) अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको धारा ५९ बमोजिम विभिन्न तहका सरकारहरूलाई प्राप्त वित्तीय अधिकार तथा धारा ६० बमोजिम राजश्व स्रोतको बाँडफाँट गर्न बनेको यस ऐनले आकर्षित गर्ने प्रावधानहरूलाई समेत राजश्वको अधिकार, त्यसको बाँडफाँट, ऋण, अनुदान, बजेट व्यवस्थापन, सार्वजनिक खर्च र वित्तीय अनुशासन कायम गर्न आवश्यक व्यवस्थाहरू गरेकोले यी पक्षहरूलाई यो योजना निर्माण गर्दा आधार बनाइएको छ ।

(ग) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन २०७४

नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा ३ मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय स्रोत र धारा २५१ अन्तर्गत देशभर छरिएर रहेका प्राकृतिक स्रोतहरूको परिचालनबाट प्राप्त राजश्व वा स्रोतको प्रयोग गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रावधानहरू रहेको यस ऐनलाई यस आवधिक योजना निर्माणमा एक आधारको रूपमा लिएको छ ।

२. विद्यमान राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू

सबैभन्दा महत्वपूर्ण राष्ट्रिय नीतिहरूमध्ये संविधानको धारा ५१ मा रहेका नीतिहरूलाई मूल आधार मानेर योजना निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यी मध्ये पनि स्थानीय तहहरूले निम्न नीतिहरूलाई प्रमुख आधार मान्नु उपयुक्त रहेकोले सोही आधारमा यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीति	विकाससम्बन्धी नीति
सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीति	सामाजिक न्याय र समावेशीकरणसम्बन्धी नीति
अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीति	नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीति
कृषि र भूमि सुधारसम्बन्धी नीति	श्रम र रोजगारसम्बन्धी नीति
प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति	

राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६८	पर्यटन नीति, २०६५
वन नीति, २०७१/तथा वातारण संरक्षण,	राष्ट्रिय युवा नीति,२०७२/ राष्ट्रिय खेलकुद नीति,२०६७
राष्ट्रिय कृषि नीति,२०६१	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समोवेशीकरण नीति, २०६३
औद्योगिक नीति, २०६७	सिंचाई नीति, २०७०
जलाधार नीति	राष्ट्रिय शिक्षा नीति
जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७	जैविक विविधता संरक्षण नीति,२०६३
राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९	स्वास्थ्य नीति, २०४८
वाणिज्य नीति, २०६५	स्थानीय पूर्वाधार विकास नीति, २०६१
श्रम तथा राष्ट्रिय रोजगार नीति,२०७१	सूचना प्रविधि नीति, २०६७
आपूर्ति नीति, २०६९	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३
जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२	विकास सहायता परिचालन नीति
सार्वजनिक-निजी साझेदारी नीति, २०७२	बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९
अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समावेशी शिक्षा नीति,२०७३	राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१
नवीकरणीय उर्जा अनुदान नीति, २०६९/राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८	राष्ट्रिय जनसङ्ख्या नीति, २०७१
प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा एवम् तालिम नीति	राष्ट्रिय बीउ विजन नीति,२०५६
कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१	संस्कृति नीति, २०६८
राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४	जलविद्युत विकास नीति, २०५८

लगायत प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका सान्दर्भिक नीतिहरूलाई योजना निर्माणको आधार बनाइएको छ ।

३. सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू

कुनै पनि स्थानीय तहले योजनाको दीर्घकालीन, सोच, लक्ष्य र उद्देश्य तय गर्दा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरूसँग सामञ्जस्यता कायम गरी गर्नुपर्ने भएकोले यस योजनाले निम्न सोचहरूलाई आधार बनाएको छ ।

(क) दीर्घकालीन सोच वि.सं. २१००

लामो राजनैतिक संक्रमण पश्चात राजनैतिक स्थायित्वको जगमा उभिएर तीव्र आर्थिक विकास र समृद्धिको लागि आयमा वृद्धि, गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण तथा आर्थिक जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै वि.सं. २०७९सम्ममा अति कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति

गर्दै वि सं. २०८७ सम्मा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्थर भएको मुलुकमा रूपान्तरण हुने गरी यस दीर्घकालीन सोच तयार पारिएको उल्लेख छ ।

यस सोचको मूल लक्ष्य सामाजिक न्यायमा आधारित समतामूलक समाज निर्माण गर्ने हो । यसको मूल रणनीति भनेको आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत साधनलगायत अर्थतन्त्रका सहयोगी क्षेत्रको परिचालनमार्फत् रूपान्तरणका कार्यक्रममा लगानी केन्द्रित गर्नु हो । यसर्थ नारामा दीर्घकालीन सोचलाई "समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली" तय गरिएको छ । यस सोचको अपेक्षित उपलब्धिमा "समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मख अर्थतन्त्रसहितका समान अवसार प्राप्त, स्वस्थ, शिक्षित मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुक" मा नेपाललाई रूपान्तरण गर्ने रहेको छ ।

दीर्घकालीन सोच वि. सं. २१०० ले लिएका राष्ट्रिय रणनीति

- तीव्र, दिगो र रोजगारमूलक आर्थिक वृद्धि गर्ने,
- सुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने,
- आन्तरिक तथा अन्तरदेशीय अन्तरआवद्धता एवम् दिगो शहर/बस्ती विकास गर्ने,
- उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने,
- पूर्ण, दिगो र उत्पादनशील सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण गर्ने र
- सार्वजनिक सेवाको सुदृढीकरण, प्रादेशिक सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता सम्बर्द्धन गर्ने ।

रूपान्तरणका प्रमुख संवाहक

दीर्घकालीन सोचका रणनीति कार्यान्वयन गरी राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न देहायबमोजिम सामा(जक-आर्थिक रूपान्तरणका संवाहक अवलम्बन गरिएको छ । यी संवाहकलाई दीर्घकालीन सोचको प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा समेत लिई तदनुरूप साधन-स्रोतको व्यवस्था गरिने छ । आगा(मी आवधिक योजनाहरू तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय आवश्यकताअनुसार प्राथमिकताहरूमा समयानुकूल परिमार्जन गरिने छन् ।

१. गुणस्तरीय एकीकृत यातायात, प्रणाली सूचना प्रविधि तथा सञ्चार पूर्वाधार र बृहत् सञ्जा(लीकरण,
२. गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण, उद्यमशील कार्य संस्कृति विकास र सम्भावनाको पूर्ण उपयोग,
३. जल विद्युत उत्पादन वृद्धि र हरित अर्थतन्त्र प्रवर्द्धन,
४. उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि,
५. गुणस्तरीय पर्यटन सेवाको विकास र विस्तार,
६. आधुनिक, दिगो र व्यवस्थित शहरीकरण, आवास र वस्ती विकास,
७. प्रादेशिक र स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र सुदृढीकरण तथा औपचारिक क्षेत्रको विस्तार,
८. सामाजिक संरक्षण र सुरक्षाको प्रत्याभूति र
९. शासकीय सुधार र सुशासन अभिवृद्धि ।

सहयोगी क्षेत्र

दीर्घकालीन सोचका लक्ष्य हासिल गर्ने सन्दर्भमा रूपान्तरणका सम्भाव्य क्षेत्रको प्रभावकारी परिचालन गर्न देहायका क्षेत्रहरूलाई प्रमुख सहयोगी क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ ।

१. संविधान लोकतन्त्र र विकासप्रतिको राजनीतिक प्रतिबद्धता,
२. जनसांख्यिक लाभ र नागरिक सचेतना,
३. भौगोलिक अवस्थिति र प्राकृतिक विविधता तथा सम्पन्नता,
४. सामाजिक-सांस्कृतिक विविधता तथा मौलिक पहिचान,
५. सामाजिक पूँजी र विश्वभर फैलिएका नेपाली समुदाय,
६. स्वच्छ र नवीकरणीय ऊर्जा,
७. मित्रराष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सद्भाव र
८. सङ्घीय शासन प्रणाली र वित्तीय सङ्घीयता ।

दीर्घकालीन सोचको परिदृश्य र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

दीर्घकालीन सोचका राष्ट्रिय लक्ष्यहरू प्राप्तिको लागि उच्च आर्थिक वृद्धिदर आवश्यक हुन्छ । यस अवधिमा वार्षिक औसत १०.५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरको प्रारम्भिक लक्ष्य अनुमान गरिएको छ । यसमध्ये कृषि क्षेत्रमा औसत ५.५ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रमा औसत १३ प्रतिशत र सेवा क्षेत्रमा वार्षिक औसत १०.९ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

दीर्घकालीन सोचको अवधिको आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्यअनुरूप यस सोच अवधिको अन्तिम वर्षमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको अंश हालको २७ प्रतिशतबाट घटेर ९ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रका अंश हालको १५.२ प्रतिशतबाट वृद्धि भई ३० प्रतिशत र सेवा क्षेत्रको अंश हालको ५७.८ प्रतिशतबाट ६१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । यसबाट कृषि क्षेत्रमा रहेको ठुलो जनशक्ति उद्योग र सेवा क्षेत्रमा स्थानान्तरण हुने छ । आगामी २५ वर्षमा उद्योग र सेवाको व्यापक विस्तार भई अर्थतन्त्रमा ठुलो संरचनागत एवम् गुणात्मक परिवर्तन हुने अनुमान छ ।

दीर्घकालीन सोचको आधार वर्ष २०७५/७६ मा नेपालको प्रतिव्यक्ति आय १ हजार ४७ अमेरिकी डलर रहेको छ। वि.सं. २०७९ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने र वि.सं. २०८७ मा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुने छ। वि.सं. २१०० मा १२ हजार १ सय अमेरिकी डलर प्रतिव्यक्ति आयसहित नेपाल उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्थापित हुने छ ।

माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू हासिल गर्न माथि उल्लेखित रूपान्तरणका संवाहक तथा सहयोगी क्षेत्रका अतिरिक्त देहायका तत्वलाई प्रमुख आधार लिइएको छ ।

१. संविधानका राज्यका नीति र मौलिक हक प्राप्त गर्न उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धि आवश्यक रहेको ।

२. राजनीतिक तथा नीतिगत स्थिरता कायम भई आर्थिक समृद्धितर्फ उन्मुख अवस्था सिर्जना भएको ।

३. समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गरी सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको लगानी वृद्धि गर्ने उपयुक्त वातावरण निर्माण भएको ।

४. जनसांख्यिक लाभ र प्राकृतिक स्रोत-साधनको महत्तम उपयोग गरिने ।

५. ज्ञान, सीप, पूँजी र प्रविधि तथा पूर्वाधार र ऊर्जा विकास गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।

६. वि.सं. २०८७ सम्म दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्ने राष्ट्रिय प्रतिवद्धता रहेको ।

७. विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा तीव्रता प्रदान गर्न आयोजना बैंक, आयोजना पूर्व तयारी र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई सुदृढ बनाइने ।

८. अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई क्रमशः औपचारिक र उत्पादनशील बनाइने ।

९. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विदेशी लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक सुधार र एकद्वार प्रणाली अपनाइने ।

१०. ज्ञानमा आधारित अर्थतन्त्र विकास गरी समृद्धि हासिल गर्ने ।

दीर्घकालीन सोचका प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्यहरू देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औसत)	प्रतिशत	६.८	१०.५
२.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२७.०	९
३.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१५.२	३०
४	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	५७.८	६१
५.	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	१०४७	१२१००
६.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसङ्ख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	१८.७	०

७.	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	२८.६	३
८.	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसङ्ख्याको अनुपात (Plamara-tio)	अनुपात	१.३	१.१
९.	सम्पत्तिमा आधारित जिनी गुणक (Gini Coefficient)	गुणक	०.३१	०.२५
१०.	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३८.५	७२
११.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	३
१२.	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६.५	७०
१३.	जलविद्युत तथा नवीकरण(ीय ऊर्जा उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	१,०७४	४०,०००
१४.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	१००
१५.	प्रतिव्यक्ति विद्युत उपभोग	किलोवाट घण्टा	१९७	३,५००
१६.	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७८.९	९९
१७.	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग	कि.मि.	६,९७९	३३,०००
१८.	द्रुत मार्ग (भूमिगत मार्गसमेत)	कि.मि.	०	२,०००
१९.	रेलमार्ग	कि.मि.	४२	२,२००
२०.	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल जनसङ्ख्या	प्रतिशत	५५.४	१००
२१.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९.७	८०
२२.	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना	२३९	२०

२३.	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	३९	८
२४.	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२७	२
२५.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९८
२६.	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४३.९	९५
२७.	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९.५	४०
२८.	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	२०	९५
२९.	आधारभूत सामाजिक सुरक्ष(।मा आबद्ध जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१७	१००
३०	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक	०.९२५	१
३१.	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.५७४	०.७६०

स्रोतः १. राष्ट्रिय लेखा, आ.व. २०७५/७६; २. बहुआयामिक गरिबीको प्रतिवेदन २०१८; ३. नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण-२०१६; ४. राष्ट्रिय जनगणना, २०६८; ५. मानव विकास प्रतिवेदन २०१८

नोटः (i) दीर्घकालीन सोचको मार्गचित्र र रणनीति, २५ वर्षमा नेपाल उच्च आय भएको मुलुकको स्तरमा पुग्ने लक्ष्य र अन्य देशहरूको विकासको अनुभवका आधारमा प्रारम्भिक अनुमान गरिएको छ ।

(ii) शून्य प्रतिशत गरिबीले १ प्रतिशत भन्दा कम गरिबी रहेको अवस्थामा बुझाउँछ ।

(iii) आगामी आवधिक योजनाहरू तर्जुमा गर्दा माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू समयानुकूल पुनरावलोकन गरिने छन् ।

(ख) पन्ध्रौं आवधिक योजना (२०७६/७७- २०८०/८१)

“समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को दीर्घकालीन सोच हासिल गर्ने आधार योजनाको रूपमा पन्ध्रौं योजनालाई लिइएको छ । तसर्थ यो योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य समृद्ध अर्थतन्त्र, सामाजिक न्याय तथा परिष्कृत जीवनसहितको समाजवाद उन्मुख लोक कल्याणकारी राज्यको रूपमा रूपान्तरण गर्दै उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्तरोन्नति गर्ने आधार निर्माण गर्ने हो ।

(ग) लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजना (२०७६/७७- २०८०/८१)

प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच

"समृद्ध प्रदेश: खुशी जनता"

उच्च आर्थिक वृद्धिसहित समृद्ध अर्थतन्त्र, रोजगारीसहित जीवन निर्वाहका लागि पर्याप्त आम्दानी, आधारभूत भौतिक सुविधाको उपलब्धता, सुरक्षा र स्वच्छ वातावरण कायम रहने समृद्ध प्रदेशका खुशी जनता ।

प्रादेशिक लक्ष्य

समाजवाद उन्मुख, सामाजिक न्यायमा आधारित, समावेशी, सन्तुलित र दिगो विकासको माध्यमबाट आर्थिक वृद्धिदरलाई उच्च पार्दै प्रदेशबासी जनताको जीवनमा गुणात्मक परिवर्तन ल्याउनु ।

प्रादेशिक योजनाको उद्देश्य

सामाजिक न्यायमा आधारित रही अवसरको सिर्जना, उत्पादन वृद्धि, रोजगारी प्रवर्द्धन गरिबी निवारण गर्नु ।

परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनामा ५ वर्षभित्र देहायबमोजिम उपलब्धि हासिल गर्नेगरी परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ जुन तलको तालिकामा देखाएको छ ।

लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजनाका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू (आ.व. २०८०/८१ सम्म)

राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	आ.व. २०७५/७६	आ.व. २०८०/८१
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर (प्रतिशत)	७.४	९.५ (५ वर्षको औसत)
उपभोक्ता मूल्य वृद्धिदर (प्रतिशत)	-	६.० (५ वर्षको औसत)
निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसङ्ख्या (प्रतिशत)	१८.२	१०.०
बहुआयामिक गरिबीको दर (प्रतिशत)	२९.९	१५
प्रति व्यक्ति आय (अमेरिकी डलर)	८०३	१६००
बेरोजगारीको दर (प्रतिशत)	११.२	६.०
जन्मदाको अपेक्षित आयु (वर्ष)	६९.३	७२.०
साक्षरता दर १५ वर्षमाथि (प्रतिशत)	५८	८५
बाल मृत्युदर (प्रति हजारमा)	४५	२५
माध्यमिक तह (९-१२) मा कुल भर्ना दर (प्रतिशत)	७४.७	९३
खानेपानी सुविधा पुगेका घरपरिवार (प्रतिशत)	८९.८३	१००
विद्युत सेवा पुगेका जनसङ्ख्या (प्रतिशत)	८१.०३	१००
सिंचित क्षेत्र (प्रतिशत)	५१	७०

सडकको लम्बाइ (कि.मि.)*	११२३३	१२५००
पक्की सडकको अंश प्रतिशत	१७ (१,९३८ कि.मि.)	२८ (३५००० कि.मि.)
इन्टरनेटको पहुँच भएका घरपरिवार (प्रतिशत)	४९.४	८५

* यस तथ्याङ्कमा स-साना शहरी तथा स्थानीय तहभित्रका सडकको तथ्याङ्क समावेश छैन ।

अन्य केही लक्ष्यहरू

१. प्रदेश भित्रै प्रादेशिक विश्वविद्यालय स्थापना हुनुका साथै प्राविधिक उच्च शिक्षाको सहज उपलब्धता भएको हुने ।

२. सबै नागरिकको स्वास्थ्य सेवा तथा बिमामा पहुँच भएको हुने । प्रदेशभित्र सबै किसिमको विशेषज्ञ सेवासहित स्तरीय सेवा उपलब्ध भएको हुने ।

३. नगर क्षेत्रहरूमा फोहोर संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापना भएको हुने ।

४. सबै नागरिकलाई आधारभूत आवासको उपलब्धता भएको हुने ।

५. प्रदेशका रणनीतिक सडक र गाउँ तथा नागरपालिकाका केन्द्रमा पुग्ने सडक कालोपत्रे भएको हुने ।

६. सबै गाउँ तथा नगरपालिकामा खेल मैदान र बहुउद्देश्यीय भवन स्थापना भएको हुने ।

७. मुख्य शहरहरूमा आधुनिक यातायात प्रणाली (विद्युतीय बस सञ्चालन तथा रेल्वे निर्माण) शुरु भएको हुने ।

८. खाद्यान्न, माछामासु, दूध, फलफूल र तरकारी उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई पूर्ण खाद्य सुरक्षा कायम गरी निर्यात गर्नसक्ने स्थिति बन्ने ।

९. बुटवल-भैरहवा-लुम्बिनी, घोराही-तुलसीपुर र कोहलपुर-नेपालगञ्ज गरी तीन शहरी कोरिडरमा व्यवस्थित शहरीकरण विकास भएको हुने ।

१०. कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा औद्योगिक क्षेत्रको योगदान करिब २० प्रतिशत पुगेको हुने छ ।

११. मुख्य पर्यटन केन्द्रको रूपमा विकास भई वार्षिक न्यूनतम १५ लाख बाह्य पर्यटक आगमन भएको हुने ।

योजनाको रणनीति

योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू हासिल गर्न देहायका रणनीति अवलम्बन गरिने छ ।

१. कृषि, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि दर बढाउने । कृषि, उद्योग र पर्यटनलाई आर्थिक समृद्धि र रोजगारीको आधारको रूपमा लिई आधुनिकीकरण र व्यावसायीकरण गर्दै सरल नियमन प्रक्रिया, सहयोगी भौतिक पूर्वाधारको उपलब्धता र कार्यकुशलता अभिवृद्धि गरी निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्दै उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी आर्थिक वृद्धिदर कायम गरिने छ । (दिगो विकासका लक्ष्य १, २, ८, ९, १०, १२)

२. आवश्यक भौतिक पूर्वधार निर्माण तथा विस्तार गर्ने ।
व्यवस्थित शहरीकरण, यातायात पूर्वाधार, सिंचाई, खानेपानी, उर्जा र आवासजस्ता आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा विस्तार गरिने छ। भौतिक पूर्वाधारको विस्तारलाई उत्पादनसँग आवद्ध गरिने छ। (दिगो विकासका लक्ष्य ६, ७, ९, ११)

३. गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्य विस्तार गरी मानवीय पूँजी निर्माण गर्ने ।
शिक्षा र स्वास्थ्यको पहुँच विस्तार र गुणस्तर सुधारका साथै प्राविधिक शिक्षामा सहज पहुँच बढाई जीवनोपयोगी, उद्यमशील र व्यावसायिक सिप विकास गरी मानव पूँजी निर्माण गरिने छ। (दिगो विकासका लक्ष्य ३, ४)

४. सामाजिक समावेशिता र लैङ्गिक समता प्रवर्द्धन गर्ने ।
सामाजिक समावेशितामा जोड दिँदै भाषा कला धर्म र संस्कृतिको संरक्षण, अन्धविश्वास, कुरीति र हिंसाको अन्त्य गर्नुका साथै लैङ्गिक समता तथा महिला सशक्तीकरणमा जोड दिइने छ। (दिगो विकासका लक्ष्य १३, १५)

५. प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकूलित विकास गर्ने ।
वातावरण संक्षण गर्दै उपलब्ध प्राकृतिक साधनहरूको समुचित उपयोगका साथै आर्थिक सामाजिक क्षेत्रका गतिविधिहरूलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित र सम्भावित विपद्प्रति सचेत रही सञ्चालन गरिने छ। (दिगो विकासका लक्ष्य १६, १७)

६. विधिको शासन कायम गर्दै सुशासन प्रत्याभूति गर्ने ।
विधिको शासन, सदाचार, पारदर्शिता तथा जबाफदेहिताको मान्यतालाई सरकारी कामकाज र सेवा प्रवाहमा संस्थागत गरी जनअपेक्षा-अनुकूल सुशासन प्रणाली प्रत्याभूत गरिने छ। (दिगो विकासका लक्ष्य १६, १७)

केही मूल नीतिहरू

१. भौतिक पूर्वाधार, कृषि, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रलाई समेट्ने गरी बढीमा दशवटा प्रादेशिक गौरवका आयोजना छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने। निर्माणाधीन र विभिन्न कारणबाट अधकल्चो अवस्थामा रहेका पूर्वाधारका आयोजनाहरूलाई शीघ्रातिशीघ्र सम्पन्न गर्न प्राथमिकता दिने ।
२. सन्तुलित विकास गर्ने ध्येयअनुरूप प्राथमिकताका आधारमा आयोजनाहरू छनोट गर्ने ।
३. भू-उपयोग नीति तथा प्रचलित ऐन बमोजिम भूमिको वर्गीकरण गरेर कृषि, उद्योग र आवास क्षेत्र छुट्याई भूमिको उपयुक्त उपयोग गर्ने ।
४. युवाहरूलाई प्राविधिक शिक्षा र व्यावसायिक सिप वृद्धिका विभिन्न कार्यक्रममार्फत क्षमता विकास गरी स्वरोजगारी र रोजगारीका अवसर सिर्जना र आय आर्जन वृद्धि गर्ने र स्वदेशमा नै रोजगारी उपलब्ध गराई बाध्यात्मक रूपमा वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने स्थिति अन्त्य गर्ने ।
५. प्रदेशको समग्र आर्थिक समुन्नतिका लागि नयाँ नयाँ सम्भावना, स्रोत र समस्याहरूको पहिचान गरी तिनको सदुपयोग गर्न वा समाधान खोज्न नव-प्रवर्तन, अध्ययन र अनुसन्धानमा लगानी गर्ने ।

६. उपलब्ध साधन श्रोतको अधिकतम प्रयोग गर्दै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच वृद्धि गरी नागरिकको स्वास्थ्य रहन पाउने मौलिक अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।
७. ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, असहाय महिला तथा बालबालिकालाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई सम्मानजनक जीवनयापन गर्न सक्ने स्थिति सिर्जना गर्ने ।
८. सामाजिक मूल्य मान्यता, धर्म, संस्कृति, कला, भाषा र साहित्यको संरक्षण, सुधार सम्बर्द्धन गर्दै सामाजिक सहिष्णुता र सद्भाव प्रवर्द्धन गर्ने ।
९. प्रदेशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र व्यवस्थित ढंगले उत्खनन् तथा सदुपयोग गर्ने र जलस्रोतको बहुआयामिक प्रयोगलाई जोड दिई एकीकृत व्यवस्थापन गर्ने ।
१०. निजी क्षेत्र, सहकारी क्षेत्र, नागरिक संस्थाहरू, गैरआवासीय नेपाली र वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न अनुकूल वातावरण तयार गर्ने ।
११. भौतिक पूर्वाधारको विकासलाई समग्र आर्थिक सामाजिक विकाससँग तादाम्यता मिलाउँदै जनप्रतिनिधिहरूको संलग्नतासहित जनसहभागितामूलक विकास प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने ।
१२. यस आवधिक योजनामा राखिएको आर्थिक वृद्धि तथा समृद्धिका लक्ष्यहरू हासिल गर्न सहयोग पुग्ने गरी संघ तथा स्थानीय तहबाट यस प्रदेशमा साधन विनियोजन एवम् लगानी केन्द्रित गर्ने र कार्यान्वयन गर्न समन्वय, सहकार्य सहजीकरण गर्ने ।

४. दिगो विकासका लक्ष्यहरू

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघमा आवद्ध सम्पूर्ण राष्ट्रहरूद्वारा अनुमोदन गरी समग्र विश्व र मानवजातिको दीर्घकालीन सुरक्षा, सुख र समृद्धिका लागि तय गरिएका साझा वैश्विक लक्ष्यरूलाई दिगो विकास लक्ष्य भनिन्छ । संसारभरका सबै मुलुकले सन् २०३० सम्म यी लक्ष्यहरू हासिल गर्नु पर्नेछ । नेपालले समेत अनुमोदन गरेका यी लक्ष्यहरू नेपालका योजना तथा विकासका उद्देश्यहरू हासिल गर्न अति सान्दर्भिक छन् । तसर्थ तल उल्लेखित यी लक्ष्यहरूलाई यो योजना तर्जुमाको आधार बनाइएको छ । कुल सत्रवटा लक्ष्यहरूमध्ये भू-परिवेष्ठित मुलुक भएकोले लक्ष्य १४ नेपालसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छैन । यी लक्ष्यहरूका १६९ परिमाणात्मक लक्ष्यहरू र २३४ वटा विश्वव्यापी सूचकहरू थपेर कुल ४७९ सूचकहरू निर्धारण गरेकोले यस गाउँपालिकासँग सम्बन्धित लक्ष्य र सूचकहरूलाई समेत यो योजनाले समेट्ने र दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण गर्ने प्रयास गरेको छ ।

दिगो विकासका लक्ष्यहरू

१. सबै ठाउँबाट सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य गर्ने ।
२. भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण सुनिश्चित गर्ने र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने ।
३. सबै उमेर समुहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्ने ।

४. सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाईका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने ।
५. लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालबालिकालाई सशक्त बनाउने ।
६. सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।
७. सबैका लागि किफायती, विश्वासनीय, दिगो र आधुनिक उर्जामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
८. भरपर्दो, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि तथा सबैका लागि पूर्ण र उत्पादनमूलक रोजगारी र मर्यादित कामको प्रवर्द्धन गर्ने ।
९. उत्पादनशील पूर्वाधरको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगीकरणको प्रवर्द्धन र नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
१०. मुलुकभित्र तथा मुलुकहरूबीच असमानता घटाउने ।
११. शहर तथा मानव बसोबासलाई समावेशी, सुरक्षित, उत्पादनशील र दिगो बनाउने ।
१२. दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने ।
१३. जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभाव नियन्त्रण गर्ने तत्काल पहल थाल्ने ।
१४. दिगो विकासका लागि महासागर, समुद्र र समुद्री साधन स्रोतहरूको दिगो प्रयोग तथा संरक्षण गर्ने ।
१५. स्थानीय पर्यावरणीयको संरक्षण, पुनर्स्थापना र दिगो उपयोगको प्रवर्द्धन गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण र भूक्षय रोक्ने तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने ।
१६. दिगो विकासको लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजको प्रवर्द्धन गर्ने, सबैको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सबै तहमा प्रभावकारी, जवाफदेही र समावेशी संस्थाको स्थापना गर्ने ।
१७. दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारी सशक्त बनाउने र कार्यान्वयनका लागि स्रोत साधन सुदृढ गर्ने ।

५. राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सरकारका मार्ग निर्देशनहरू

यस गाउँपालिकाको योजना निर्माणका दौरान नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले योजना तर्जुमा बजेट तर्जुमा तथा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था साथै आयोजनाको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पटक-पटक गर्ने मार्ग निर्देशनलाई समेत आधार मानी यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

६. अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता तथा घोषणापत्रहरू

नेपाल सरकार पक्ष राष्ट्र भई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हस्ताक्षर तथा अनुमोदन गरिएका अन्य सान्दर्भिक घोषणा पत्र तथा सन्धी सम्झौताहरूको मर्महरूलाई समेत ध्यानमा राखिएको उदाहरणका लागि मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा पत्र सन् १९४८, बाल अधिकारसम्बन्धी घोषणापत्र, विश्व संरक्षण नीति (World Conservation Strategies) आदि ।

७. स्थानीय तहमा सहभागी राजनैतिक दलहरूको घोषणापत्रहरू

यो आवधिक योजना निर्माणको दौरान यस गाउँपालिकामा रहेका राजनैतिक दलहरूले विभिन्न तहका चुनाव तथा अन्य समयमा गाउँपालिकावासीका माझ गरेका विकासका राजनैतिक प्रतिबद्धत(ाहरूलाई समेत मध्यनजर गरी ती घोषणापत्रहरूका मर्मलाई एक वा अर्को तरिकाले सम्बोधन गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

८. गाउँपालिकाको विद्यमान वस्तुगत अवस्था

गाउँपालिकाको वस्तुगत अवस्था स्थानीय आवश्यकता, समस्या र सम्भावनाहरू यस अन्तर्गत वडा भेला, स्थलगत अध्ययन तथा गाउँपालिका केन्द्रमा विभिन्न समयमा सम्पन्न अन्तरक्रिया तथा सरोकारवालारूबाट प्राप्त सुझावका आधारमा गाउँपालिकाको प्रमुख समस्या चुनौती, सम्भावना र आवश्यकता पहिचान गरी सो को SWOT विश्लेषण गरे पश्चात आवश्यक योजनाहरू निर्माण गरिएको हो ।

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू

सङ्घीय शासन प्रणालीअन्तर्गत स्थापना भएको स्थानीय सरकारको रूपमा रहेको यो गाउँपालिका देशका अन्य स्थानीय तहहरू जस्तै नयाँ अभ्यास र सङ्घीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणमा नै रहेकोले योजना निर्माणका लागि आवश्यक पूर्ण आधारभूत सूचनाको कमी रहेको छ । कतिपय सूचनाहरू संकलन र प्रशोधन गर्न पर्याप्त बजेट, प्राविधिक तयारी र दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने र सोको तत्काल व्यवस्था गर्न सहज नभएको परिस्थितमा उपलब्ध सूचना, समय र बजेटका केही सीमाहरू भित्र रहेर यो योजना तयार पारिएको हो । तसर्थः

- दिगो विकासलगायत गाउँपालिकाले तय गरेका अन्य विकासका क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको आधार वर्षका तथ्याङ्कहरूको उपलब्धता तत्काल हुन नसकेको र सोको व्यवस्था भविष्यमा गर्न सके ती लक्ष्य पुनः निर्धारण गर्न सक्ने ।
- गाउँपालिकाद्वारा गर्नु पर्ने अत्यन्त आधारभूत सेवा प्रवाह जस्तै, पिउने पानी खाद्यान्न, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, सडक, सामाजिक सुरक्षा आदिका लागि तय गरिएका कार्यक्रमह(रूमा तत्काल बजेटको अभाव हुनेहुँदा वित्तीय सन्तुलनका हिसाबले कतिपय कार्यक्रमका लागि तत्काल बजेट अभाव भए तापनि भविष्यमा बजेटको स्रोत पहिचान र व्यवस्था गर्ने हेतुले आयोजना बैंकमा अभिलेख रहने गरी भएपनि त्यस्ता कार्यक्रमहरूलाई अनिवार्यताका आधारमा प्रस्ताव गरिएको ।

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

यो योजना तयार गर्दा मुख्यतया राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित “स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७५” र शहरी विकास विभागद्वारा प्रकाशित Planning Norms and Standards 2015 लाई आधार मानिएको छ । दुवैका मार्गदर्शनका अलावा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा

योजना निर्माण गर्दा अबलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूसमेत अनुशरण गरिएको छ । तसर्थ क्रमशः निम्न चरण पुरा गरी यो योजना तयार गरिएको छ ।

१. योजना तर्जुमा तयारी प्रारम्भिक छलफल

गाउँ कार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरू, विषयगत शाखाका प्रमुखहरू, स्थानीय राजनीतिक दलका अगुवाहरू, बुद्धिजीवी तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा विज्ञहरूको समेत उपस्थितिमा समग्र आवधिक योजना तयारीका प्राविधिक पक्षहरूको बारेमा बृहत् छलफल र जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

२. स्थानीयस्तरमा गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति अध्ययन तथा द्वितीय स्रोतका सूचना संकलन

यसअन्तर्गत विज्ञ समूह तथा अध्ययनकर्ताको सहभागितामा प्रत्येक वडाको वस्तुस्थिति, मुख्य सम्भावना, अवसर र चुनौती पहिचान गर्ने हेतुले वडाध्यक्षको संयोजकत्वमा वडाका सम्पूर्ण सरोकारवाला सम्मिलित वडाभेला, छलफल र अन्तरक्रियामार्फत प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सूचना संकलन गरियो ।

३. गाउँपालिकाको आधार नक्सासम्बन्धी सूचना संकलन

विषय विज्ञद्वारा प्रत्येक वडाबाट भू-सूचना प्रणालीको प्रयोग गरी आधार नक्सा तयार गर्न आवश्यक भौतिक, आर्थिक, सामाजिक, वातावरणलगायत सम्पूर्ण भू-संकेत र सूचना संकलन गरियो ।

४. वडाभेलामार्फत् प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण

वडा भेला र अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचनाहरूको तालिकीकरण, प्रशोधन पश्चात् समग्र वस्तुस्थितिको SWOT विलेषण गरी गाउँपालिकाका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, सम्भावना र अवसरहरू पहिचान गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

५. सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरूको मस्यौदा तयारी

समग्र वस्तुस्थिति विश्लेषण पश्चात् राष्ट्रिय र प्रादेशिक लक्ष्य, योजना र उद्देश्यसँग तादातम्यता हुनेगरी स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी गाउँपालिकाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरू सहितको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

६. मस्यौदा योजना उपर सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया छलफल

सम्पूर्ण सरोकारवाला तथा गाउँ कार्यपालिकाको सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको उपस्थितिमा योजना मस्यौदा उपर छलफल तथा अन्तरक्रिया गरेपश्चात् थप सल्लाह र सुझावसहित परिमार्जनका लागि मस्यौदा पेश गरी वितरण गरियो ।

७. एकीकृत दस्तावेज तयारी संशोधन, परिमार्जन पश्चात अन्तिम योजना तयारी तथा स्वीकृति र प्रकाशन

मस्यौदा उपर छलफल तथा सुझाव संकलनपश्चात् योजनालाई विषयक्षेत्रगत हिसाबले एकीकृत गरी अन्तिम रूप दिएर गाउँसभा मार्फत् प्रक्रिया पुऱ्याई अनुमोदन गरी सर्वसाधारणका लागि प्रकाशन गर्ने निर्णय गाउँ कार्यपालिकाले गऱ्यो ।

परिच्छेद - २: गाउँपालिकाको समष्टिगत परिचय

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

बैजनाथ गाउँपालिका लुम्बिनी प्रदेशअन्तर्गत बाँके जिल्लामा पर्दछ । यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट १३७ मिटरदेखि ९८० मिटरसम्मको उचाइमा रहेको छ । १४२.८२ वर्ग.कि.मि. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको पूर्वमा कोहलपुर नगरपालिका, दक्षिणमा खजुरा गाउँपालिका, पश्चिममा मानखोला र बर्दिया जिल्लाको बाँसगढी नगरपालिका साथै बढैयाताल गाउँपालिका तथा उत्तरमा बर्दिया जिल्लाको बाँसगढी नगरपालिका पर्दछन् । साविकका चिसापानी, नौवस्ता, वनकटवा र टिटिहिरिया गाविस मिलेर गठन भएको बैजनाथ गाउँपालिकाको केन्द्र वडा नं. ५ रामपुरमा अवस्थित छ । गाउँपालिकाको नामाकरण ऐतिहासिक तथा राजनीतिक पृष्ठभूमिसँग जोडिएको छ । तत्कालीन राणा शासनका विरुद्ध किसान आन्दोलनको नेतृत्व गरेका साविकको वनकटवा वडा नं ३ र हालको वडा नं ७ पेडारीमा जन्मेका बैजनाथ थारुलाई शासकहरूको निर्देशनमा भारतीय सैनिकहरूले निर्मम कुटपिट गरेका थिए । सोही कुटपिटका कारण २००७ साल चैत्र महिनामा उनको मृत्य भएको थियो । नेपालमा प्रजातन्त्र बहाली भइसकेपछि उनको राजनीतिक योगदानको कदर गर्दै उनलाई सरकारले शहिद घोषणा गरेको थियो । यसरी प्रजातन्त्र प्राप्तिको आन्दोलनमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गरेका बैजनाथ थारुको सम्मान स्वरूप यस गाउँपालिकाको नामाकरण पनि उनकै नामबाट भएको हो । अधिकांश जमिन विशाल गंगा नदी प्रणालीले निर्माण गरेको समथर तराईमा पर्ने हुनाले यो गाउँपालिकामा पाँगो र बालुवा मिश्रित उर्वर माटो पाइन्छ । कुल १४२.८२ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफल मध्ये ५६.२६ प्रतिशत जमिनमा हाल खेतीपाती भैरहेको छ भने वन जंगल क्षेत्रले ३३.३८ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ । त्यसैगरी वस्ती क्षेत्रले ६.३६ प्रतिशत, नदी तथा जल क्षेत्रले २.० प्रतिशत, झाडी तथा बुट्यान क्षेत्रले ०.९१ प्रतिशत र बगैंचाले ०.५८ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ ।

गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७७ को नतिजा अनुसार गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या ५५,२९५ मध्ये पुरुष ४३.९, महिला ५५.९ र तेश्रो लिङ्गी ०.२ प्रतिशत रहेका छन् । पछिल्लो तथ्याङ्क बमोजिम यस गाउँपालिकाको कुल घरधुरी सङ्ख्या १३,९८७ रहेकोमा प्रति वर्ग कि. मि. ३८७ जनाको जनधनत्व छ भने औषत परिवार आकार ४ रहेको छ । कुल जनसङ्ख्या मध्ये ०.५ प्रतिशत (२९४ जना) अपाङ्गता भएकाहरू रहेका छन् । जातीय हिसाबले मिश्रित बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा थारु, मुस्लिम, बाहुन, क्षेत्री, ठकुरी र दलित जातिहरू रहेका छन् । जातीय र भाषिक विविधता रहेको यस गाउँपालिकामा ९५.९ प्रतिशत हिन्दु धर्मावलम्बी रहे तापनि मुस्लीम, बौद्ध र क्रिश्चियन धर्म मान्ने जनसङ्ख्या पनि रहेको छ ।

गाउँपालिकाको आर्थिक क्षेत्रको अवस्था र सम्भावनालाई हेर्दा प्रशस्त खेतियोग्य जमिनको उपलब्ध(ता भएकोले सिंचाईको उचित प्रवन्ध हुनसके कृषिको वैज्ञानिकीकरण र व्यावसायीकरण मार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ । यहाँका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान, मकै, गहुँ हुन् भने फलफूल बालीहरू केरा, आँप, लिच्ची, कटहर हुन् । त्यसैगरी दलहन बालीहरू मुसुरो, अरहर,

चना आदि, तेलहन बालीहरू तोरी, रायो, सुर्यमुखी आदि तथा उष्ण क्षेत्रमा लगाइने सबै प्रकारका तरकारी बालीहरूको समेत खेती हुने गर्दछ ।

गाउँपालिकामा साना उद्योग, कलकारखानाहरू रहेपनि ठुला स्तरका उद्योगहरूको स्थापना हुन सकेको छैन । गाउँपालिकामा विषेशगरी कृषिमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूको भने राम्रो सम्भावना रहेको छ । गाउँपालिकाको चिसापानी, डिगिया, बैरहवा, नौबस्ता, बानियाभार, वनकटुवा, टिटिहिरिया, पेडारी र सम्झना बजार केन्द्रका रूपमा रहेका छन् । हाल यहाँ कुमारी बैङ्क, कामना बैङ्क, एन आई सी एसिया बैङ्क, सनराइज बैङ्कका शाखाहरू संचालनमा छन् ।

अर्कोतर्फ यस गाउँपालिकामा पर्यटनको समेत राम्रो संम्भावना रहेको छ । विशेषगरी कृषि पर्यटन, पर्यापर्यटन, धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटनका प्रमुख सम्भावना रहेको पाइन्छ । यस गाउँपालिकाको वडा नं. १ र २ ले बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको सीमालाई छोएको तथा वडा नं. १, ३ र ४ मा बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको केही भाग पर्ने हुँदा पर्यापर्यटन साथै निकुञ्जमा पाइने वन्यजन्तु, वनस्पति तथा जडीबुटीको अध्ययन गर्न आउनेहरूका लागि शैक्षिक पर्यटनको पनि आकर्षक स्थान हुन सक्छ । गाउँपालिकाको वडा नं १ मा प्राकृतिक सौन्दर्यले भरिपूर्ण गाभर भ्याली पनि रहेको छ । यहाँ समुदायद्वारा संचालित बाँके जिल्लाकै पहिलो सामुदायिक होमस्टे गाभर भ्याली होमस्टे पनि सञ्चालनमा रहेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकामा हिन्दु देवालय तथा मन्दिरहरू साथै बौद्ध गुम्बा, मश्जिद र चर्चहरू भएकोले ती क्षेत्रहरूको विकास मार्फत धार्मिक पर्यटन प्रर्वद्धन गर्न सकिन्छ, । थारु जातीको उल्लेख्य सङ्ख्यामा बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा होमस्टे र सांकृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना छ । त्यसैगरी गाउँपालिकालाई नमुना कृषि क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सके कृषि पर्यटनको समेत राम्रो सम्भावना रहेको छ ।

२.२ स्थानिक विश्लेषण (Spatial Analysis)

यस गाउँपालिकाको बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज र बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्रमा पर्ने केही भुभागमा चुरे क्षेत्रका विषेशता रहे तापनि यो गाउँपालिका विशाल गंगा नदी प्रणालीले निर्माण गरेको समथर तराई क्षेत्रको एक अंशको रूपमा रहेको छ । यसर्थ यो समथर भू-भाग पाँगो र बालुवा मिश्रित उर्वर भूमि अन्तर्गत पर्दछ । यो गाउँपालिकाका मुख्य नदीको रूपमा मान खोला, बरेली खोला, जेठी खोला, पेडारी खोला, कान्छी खोला, दुन्द्रा खोला, बुके खोला, बुढी खोला लगायत पर्दछन् । यहाँ उष्ण प्रकारको हावापानी पाइन्छ ।

२.२.१ पहुँच (Accesibility)

लुम्बिनी प्रदेशको बाँके जिल्लामा पर्ने बैजनाथ गाउँपालिकाको अधिकांश भूभाग समथर तराई क्षेत्रमा पर्ने हुँदा सडक तथा यातायात पूर्वाधार विकासको हिसाबले सन्तोषजनक अवस्थामा छ । पूर्वपश्चिम राजमार्गको ६ कि.मी. खण्ड यो गाउँपालिकामा पर्दछ भने बाँके जिल्लाको व्यापारीक तथा रणनीतिक केन्द्रको रूपमा रहेको कोहलपूर बजारबाट करिब ६ कि.मी., जिल्ला सदरमुकाम

नेपालगञ्जबाट २२ कि.मी. र जमुनहा भन्सारदेखि २८ कि.मी. को दुरीमा यो गाउँपालिका रहेको छ । गाउँपालिका भित्रका अधिकांश मुख्य सडकहरू कालोपत्रे छन् भने भित्री सहायक सडकहरू कच्ची अवस्थामा रहेका छन् । यस्ता सडकहरूमा बर्षातमा हिलो र खाल्डाखुल्डि बढ्ने तथा हिउँदमा धुलो हुने गरेको हुँदा आवागमनमा नै अवरुद्ध हुने समस्याहरू देखिने गरेका छन् । तसर्थ गाउँपालिकाका सडकहरू Fair Weather सडकको रूपमा रहेका छन् । आन्तरिक सडक सञ्जाललाई Fair Weather सडकबाट व्यापक स्तरोन्ती गरी All Weather सडकमा रूपान्तरण गर्ने कार्यलाई गाउँपालिकाले उच्च प्राथमिकता दिनु पर्ने देखिन्छ ।

२.२.२ भू-उपयोगका क्षेत्रहरू

(क) भू-उपयोगको वितरण

भूमि महत्वपूर्ण प्राकृतिक साधन हो । आर्थिक विकासको लागि यसको समुचित उपयोग गर्नु पर्दछ । भूमिलाई कृषि, आवास, सडक, पिउने पानी, सिँचाई, विद्युत तथा उर्जा, सूचना तथा संचार आदिको प्रवन्धको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस खण्डमा विषेश गरी गाउँपालिकाको भू-उपयोग र भू-आवरणको वस्तुगत चित्रण गरिएको छ ।

(१) कृषि क्षेत्र

आधार नक्शाको विश्लेषणको आधारमा यस गाउँपालिकामा कृषि क्षेत्र भन्नाले प्रत्येक वडामा रहेका उर्वर खेतीयोग्य भू-भागलाई जनाउँछ । यस्ता क्षेत्रहरू विशेषत नदीको वहावको कारण जम्मा भएको उर्वर पाँगो युक्त माटो भएकोले सबै वडाहरूमा प्रचुरमात्रामा खेतीयोग्य समथर उर्वर भूमिको रूपमा रहेका छन् । यी क्षेत्रहरूमा समान प्रकृतिको भू-बनोट भएकाले एकीकृतरूपमा जल वायु अनुकूल माटोको प्रकृतिअनुसार बालीनाली तथा फलफूल र तरकारीको खेती सघन रूपमा गर्नु उपयुक्त देखिन्छ । यस्ता क्षेत्रहरूलाई उपयुक्तताको आधारमा कृषि पकेट क्षेत्र घोषणा गर्न सकिन्छ । यो गाउँपालिकामा हाल खेतीपाती भइरहेका तथा कृषिका लागि योग्य क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन्-

वडा नं.	कृषि योग्य क्षेत्र	वडा नं.	कृषि योग्य क्षेत्र
१	सबै टोलमा कृषि उत्पादन हुने	५	सबै टोलमा कृषि योग्य जमिन रहेका
२	पहाडीपुर, मकैबारी	६	गडरही, पाल्लागाउँ
३	सबै टोलमा कृषि योग्य जमिन रहेका	७	सबै टोलमा कृषि योग्य जमिन रहेका
४	सबै टोलमा कृषि योग्य जमिन रहेका	८	फत्तेपुर, झीमौरा, थपुवा

(२) मिश्रित जनघनत्व भएका बसोबास क्षेत्र

यस प्रकारको क्षेत्रहरू सबै वडाहरूमा रहेका छन् । परम्परागत हिसाबले वस्ती बसाल्ने सन्दर्भमा पानीको सुविधा, खेती योग्य क्षेत्र, पशुपालनलाई पायक र अन्न उत्पादनयुक्त उपयुक्त जमिन

भएको स्थानमा यत्रतत्र छरिएर बस्ने प्रचलन भएकोले आ-आफ्नो पायकअनुसार सबै वडाहरूमा कतै बाक्लो तथा कतै पातलो हिसाबले यस प्रकारका वस्ती क्षेत्रहरू रहेका छन् । सेवा प्रवाहका दृष्टिकोणले यसरी छरिएको वस्तीहरूमा पूर्वाधार र सेवा पुऱ्याउन राज्यलाई हम्मे हम्मे पर्दछ भने लागत समेत अत्यन्त बढी पर्दछ । तसर्थ यस्ता क्षेत्रका वस्तीहरूलाई उपयुक्त स्थानमा एकीकृत रूपमा स्थानान्तरण गर्दा कालान्तरमा राज्यलाई फाइदा पुग्नुका साथै जनतालाई सहज, सुरक्षित आवास क्षेत्रहरू निर्माण हुन्छन् र सेवा प्रवाह सहज हुन जान्छ । गाउँपालिकामा मिश्रित जनघनत्व भएका वस्ती क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन् :

वडा नं.	मुख्य वस्तीहरूको विवरण
१	चिसापानी बजार, पुरानो बस्ती, रारा बस्ती, तल्लो करेली, माथिल्लो करेली, आरक्षण टोल, गाभर च्यामा
२	मकैबारी टोल, कलारामपुर, दक्षिण लधौरा, रामपुर, राजिपुर, कन्याराज, जगदहवा, पहाडीपुर, पितमारी,मौरीकुना, हात्तिमुण्डा, शैलहवा
३	सल्यानी टोल, सुल्यौ, गाभर, तल्लो गाभर, समावेशी टोल, वनखेत
४	रत्न राजमार्गको दायाँबायाँ, बोरिंग बस्ती, बानियाभार, जनमत टोल, नौलापुर, तिलकपुर, गौरी डाँडा बिकासनगर
५	जी गाउँ, बनकटुवा, न्यू सिटी, मछेडा, गुरुवा गाउँ, बिपतपुर, बनकट्टी सल्यानि टोल, रङगीला बजार, प्रगती टोल, संगम चोक
६	लालपुर, दाङपुर, छ घरी पुर, इलिटोल, छन्द्रा, अठ्ठाइस घर, रामपुर, बत्तीस पूर्व टोल, सम्झना बजार, सितापुर, पाल्ला गाउँ, मिलन टोल, एचगाउँ पूर्व लाईन, एचगाउँ बीच लाईन, पार्वती टोल, शान्ति टोल, गडरही
७	ठाकुरपुर, कुकुरपुर, परशुरामपुर, परासीपुर, कलोटीपुर, दैलेखीपुर, कडेलपुर, पेडारी, ललटीपुर, चमारपुर, प्रभातपुर
८	चाँदनी चोक, बेलडौडी, हसनापुर, हात्तीसार टोल, रीहारपुर, चौक्डेरी, सातनम्बर, बीच लाइन, शम्तीनगर, थपवा टोल, फत्तेपुर, टिटिहिरिया, वर्गदही, गुरुदयालपुर, झिगौरा, करेडी, लुन्ट्री, अमहवा

(३) वन जंगल क्षेत्र

बैजनाथ गाउँपालिकाको कूल भू-भागको झण्डै ३३.३८ प्रतिशत भू-भाग वनजंगलले ढाकेको छ । यस गाउँपालिकामा यथेष्ट मात्रामा राष्ट्रिय र सामुदायिक वनहरू तथा सिमितमात्रामा निजी वन तथा बगैंचा समेत रहेका छन् । गाउँपालिकाको वडा नं. ७ बाहेक सम्पूर्ण वडाहरूमा सामुदायिक वन रहेका छन् । वन जंगलले प्रशस्त क्षेत्र ओगटेको तथा राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र हुनाले विभिन्न जनावर जस्तै : पाटे बाघ, चित्तल, हात्ती, बँदेल, जरायो, हरिण, मृग, अजिङ्गर, भालु, चितुवा,

बाँदर, दुम्सी साथै चराचुरुङगी जस्तै : कोइली, मयुर, राजधनेश, मैना, कालिज, सुँगा, गिद्ध आदि पाइन्छ । वनस्पतिमा सिसौं, खयर, साल, सिमल, पारीजात तथा जडीबुटीमा गुर्जो, हर्रो, बर्रो, अमला आदि पाइन्छ । गाउँपालिकामा रहेका वनजंगल क्षेत्रलाई जंगल क्षेत्र नै कायम राखी हाल रहेको प्राकृतिक अवस्थाको जंगललाई दिगो वन व्यवस्थापन मार्फत स्याहार संभार गरी पूर्णरूपमा उत्पादन र प्रतिफलमुखी बनाई गाउँपालिकाको दिगो विकास र समृद्धिमा सदुपयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(४) व्यावसायिक क्षेत्र

बैजनाथ गाउँपालिकामा वडा केन्द्रलगायत आसपासका स्थानहरू पनि व्यापारिक केन्द्रको रूपमा क्रमशः विस्तार हुँदै गइरहेका छन्. गाउँपालिकामा रहेका व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

क्र.सं.	बजार केन्द्रको नाम	वडा नं.
१	चिसापानी	१
२	डिगिया बजार	२
३	बैरहवा	३
४	नौबस्ता	३
५	पुल्चोक	३
६	एल वी चोक	३
७	बानियाभार	४
८	वनकटुवा	५
९	अरनी बजार	५
१०	जी गाउँ	५
११	सम्झना बजार	६
१२	पेडारी बजार	७
१३	चाँदनी चोक	८
१४	टिटिहिरिया	८

(५) जल तथा नदी क्षेत्र

बैजनाथ गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा नदि तथा खोलाहरूले छोएका छन् । यस गाउँपालिकामा मान खोला, बरेली खोला, जेठी खोला, पेडारी खोला, कान्छी खोला, दुन्द्रा खोला, बुके खोला, बुढी खोला लगायत खोलाहरू तथा कनवा ताल, सिमरवा ताल र भगवती मन्दिरको ताल आदि रहेका छन् ।

क्र. सं.	नदी, खोलाको नाम	वडा नं.
१	मान खोला	१, २, ६, ८
२	बरेली खोला	१, २
३	ककरवा खोला	१
४	जेठी खोला	३, ४, ५, ६, ८
५	ईट्टा खोला	४
६	पेडारी खोला	५, ७
७	कान्छी खोला	५
८	बलुवा	५
९	बुके खोला	६
१०	दुन्द्रा खोला	७
११	बुढी खोला	७
१२	गिमरा खोला	८
१३	घोघवा	८
१४	भगवती मन्दिरको ताल	८
१५	कनवा ताल	३
१६	सिमरवा ताल	५

(६) पर्यटकीय क्षेत्र

गाउँपालिकाका प्रत्येक वडाहरूमा विभिन्न पर्यटकीय आकर्षणका केन्द्रहरू रहेका छन्। गाउँपालिकामा मठ मन्दिर, मस्जिद, गुम्बा, चर्च तथा सुन्दर प्राकृतिक क्षेत्रहरू रहेकोले यी क्षेत्रहरूलाई पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ। गाउँपालिकामा रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विवरण निम्नानुसार छन्:

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना
१	गाभर भ्याली	वडा नं. १
२	लाईन पार्क	वडा नं. १
३	विश्वनाथ मन्दिर	वडा नं. २, त्रिवेणी चोक
४	शिव मन्दिर	वडा नं. २, डिगिया
५	प्रशेसा चर्च	वडा नं. २, डिगिया
६	पितमारी चर्च	वडा नं. २, पितमारी
७	वौद्ध गुम्बा	वडा नं. २, पितमारी
८	दुर्गा मन्दिर	वडा नं. २, मकैबारी
९	थारु संग्राहलय	वडा नं. ३

१०	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज	वडा नं. १, ३ र ४
११	शिव मन्दिर	वडा नं. ३
१२	स्वतन्त्र मण्डली चर्च	वडा नं. ३
१३	गलिन चर्च	वडा नं. ३
१४	दुर्गा भवानी मन्दिर	वडा नं. ३
१५	भयर गुरुवा	वडा नं. ३
१६	शिव मन्दिर	वडा नं. ४, विशाल नगर
१७	दुर्गा भवानी मन्दिर	वडा नं. ४, बानियाभार
१८	गद्देनी ताल	वडा नं. ४
१९	शिव मन्दिर	वडा नं. ५, बैजनाथ
२०	चर्च	वडा नं. ५, बैजनाथ
२१	सिम्रहा ताल	वडा नं. ५
२२	दुर्गा मन्दिर	वडा नं. ६
२३	शिव मन्दिर	वडा नं. ६
२४	कालिका मन्दिर	वडा नं. ६
२५	रामजानकी मन्दिर	वडा नं. ६, गडरही
२६	चर्च	वडा नं. ६
२७	ओम शान्ति विश्वविद्यालय	वडा नं. ६
२८	शिव मन्दिर	वडा नं. ७, पेडारी
२९	शिव मन्दिर	वडा नं. ७, दलित चोक
३०	राजेश्वरी मन्दिर	वडा नं. ७
३१	रामजानकी मन्दिर	वडा नं. ७, पेडारी
३२	शिवन चर्च	वडा नं. ७, पेडारी
३३	जगन्नाथ मन्दिर	वडा नं. ७, पेडारी
३४	मणीमारा मन्दिर	वडा नं. ७
३५	भगवती मन्दिर	वडा नं. ८
३६	रामजानकी मन्दिर	वडा नं. ८, फत्तेनगर
३७	शिव मन्दिर	वडा नं. ८
३८	चर्च	वडा नं. ८
३९	दुर्गा मन्दिर	वडा नं. ८

(७) ल्याण्डफिल क्षेत्र

गाउँपालिकामा उपयुक्त ल्याण्डफिल साइटको पहिचान गरी प्रयोगमा ल्याउन बाँकी नै छ ।

(८) वर्षातको पानी निकास प्रणाली

गाउँपालिकाको मुल जलनिकासको रूपमा मान खोला रहेको छ जुन बर्दिया जिल्ला र यस गाउँपालिकाको पश्चिम सिमानामा पर्दछ । अधिकांश भाग तराईको समथर क्षेत्रमा भएकोले यो गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले बाढी, डुवान र कटानको जोखिम भएको क्षेत्रमा पर्दछ । यस्तो सतहमा पानीको प्राकृतिक निकास सहज नहुने भएकाले व्यवस्थित गर्न नसके व्यापक रूपमा डुवान र कटानको जोखिम रहन्छ । त्यसमा पनि ट्र्याक खोलेर व्यवस्थित गर्न नसकेका सडकहरूले डुवान र कटानका हिसाबले थप जोखिमपूर्ण स्थिति सिर्जना भएको देखिन्छ । तसर्थ सडकको दायाँबाँया नाला निर्माण कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर दिगो विकासको अवधारणाअनुरूप अगाडि बढ्नु पर्ने देखिन्छ । यसका लागि सडकको स्तरोन्नति सँगसँगै नाला निर्माण गर्ने र नजिकको खोलाहरूमा निकास गर्ने प्रणाली विकास गर्नु पर्दछ । यसरी नालाको कामको थालनी गर्दा सर्वप्रथम डुवान र कटानका क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ । समथर भूभागका कारण नदीहरूको उर्लदो भेलले पटकपटक रामपुर, वनखेत, फत्तेपुर, गुरुदयालपुर, चौकेरी, लुन्ट्रि लगायत विभिन्न स्थानहरू डुबानमा परी गाउँपालिका बासीलाई बर्षायाम र ठुलो पानी परेका बेला दुख दिने गरेको छ । नदीमा तटबन्ध निर्माण गरी विपद् न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ ।

२.२.३ माटोको बनावट (Soil Type)

नेपालको भौगर्भिक बनावट हिमालय पर्वत श्रृंखला निर्माण हुँदाताका भएको हो । हिमालय पर्वत श्रृंखलालाई सबैभन्दा कान्छो भौगर्भिक बनावट (New Fold Mountain) मानिन्छ । प्रकृतिमा लगातार घटिरहने प्रक्रियाहरू जस्तै– हुरीवतास, वर्षा, खडेरी, हावापानी परिवर्तन, पहिरो, वायुमण्डलीय चाप (Atmospheric Pressure), हिमपात, भुइँचालो आदिका कारण भूधरातलीय परिवर्तन भइरहेको हुन्छ । बैजनाथ गाउँपालिका नेपालको पश्चिम तराईको क्षेत्रमा अवस्थित छ । यसप्रकार भू-धरातलमा भइरहने निरन्तर परिवर्तनको प्रभाव यस गाउँपालिकाको भौगर्भिक संरचनामा पर्नु स्वभाविकै हो । यहाँको माटो बलौटे र चिम्ट्याइलो मिश्रित प्रकृतिको रहेको छ । यस्तो माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा बढी पाइन्छ । यसरी प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा भने निरन्तर खेती भइरहेको क्षेत्रमा केही बढी छ भने बाँझो क्षेत्रमा क्रमशः घटिरहेको पाइन्छ । यो गाउँपालिकाको प्राय क्षेत्र समथर हुँदा खेतीपातीको लागि अब्बल रहेकाले अन्न भण्डारको उपमा समेत दिन सकिन्छ ।

२.२.४ जमिनको भिरालोपन (Slope)

यो गाउँपालिका समथर क्षेत्रमा अवस्थित भएकोले यहाँको जमिनमा भिरालोको मात्रा कम रहेको छ . यहाँको करिब ८१.०३ प्रतिशत भूभाग ० डिग्रीदेखि ५ डिग्रीसम्मको, करिब ५.८७ प्रतिशत

भूभाग ५ डिग्रीदेखि १० डिग्रीसम्मको, करिब २.४१ प्रतिशत भूभाग १० डिग्रीदेखि १५ डिग्रीसम्मको, करिब ३.०५ प्रतिशत भूभाग १५ डिग्रीदेखि २० डिग्रीसम्मको, करिब ६.२९ प्रतिशत भूभाग २० डिग्रीदेखि ३० डिग्रीसम्मको र १.३५ प्रतिशत भूभाग ३० डिग्रीदेखि ५१ डिग्रीसम्मको भिरालोपनको स्थितिमा छ । यसको अर्थ यहाँको जमिनमा खेतीपाती गर्न धेरै सहज रहेको छ । खेतीपाती मार्फत अन्नभण्डार बन्ने क्षमता गाउँपालिकाले राख्दछ । गाउँपालिकाको भिरालोपनको थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	भिरालोपन (डिग्रीमा)	उपयोग	जमिनको क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	० देखि ५	खेतीपाती र वस्ती विकासको लागि	११५.७३	८१.०३
२	५ देखि १०	खेतीपाती र वस्ती विकासको लागि	८.३९	५.८७
३	१० देखि १५	खेतीपाती र वस्ती विकासको लागि	३.४४	२.४१
४	१५ देखि २०	गह्रा बनाई खेती गर्न सकिने	४.३६	३.०५
५	२० देखि ३०	गह्रा बनाई खेती गर्न सकिने	८.९८	६.२९
६	३० देखि ५१	संरक्षित वन बनाउन सकिने	१.९२	१.३५
जम्मा			१४२.८२	१००

२.२.५ जमिनको उचाइ **(Height)**

बैजनाथ गाउँपालिका २८ डिग्री ८ मिनेट ३८ सेकेण्डदेखि २८ डिग्री २० मिनेट १६ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश र ८१ डिग्री ३१ मिनेट ५ सेकेण्डदेखि ८१ डिग्री ४४ मिनेट ८ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ । उचाइका हिसाबले गाउँपालिका समुद्र सतहबाट करिव १३७ मिटरदेखि ९८० मिटरको उचाइमा रहेको छ ।

२.२.६ जमिनको मोहडा **(Aspect)**

जमिनको भिरालोपन र मोहडा सामान्यतया एक अर्काका परिपूरक हुन्छन् । अर्थात् भिरालोपन विषम हुँदा मोहडामा पनि विषमता हुन्छ । बैजनाथ गाउँपालिकाको मोहडालाई विश्लेषण गर्दा करिव ५८.५७ प्रतिशत भूभाग पूर्वी मोहडा, दक्षिणपूर्वी मोहडा, दक्षिण मोहडा तथा दक्षिण पश्चिम मोहडा भएको क्षेत्र भएकोले जलवायुगत विविधताका साथै पारिलो घाम लाग्ने क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । यस्ता प्रकारका मोहडा भएका क्षेत्रहरू आवास, कृषि, उद्योग तथा अन्य पूर्वाधार विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न उपयुक्त हुन्छन् । उत्तरी मोहडा भने बढी चिसो सिरेटी चल्ने भएकोले खेतीपाती तथा बसोबासका लागि अनुपयुक्त हुने भए तापनि तराईको समथर भूभाग भएकोले त्यसमा तात्विक अन्तर पर्दैन । बढी क्षेत्रफल ओगटेको समथर जमिन भने बसोबास तथा खेतीपातीका लागि अब्बल रहेको छ । मोहडासम्बन्धी थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.स.	जमिनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	समथर मोहडा	१.२०	०.८४
२	उत्तर मोहडा	१७.००	११.९१
४	पूर्व मोहडा	२०.१०	१४.०८
३	उत्तर पूर्वी मोहडा	१४.८३	१०.३८
९	उत्तर पश्चिम मोहडा	७.६६	५.३६
६	दक्षिण मोहडा	२०.६२	१४.४३
५	दक्षिण पूर्वी मोहडा	२१.३८	१४.९७
७	दक्षिण पश्चिम मोहडा	२१.५६	१५.०९
८	पश्चिम मोहडा	१८.४८	१२.९४
	जम्मा	१४२.८२	१००

२.३ जनसांख्यिक विश्लेषण

नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय जनसङ्ख्या कोष (UNFPA) का अनुसार सन् १९९५ देखि नेपालको जनसाङ्ख्यिक प्रवृत्तिमा सारभूत भिन्नताहरू देखापरेका छन् । यस प्रकारको भिन्नता देखापर्नुका पछाडि घट्दो जन्मदर र मृत्युदर, बढ्दो औसत आयु, पहिलो विवाह गर्दाको बढ्दो उमेर र शहर केन्द्रित तथा सुविधाहरू केन्द्रित बसाइसराइहरू मुख्य कारणहरू रहेको विश्लेषण छ। कम विकसित राष्ट्रको तहबाट मध्यम आय भएका मुलुकहरूको स्तरमा पुग्न राष्ट्रिय योजना आयोगले दिगो विकासका लक्ष्यअनुरूप राखेको परिमाणात्मक लक्ष्य हासिल गर्न जनसाङ्ख्यिक चरहरूमा सकारात्मक सङ्केतहरू देखा पर्नु आवश्यक रहेको परिप्रेक्ष्यमा माथिको जनसाङ्ख्यिक विश्लेषण सकारात्मक दिशातर्फ नै उन्मुख देखिन्छ। केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले सन् २०१४ मा प्रकाशन गरेको Population Monograph of Nepal (Vol. 1) मा समेत सन् १९९१-२००१ को औसत जनसङ्ख्या वृद्धिदर २.२५% प्रतिशतबाट घटेर सन् २००१-२०११ मा १.३५ प्रतिशतमा कायम हुनुका पछाडि जनसाङ्ख्यिक चरहरू जस्तै : ठुलो सङ्ख्यामा युवाहरू विदेशिनु, जनचेतनामा भएको सकारात्मक परिवर्तन, एकात्मक परिवारको सङ्ख्यामा वृद्धि आदिलाई ठानेको छ । अर्कोतर्फ आन्तरिक बसाइ सराइको प्रवृत्तिलाई हेर्दा हिमाल र पहाडबाट तराईतर्फ र ग्रामीण भेगहरूबाट शहरी केन्द्रहरूतर्फ बसाइसराइ गर्ने र एकात्मक परिवारको सङ्ख्या बढ्दै गएको देखिन्छ। यस प्रकारको बसाइसराइको प्रवृत्तिले गर्दा काठमाडौं उपत्यका, तराई तथा देशका अन्य शहरी केन्द्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिको अत्यधिक चाप हुने र हिमाली तथा पहाडी जिल्लाहरू र विकट ग्रामीण क्षेत्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिदर ऋणात्मक समेत देखिन थालेको छ । यो प्रवृत्तिले निम्त्याएको अर्को पक्ष हो अनुपस्थित

जनसङ्ख्या अर्थात् काम वा रोजगारीको सिलसिलामा ६ महिना वा सो भन्दा बढी समय आफ्नो मूल थलो छोडेर बाहिरिने जनसङ्ख्या सन् २००१ मा कुल ७,६२,१८१ हुँदा सन् २०११ को तथ्याङ्कमा १९,२१, ४९४ देखिन्छ । यो क्रम पछिल्ला वर्षहरूमा थप वृद्धि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ ।
नेपालमा जनसङ्ख्या वृद्धिदरको प्रवृति विश्लेषण गर्दा विगतका वर्षहरूमा उच्च वृद्धिदर हुँदै हालका वर्षहरूमा केही घटिरहेको अवस्थामा छ। यो राष्ट्रिय तथ्याङ्कीय प्रवृतिले बैजनाथ गाउँपालिकाको समेत प्रतिनिधित्व गर्दछ । गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७७ अनुसार बैजनाथ गाउँपालिकामा रहेका कुल ७५८८ घरपरिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने १८४३४ पुरुष र १८०५६ महिला गरी जनसङ्ख्या ३६४९० रहेका छन् । हाल गाउँपालिकामा अनुपस्थित र अक्सर बसोबास गर्नेहरूको कुल जनसङ्ख्या ४०२९७ रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसङ्ख्या ३८०७ रहेका छन् । अनुपस्थित जसमध्ये पुरुषको सङ्ख्या ३४५६ र महिलाको सङ्ख्या ३५० रहेको छ । यहाँको अक्सर बसोबास गर्ने जनसङ्ख्याको लैङ्गिक दर १०२ रहेको छ। अर्थात प्रति १०० महिलामा पुरुषको सङ्ख्या १०२ रहेको छ । वडागत विवरणअनुसार सबैभन्दा धेरै घरपरिवार वडा नं. ६, जहाँ ११४२ घरपरिवार र कुल जनसङ्ख्या ५८३० जना र सबैभन्दा कम वडा नं. ५ जहाँ ६१२ घरपरिवार र कुल जनसङ्ख्या २७४७ जना रहेका छन् । यो गाउँपालिकाको औसत परिवार आकार ५ रहेको छ । यहाँको जनघनत्व १११७ प्रतिवर्ग किमि रहेको छ ।

विवरण	वि.सं. २०७७
जम्मा जनसङ्ख्या	६९२८२
पुरुष	३५१९७ (५०.८०%)
महिला	३४०८५ (४९.२०%)
अनुपस्थित जनसङ्ख्या	३८०७
अनुपस्थित जनसङ्ख्या	६८३९
लैंगिक दर (प्रति १०० महिलामा पुरुषको सङ्ख्या)	१०३
जम्मा घरधुरी सङ्ख्या	१३९८७
औसत परिवार आकार	४.९४
जम्मा क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	४०.६२
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	५६२
०-१४ वर्ष उमेरसमूहका जनसङ्ख्या (आश्रित (बालबालिका) जनसङ्ख्या)	१८२४६ (२६.३४%)
१५-५९ वर्ष उमेरसमूहका जनसङ्ख्या (आर्थिकरूपले सक्रिय जनसङ्ख्या)	४५७५५ (६६.०४%)
६० वर्षभन्दा बढी उमेरसमूहका जनसङ्ख्या (आश्रित (जेष्ठ नागरिक) जनसङ्ख्या)	५२८१ (७.६२%)

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७

तालिका नं. १ : बैजनाथ गाउँपालिकाको अगामी १५ वर्षको जनसङ्ख्याको प्रवृत्ति विश्लेषण

वर्ष (सन्मा)	२०६८	२०७७	२०८२	२०८७	२०९२	औसत वार्षिक वृद्धिदर
प्रक्षेपित जनसङ्ख्या	५४४१८	६९२८२	८०४५३	९३४२६	१०८४९०	३.०३

विगतको जनसङ्ख्याको वृद्धिदर विश्लेषण गर्दा आगामी दिनहरूमा यस गाउँपालिकाको जनसङ्ख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुने अवस्था देखिन्छ । वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार कुल ५४,४१८ जनसङ्ख्या रहेकोमा २०७७ सालमा गरिएको गाउँपालिका घरधुरी सर्वेक्षणको नतिजा अनुसार कुल ६९२८२ जनसङ्ख्या रहेको छ । यस हिसाबले जनसङ्ख्या वृद्धिदर ३.०३ प्रतिशत वृद्धिदरको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा आगामी पन्ध्र वर्षमा अर्थात् वि.सं. २०९२ सालमा हालका जनसाङ्ख्यिक चलहरूमा ठुलो परिवर्तन नभएमा जम्मा ३.०२ प्रतिशतले जनसङ्ख्या वृद्धि भई कुल १,०८,४९० जनसङ्ख्या हुने अनुमान गरिएको छ । यसरी जनसङ्ख्या वृदिरमा कमी हुनुमा यस अगाडि पृष्ठभूमिमा उल्लेख गरिएका कारणहरू नै मुख्य रहेका छन् ।

२.४ सेवा प्रवाह र सेवा क्षेत्रको वितरण

राज्यद्वारा प्रवाह हुने सबै प्रकारको सेवाहरू गाउँपालिकाको केन्द्र रहेको वडा नं. ५ रामपुरबाट भइरहेको छ भने थप सेवाहरू प्रत्येक ८ वटा वडाका वडा कार्यालयहरूबाट भइरहेका छन् । यसका साथै विषयगत शाखाहरूबाट कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा सहकारी, रोजगारी लगायतका सेवाहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

हाल यस गाउँपालिकाका वडा नं. ५ मा एउटा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, वडा नं. १, ३ र ८ मा स्वास्थ्य चौकी, वडा नं. ७ मा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, वडा नं. २, ४ र ६ मा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र र वडा नं. १, ३, ५ र ८ मा बर्थिङ सेन्टर सञ्चालनमा रहेका छन् । यी स्वास्थ्य संस्थाहरू मार्फत सामान्यस्तरको स्वास्थ्य सेवाहरू प्रदान भइरहेको पाइन्छ भने स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सुविधा सम्पन्न हस्पिटल र विशेषज्ञ सेवाको अभाव रहेको छ । जटिल रोगको परीक्षण तथा उपचार र आकस्मिक सेवा प्राप्त गर्न गाउँवासीलाई कोहलपुर, नेपालगंज तथा अन्य सुबिधायुक्त शहरहरू जस्तै बुटवल, भरतपुर, काठमाडौं लगायत छिमेकी मुलुक भारतको लखनउमा जानुपर्ने बाध्यता छ। आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध गर्न प्रत्येक वडामा सुविधासम्पन्न स्वास्थ्य चौकीहरू स्थापना गर्नुका साथै भइरहेका स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नति गर्नुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाले स्वास्थ्य सेवामा सबै जनताको पहुँच पु¥याउने उद्देश्यकासाथ सबै स्वास्थ्य संस्थामा व्यवस्थापन समिति गठन गरी स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम शुरु गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपाल सरकारको “एक स्थानीय तह एक अस्पताल निर्माण” अभियान अन्तर्गत गाउँपालिकामा एक १५ शैईयाको हस्पिटल निर्माण गरी सो हस्पिटललाई सुविधा सम्पन्न बनाउन सके स्वास्थ्य सेवा प्राप्तिमा केही राहत मिल्ने

देखिन्छ । भौगोलिक हिसाबले सुगम भए पनि बैजनाथ गाउँपालिकामा एकातिर पर्याप्त मात्रामा सुविधासम्पन्न स्वास्थ्य संस्थाहरूको विकास गर्नु आवश्यक छ भने अर्कोतर्फ सञ्चालनमा रहेका विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरूको पनि स्तरोन्नति गर्नु आवश्यक छ ।

यस गाउँपालिकामा शिक्षा सेवाको स्तर सामान्य रहेको छ । हाल गाउँपालिकामा आधारभूत र माध्यमिक गरी ४० वटा सामुदायिक तथा १२ वटा संस्थागत (निजी) विद्यालयहरू तथा एउटा मदरसा र एउटा गुरुकुल रहेका छन् । सामुदायिक विद्यालयको स्तर वृद्धि गर्नुपर्ने ठुलो आवश्यकता रहेको छ भने उच्च अध्ययन र प्राविधिक शिक्षाका लागि थप लगानी गर्नु पर्ने देखिन्छ । कृषि र उद्योग क्षेत्रको व्यापक विकासको सम्भावना बोकेको यो गाउँपालिकामा बहुप्राविधिक शिक्षालयको पनि आवश्यकता रहेको छ ।

तराईको गाउँपालिका भएकाले भूमिगत जलस्रोतको पर्याप्त उपलब्धता छ । गाउँपालिकामा रहेका करिब ९८.७ % परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोतको रूपमा ट्युबवेल/हातेपम्प प्रयोग गरेको देखिन्छ भने बाँकी परिवारले अन्य स्रोतहरू जस्तै डिप बोरिङ, ढाकिएको इनार/कुवा, पाइपध(ारा इत्यादि प्रयोग गरेको पाइन्छ । तर पानी शुद्धीकरणको प्रभावकारी उपाय अवलम्बन नभएको पाइन्छ । यसैले पिउने पानीको शुद्धताको सुनिश्चितता गरिनु जरुरी छ । प्रत्येक वडामा सम्पूर्ण घरधुरीमा पूर्णरूपमा शुद्ध पिउने पानीको प्रबन्ध हुन सकेको छैन । खानेपानी वितरणलाई पूर्णता दिन ठुलो लगानी गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

गाउँपालिकाको शान्ति सुरक्षाको अवस्था हेर्दा सामान्य रहेको छ । गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. २ नौवस्तामा सशस्त्र प्रहरी बल तालिम केन्द्र, वडा नं ३ नौवस्तामा इलाका प्रहरी कार्यालय, वडा नं. ४ बानियाभार र वडा नं. ५ जी गाउँमा अस्थाई प्रहरी विट र वडा नं ६ सम्झना बजारमा इलाका प्रहरी चौकी रहेका छन् । प्रत्येक वडामा शान्ति सुरक्षा र अमनचैन कायम गर्न प्रहरी चौकी सहित सुरक्षा निकायहरूलाई विस्तार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैङ्कबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच पुऱ्याउन अपरिहार्य जस्तै भइसकेको छ । हाल यहाँ वडा नं. १ मा कुमारी बैङ्क, वडा नं. ५ मा कामना बैङ्क, वडा नं. ६ मा कुमारी बैङ्क, एन आई सी एसिया बैङ्क र वडा नं. ७ मा सनराइज बैङ्क सञ्चालनमा रहेका छन् । त्यसैगरी वडा नं. १ मा फरवार्ड वित्तीय संस्था, वडा नं. ४ मा स्वदेशी लघुवित्त, वडा नं. ५ मा ग्लोबल वित्तिय, महिला उपकार वित्तिय, नेरुङ लघुवित्त, न्यु डे लघुवित्त, देउराली लघुवित्त र वडा नं. ७ मा मनकामना लघुवित्त वित्तीय संस्था लगायत प्रशस्तै बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।

गाउँपालिकामा ठुला उद्योगहरू सञ्चालनमा आउन नसके पनि गाउँपालिकामा उपलब्ध स्थानीय स्रोत र साधनको उपयोग गरी विभिन्न साना तथा घरेलु तथा कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन्

जसले गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याएको छ। यहाँ व्यावसायिक रूपमा गाई, भैसी, बंगुर, माछा, कुखुरा, बाख्रा आदि पालन भइरहेको छ भने गाउँपालिकाको वडा नं. ३ नौबस्ता औद्योगिक क्षेत्रका रूपमा विकास गरिँदै छ। गाउँपालिकामा धेरैजसो राइस मिल र ईटा उद्योगहरू रहेका छन्। यी बाहेक फर्निचर कारखाना, ग्रील कारखाना, स.मिल, कुटानी पिसानी मिल्सहरू, पानी उद्योग लगायतका उद्योगहरू संचालनमा रहेका छन्।

गाउँपालिकाको खानीसम्बन्धी सम्भाव्यता हेर्दा बालुवा खानी तथा ग्राभेल खानीको संम्भावना देखिएको छ। त्यसैले वातावरणीय र पर्यावरणीय अध्ययन गरेर उक्त क्षेत्रमा उत्खनन्सम्बन्धी काम हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ।

गाउँपालिकामा मनोरञ्जनको लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलकुद मैदानहरू नभएपनि फुटबल मैदानहरू, खुल्ला जमिन, चौर, पार्कहरूमा यहाँका मानिसहरूले मनोरञ्जन लिने गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा फुटबल मैदान, लाइन्स पार्क, च्वामा पिकनिक स्थल, पिपल चौतारो सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, वडा नं. ३ मा पलान चौर, सुतैया गाभर खेलकुद मैदान, वडा नं. ४ मा नवप्रतिभा पिकनिक स्थल, रारा डाँफे पिकनिक स्थल, वडा नं. ७ मा बैजनाथ बाटिका र वडा नं. ६ मा व्यायामशाला छन्। साथै वडा नं. ६ मा अवस्थित न्यू हरियाली सामुदायिक वन भित्र भ्यूटावर, बोटानिकल गार्डेन, उद्यान, पिकनिक स्थल तथा खेलकुद मैदान निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको छ।

गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा विभिन्न समुदायको आफ्नै शवदालस्थल, चिहानस्थल तथा कब्रस्थ(ानहरू रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा वडा नं. १ का बासिन्दाले ककरवा खोला, वडा नं. २ र ६ का बासिन्दाले मानखोला, वडा नं. ४ र ८ का बासिन्दाले जेठी नाला र वडा नं. ७ का बासिन्दाले चमारपुर मसानघाटमा दाहसंस्कार गर्ने गरेका छन्। परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल, चिहानहरूलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनका लागि आश्रयस्थल, खानेपानी तथा काठ दाउराको व्यवस्थापन आदिमा भने ध्यान दिन पर्ने देखिन्छ।

गाउँपालिकामा हाल वडा नं. १ र २ मा मान खोला सिँचाई आयोजना, लिफ्ट सिँचाई आयोजना, वडा नं. ३ मा रौटनिया सिँचाई आयोजना, ककरवा नाला-सुतैया सिँचाई आयोजना, वडा नं. ४ मा बानियाभार सिँचाई कुलो, परम्परागत कुलो, वडा नं. ६ मा राप्ती नहर र वडा नं. ७ मा सिक्टा सिँचाई आयोजना सञ्चालनमा रहेका छन् भने वडा नं. ४ मा जनचेतना कुलो निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ। तथापि अपर्याप्त सिंचाई सुबिधाका कारण गाउँपालिकाका सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिन सिंचित हुन सकेको छैन। सिंचित जमिनको सही र पूर्ण सदुपयोग नहुँदा खाद्यान्न, तरकारी र अन्य कृषिजन्य उपजहरू आयात गर्नुपर्ने हुन्छ जसले गर्दा परनिर्भरता बढ्न जान्छ। तसर्थ गाउँपालिकालाई कृषि र खाद्यान्न उत्पादनमा सबल बनाउन सके आर्थिक क्षेत्रमा उल्लेख्य सुधार भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्न सकिन्छ।

गाउँपालिकामा खाना पकाउनका लागि कुल घरपरिवारमध्ये ६,५८८ अर्थात् ४७.१ % ले एलपी ग्याँस, ६,५०३ अर्थात् ४६.५ % ले काठ दाउरा, ७४६ अर्थात् ५.३ % ले बायोग्याँसको प्रयोग गर्दै आएका छन् तसर्थ ग्रामीण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रूपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्न सकिन्छ । यस्तै गाउँपालिकामा दैनिक वत्ती बाल्न प्रयोग गर्ने इन्धनको स्रोत विश्लेषण गर्दा ९८.५ % घरपरिवारले विद्युतको प्रयोग गरेको देखिन्छ । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा विद्युतीकरणमा व्यापक विकास भएको देखिन्छ ।

सामान्यतया वस्तीहरू बाक्लो भएका क्षेत्रहरूमा नेपाल टेलिकम तथा एनसेलजस्ता दुरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनीहरूले सेवा प्रदान गरेका छन् । मोबाइल फोनको प्रयोग मार्फत सूचना र खबर आदानप्रदानमा एक प्रकारको क्रान्ति नै भए तापनि यो गाउँपालिकामा इन्टरनेट प्रविधिको विस्तार र गुणस्तर सुधारमा थप लगानी गर्नुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिकामा रेडियो नेपालको प्रसारण र हितैषी मिडिया प्रा. लि. द्वारा सञ्चालित स्थानीय एफ एम तथा नेपालगञ्ज, कोहलपुर, बाँसगढी, गुलरिया आदि स्थानबाट सञ्चालनमा आएका एफ एमहरू सुन्न पाइन्छ । यहाँ विभिन्न राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाको सहजै आपूर्ति भए तापनि स्थानीयहरू सूचनाको पहुँचबाट टाढै रहेका छन् ।

गाउँपालिकामा दैनिकरूपमा बस, मिनिबस, माइक्रोबस, टेम्पो जस्ता सार्वजनिक यातायातका साधनहरू गाउँपालिकाभित्र तथा बाहिर विभिन्न रुट जस्तै : चिसापानी-नेपालगञ्ज, सम्झना-नेपा(लगञ्ज सञ्चालनमा आइरहेका छन् । तथापि गाउँपालिकामा यातायातका साधनहरूको अप(र्याप्तता, रुटको कमी तथा व्यवस्थित बसपार्क तथा बस टर्मिनलहरू नहुँदा गाउँवासीहरूले सास्ती भोग्नुपरेको छ । तसर्थ सडक तथा यातायातको योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले विकास गर्नु आवश्यकता रहेको छ ।

परिच्छेद - ३: समष्टिगत दिर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको सुरुवात भए पश्चात देशको शासन तीन तहका सरकारहरूले आपसी समन्वयबाट गर्ने संबैधानिक व्यवस्था छ । सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूका आ-आफ्ना अधिकार क्षेत्रहरू तोकिएका छन् । कतिपय अधिकार साझा छन् भने कतिपय एकल प्रकृतिका छन् । सविंधानको अनुसूची-८ अन्तर्गत स्थानीय सरकारका विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने एकल अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएकोले सोहि बमोजिम स्थानीय तहमा यो गाउँपालिकाले पहिलो आवधिक विकास योजना तयार पारेको हो ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नदीहरू तथा भूमिगत जलस्रोतका साथै प्रसस्त उर्वर र समथर जमिनको उपलब्धता रहेको ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ कुल भू भागको ३३.३८ प्रतिशत जमिन वनजंगलले ढाकेको । ▪ ५६.२६ प्रतिशत जमिनमा खेति भईरहेको ।
▪ कृषि पर्यटन, पर्यापर्यटन, धार्मिक पर्यटन र शैक्षिक पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको ।
▪ तराईको समथर भू-धरातलको प्रधानता रहेकोले प्रत्येक वडा केन्द्रहरूसँगको सम्बन्ध सहज बनाउन सकिने
▪ कृषि ग्रमको विकास गरी कृषिमा आधारित ठुला तथा मझौला उद्योग स्थापना गर्न सकिने ।
▪ राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली अन्तर्गत पूर्व पश्चिम राजमार्गको ६ कि.मी खण्ड गाउँपालिका भएर जानु तथा कोहलपूर बजारबाट करिब ६ कि.मी, नेपालगञ्जबाट २२ कि.मी र जमुनहा भन्सारबाट २८ कि.मी दुरीमा रहनु साथै ठुला उपभोक्ता बजारहरूको सन्निकटता (proximity and connectivity) रहेको .
▪ स्थानीय उपजमा आधारित उद्योगको प्याकेजिङ र ब्रान्डिङ गरी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्न सकिने ।
▪ युवा जनशक्तिको जनसांख्यिक लाभाशंको उच्चतम सदुपयोग गरी सम्वृद्धिको यात्रा तय गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा आफ्ना योजना आफै निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ प्रसस्त खेतियोग्य जमिन र समथर भू-धरातल भएपनि भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग मार्फत कृषिमा व्यवसायिकताको पर्याप्त विकास हुन नसकेको ।
▪ सर्म्पूण खेति योग्य जमिनमा सिंचाई सुबिधा पुऱ्याउन नसकिएको ।
▪ पर्यटनको राम्रो संम्भावना भएपनि आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुन नसकेको । पर्यटनलाई व्यावसायिक बनाउने चुनौती रहेको ।
▪ कृषि तथा स्थानीय उपजमा आधारित ठुला उद्योगहरूको विकास हुन नसकेको ।
▪ शिक्षा तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा गाउँपालिकामै गुणस्तरीय र आधारभूत सेवा प्रदान गर्नसक्ने अवस्था नरहेको ।
▪ बाढी, डुबान र कटानको ठुलो समस्या रहेको ।
▪ विकास र समृद्धितर्फको यात्रामा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ युवा जनशक्तिलाई गाउँपालिकाकै विकासमा केन्द्रित गरी यहि बस्ने वातावरण सृजना गर्नुपर्ने चुनौती रहेको ।
▪ विकासका भौतिक पूर्वाधारहरूको थप विकास र विस्तार गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।

३.१ गाउँपालिका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (**lead sectors**)

३.१.१ कृषिक्षेत्र (कृषि ग्राम)

आठ वटै वडामा रहेको पाँगो र बलौटे साथै-चिम्टाइलो माटोको प्रधानता रहेको समथर फाँटहरू यस गाउँपालिकाको समृद्धिको पहिलो आधार हो। यसका लागि बाह्रै महिना सिंचाईको सुविधा पुग्ने क्षेत्रको विकास र विस्तार गरी वैज्ञानिक, व्यवसायिक र तीव्र उत्पादनमुखी कृषिको प्रवर्द्धन गरी समग्र गाउँपालिकालाई एक नमुना कृषि ग्रामको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ।

३.१.२ स्थानीय कच्चा पर्दाथमा आधारित उद्योगहरू

यस गाउँपालिकाको प्रमुख विकास संवाहकको रूपमा रहेको कृषि क्षेत्रको समुचित विकास पश्चात कृषि उपजमा आधारित प्याकेजिङ, प्रशोधन र गुणस्तर कायम गरी त्यस्ता बस्तुहरूको ब्रान्डिङ गर्न, उद्योगहरू खोल्न सकिने दोस्रो ठुलो सम्भावना रहेको छ।

३.१.३ पर्यटन

बाँके/बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्रमा गाउँपालिकाको केही भाग पर्ने हुँदा पर्यापर्यटन साथै निकुञ्जमा पाइने वन्यजन्तु, वनस्पति तथा जडीबुटीको अध्ययन गर्न आउनेहरूका लागि शैक्षिक पर्यटनको पनि आकर्षक स्थान हुन सक्छ। गाउँपालिकाको वडा नं १ मा प्राकृतिक सौन्दर्यले भरिपूर्ण गाभर भ्याली पनि रहेको छ। यहाँ समुदायद्वारा संचालित बाँके जिल्लाकै पहिलो सामुदायिक होमस्टे गाभर भ्याली होमस्टे पनि सञ्चालनमा रहेको छ। त्यसैगरी थारु जातीको उल्लेख्य सङ्ख्यामा बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा होमस्टे र सांकृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना छ। साथै अत्यन्त उर्वर कृषि ग्रामको रूपमा विकास गर्न सके कृषि पर्यटनको समेत व्यापक सम्भावना रहेकोले पर्यटन क्षेत्र यो गाउँपालिकाको समृद्धिको तेश्रो मुख्य संवाहक हो।

३.२ विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू

३.२.१ भू-धरातल र प्राकृतिक सम्पदाहरू

मलिलो उब्जाउ युक्त जमिन तथा वनजंगल क्षेत्र यहाँको मुख्य प्राकृतिक सम्पदाहरू हुन्। यी सम्पदा नै विकासलाई गतिदिने आधारहरू हुन्।

३.२.२ ठुला शहर र राजमार्ग प्रणालीसँगको सन्निकटता

राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली अन्तर्गत पूर्व पश्चिम राजमार्गको ६ कि.मी खण्ड गाउँपालिका भएर जानु तथा रणनीतिक केन्द्रको रूपमा रहेको कोहलपूर बजारबाट करिब ६ किमी, जिल्ला सदरमुकाम

नेपालगञ्जबाट २२ किमी र जमुनहा भन्सारदेखि २८ किमीको दुरीमा रहनु साथै ठुला उपभोक्ता बजारहरूको सन्निकटता रहनुले यहाँको विकासलाई गति थप्ने निश्चित छ ।

३.२.३ धार्मिक र सामाजिक सहिष्णुता

सबै जातजातिका वीच आपसी सहयोग र सहकार्य गरी सौहार्दतापूर्वक रहनु यहाँको विकासको अर्को महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो ।

३.२.४ जनसांख्यिक लाभांश

गाउँपालिका घरधुरी सर्वेक्षण २०७७ को नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकामा १५ देखि ५९ वर्षसम्मका सक्रिय जनसङ्ख्या ६१.० प्रतिशत छ भने १५ देखि ३९ वर्षसम्मको अति सक्रिय यूवा जनसङ्ख्या ४९.७ प्रतिशत रहेको छ । जनसांख्यिक चक्रमा यसप्रकारको जनसांख्यिक लाभ प्राप्त हुने अवसर इतिहासमा दुर्लभ हुन्छ तसर्थ युवा र सक्रिय जनसङ्ख्याको बाहुल्यता भएको हालको अवस्था गाउँपालिकाको विकासको लागि अति महत्वपूर्ण कालखण्ड हो । यो नै विकासको महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो ।

दीर्घकालीन सोच
"समृद्ध बैजनाथको आधार, कृषि, उद्योग, पर्यटन र पूर्वाधार" प्राकृतिक सम्पदाको उच्चतम सदुपयोग मार्फत तीव्र उत्पादनमुखी व्यवसायिक कृषि, उद्योग, पर्यटन र पूर्वाधारको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने .
लक्ष्य
भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग गरी आधुनिक र व्यवसायिक कृषिको विकास मार्फत कृषिमा आध(ारित उद्योगको स्थापना साथै पर्यटन प्रर्वद्धन गरी आर्थिक क्रान्ति गर्ने .
उद्देश्यहरू
✓ कृषि, वन, उद्योग पर्यटन लगायत आर्थिक सम्भावनाका क्षेत्रहरूको विकास मार्फत आर्थिक सम्वृद्धि हासिल गर्नु ✓ न्याय पूर्ण, सौहार्द, खुसी र सुखी समाज निर्माण गर्नु । ✓ विकासका लागि अपरिहार्य सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारको दिगो र सन्तुलित विकास गर्नु । ✓ पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी वातावरण संरक्षण गर्नु । ✓ सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त पारी असल शासन स्थापित गर्नु ।

प्रमुख रणनीतिहरू
▪ आर्थिक क्षेत्रका मूल स्तम्भहरू जस्तै कृषि, वन, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको समुचित विकास गर्न ती क्षेत्रहरूलाई वैज्ञानिक र व्यवसायिक बनाई यसमा संलग्न मानव स्रोतलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धि तुल्याउने ।
▪ हरेक क्षेत्रको विकासमा अपरिहार्य आधारको रूपमा रहेका आधारभूत भौतिक पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, सिंचाई, खानेपानी आदिको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
▪ सम्पूर्ण क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको संस्थागत विकास गरी मानव स्रोत निर्माण, अध्ययन र अनुसन्धानतर्फ केन्द्रित नीति तथा कार्यक्रमलाई महत्वका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
▪ सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशीकरण र पछाडि परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न सहभागितामूलक विकास पद्धति अबलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।
▪ विकास निर्माणका हरेक क्रियाकलापमा वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलाप समेत गर्न सोको सुनिश्चितता गर्ने ।
▪ जनमुखी असल शासन स्थापित गर्न सङ्घीय र लोकतान्त्रिक सफल राज्यहरूमा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूलाई हाम्रो विशिष्टिकृत परिस्थिति अनुरूप अनुशरण गर्ने ।

गाउँपालिकाका समष्टिगत परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

क्र. सं.	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७७/७८ को यथार्थ	आ.व. २०८२/८३ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औसत)	प्रतिशत		७.५
२.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		२२
३.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		१८
४	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		३५
५	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत		२५
६	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर		१६००
७	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसङ्ख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत		५

८	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसङ्ख्या	प्रतिशत		१०
९	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत		६५
१०	बेरोजगारी दर	प्रतिशत		५
११	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत		६०
१२	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत		१००
१३	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत		९९
१४	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल परिवार	प्रतिशत		९५
१५	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष		७५
१६	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना		
१७	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना		
१८	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत		
१९	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत		
२०	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत		९०
२१	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत		३८
२२	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसङ्ख्या	प्रतिशत		८०
२३	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसङ्ख्या	प्रतिशत		५०
२४	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक		०.९३
२५	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक		०.७५०
२६	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका घरपरिवार	प्रतिशत		
२७	जीवनकालमा शारीरिक वा मानसिक वा यौन हिंसा पिडित महिला	प्रतिशत		
२८	आफ्नै स्वामित्वको आवासमा बसोवास गर्ने परिवार	प्रतिशत		९९
२९	सिंचित क्षेत्रफल	प्रतिशत		५०
३०	पक्की सडकमा पहुँच भएको घरपरिवारको	प्रतिशत		४५

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)

पृष्ठभूमि

यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट १३७ मिटरदेखि ९८० मिटरको उचाइमा फैलिएको छ। १४२.८२ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज र बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्रमा पर्ने केही भुभागमा चुरे क्षेत्रका विषेशता रहे तापनि अधिकांश जमिन विशाल गंगा नदी प्रणालीले निर्माण गरेको समथर तराईको उर्वर क्षेत्र हो । यसर्थ यो समथर भू-भाग पाँगो र बालुवा मिश्रित उर्वर भूमि अन्तर्गत पर्दछ। कुल क्षेत्रफल मध्ये ५६.२६ प्रतिशत जमिनमा हाल खेतीपाती भैरहेको छ भने वन जंगल क्षेत्रले ३३.३८ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ। त्यसैगरी वस्ती क्षेत्रले ६.३६ प्रतिशत, नदी तथा जल क्षेत्रले २.० प्रतिशत, झाडी तथा बुट्यान क्षेत्रले ०.९१ प्रतिशत, बगैंचाले ०.५८ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ। व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सके भूमिको पूर्ण सदुपयोग मार्फत यस गाउँपालिकाको दीर्घकालीन समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ अधिकांश समथर र उर्वर जमिनको उपलब्धता रहेको ।
▪ उत्पादनशील क्षेत्रले आधा भन्दा बढी भू-भाग ओगटेको ।
▪ गाउँपालिका भित्र मान खोला, जेठी खोला, बुके खोला, बुढी खोला लगायत बाह्रै महिना बग्ने खोलाहरू रहेका ।
▪ भूमिगत जलस्रोतको उपलब्धता रहेको ।
▪ भूमिको वैज्ञानिक र दिगो सदुपयोगमार्फत दीर्घकालीन समृद्धि हासिल गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय तहमा भूमि व्यवस्थापनसम्बन्धी अधिकार रहेको ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ मान खोला, जेठी खोला, बुके खोला, बुढी खोला लगायत खोलाका कारण बाढी, डुवान तथा कटानको समस्या रहेको ।
▪ जमिन बाँझो हुने गरेको ।
▪ जमिनको पूर्ण र वैज्ञानिक रूपमा सदुपयोग नभएको ।
▪ जमिन बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई निरुत्साहित गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ भूमिको वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले पूर्ण सदुपयोग गर्ने चुनौती रहेको ।

दीर्घकालीन सोच

भू स्रोतको पूर्णत वैज्ञानिक सदुपयोगमार्फत आर्थिक समृद्धि

लक्ष्य

वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू गरी भूमिलाई आर्थिक विकासको आधार बनाउने ।

उद्देश्य

✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रूपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।

उद्देश्य १: सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रूपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।	
रणनीति	कार्य नीति
१.१ राष्ट्रिय र प्रादेशिक भू-उपयोग नीति अनुरूप स्थानीय भू-उपयोग योजना र कृषि नीति निर्माण गर्ने	१.१.१ गाउँपालिकाको जमिनलाई भू-उपयोग योजना अनुरूप वर्गीकरण गरिने छ ।
	१.१.२ गाउँपालिका भित्र रहेको सबै प्रकारको जग्गाको पूर्णरूपमा लगत संकलन गरी व्यक्तिगत, सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक तथा गुठी जग्गाको विस्तृत अभिलेख तयार पारी भूमि प्रशासन प्रणालीमा आबद्ध गरिने छ ।
	१.१.३ गाउँपालिकामा उपलब्ध सिंचित र असिंचित जमिनको लगत तयार गरी कृषि योग्य जग्गाको सदुपयोग भए नभएको तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
१.२ खेती गर्न इच्छुक तर आफ्नो जग्गा/जमिन नभएका कृषकहरूको लगत संकलन गरी भूमिको व्यवस्था गर्ने ।	१.२.१ भूमि बैङ्कको स्थापना गरिने छ ।
	१.२.२ करारमा खेती गर्न इच्छुक कृषकलाई आवश्यक जमिन उपलब्ध गराइने छ ।
	१.२.३ बगर खेती वा नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्द्धन तथा सामुहिक खेती प्रोत्साहन गर्न संभाव्यता अध्ययन तथा कृषक अभिमुखीकरण गरिने छ ।
१.३ जग्गा बाँझो राख्ने कृषकको लगत संकलन गर्ने	१.३.१ जग्गा बाँझो राख्न नपाउने नीति अबलम्बन गरी बाँझो जमिन राख्ने जग्गा धनीलाई भूमिकरमा निश्चित प्रतिशतले बढी लिने नियम लागू गरिनेछ ।
१.४ जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने	१.४.१ गाउँपालिकाभर जग्गा चक्लाबन्दी गर्न चाहने कृषकहरूको विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.४.२ सामूहिक खेती र चक्लाबन्दीका फाइदाका बारेमा कृषक अभिमुखीकरण गरिने छ.
	१.४.३ जग्गा चक्लाबन्दी गरी सामुहिक खेती गर्न चाहने कृषकहरू पहिचान गरी कृषक समूह गठन गरिने छ ।
	१.४.४ यस्ता सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई कृषि सहकारीसँग आबद्ध गरिने छ ।
	१.४.५ चक्लाबन्दी गरी सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई मापदण्डका आधारमा मल, वीउ, ज्ञान, सिप, प्रविधि र अन्य कृषि सामग्रीमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिई प्रोत्साहन गरिने छ ।

भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) को विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)															
१.	१.१	१.१.१	गाउँपालिका भू-उपयोग योजना निर्माण				✓								
		१.१.२	भूमि अभिलेख प्रणाली निर्माण				✓								
		१.१.३	सिंचित, असिंचित, बाँझो तथा खेती भएको जमिनको अद्यावधिक तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण				✓								
	१.२	१.२.१	भूमि बैङ्क स्थापना						✓						
		१.२.२	करार खेतीका लागि इच्छुक कृषक लगत संकलन				✓								
		१.२.३	बगर खेती वा नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्द्धन तथा सामुहिक खेती अभिमुखीकरण तथा तालिम				✓								
	१.३	१.३.१	खेतीयोग्य क्षेत्र बाँझो रहन नदिन कार्ययोजना निर्माण				✓								
	१.४	१.४.१	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषकको लगत संकलन				✓								
		१.४.२	जग्गा चक्लाबन्दी सम्बन्धी कृषक अभिमुखीकरण				✓								
		१.४.३	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषक समूह गठन				✓								
		१.४.४	कृषक समूह तथा कृषि सहकारी बिच अन्तरक्रिया				✓								
		१.४.५	चक्लाबन्दी तथा सामूहिक खेती गर्ने कृषकलाई अनुदान						✓						

अपेक्षित उपलब्धिहरू

✓ गाउँपालिकामा उपलब्ध खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक र पूर्ण सदुपयोग भएको हुने छ ।

४.२ कृषि

पृष्ठभूमि

अधिकांश तराईको समथर भूभाग रहेको यो गाउँपालिकामा मलिलो जमिनको प्रधानता रहेकोले गाउँपालिकाको समृद्धिको प्रमुख संवाहक नै कृषि क्षेत्र हो । यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट १३७ मिटरदेखि ९८० मिटरको उचाइमा फैलिएको छ । कुल १४२.८२ वर्ग कि.मी क्षेत्रफल मध्ये ८०.३५ वर्ग कि.मी अर्थात ५६.२६ प्रतिशत जमिनमा हाल खेतीपाती भैरहेको छ । त्यसैगरी ४७.६८ वर्ग कि.मी अर्थात ३३.३८ प्रतिशत जमिनमा हाल वन रहेको छ । गाउँपालिकाका ८ वटै वडामा खेतीपाती हुनसक्ने र भैरहेका प्रसस्त कृषि क्षेत्रहरू छन् । हाल खेतीपाती भैरहेको क्षेत्र अत्यन्त मलिलो र सघन खेतीपाती गर्न सकिने उर्वर क्षेत्रमा पर्ने भएकोले यो भूमिको पूर्ण सदुपयोग गर्न सके यो गाउँपालिकालाई कृषिको नमूना क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ । गाउँपालिकाका अधिकांश जनसङ्ख्या कृषि पेशामा संलग्न रहेकोले गाउँपालिकाको दीर्घकालीन विकास र समृद्धिका लागि यो क्षेत्रलाई बैज्ञानिकीकरण र व्यवसायिकीकरण गर्न सकिने प्रबल सम्भावना रहेको छ । यहाँका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान, मकै, गहुँ हुन् भने फलफूल बालीहरू केरा, आँप, लिच्ची, कटहर हुन् । त्यसैगरी दलहन बालीहरू मुसुरो, अरहर, चना आदि, तेलहन बालीहरू तोरी, रायो, सुर्यमुखी आदि तथा उष्ण क्षेत्रमा लगाइने सबै प्रकारका तरकारी बालीहरूको यहाँ प्रचुर मात्रामा उत्पादन हुने गरेको छ । त्यसैगरी यस गाउँपालिकामा गुर्जो, बोजो, हर्रो, बर्रो आदि जस्ता जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यद्यपी यस्ता जडीबुटीहरूको व्यावसायिक उत्पादन हुनसकेको छैन ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ प्रसस्त मलिलो खेतीयोग्य जमिनको उपलब्धता हुनु ।
▪ गाउँपालिकामा मान खोला, जेठी खोला, बुके खोला, बुढी खोला लगायत खोलाहरूको उपलब्धता हुनु ।
▪ भूमिगत जलस्रोतको उपलब्धता हुनु ।
▪ राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली अन्तर्गत पूर्व पश्चिम राजमार्गको ६ कि.मी खण्ड गाउँपालिका भएर जानु तथा कोहलपूर बजारबाट करिब ६ कि.मी, नेपालगञ्जबाट २२ कि.मी र जमुनहा भन्सारबाट २८ कि.मी दुरीमा रहनु ।
▪ अधिकांश जनसङ्ख्याको मुख्य पेशा कृषि रहनु ।
▪ कृषिसम्बन्धी राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू अनुकूल हुनु ।
▪ स्थानीय सरकारले स्थानीय विशिष्टता र आवश्यकता अनुसार कृषि क्षेत्रलाई प्राथमिकता प्रदान गर्न सक्ने अधिकार हुनु ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मुख्य खाद्यान्न बालीमा धान, मकै, गहुँ लगायत उष्ण क्षेत्रमा पाइने सबैखाले फलफूल, तरकारी र नगदेबालीको उत्पादन हुनु ।
▪ गाउँपालिकामा विभिन्न हाट बजारहरूबाट (जस्तै : वडा नं. ४ को पानीट्याङ्की हाटबजार, वडा नं. ४ को टिटिहिरिया गाउँ) कृषि लगायतका वस्तुहरूको बजारीकरण हुने गरेको ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
▪ बैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू नहुनु ।
▪ कृषिको वैज्ञानिकीकरण, यान्त्रिकीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसक्नु ।
▪ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्ण सदुपयोग हुन नसक्नुले जमिन बाँझो रहनु ।
▪ बाढी, डुवान र कटानको समस्या हुनु ।
▪ बाह्रै महिना सिंचाईको सुविधा नहुनु तथा आकाशे खेतीमा भर पर्नु ।
▪ जमिन खण्डीकरण हुनु ।
▪ शीत भण्डारणको उपलब्धता नहुनु ।
▪ कृषि सामग्री, मल, वीउ, किटनाशक औषधी, औजार, प्राविधिक ज्ञान र सीपमा पर्याप्त पहुँच नहुनु ।
▪ परम्परागत खेतीप्रणाली हुनाले निर्वाहमुखी हुनु ।
▪ यूवाशक्ति कृषि पेशामा आर्कषित हुन नसक्नु ।
▪ उच्च प्रतिफल प्राप्त हुने उत्पादनतर्फ किसानहरूलाई आर्कषण गर्ने ठोस योजना नहुनु ।
▪ माटो, बिउ परिक्षणको लागि दक्ष जनशक्ति र कृषि कामदारको अभाव हुनु

दीर्घकालीन सोच

वैज्ञानिक, व्यवसायिक, उच्च प्रतिफल युक्त निर्यातमुखी कृषि

लक्ष्य

गाउँपालिकाको आर्थिक समृद्धिको मूल संवाहकको रूपमा कृषिको विकास गर्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ व्यवसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।
- ✓ नमूना कृषि ग्रामको रूपमा विकास गर्नु ।
- ✓ वातावरण मैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु ।
- ✓ व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु ।

उद्देश्य १: व्यवसायिक र उच्च प्रतिफल मुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ व्यवसायिक सोचको अभि(वृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने	१.१.१ गाउँपालिकाभर कृषक परिचय पत्र वितरण गर्न कृषकहरूको वर्गीकरण गर्ने नीति निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ अगुवा कृषकहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.१.३ वर्षमा कम्तीमा एकपटक कृषिको व्यवसायीकरण सन्दर्भमा अगुवा कृषकहरूलाई अभिमुखीकरण गरिने छ ।
	१.१.४ वडास्तरीय कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.५ गाउँपालिका स्तरीय कृषक सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
१.२ उच्च, प्रतिफलमुखी सघन खेती प्रणालीको अबलम्बन गर्ने	१.२.१ असिंचित क्षेत्रलाई क्रमश सिंचित तुल्याउन सिंचाई योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरिने छ ।
	१.२.२ प्रत्येक वडामा अत्यन्त उर्वर र कृषियोग्य क्षेत्रको पहिचान गरी सघन खेतीका लागि मिश्रित बाली पहिचान गरिने छ ।
	१.२.३ प्रत्येक वडामा उच्च मूल्यका कृषि उपज पहिचान गर्न संभाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.४ वडा नं. २ र ६ को मानखोला किनार तथा ८ को चौकेरीमा बगर खेती गर्न कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरिने छ ।
१.३ कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गर्ने	१.३.१ प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ बाली विशेष पकेट क्षेत्रलाई केन्द्रित गरी गुणस्तरीय र उन्नत बीउ विजनका लागि स्रोत केन्द्र स्थापना गरिने छ ।

उद्देश्य १: व्यवसायिक र उच्च प्रतिफल मुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.४ अत्यावस्यकीय कृषि सामग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने	१.४.१ आवश्यक रासायनिक मलको आयतन आंकलन गरी समयमै आपूर्ति गर्न गाउँपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
	१.४.२ प्रत्येक वडामा प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादनसम्बन्धी तालिमको आयोजना गरिने छ ।
	१.४.३ वडास्तरमा उत्पादन हुने बाली विषेशका आधारमा उन्नत बीउ वितरण गर्न बीज बैङ्क तथा सामग्री केन्द्रको विकास गरिने छ ।
	१.४.४ कृषि यान्त्रिकीकरण अन्तर्गत किसानले खरिद गर्ने औजारमा मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइने छ ।
	१.४.५ साना किसान तथा समग्र कृषि क्षेत्रलाई क्रमश यान्त्रिकीकरण गर्न एक गाउँपालिकास्तरीय Custom Hiring Center को निर्माण गर्न प्रदेश र सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरिने छ ।
१.५ मल तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी कृषक ज्ञान अभि(वृद्धि गर्ने	१.५.१ मलको प्रयोग र अनुपात समय आदिका विषयमा प्रत्येक कृषकलाई सुसूचित गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरिने छ ।
	१.५.२ मल, विउ विजन तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी जानकारी प्रदान गर्न गाउँपालिका स्तरीय Call center को स्थापना गरिने छ ।
	१.५.३ वडास्तरीय कृषक पाठशालामा मल, विउविजन र विषादी प्रयोगसम्बन(धी सामग्रीको विकास र सम्प्रेषण गरिने छ ।
	१.५.४ वडास्तरमा घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ ।
	१.५.५ जैविक विषादीको उत्पादन र प्रयोगसम्बन्धी वडास्तरीय तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
१.६ सहुलियत पूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गर्ने	१.६.१ सङ्घीय र प्रदेश सरकार तथा गाउँपालिकाको सहजीकरण तथा समन्वयमा व्यवसायिक योजना अनुरुप खेती गर्न चाहने कृषकलाई सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.६.२ सहकारी क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्न कृषि सहकारी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.६.३ वैदेशिक रोजगारीमा कृषि पेशामा संलग्न भई स्वदेश फर्केका युवाहरूलाई कृषिमा लगानी गर्न इच्छुक भए मापदण्डका आधारमा कृषि कर्जाको व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।

उद्देश्य १: व्यवसायिक र उच्च प्रतिफल मुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.७ कृषि बिमालाई प्रभावकारी बनाउने	१.७.१ गाउँपालिकाको समन्वय र सहजीकरणमा कृषि बिमालाई अनिवार्य बनाई बिमा प्रदायक कम्पनीहरूसँगको सहकार्यमा कृषक मैत्री बनाइने छ ।
	१.७.२ कृषकहरूलाई कृषि बिमाको आवश्यकता र महत्वका विषयमा सुसूचित गर्न बिमा कम्पनीहरूको सहयोगमा नियमित अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	१.७.३ न्यून आय भएका साना किसानहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा कृषि बिमामा सहुलियत तथा अनुदानको व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य २: नमूना कृषि ग्रामको रुपमा विकास गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ असल अभ्यासहरूको अध्ययन र अवलोकन गर्ने	२.१.१ कृषि शाखाको समन्वयमा गाउँपालिकाका अगुवा र आकांक्षी कृषकहरूलाई देश तथा विदेशमा सघन कृषि क्षेत्र वा कृषि ग्रामको रुपमा विकास भैरहेका क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन भ्रमण गराइने छ ।
	२.१.२ अवलोकनबाट प्राप्त अनुभवहरूलाई गाउँपालिकाका अन्य कृषकहरूलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा कम्तीमा १ पटक गाउँपालिका स्तरीय कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	२.१.३ वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना गरी बजारको प्रर्वद्धन गरिने छ ।
२.२ सघन कृषि उत्पादन क्षेत्रको वर्गीकरण र घोषणा गर्ने	२.२.२ उर्वर र खेतीयोग्य क्षेत्रलाई वर्गीकरण गरी क्रमश सघन खेतीक्षेत्र घोषणा गरिने छ ।
	२.२.३ सघन खेती क्षेत्रहरूलाई निश्चित मापदण्ड तथा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय भू-उपयोग नीति अनुरुप तीपानी बाहेक अन्य क्रियाकलापमा प्रयोग गर्न निरुत्साहन गर्ने नीति कार्यान्वयन गरिने छ ।
२.३ कृषि ग्रामको विकासका लागि आवश्यक भौतिक कृषि पू(र्वाधारको क्रमश विकास गर्ने	२.३.१ गाउँपालिका भित्रका प्रमुख कृषि सडकहरूको पहिचान गरिने छ ।
	२.३.२ प्राथमिकताका आधारमा सघन क्षेत्रका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति गरिने छ ।
	२.३.३ प्रत्येक वडामा सघन खेती क्षेत्रलाई उपयुक्त हुने स्थानमा कृषि उपज संकलन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	२.३.४ गाउँपालिकास्तरीय एक चिस्यान केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	२.३.५ गाउँपालिकामा उच्च उत्पादन संम्भावना रहेका बाली जस्तै धान, मकै तथा गहुँको बीज बैङ्क स्थापना गरिनेछ

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
३.१ वातावरणमैत्री दिगो कृषिसम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्ने	३.१.१ वातावरण र कृषिको अन्तरसम्बन्धका विषयमा विज्ञहरूद्वारा गाउँपालिकाका सफल र अगुवा कृषकहरूलाई वर्षमा १ पटक अभिमुखीकरण गरिने छ।
	३.१.२ दिगो कृषिको सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षका विषयमा विज्ञहरूद्वारा सम्प्रेषित ज्ञान अगुवा कृषकको अगुवाइमा अन्य कृषकलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा १ पटक अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिने छ।
३.२ गाउँपालिकामा निरन्तर उत्पादन हुनसक्ने कृषिजन्य कच्चा पदार्थको पहि(चान गर्ने	३.२.१ वडास्तरमा जलवायु र माटो अनुकूल उत्पादन हुने प्रमुख वालीका आधारमा जोन र सुपरजोनको पहिचान र घोषणा गरिने छ।
	३.२.२ जोन र सुपरजोन स्तरीय उत्पादित प्रमुख उत्पादनको वार्षिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न स्वचालित तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिने छ।
३.३ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा "एक वडा एक कृषि" मा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने	३.३.१ बाली विषेश पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थका आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।
	३.३.२ पहिलो चरणमा "एक वडा एक कृषि" उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिने छ।
	३.३.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि गाउँपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिने छ।
३.४ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने	३.४.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ।
	३.४.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा गाउँपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिनेछ।
	३.४.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ।
	३.४.४ स्थानीय उपज उपभोग हुने उपभोक्ता बजारको मागको अध्ययन गरी वस्तुगत सूचना संकलन गरिनेछ
	३.४.५ उत्पादनमा स्थानीय पहिचान राख्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको पहिचान गरिनेछ।
	३.४.६ गुणस्तर र ब्रान्ड कायम गर्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको गुणस्तर प्रर्वद्धन गर्न जैविक प्रविधिको अवलम्बन गरिनेछ।
	३.४.७ जैविक प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्न गुणस्तरीय उत्पादन गर्न र कृषकहरूलाई नियमित तालिम तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
	३.४.८ एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योग सथापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ।

३.५ कृषि र पर्यावरणमैत्री मौरीपालन व्यवसाय प्रर्वद्धन गर्ने	३.५.१ मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन गरिने छ ।
	३.५.२ मौरीपालक कृषकलाई प्राविधिक तालिम प्रदान गरिने छ ।
	३.५.३ व्यवसायिक मौरीपालक कृषकलाई घारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	३.५.४ उत्पादित महलाई प्रशोधन र प्याकेजिङ्ग गरिने छ ।
	३.५.५ मह उपभोक्ता बजार तथा मागको अध्ययन गरिने छ ।

जडीबुटी

नेपालमा भौगोलिक तथा जैविक विविधताका कारण वनजंगल क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यस गाउँपालिकामा पनि वनजंगल क्षेत्रले कुल भभागको ३३.३८ प्रतिशत ओगटेका कारण वनजंगल क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यस गाउँपालिकामा विशेषगरी बोजो, गुर्जो, अमला, हर्रो, बर्रो, मेन्था, घ्यूकुमारी आदि जस्ता जडीबुटीहरू पाइन्छन् । तथापि यस्ता जडीबुटीहरूको व्यावसायिक उत्पादन हुनसकेको छैन । यस्ता जडीबुटीहरूको पहिचान गरी व्यवसायिक उत्पादन, प्रशोधन र बजार प्रवर्द्धन गर्न सकेमा स्थानीयवासीको आयआर्जनमा समेत टेवा पुचाउन सकिन्छ ।

उद्देश्य ४: व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नँ	
रणनीति	कार्यनीति
४.१ गाउँपालिकामा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरूको पहि(चान र संरक्षण गर्ने	४.१.१ विज्ञको सहयोगमा गाउँपालिकाभर पाइने जडीबुटीहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ ।
	४.१.२ पहिचान भएका जडीबुटीको नमूना तथा तीनको गुण विशेषता र उपयोग समेटेर गाउँपालिकामा एक Herborium तयार पारिने छ.
	४.१.३ आफ्नो वरपर रहेका बहुमुल्य जडीबुटीको पहिचान र संरक्षण गर्न जनस्तरमा जनचेचना फैलाउन स्थानीय संचार माध्यामहरूको सहयोग लिइने छ ।
	४.१.४ पूर्ण विवरण तयार पारी जडीबुटीको फाइदा र विशेषता सहित ब्रोसर तथा पुस्तक तयार पारिनेछ ।
	४.१.५ स्थानीय स्तरमा प्राप्त हुने बहुमूल्य र स्वास्थ्य हितकारी जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गरी सदुपयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम निर्माणगरी प्रसारण गरिने छ ।

४.२ कृषकलाई व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिने छ।	४.२.१ गाउँपालिकामा जडीबुटी उत्पादनलाई पेशागत र व्यवसायिक बनाउन चाहने कृषकको विवरण संकलन गरिने छ।
	४.२.२ इच्छुक कृषकहरूलाई गाउँपालिकाको तर्फबाट व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको संभाव्यता, बजार र प्राविधिक ज्ञानबारे तालिम प्रदान गर्न सहयोग गरिने छ।
	४.२.३ गाउँपालिकाभर प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान तथा योग साधनामा लागेका विज्ञहरूको सहयोगमा व्यवसायीक किसानको मनोबल बढाउन वर्षमा एक पटक जडीबुटीको व्यवसायीक उत्पादनसम्बन्धी अन्तरक्रिया गरिने छ।
४.३ कृषि र जडीबुटी उत्पा(दनलाई एकीकृत गरी व्यवस(ायिकता प्रर्वद्धन गरिने छ।	४.३.१ कृषिसँगै जडीबुटी समेत उत्पादन गर्ने कृषकलाई जडीबुटी उत्पादनसम्बन्धी ज्ञान, सिप र प्रविधि हस्तान्तरण गर्न सहयोग पुऱ्याइने छ।
	४.३.२ अन्तरवाली अन्तर्गत कृषि बाली सँगसँगै जडीबुटी उत्पादन गर्ने कृषकलाई तालिमको व्यवस्था गरिने छ।
	४.३.३ गाउँपालिकामा खेर गैरहेको जमिन र वनक्षेत्रलाई व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रलाई लिजमा दिन व्यवस्था मिलाइने छ।
	४.३.४ कृषि उपज संकलन केन्द्रलाई जडीबुटी समेत संकलन केन्द्रका रूपमा विकास गरिने छ।
	४.३.५ अति विपन्न वर्ग र न्यून आय भएका कृषकहरूलाई जडीबुटी उत्पादनमा आर्कषण गर्न व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइने छ।

पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन

बैजनाथ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा यहाँ बसोबास गर्ने घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन्. यहाँ गाई/गोरु, भैंसी/राँगा, बाखा/भेडा, बंगुर, कुखुरा, हाँस, अस्ट्रिच, टर्की, बट्टाई लगायतका पशुपंक्षी पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन्। उष्ण क्षेत्रमा उपयुक्त हुने जातका पशुपंक्षीहरूको यहाँ व्यवसायीक उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेको हुनाले साना खालका विभिन्न कृषि तथा पशु फर्महरू मार्फत पशुपंक्षीहरूको व्यवसायीक उत्पादन समेत हुँदै आएको छ। व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरूले सबैभन्दा बढी गाई, भैसी, कुखुरा, हाँस, बाखा, माछा, बङगुर पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन्। पशुपन्छी पालनमा आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण भने हुन सकेको छैन। अर्कोतर्फ, यस गाउँपालिकामा ग्रासकार्प, कमनकार्प, रहुँ, मान्गुर जस्ता माछापाल्ने गरिएको भएतापनि ठुलो स्तरको व्यावसायिक माछापालन भने यो गाउँपालिकामा गरिएको छैन. गाउँपालिकामा जलस्रोतको पर्याप्त उपलब्धता भएकोले स्थानीय जलवायु अनुकूल माछा पालन गर्न उपयुक्त देखिन्छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ समथर भू-धरातल र उष्ण क्षेत्रमा उपयुक्त जातका पशुपन्छी र माछा उत्पादन गर्न सकिने ।
▪ दुध, माछा, मासु र अण्डाको खपत बढिरहेकोले राम्रो आम्दानी गर्न सकिने ।
▪ राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीसँग जोडिएको र ठुला उपभोक्ता बजारहरू समेत नजिक भएको ।
▪ पशुपन्छी जन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ व्यवसायीक उत्पादन बढाउन सके माछाको बजारको समेत राम्रो सम्भावना रहेको ।
▪ विभिन्न वडाहरूमा व्यवसायिक कृषि तथा पशु फर्म सञ्चालनमा रहनुका साथै प्रधानमन्त्री कृषि कार्यक्रम अन्तर्गतका परियोजनाहरू सञ्चालनमा रहेको ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन व्यवसायको व्यवसायीकरण र आधुनिकीकरण हुन नसकेको ।
▪ कृषि पूर्वाधार विकासमा चुनौती रहेको ।
▪ युवा तथा व्यवसायीक सोचका कृषि उद्यमीहरूलाई यस क्षेत्रमा आर्कषण गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ पशुपन्छी तथा मत्स्य सेवा केन्द्र तथा प्राविधिकहरूको पर्याप्त व्यवस्था व्यवस्था र तालिम नभएको ।
▪ दुध, मासु, अण्डा, माछाको माग अनुसार आपूर्ति पर्याप्त गर्न नसकिएको ।
▪ भारतीय उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपरेको ।

दीर्घकालीन सोच

व्यवसायिक पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन मार्फत आर्थिक समृद्धि

लक्ष्य

आधुनिक, वैज्ञानिक र व्यवसायिक पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन मार्फत निर्यातमुखी उत्पादनलाई बढावा दिने

उद्देश्यहरू

- ✓ पशुपन्छीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु ।
- ✓ पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।
- ✓ माछाको व्यवसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।

उद्देश्य १: पशुपन्छीपालनलाई व्यवसायिक बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिकता अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण गर्ने	१.१.१ वडास्तरमा उद्यमशील सोच भएका इच्छुक युवा तथा अग्रणी कृषकहरूको पहिचान गरिने छ ।
	१.१.२ कृषि उद्यमीहरूको उत्प्रेरणाका लागि वडास्तरमा उनीहरूको सोच र योजनाबारे सूचना संकलन गरी Start-up का लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ इच्छुक युवा तथा अन्य अगुवा कृषकहरूको लगत संकलन पश्चात पशुपन्छी तथा मत्स्य पालनसम्बन्धी असल अभ्यास तथा प्राविधिक पक्षहरूबारे वर्षमा एक पटक अभिमुखीकरण तथा तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
१.२ युवा उद्यमीहरूलाई यसतर्फ आर्कषण गर्न विशेष सहुलियत प्रदान गर्ने	१.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा एकल तथा सामुहिक रूपमा पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिक रूपमा जान खोज्ने कृषक, कृषक समूह तथा वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाहरूलाई व्याजमा अनुदान दिइने छ ।
	१.२.२ उच्च मूल्य पर्ने पशुपन्छीजन्य उत्पादनका लागि आवश्यक उन्नत जातका नश्लको प्रर्वद्धन गर्न बोका तथा माउ आदिमा निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.२.३ स्थानीय सहकारी तथा समूहमा व्यवसाय गर्न चाहनेहरूलाई निश्चित प्रतिशत ब्याज तथा सहुलियत तथा लगानीमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
१.३ पशुपन्छी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता वृद्धि गर्ने	१.३.१ पशुपालनलाई आवश्यक घाँसको उत्पादन, बीउ तथा बेर्ना वितरण गरिने छ ।
	१.३.२ खेर गैरहेको जमिनमा घाँस रोप्न कृषकलाई प्रोत्साहन गर्न घाँसको व्यवसायिक उत्पादनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.३ प्रत्येक वडामा पशुसेवा केन्द्रद्वारा प्रदान सेवालाई घुम्ती सेवामार्फत विस्तार गरिने छ ।
	१.३.४ पशुबिमा कार्यक्रमलाई कृषक मैत्री र प्रभावकारी बनाउन बिमा कम्पनीको समन्वयमा अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	१.३.५ पशु रोग नियन्त्रणका लागि भ्याक्सिनेसन तथा Call Center को व्यवस्था गरिने छ ।
	१.३.६ उन्नत र उच्च प्रतिफल दिने पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवालाई विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.७ स्थानीय उपजमा आधारित दाना उद्योग खोल्ने उद्यमीलाई मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिने छ ।
	१.३.८ पशुशिक्षा प्रर्वद्धन गर्न वडास्तरमा कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.९ व्यवसायिक पशुपालक कृषकलाई लागत सहभागिता Cow Mat वितरण गरिने छ ।
	१.३.१० पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरीय घाँस बीज बैङ्क तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापनाका लागी सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.११ गाउँपालिकामा सम्भाव्यता हेरी दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.१२ चल्ला उत्पादन गर्ने ह्याचरी उद्योग संचालनका लागी निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी विशेष प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: माछाको व्यवसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रबर्द्धन गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
३.१ माछापालनमा इच्छुक कृषक पहिचान गर्ने	३.१.१ प्रत्येक वडामा सम्भाव्यताका आधारमा माछापालन गर्न चाहने र गरिरहेका कृषक पहिचान गरिने छ ।
	३.१.२ माछापालन गर्न चाहने कृषकलाई प्राविधिक ज्ञान र सिपका लागि तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
३.२ माछाका भूरामा अनुदान दिने	३.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा माछापालक कृषकलाई पहिलो पटक भूरामा अनुदान दिइने छ ।
	३.२.२ स्थानीय जलवायु अनुकूल उत्पादन हुनसक्ने माछाका बारेमा कृषकलाई जानकारी प्रदान गरिने छ ।
	३.२.३ माछा उत्पादनसम्बन्धी सल्लाह दिन प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिने छ ।
३.३ माछाको स्थानीय माग पूरा गरी निर्यात गर्ने	३.३.१ स्थानीयस्तरमा उत्पादित माछाको खपत हुनसक्ने प्रमुख बजारहरूको अध्ययन गरिने छ ।
	३.३.२ माछाको निर्यातका लागि संकलन भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
३.४ पोखरी निर्माणमा अनुदान तथा सहुलियत दिने	३.४.१ स्थानीय जल पर्यावरणीय प्रणालीको विकास गर्न वडा स्तरमा नमूना माछापोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई लागत सहभागिता तथा ब्याजमा अनुदान दिईने छ ।
	३.४.२ त्यस्ता पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिने छ ।
	३.४.३ गाउँपालिकामा पानीको उपलब्धता हुने सार्वजनिक तथा गुठी अन्तर्गतका जग्गाहरूमा पोखरीहरू निर्माण गरी ठेक्कामा लगाइने छ ।

कृषि, मत्स्य, पशुपन्छी तथा जडीबुटीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
कृषि तथा जडीबुटी															
१.	१.१	१.१.१	पशुपंक्षी पालक कृषक वर्गीकरण तथा परिचय पत्र वितरण				✓								
		१.१.२	अगुवा कृषकको विवरण संकलन				✓								
		१.१.३	व्यवसायीकरणसम्बन्धी अगुवा कृषक अभिमुखीकरण				✓								
		१.१.४	कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक व्यवस्था						✓						
		१.१.५	किसान क्लव गठन						✓						
	१.२	१.२.१	गाउँपालिकाका प्रमुख सिंचाई योजनाह(रूको प्राथमिकीकरण				✓								
		१.२.२	वडास्तरीय सघन कृषि क्षेत्र तथा खेती मिश्रित बाली/अन्तरबाली वर्गीकरण तथा पहिचान				✓								
		१.२.३	वडास्तरीय उच्च मूल्यका बाली तथा उत्पादन संभाव्यता अध्ययन				✓								
		१.२.४	बगर खेती क्षेत्र पहिचान र विवरण संकलन				✓								
	१.३	१.३.१	प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.२	फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना				✓								
		१.३.३	पकेट क्षेत्रस्तरीय स्रोतकेन्द्र निर्माण						✓						
	१.४.	१.४.१	रासायनिक मल माग तथा आपूर्ति तथ याङ्क प्रणाली निर्माण				✓								
		१.४.२	वडास्तरीय प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादन तालिम				✓								
		१.४.३	वडास्तरीय बीज बैङ्क (Seed Bank) निर्माण				✓								
		१.४.४	कृषि यन्त्र अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		१.४.५	गाउँपालिकास्तरीय Custom Hiring Center निर्माण				✓		✓		✓		✓		
	१.५	१.५.१	मल, बीउ, विषादी आदिको प्रयोगसम्बन्धी कृषि शिक्षा प्रसारण				✓		✓		✓		✓		
		१.५.२	गाउँपालिकास्तरीय कषि Call Center को स्थापना						✓						
		१.५.३	कृषक पाठशालाका लागि पाठ्यक्रम निर्माण						✓						
		१.५.४	घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.५.५	जैविक विषादी उत्पादन तालिम				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	१.६	१.६.१	व्यवसायिक कृषि योजना अनुदान तथा सहुलियत				✓		✓		✓		✓		
		१.६.२	कृषक तथा सहकारी विशेष अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		१.६.३	वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवालाई विशेष कृषक अभिमुखीकरण				✓		✓		✓		✓		
			युवा कृषक विशेष अनुदान तथा सहुलियत				✓		✓		✓		✓		
	१.७	१.७.१	कृषक तथा बिमा कम्पनी बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.७.२	विपन्न कृषक बिमा अनुदान				✓		✓		✓		✓		
२.	२.१	२.१.१	कृषि ग्राम विशेष अगुवा कृषक अध्ययन तथा अवलोकन भ्रमण				✓		✓		✓		✓		
		२.१.२	अगुवा तथा साना किसान बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		२.१.३	वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना				✓		✓		✓		✓		
	२.२	२.२.१	सघन कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड निर्माण				✓								
		२.२.२	कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड कार्यान्वयन तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण						✓						
	२.३	२.३.१	कृषि सडक (घोषणाका लागि) पहिचान				✓								
		२.३.२	कृषि सडक स्तरोन्नति				✓		✓		✓		✓		
		२.३.३.	वडास्तरीय कृषि उपज तथा जडीबुटी संकलन केन्द्र निर्माण				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.३.४	वडा नं. ५ को बनकटुवा बजारमा गाउँपालिकास्तरीय शीत भण्डार निर्माण						✓						
		२.३.५	धान, मकै, गहुँ को बीज बैङ्क स्थापना								✓				
३.	३.१	३.१.१	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक अभिमुखीकरण				✓		✓		✓		✓		
		३.१.२	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक र साना किसान अभिमुखीकरण				✓		✓		✓		✓		
	३.२	३.२.१	कृषि जोन र सूपर जोन पहिचान						✓						
		३.२.२	जोन र सूपर जोन स्तरीय स्वचालित कृषि तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण								✓				
	३.३	३.३.१	पकेट क्षेत्र वा जोन/ सूपर जोन स्तरीय कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन				✓								
		३.३.२	कृषि उद्यमी विशेष अन्तरक्रिया कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		३.३.३	अगुवा कृषि उद्यमी विशेष अभिमुखीकरण तथा अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
	३.४	३.४.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		३.४.२	खाद्य तथा कृषि उपज गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना								✓				
		३.४.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		३.४.४	कृषि सम्बन्धी उपभोग्य वस्तुको बस्तुगत माग सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन				✓								
		३.४.५	रैथाने प्रजातिका बालीहरूको पहिचान तथा बीज बैङ्क स्थापना				✓								
		३.४.६	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी नियमित तालिम				✓		✓		✓		✓		
		३.४.७	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम				✓		✓		✓		✓		
		३.४.८	एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन				✓								
	३.५	३.५.१	मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन				✓								
		३.५.२	मौरीपालन तालिम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		३.५.३	लागत सहभागितामा मौरीको घारमा अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		३.५.४	मह ब्रान्डिङसम्बन्धी तालिम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		३.५.५	मह उपभोक्ता बजारको अध्ययन				✓								
४.	४.१	४.१.१	गाउँपालिकामा पाइने सबैप्रकारका जडीबुटीको Profile तयार				✓								
		४.१.२	गाउँपालिका स्तरीय Herbarium निर्माण								✓				
		४.१.३	जडीबुटीसम्बन्धी जनचेतना सञ्चार				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.१.४	जडीबुटीसम्बन्धी ब्रोसर तथा Profile प्रकाशन				✓		✓		✓		✓		
		४.१.५	स्थानीय जडीबुटी पहिचान तथा उपयोगिता र संरक्षण बारे जनचेतना अभियान				✓		✓		✓		✓		
	४.२	४.२.१	जडीबुटी उत्पादक कृषकको विवरण संकलन				✓								
		४.२.२	जडीबुटी उत्पादनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		४.२.३	प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान, योग साधनामा लागेका विज्ञहरू तथा कृषक अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
	४.३	४.३.१	जडीबुटी उत्पादन प्राविधिक सहयोग कक्ष निर्माण								✓				
		४.३.२	अन्तरबाली अन्तर्गत जडीबुटी उत्पादन तालिम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		४.३.३	खेर गैरहेको जमिन र वन क्षेत्रलाई लिजमा दिन अभिलेखीकरण						✓						
		४.३.४	कृषि उपज संकलन केन्द्रमा जडीबुटी संकलन कक्ष निर्माण								✓				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.३.५	अति विपन्न कृषकलाई जडीबुटीको व्यवसायिक उत्पादनमा अनुदान				✓		✓		✓		✓		
पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन															
१.	१.१	१.१.१	अगुवा तथा युवा पशुपन्छी पालक कृषक पहिचान				✓								
		१.१.२	व्यवसायिक पशुपन्छी पालनलाई Venture Capital को प्रबन्ध						✓						
		१.१.३	अगुवा तथा युवा कृषक विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम				✓		✓		✓		✓		
	१.२	१.२.१	व्यवसायिक पशुपन्छी पालक कृषकलाई ब्याज अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		१.२.२	उन्नत जातका बोका, राँगा, बहर तथा माउमा अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	सामुहिक व्यवसाय गर्ने समूहलाई ब्याजमा सहुलियत				✓		✓		✓		✓		
	१.३	१.३.१	घाँसको बीउ तथा बेर्ना वितरण				✓		✓		✓		✓		
		१.३.२	घाँसको व्यवसायिक उत्पादनसम्बन्धी कृषक तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.३.३	पशुपन्छी स्वास्थ्य घुम्ती सेवा सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.४	पशुबिमा अनुदान तथा अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		१.३.५	पशुखोप घुम्ती सेवा				✓		✓		✓		✓		
		१.३.६	कृत्रिम गर्भाधान सेवा सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.३.७	कृषिदाना उद्योग सहुलियत अनुदान						✓		✓		✓		
		१.३.८	पशु कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक प्रबन्ध						✓						
		१.३.९	लागत सहभागितामा Cow Mat वितरण						✓						
		१.३.१०	पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरीय घाँस बीज बैङ्क स्थापना						✓						
			डालेघाँस नर्सरी स्थापना सम्भाव्यता अध्ययन				✓								
		१.३.११	दुध पकेट क्षेत्र स्तरीय चिस्यान केन्द्र स्थापना								✓				
		१.३.१२	ह्याचरी उद्योग स्थापना सम्भाव्यता अध्ययन तथा निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया				✓								
२	२.१	२.१.१	पशुपन्छी तथ्याङ्क अद्यावधिक प्रणाली निमार्ण				✓								
		२.१.२	वार्षिक पशुजन्य उत्पादन माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	२.२	२.२.१	पशुपन्छी उपज संकलन केन्द्रको निर्माण						✓						
		२.२.२	पशुपंक्षी जन्य उत्पादन निर्यात बजारको माग अध्ययन				✓								
		२.२.३	प्रशोधन, लेबलिङ, गुणस्तर मापन तथा ब्रान्डीङसम्बन्धी तालिम				✓		✓		✓		✓		
		२.२.४	मुख्य उपभोक्ता बजार स्थित व्यापारीहरूसँग माग संकलन				✓		✓		✓		✓		
३.	३.१	३.१.१	माछा पालक कृषक विवरण संकलन				✓								
		३.१.२	माछापालन तालिम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
	३.२	३.२.१	भुरा वितरण				✓		✓		✓		✓		
		३.२.२	माछापालक कृषक प्राविधिक ज्ञान सम्प्रेषण				✓		✓		✓		✓		
		३.२.३	माछा पालन प्राविधिक सहयोग कक्ष स्थापना								✓				
	३.३	३.३.१	स्थानीय तथा ठुला उपभोक्ता बजारमा मागको अध्ययन				✓								
		३.३.२	माछा संकलन, भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना								✓				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	३.४	३.४.१	माछा पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई लागत सहभागितामा अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		३.४.२	पोखरी निर्माणमा प्राविधिक सहयोग				✓		✓		✓		✓		
		३.४.३	गाउँपालिकाद्वारा सम्भाव्य स्थानमा पोखरीहरू निर्माण गरेर ठेक्कामा लगाउने						✓						

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ
- कृषि क्षेत्र व्यवसायिक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ
- खाद्यान्न, मासु, अण्डा, दुधमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवर्द्धन हुनेछ
- कृषिमा युवा कृषकहरूको आर्कषण बढेको हुनेछ
- कृषि ग्रामका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ
- व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात भएको हुनेछ

४.३ सहकारी

पृष्ठभूमि

ग्रामीण पूँजीको संकलन र उचित सदुपयोग मार्फत आय आर्जन गर्न सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको ३ प्रमुख खम्बामध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रूपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्र सुदृढीकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ। यस गाउँपालिकामा हाल विधिवत दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका ४३ वटा भन्दा बढी सहकारी संस्थाहरू रहेका छन्। यी संस्थाहरू महिला, ऋण तथा बचत, कृषि, बहुउद्देश्यीय गरी सबै प्रकारका छन्। यी सहकारीहरू मुख्य गरी घना वस्ती भएका मुख्य बजार केन्द्रहरू जस्तै वडा नं.

१ को चिसापानी बजार, वडा नं. २ को डिगिया, वडा नं. ३ को वैरहवा, सुतैया, वडा नं. ४ को वानियाभार, वडा नं. ५ को बैजनाथ, वडा नं. ७ को पेडारी, वडा नं. ८ को टिटिहिरीया र सबैभन्दा बढी वडा नं. ६ को सम्झना चोकमा केन्द्रित भएर रहेका छन् ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ सहकारी क्षेत्रतर्फ क्रमशः जनताको आर्कषण बढ्दै गैरहेको ।
▪ सानो रकम भए पनि बचत गर्नुपर्छ भन्ने चेतनाको क्रमश विकास भएको ।
▪ सामुहिकता र सहकार्यमार्फत आर्थिक विकासको सम्भावना रहेको ।
▪ सहकारीको परिचालन, नियमन, अनुगमन र खारेजीसम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सहकारीको सङ्ख्यामा वृद्धि भएतापनि गुणात्मक विकास हुन नसकेको ।
▪ आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा आम नागरिकको बचत जोखिममा पर्ने गरेको ।
▪ सहकारीको मूल मर्म अनुसार विकास हुन नसकेको ।
▪ नियामक निकायको प्रभावकारीतामा कमी रहेको ।
▪ जनचेतनाको व्यापक विकास गर्नुपर्ने ।
▪ कृषि, उद्योग तथा व्यवसायिकता विकासमा यसको योगदान वृद्धि गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच

सामुहिकता र सहकार्यमार्फत सबल अर्थतन्त्र निर्माण .

लक्ष्य

सहकारीको संस्थागत विकासमार्फत आम बचतकर्ताको जीवनस्तर उकास्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि र कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु
- ✓ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु

उद्देश्य १: सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ सहकारी शिक्षाको माध्यामबाट जनचेतना अभि(वृद्धि गर्ने	१.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सहकारीको महत्व सम्बन्धमा नियमित जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ र सहकारी सञ्चालकहरूलाई संस्थागत क्षमता विकास गर्न सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारहरूको सहयोगमा क्षमता विकास अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ महिलाहरूलाई सहकारीतर्फ आकर्षण गर्न महिला सहकारी विस्तार उत्प्रेरणा तालिम सञ्चालन गरिने छ ।

१.२ उचित कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण गरी नियमन तथा व्यवस्थापन गर्ने	१.२.१ गाउँपालिकाले सहकारीको अनुमति, खारेजी तथा विघटनको पूर्ण अभिलेखीकरण गर्ने संयन्त्र तथा स्थानीय नीति कानून, मापदण्डको निर्माण गर्नेछ ।
	१.२.२ सहकारीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा पार्ने र पारेको प्रभावहरूको वस्तुगत अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रका लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ सहकारी नीति परिमा(र्जन तथा निर्माण गरी ग्र(ामिण अर्थतन्त्र मैत्री बनाउने	२.१.१ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्र जस्तै कृषि, उद्योग तथा पर्यटनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सहकारी नीति र ऐनमा आवश्यक सूधार संशोधन र परिमार्जन गरिनेछ ।
	२.१.२ अति विपन्न नागरिक तथा मजदुरहरूलाई सामुहिक बचत गर्ने बानी बसाल्न उत्प्रेरणा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	२.१.३ निश्चित मापदण्डका आधारमा बचत, लगानी तथा ऋण परिचालनमा अब्बल एक सहकारीलाई वार्षिक उचित पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.४ सहकारीलाई उत्पादन तथा रोजगरीसँग जोडी नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याईनेछ ।
२.२ सहकारीलाई व्यवस(ायिककरणका अभ्याससँग एकीकृत गर्ने	२.२.१ सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्न कृषि सहकारी संस्थाको सहयोगमा व्यवसायिकता प्रबर्द्धन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.२ सहकारीसँग उद्योग र सेवा क्षेत्र विस्तार गर्ने नीति अनुरूप सहकारीमा आधारित स्थानीय उद्योग र सेवाक्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.३ सम्भाव्यता र लागत लाभका आधारमा सहकारी खेती वा उद्योग वा सेवा क्षेत्रमा लाग्न चाहने सहकारीका सरोकारवाला सदस्यहरूलाई व्यवसाय विशेष क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

सहकारीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत सहकारी शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२	महिला सहकारी विकास तथा विस्तार उत्प्रेरणा तालिम				✓		✓		✓		✓		
	१.२	१.२.१	क) गाउँपालिकाभित्र सञ्चालन भएका सहकारीको लगत राखी प्रत्येक वर्ष अद्यावधिक गर्ने				✓		✓		✓		✓		
			ख) सहकारी व्यवस्थापन कार्यविधि प्याकेज, नीति, कानून तथा मापदण्ड निर्माण				✓								
		१.२.२	सहकारीको स्थानीय अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन						✓						
२.	२.१	२.१.१	उत्पादनशील क्षेत्रमा सहकारी लगानी अभिवृद्धिका लागि सम्भाव्यता अध्ययन								✓				
		२.१.२	अति विपन्न घरधुरीलाई सहकारीमा प्रवेश गराउन बीउ पूँजी वितरण				✓		✓		✓		✓		
		२.१.३	उत्कृष्ट सहकारी पुरस्कार प्रदान				✓		✓		✓		✓		
		२.१.४	सहकारीमार्फत सुपथ मूल्यको पसल स्थापना गर्न प्रोत्साहन गर्ने				✓		✓		✓		✓		
	२.२	२.२.१	सहकारी खेती प्रवर्द्धन तालिम				✓		✓		✓		✓		
		२.२.२	सहकारीमा आधारित उद्योग तथा सेवा क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन						✓						
		२.२.३	सहकारी उद्योग तथा सेवा क्षेत्रमा जानचाहने उद्यमीलाई विशेष तालिम				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत र गुणात्मक विकास हुनेछ ।
- ✓ सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तार हुनेछ ।
- ✓ कृषि, उद्योग, पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रको विकासमा सहकारीको भूमिका वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ महिलावर्गको सहकारी क्षेत्रमा सदस्यता सङ्ख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ विपन्न वर्गलाई सहकारीमा आवद्ध गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

४.४ पर्यटन

पृष्ठभूमि

हालसम्म पर्यटनका आधारभूत पूर्वाधारको समेत विकास हुन नसकेपनि बैजनाथ गाउँपालिका पर्यटनको सम्भावना रहेको क्षेत्र हो । विशेष गरी यो गाउँपालिकालाई कृषि पर्यटन, पर्यापर्यटन, शैक्षिक पर्यटन र धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटनका हिसाबले विकास गर्न सकिन्छ। अत्यन्त उर्वर कृषि क्षेत्रका रूपमा कृषि ग्रामको विकास गर्न सके पर्यटक तथा कृषकहरू नमूना कृषिका लागि अवलोकन भ्रमण गर्न आउने स्थल हुन सक्छ। त्यसैगरी यस गाउँपालिकाको वडा नं. १ र २ ले बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको सीमालाई छोएको तथा वडा नं. १, ३ र ४ मा बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको केही भाग पर्ने हुँदा पर्यापर्यटन साथै निकुञ्जमा पाइने वन्यजन्तु, वनस्पति तथा जडीबुटीको अध्ययन गर्न आउनेहरूका लागि शैक्षिक पर्यटनको पनि आकर्षक स्थान हुन सक्छ। गाउँपालिकाको वडा नं १ मा प्राकृतिक सौन्दर्यले भरिपूर्ण गाभर भ्याली, वडा नं. ४ मा गट्टेनी ताल र वडा नं. ५ मा सिम्रहा ताल पनि रहेका छन् । गाभर भ्यालीमा समुदायद्वारा संचालित बाँके जिल्लाकै पहिलो सामुदायिक होमस्टे गाभर भ्याली होमस्टे पनि सञ्चालनमा रहेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकामा हिन्दु देवालय तथा मन्दिरहरू साथै वौद्ध गुम्बा, मश्जिद र चर्चहरू भएकोले ती क्षेत्रहरूको विकास मार्फत धार्मिक पर्यटन प्रर्वद्धन गर्न सकिन्छ, । थारु जातीको उल्लेख्य सङ्ख्यामा बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा होमस्टे र सांकृतिक पर्यटनको उतिकै सम्भावना छ । तसर्थ पर्यटकहरूका लागि होटल तथा होमस्टहरूका साथै अन्य आवश्यक सेवा सुविधा विस्तार गर्न सके गाउँपालिकामा पर्यटन व्यवसायको राम्रो सम्भावना रहेको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र वडा नं. १ मा गाभर भ्याली, लाईन पार्क, वडा नं. १, ३ र ४ मा बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज, वडा नं. ३ मा थारु संग्रहालय, वडा नं. ४ मा गद्देनी ताल र वडा नं. ५ मा सिम्रहा ताल रहनुका साथै विभिन्न वडाहरूमा देवी देवताका मन्दिरहरू तथा चर्चहरू लगायतका प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरू रहेका ।
▪ वडा नं १ स्थित गाभर भ्याली र च्यामा गाउँ होमस्टे सञ्चालनमा रहेका ।
▪ गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका प्राकृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्वका सम्पदाहरूको संरक्षण गरी बैजनाथ क्षेत्रलाई आकर्षक पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ थारु लगायतका जातजातिको मौलिक संस्कृति, नाच, गीत, संगीत तथा अन्य अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाले सम्पन्न रहेकाले सांस्कृतिक पर्यटनको विकास गर्न सकिने ।
▪ पर्यटनका विभिन्न आयामहरू जस्तै कृषि पर्यटन, धार्मिक पर्यटन, सांस्कृतिक पर्यटन, शैक्षिक पर्यटनको विकास र विस्तार गर्न सकिने ।
▪ गाउँपालिकाका उपयुक्त स्थलमा निजीक्षेत्रलाई आकर्षित गरी गुणस्तरीय होटेल, रिसोर्ट तथा लजहरू खोल्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वर्ष विविध जातजाति महोत्सव आयोजना गरी सांस्कृतिक झाँकी, भेषभूषा प्रदर्शनी, खानपान तथा परम्परागत सिपहरूको प्रदर्शनी गर्न सकिने ।
▪ पोखरी, तलाउ तथा खोलानालामा माछापालन, कृषि, तरकारी र फलफूल फर्महरू र अरु साना उद्योगहरू स्थापना गरी कृषि पर्यटकहरू भित्र्याउन सकिने ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समथर भूधरातल र पर्याप्त सडक सञ्जाल हुँदा हुँदै पनि पर्यटकीय हिसाबले सडक यातायात पर्याप्त र भरपर्दो नभएका तथा अधिकांश सडकहरू कच्ची अवस्थामा रहेका
▪ पर्यटक बस्न पर्याप्त होटल तथा रेष्टुरेन्ट आदिको सुविधा नभएको
▪ पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको
▪ पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध नभएको
▪ आपतकालीन उद्धारको उचित व्यवस्था नभएको
▪ एकीकृत पर्यटन विकासको योजना नबनेको
▪ पर्यटनमैत्री कतिपय धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको जिर्णोद्धार नभएको
▪ आकस्मिक स्वास्थ्य उपचार सेवा पर्याप्त नभएको

▪ पर्यटक पथप्रदर्शक तथा व्यावसायिक ट्राभल एजेन्सीहरू नभएको
▪ सीमित मात्रामा रहेका बैङ्कहरूको भरपर्दो ए.टि.एम. सुविधा नभएका
▪ गाउँपालिकाका प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरूका बारेमा पर्याप्त प्रचारप्रसार नभएको ।
▪ गाउँपालिकाको सीमित आयस्रोतका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्न चुनौतीपूर्ण भएको
▪ पर्यटन विकासको ठोस कार्यक्रम नभएकोले सामान्यतया सम्पूर्ण पर्यटन क्षेत्रको विक(।सका आधारभूत पूर्वाधारहरू नै स्थापना र विकास गर्नुपर्ने
▪ निजी क्षेत्रलाई आर्कषण गर्नुपर्ने चुनौती रहेको
▪ बाह्य पर्यटकहरूको प्रभावले मौलिक संस्कृति लोप हुन सक्नेतर्फ सजग हुनुपर्ने
▪ सामाजिक विकृतिहरू बढ्न सक्ने जोखिम रहेको
▪ पर्यटन विकासको महत्व जनमानसलाई बुझाउन चुनौती रहेको

दीर्घकालीन सोच

आर्थिक सामाजिक र सांस्कृतिक समृद्धिको आधार पर्यटनको विकास

लक्ष्य

आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक सम्पन्नताका लागि आगामी ५ वर्षमा पर्यटन क्षेत्रलाई एक आधारशिलाको रूपमा विकास गर्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु
- ✓ कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु
- ✓ पर्यापर्यटन, धार्मिक पर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु

उद्देश्य १ : आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडकहरूको स्तरोन्नति गर्ने	१.१.१ प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको विस्तृत विवरण र त्यहाँ पुग्ने प्रमुख मार्गहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरी प्रकाशन गरीनेछ ।
	१.१.२ सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा ती प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गरिनेछ ।

उद्देश्य १ : आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.२ पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गर्ने	१.२.१ गाउँपालिकास्तरीय एक पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.२ पर्यटकलाई आवश्यक सम्पूर्ण सूचना जस्तै जानकारी, सावधानी, नक्सा, हावापानी, परिकार मेनु, मूल्य सूची तथा बसोबास सुरक्षासम्बन्धी विवरण संकलन गरी सूचना केन्द्रमा अद्यावधिक गरिनेछ ।
	१.२.३ पर्यटकीय क्षेत्र वरपर इन्टरनेट हटस्पटको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.२.४ पर्यटन वेभसाइट निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.५ पर्यटन क्यालेन्डरको विकास गरिनेछ ।
	१.२.६ गाउँपालिकाका महत्वपुर्ण पर्यटकीय क्षेत्रहरूको व्यापक प्रचारप्रसार गर्न प्रादेशिक र राष्ट्रिय स्तरका प्रमुख संचार माध्यममा कार्यरत पर्यटन पत्रकार, Bloggers हरूसँग विशेष अन्तक्रिया गरिनेछ ।
१.३ बसोवासको र सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	१.३.१ गाउँपालिकामा आउने पर्यटकलाई बसोबासको बन्दोवस्ती गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी होटल, रिसोर्ट खोल्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ ठुला होटल तथा रिसोर्टको तत्काल व्यवस्था गर्न नसक्ने स्थितिमा घरबास पर्यटन प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
	१.३.३ गाउँपालिकास्तरीय एक गेस्टहाउसको निर्माण गरिनेछ।
	१.३.४ गाउँपालिकास्तरीय आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.५ पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रवन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य १ : आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.४ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय योजना र पर्यटन विकास समिति निर्माण गर्ने	१.४.१ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय समितिका सदस्यहरूलाई पर्यटक व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.२ समिति मार्फत स्थानीय उत्पादन जस्तै रैथाने परिकार, चिनोको सामान, सांस्कृतिक गतिविधि, मेला सञ्चालन गर्न तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	१.४.३ पर्यटन व्यवसायमा लाग्न इच्छुक युवा तथा लगानी(कर्ताको पहिचान गरी अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.४.४ घरबास पर्यटन तथा अन्य पर्यटन प्रर्वद्धन गर्न पर्यटन व्यवसायिलाई लागत सहभागितामा Hospitality तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.५ समग्र क्षेत्रलाई समेटेर एक पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ सघन कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने	२.१.१ धान, गहुँ, मकै, फलफुल, पशुपंक्षीपालन तथा नगदेबाली खेती गरिएका सघन क्षेत्रहरूको राष्ट्रिय र क्षेत्रिय स्तरका कृषकहरू वीच प्रचारप्रसार गरिनेछ.
	२.१.२ कृषि विषय अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई परियोजना कार्य तथा अध्ययनका लागि कृषि क्याम्पससँग समन्वय गरी गाउँपालिकामा आर्कषण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: पर्यापर्यटन, धार्मिक पर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
३.१ गाउँपालिका भर संञ्चालन गर्न सकिने सम्पुर्ण पदमार्गह(रूको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने	३.१.१ गाउँपालिकाभर संञ्चालन हुनसक्ने पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी विवरण प्रकाशन गरिनेछ ।

३.२ धार्मिक स्थलको निर्माण र जिर्णोद्वार गर्ने	३.२.१ सम्पूर्ण धार्मिक स्थलहरूको विस्तृत विवरण सहित ब्रोसर तयार पारिनेछ ।
	३.२.२ सम्पूर्ण मुख्य धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको डि.पि.आर तथा गुरुयोजना तयार पारिनेछ ।
	३.२.३ प्राथमिकता प्राप्त धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको जिर्णोद्वार तथा निर्माण कार्य थालनी गरिनेछ ।
	३.२.४ प्रत्येक वडामा रहेका प्रमुख धार्मिक स्थलहरूको समग्र व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिनेछ ।
३.३ बैजनाथक्षेत्रबारे प्रचार गर्न शैक्षिक संघ संस्था, शिक्षण संस्थासँग सहकार्य गर्ने	३.३.१ यस गाउँपालिकाबाट अध्ययन गरी उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएका महानुभावहरूसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	३.३.२ गाउँपालिकाबाट निकट रहेका कृषि, विपद व्यवस्थापन, सम्बन्धित क्याम्पस, इन्जिनियरिङ्ग कलेज र अन्य कलेजसँग अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	३.३.३ बाँके/बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको शैक्षिक भ्रमणमा आउने विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्ताको बसोबासको व्यवस्था मिलाउन पर्यटन क्षेत्र स्तरीय समितिलाई व्यवस्थापन तालिम दिइनेछ ।
	३.३.४ शैक्षिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको अध्ययन गरी विस्तृत विवरण तयार पारिनेछ ।
३.४ प्रचार प्रसार गर्ने	३.४.१ नेपालगंज तथा कोहलपुर आउने पर्यटकलाई लक्षित गरी बैजनाथ क्षेत्रका सबै पर्यटकीय क्षेत्रहरूको प्रचार प्रसार गर्न एक संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	३.४.२ पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि धार्मिक, सांस्कृतिक मेला, महोत्सव आयोजना गरिनेछ.
	३.४.३ सबै धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर वृतचित्र निर्माण गरी सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

पर्यटन क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	पर्यटन Profile निर्माण						✓						
		१.१.२	सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्ने				✓		✓		✓		✓		
	१.२	१.२.१	पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना						✓						
		१.२.२	पर्यटनसम्बन्धी समग्र जानकारी समेट्ने ब्रोसर निर्माण				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा Hotspot सेवाको प्रबन्ध										✓		
		१.२.४	पर्यटन (Portal) वेबसाइट निर्माण						✓						
		१.२.५	वार्षिक पर्यटन पात्रोको निर्माण				✓		✓		✓		✓		
		१.२.६	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक पर्यटन पत्रकार तथा Bloogers सँग विशेष अन्तक्रिया				✓		✓		✓		✓		
	१.३	१.३.१	सम्भाव्य स्थानमा होटल तथा रिसोर्ट खोल्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		१.३.२	आदिवासी जनजाति सघन क्षेत्रमा होमस्टे सञ्चालन तालिम प्रदान				✓		✓		✓		✓		
		१.३.३	पालिकास्तरीय गेष्ट हाउस निर्माण						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.४	आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको निर्माण						✓						
		१.३.५	पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध				✓		✓		✓		✓		
	१.४	१.४.१	पर्यटन क्षेत्र व्यवस्थापन समि(तिका सदस्यहरूलाई व्यवस्थापन तालिम तथा अभिमुखीकरण						✓						
		१.४.२	स्थानीय मौलिक उत्पादन, चिनो, परिकार आदि निर्माण तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.४.३	पर्यटन व्यवसायमा व्यवसायिक रूपमा लाग्न चाहने उद्यमीह(रूसँग अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		१.४.४	घरबास तथा अन्य पर्यटनसम्बन(धी आतिथ्य सत्कार तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.४.५	पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण						✓						
२.	२.१	२.१.१	कृषि पकेट क्षेत्रको प्रचार प्रसार				✓		✓		✓		✓		
		२.१.२	कृषि क्याम्पस तथा विद्यार्थीहरूसँग अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
३	३.१	३.१.१	गाउँपालिकाका प्रमुख पर्यटकीय पदमार्ग पहिचान								✓				
	३.२	३.२.१	सम्पूर्ण धार्मिक स्थलहरूको विस्तृत विवरण सहित विशेष ब्रोसर निर्माण				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		३.२.२	मुख्य धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रको डि.पि.आर. साथै विकास गुरुयोजना निर्माण				✓		✓		✓		✓		
		३.२.२	वडा नं. १ को लायन्स् पार्कको गुरुयोजना तथा डि.पि.आर. निर्माण						✓						
		३.२.२	वडा नं. ६ को न्यू हरियाली पार्कको गुरुयोजना तथा डि.पि.आर. निर्माण								✓				
		३.२.२	वडा नं. ७ बैजनाथ वाटिकाको गुरुयोजना तथा डि.पि.आर. निर्माण						✓						
		३.२.२	वडा नं. २ को पितमारी वौद्ध गुम्बाको गुरुयोजना तथा डि.पि.आर. निर्माण						✓						
			वडा नं. ४ को गद्नेनी तालको गुरुयोजना तथा डि.पि.आर. निर्माण						✓						
			वडा नं. ५ को सिम्रहवा तालको गुरुयोजना तथा डि.पि.आर. निर्माण						✓						
		३.२.३	प्रमुख धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रहरूको जिर्णोद्धार तथा निर्माण				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		३.२.३	वडा नं. ३ मा रहेको स्वतन्त्र मण्डली चर्च निर्माण								✓				
		३.२.३	वडा नं. ३ मा रहेका थारु संग्राहलय निर्माण						✓						
		३.२.४	वडास्तरीय धार्मिक स्थलहरू व्यवस्थापन योजना				✓		✓		✓		✓		
	३.३	३.३.१	बैजनाथ क्षेत्रभन्दा बाहिर उच्च शिक्षा तथा अन्य काममा रहेकाहरूसँग अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		३.३.२	गाउँपालिकाको नजिकको दुरीमा रहेका शैक्षिक संस्थाहरूसँग अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		३.३.३	विद्यार्थी पर्यटक बसोबास व्य(वस्थापन सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		३.३.४	शैक्षिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको अध्ययन गरी विस्तृत विवरण तयार								✓				
	३.४	३.४.१	नेपालगंज तथा कोहलपुर आउने पर्यटकलाई लक्षित गरी बैजन(ाथका पर्यटकीय क्षेत्र भ्रमण बारे जानकारी दिने सूचना संयन्त्र निर्माण								✓				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		३.४.२	पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि धार्मिक, सांस्कृतिक मेला, महोत्सव आयोजना				✓		✓		✓		✓		
		३.४.३	धार्मिक तथा अन्य पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर एक वृत्तचित्र निर्माण						✓						

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुने छ ।
- ✓ कृषक पर्यटकहरूको आवागमन हुने छ ।
- ✓ पर्यापर्यटन, धार्मिक पर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटन क्षेत्रको एकीकृत विकास हुने छ ।

४.५ खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति

पृष्ठभूमि

मुख्यतया कृषि पेशामा संलग्न घरपरिवारको सङ्ख्या बढी भएको इलाका भएकोले मध्यम र ठुलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको यहाँ विकास भएको छैन । तसर्थ उद्योग, व्यापार र वाणिज्य क्षेत्रको आधारभूत तहबाट नै विकास हुन बाँकी छ । यद्यपि कृषिमा आधारित केही साना उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरू यहाँ संचालनमा रहेका छन् । यहाँ व्यावसायिक रूपमा गाई, भैसी, बंगुर, माछा, कुखुरा, बाखा आदि पालन भइरहेको छ भने गाउँपालिकाको वडा नं. ३ नौबस्ता औद्योगिक क्षेत्रका रूपमा बिकास गरिँदै छ । गाउँपालिकामा धेरैजसो राइस मिल र ईटा उद्योगहरू रहेका छन् । यी बाहेक फर्निचर कारखाना, ग्रील कारखाना, स.मिल, कुटानी पिसानी मिल्सहरू, पानी उद्योग लगायतका उद्योगहरू संचालनमा रहेका छन् । गाउँपालिकामा भएका उद्योगहरू सबल र विस्तार भएको भने देखिदैन । कृषिमा आधारित उद्योगहरूको राम्रो सम्भावना भने भएकोले उद्योग वाणिज्य क्षेत्रको विकासका लागि ठोस कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा ईटा उद्योग, राइस मिल, फर्निचर कारखाना र ग्रील कारखाना, कुटानी पिसानी मिल्स, पानी उद्योग लगायत विभिन्न उद्योगहरू रहेका
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. ३ नौबस्ता औद्योगिक क्षेत्रका रूपमा बिकास भईरहेको
▪ कृषिमा आधारित औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता रहेको
▪ व्यावसायिक रूपमा माछा, कुखुरा, हाँस, गाई, भैसी, बाख्रा आदि पालन भइरहेको
▪ गाउँपालिकाका चिसापानी, डिगिया, बैरहवा, नौवस्ता, पुल्चोक, बानिया भार, वनकटुवा, सम्भना, पेडारी मुख्य बजारकेन्द्रको रूपमा रहेका
▪ गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा साप्ताहिक तथा अर्धसाप्ताहिक हाटबजार लाग्ने गरेको (जस्तै : वडा नं. ४ को पानीट्याङ्की हाटबजार, वडा नं. ४ को टिटिहिरिया गाउँ)
▪ स्थानीय जनशक्तिको सदुपयोग हुने कम खर्चिलो श्रमशक्ति प्राप्त गर्न सकिने
▪ पशुजन्य उत्पादनमा आधारित डेरी तथा मासु, हाड, छाला प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने
▪ कपडा उद्योग, हस्तकला, काष्ठकला तथा ललितकलामा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकामा रहेका प्राकृतिक पोखरीहरू तथा कृत्रिम पोखरीमा व्यवसायिक माछापालन गर्न सकिने
▪ स्थानीय सम्भाव्यताका आधारमा धान खेती, गहुँ खेती, मकै खेती, केरा खेती, कुखुरापालन, पशुपालन र तरकारी खेती उत्पादनलाई प्रर्वद्धन गर्न सकिने
▪ कृषि पर्यटन विकास गर्न सकिने
▪ स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित कृषि उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने
▪ औद्योगिक पूर्वाधारहरूको यथोचित विकास गर्न सके गाउँपालिकामा रोजगारीको सम्भावना र अवसरहरूको प्रचुरता रहेको
▪ गाउँपालिका भित्र सञ्चालित व्यवसायलाई दर्ता, नवीकरण तथा अन्य कानूनी प्रक्रियामा सरलता ल्याई प्रर्वद्धन र संरक्षण गर्न सकिने
▪ डेरी उद्योग र हस्तकलामा आधारित घरेलु उद्योगहरूको विकास गर्न सकिने
▪ सिलाइ/कटाइ/बुनाइ, मैनबत्ती बनाउने तालिम, मोटरसाईकल तथा साइकल मर्मत तालिम, कृषिजन्य तालिम प्रदान गरी साना तथा घरेलु उद्योगको लागि दक्ष जनशक्ति तयार गर्न सकिने

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उद्योगको प्रचुर सम्भावना भए तापनि औद्योगिक पूर्वाधारहरू जस्तै सडक, उर्जा, पूँजी, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि आदिको अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको
▪ युवा जनशक्ति विदेश पलायन भइरहेको
▪ औद्योगिक उत्पादनको सिप सिकाउने शिक्षा प्रणाली नभएको
▪ गाउँपालिकाका बजारकेन्द्रहरूमा ठुलो स्तरको आर्थिक गतिविधि नभएका
▪ निजी क्षेत्रको लगानी आर्कषण गर्न नसकिएको
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको शाखा स्थापना गर्न बचतकर्ताको कमि रहेको
▪ वित्तीय सुरक्षाको पर्याप्त प्रत्याभूति नभएको
▪ स्थानीय पूँजी बजारको विकास आशातित रूपमा नभएको
▪ उद्योगमा संलग्न मजदुर तथा औद्योगिक क्रियाकलापका दौरान सामाजिक जटिलता, अपराध आदिको वृद्धि हुन सक्ने
▪ लगानी सुरक्षाको वातावरण आवश्यक पर्ने
▪ औद्योगिक पूर्वाधार विकासमा यथेष्ट बजेट व्यवस्था गरी योजनाबद्ध ढङ्गले लाग्नु पर्ने
▪ उद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने
▪ विभिन्न प्रकारका उद्योगहरू स्थापना गर्दा औद्योगिक प्रदूषण वृद्धि हुन सक्ने
▪ ठुलो आकारको लगानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच

गाउँपालिकाको आर्थिक वृद्धिदर कृषिमा आधारित उद्योगको भर

लक्ष्य

आगामी पाँच वर्षमा गाउँपालिकाको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान कम्तीमा २० प्रतिशत पुऱ्याई रोजगारी सिर्जना गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्नु
- ✓ गाउँपालिकामा उत्पादन हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु ।

उद्देश्यहरू

- ✓ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण गर्नु
- ✓ स्थानीय बजार प्रबर्द्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्नु

उद्देश्य १ : उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ नीतिगत सुधार गरी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्ने	१.१.१ उद्योगमा लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न उद्योगका लागि जग्गा, रजिष्ट्रेशन, करारमा लिन विशेष सहुलियत र छुट दिने नीति तथा मापदण्ड निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ उद्योगमा लगानी गर्न असहज र प्रतिकूल रहेका विद्यमान स्थानीय कानूनहरूमा उद्योग लगानी मैत्री हुनेगरी संशोधन गरिने छ र श्रमिकहरूको सुरक्षा हक र हितका लागि कानूनको अधिनमा रही स्थानीय नीति र मापदण्ड श्रमिक उद्योग र उद्यमी मैत्री बनाइने छ .
	१.१.३ महिला र युवा उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्न विशेष अनुदान र सहुलियतको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.१.४ ठुलोस्तरको बाह्य लगानी भित्र्याउन सरकारी जमिनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी निजी क्षेत्रका उद्यमीहरूसँग विशेष छुट र सहुलियत बारे अन्तरक्रिया गरिने छ।
	१.१.५ कम्तीमा ३ जनालाई रोजगारी दिनसक्ने उद्योगका लागि दशलाख पूँजी लगानीको प्रस्ताव सहित आउने स्थानीय उद्यमीलाई ५० प्रतिशत लगानीको व्याजमा अनुदान दिइने छ ।
१.२ प्रमुख औद्योगिक पू(र्वाधारको सुनिश्चितता गर्ने	१.२.१ वडा नं ३ को नौबस्ता औद्योगिक क्षेत्र निर्माणका लागि बस्तिको उचित व्यवस्थापन गर्दै उक्त औद्योगिक क्षेत्रलाई संचालन गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग नियमित अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.२.२ मुख्य औद्योगिक क्षेत्रसम्मका पहुँच सडकलाई कृषि र पर्यटन सडकसँग एकीकृत गरी स्तरोन्नति गरिने छ ।
	१.२.३ स्थानीय कृषि उपजमा आधारित उद्योगलाई प्राथमिकता दिइ कच्चा पदार्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न सम्भाव्य उद्योगी र कृषक बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	१.२.४ उद्योग क्षेत्रहरूमा आवश्यक विद्युतीकरण विस्तार गरिने छ ।
	१.२.५ औद्योगिक सुरक्षाका लागि सुरक्षा निकायसँगको सहकार्यमा शान्ति सुरक्षाको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.२.६ औद्योगिक श्रमिकहरूको उपलब्धताका लागि स्थानीय रोजगार केन्द्रमा श्रम सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य २ : स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु	
२.१ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने	२.१.१ बाली विषेश पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थमा आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.२ पहिलो चरणमा एक वडा एक कृषि उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिनेछ ।
	२.१.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि गाउँपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
२.२ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने	२.२.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिने छ ।
	२.२.२ सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा गाउँपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.२.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिने छ ।

उद्देश्य ३: खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
३.१ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण, उत्खनन् तथा व्यवस्थापन गर्ने	३.१.१ संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीय खानी तथा खनिज अन्वेषण र उत्खननका लागि आवश्यक नीति, ऐन, नियम र मापदण्डको निर्माण गरिने छ ।
	३.१.२ गाउँपालिकाभर रहेका वा हुनसक्ने खानी तथा खनिजको अन्वेषण गर्न खानी तथा भू-गर्भ विभागसँग समन्वय गरी विज्ञसँग परामर्श लिइने छ ।

उद्देश्य ४ : स्थानीय बजार प्रर्वद्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य, बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।	
रणनीति	कार्यनीति
४.१ बजार, व्यापार तथा वाणिज्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने	४.१.१ स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानून र मापदण्ड निर्माण गरिने छ ।
	४.१.२ गाउँपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखीकरण प्रणाली निर्माण गरिने छ ।
	४.१.३ समग्र व्यापार र वाणिज्यलाई समेटेर वार्षिक रूपमा हुने कारोबारका आधारमा माग तथा आपूर्ति र कारोबारको आकार साथै व्यापार नाफा/घाटाको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिने छ र गाउँपालिकाबाट हुने निकासी तथा आयातको वस्तुगत सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रणालीको विकास गरिने छ ।
४.२ स्थानीय बजार प्रबर्द्धन कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने	४.२.१ स्थानीय व्यापारिक फर्म तथा व्यवसायको दर्ता अनुमति नवीकरण, खारेजी, बजार तथा गुणस्तर अनुगमन र नियमन गर्न संयन्त्र र नियमित कार्यतालिका बनाइने छ ।
	४.२.२ मूख्य बजार केन्द्रलाई लक्षित गरी निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा व्यापारिक स्टल निर्माण गरी बहालमा दिइने छ ।
	४.२.३ वार्षिक रूपमा मूख्य चाडपर्व तथा अवसर हेरी व्यापारिक मेला आयोजना गर्न वार्षिक पात्रो निर्माण गरिने छ ।
	४.२.४ परम्परागत रूपमा चलि आएका स्थानीय हाटबजारलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउन अध्ययन गरी पूर्वाधार विकास गरिने छ ।
	४.२.५ प्रत्येक वर्ष नियमित आम उपभोक्ता हित र अधिकार साथै खाद्य गुणस्तरसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्तिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	उद्योगका लागि करारमा दिनसकिने जग्गा पहिचान गर्न अध्ययन						✓						
		१.१.२	श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्रीसम्बन्धी नीति, कानून संशोधन गर्न विज्ञसँग परामर्श						✓						
		१.१.३	महिला तथा युवा उद्यमी पहिचान, सहुलियत तथा अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		१.१.४	ठुला लगानी भित्र्याउन बाह्य लगानीकर्ताहरूसँग लगानी सम्मेलन						✓						
		१.१.५	दशलाखसम्मको उद्योग लगा(नी प्रस्तावका लागि व्याज अनुदान				✓		✓		✓		✓		
	१.२	१.२.१	वडा नं ३ को नौबस्ता औद्योगिक क्षेत्र निर्माण तथा संचालन गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग अन्तरक्रिया						✓						
		१.२.२	औद्योगिक सडक पहिचान तथा स्तरोन्नति				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.३	कच्चा पदार्थ उत्पादन केन्द्रित उद्योगी कृषक अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		१.२.४	औद्योगिक क्षेत्र विद्युतीकरण								✓				
		१.२.५	औद्योगिक क्षेत्र केन्द्रित प्रहरी बिट स्थापना तथा निर्माण								✓				
		१.२.६	औद्योगिक श्रमिक तथा श्रम सूचना तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण						✓						
२	२.१	२.१.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्र स्तरीय उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन						✓						
		२.१.२	एक वडा एक कृषि उद्योग अन्तर्गत उद्योगी पहिचान				✓		✓		✓		✓		
		२.१.३	कृषि उद्योगी विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
	२.२	२.२.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङसम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		२.२.२	खाद्य तथा कृषि उपज गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना								✓				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.२.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन				✓								
३	३.१	३.१.१	खानी, खनिज, अन्वेषण, उत्खनन् र व्यवस्थापन मापदण्ड निर्माण						✓						
		३.१.२	खानी तथा खनिज सम्भाव्यता अध्ययन						✓						
४.	४.१	४.१.१	स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानून र मापदण्ड निर्माण				✓								
		४.१.२	गाउँपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखीकरण प्रणाली निर्माण						✓						
		४.१.३	क) माग तथा आपूर्ति र कारोबारको आकार साथै व्यापार नाफा/घाटाको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण ख) गाउँपालिकाबाट हुने निकासी तथा आयातको वस्तुगत सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रणालीको विकास						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	४.२	४.२.१	बजार अनुगमन तथा निरीक्षण आन्तरिक पात्रो निर्माण				✓								
		४.२.२	बहाल बिटौरी कर लागू गर्नेगरी व्यापारिक स्टल निम(ाण								✓				
		४.२.३	वार्षिक पात्रो अनुसार व्याप(ारिक मेला आयोजना				✓		✓		✓		✓		
		४.२.४	हाटबजार पूर्वाधार निर्माण					✓							
		४.२.५	उपभोक्ता हितसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धिहरू

✓ उद्योगका लागि न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, जमिन, श्रमशक्ति, सुरक्षा तथा लगानी आदिको प्रबन्ध भएको हुने छ ।

✓ स्थानीय कच्चा पदार्थ विशेषगरी कृषिमा आधारित उद्योगहरूको सङ्ख्या वृद्धि भएको हुने छ ।

✓ उद्योग क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा १० प्रतिशत भन्दा माथि योगदान हुने छ ।

✓ स्थानीय बजार तथा आपूर्ति प्रणाली सुदृढ भएको हुने छ ।

४.६ बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

पृष्ठभूमि

बैङ्किङ कारोबार चलायमान हुन स्थानीय स्तरमा व्यापक रूपमा पूँजीप्रवाह भैरहने वातावरण हुनुपर्दछ. हाल यहाँ, वडा नं. ५ मा कामना बैङ्क, वडा नं. ६ मा कुमारी बैङ्क, एन आई सी एसिया बैङ्क र वडा नं. ७ मा सनराइज बैङ्क सञ्चालनमा रहेका छन् । त्यसैगरी वडा नं. १ मा फरवार्ड वित्तीय संस्था, वडा नं. ४ मा स्वदेशी लघुवित्त, वडा नं. ५ मा ग्लोबल वित्तिय, महिला उपकार वित्तिय, नेरुङ लघुवित्त, न्यु डे लघुवित्त, देउराली लघुवित्त र वडा नं. ७ मा मनकामना लघुवित्त वित्तीय संस्था लगायत प्रशस्तै बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । कुनैपनि स्थानको अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलायमान हुनुपर्ने भएकोले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससँगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वतः हुन जान्छ.

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा कुमारी बैङ्क, कामना बैङ्क, एन आई सी एसिया बैङ्क, सनराइज बैङ्क तथा वित्तीय संस्था/लघुवित्तहरू : फरवार्ड वित्तीय संस्था, स्वदेशी लघुवित्त, ग्लोबल वित्तिय, महिला उपकार वित्तिय, नेरुङ लघुवित्त, न्यु डे लघुवित्त, देउराली लघुवित्त, मनकामना लघुवित्त लगायत ४३ भन्दा बढी बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका
▪ गाउँपालिकामा महिला बचत समुह तथा महिला सहकारीहरूको विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्न सकिने
▪ अति विपन्न वर्गमा नियमित बचत गर्ने बानीको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकाभित्र रहेका सहकारीहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन कार्यलाई प्रभावकारी गर्ने नीति लिइएको
▪ गाउँपालिकामा ऋण तथा कर्जा सेवा प्रदान गर्ने विभिन्न कृषि तथा महिला समुहहरू सक्रिय रहेका
▪ उद्योग, कलकारखाना, बजार केन्द्र, व्यापारिक कारोबारको विस्तार गर्दै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाह(रूको विकास गर्न सकिने
▪ सहकारीको विकासमार्फत ग्रामीण अर्थतन्त्रको उचित विकास गर्न सकिने
▪ अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई आर्कषण गर्न सकिने
▪ स्थानीय जनताको अग्रसरतामा माइक्रो फाइनान्स तथा सहकारीहरूको विकास र बिस्तार गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ "क" वर्गका बैङ्क सीमित मात्रामा रहेका
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना र पूँजी वृद्धि हुन नसकेको

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ ईटा उद्योगहरू, ससाना राइस मिल्स बाहेक अरु ठुला उद्योग तथा कलकारखानाहरूको स्थापना नभएको
▪ वित्तीय संस्थाहरूमा सहज पहुँच नहुँदा तथा अर्थतन्त्र चलायमान नहुँदा स्थानीय पूँजीको विकास कमजोर रहेको
▪ सहकारीको सङ्गठनात्मक विकास नभएका कारण लगानीको क्षेत्र र दायरा ठुलो हुन नसकेको
▪ औद्योगिक पूर्वाधार, उद्योग, व्यापारिक केन्द्र र स्थानीय पूँजीको विकास गर्नुपर्ने
▪ बैंङ्क तथा वित्तीय संस्थाको स्थापना हुन नसक्दा स्थानीय लगानीकर्ता तथा पूँजीपतिको पूँजी पलायन भई ग्रामीण अर्थतन्त्र थप कमजोर बन्न सक्ने

दीर्घकालीन सोच

वित्तीय पहुँच वृद्धिमार्फत आर्थिक क्षेत्रको गतिशीलता

लक्ष्य

प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थातर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु
- ✓ सहजकर्जा प्रवाह र वचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु

उद्देश्य १: बैङ्क तथा वित्तीय संस्थातर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुऱ्याउने	१.१.१ आफ्नो नाममा बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको पूर्ण विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.१.२ निजी क्षेत्रमा बैङ्कहरूसँग सहकार्य गरी इच्छुक घरधनीको घरमा घुम्ती बैङ्क खाता खोल्ने अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ बैङ्क खाता खोल्दा हुने फाइदाका विषयमा तथा महिलालाई बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन गर्न बैङ्कसँगको सहकार्यमा स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण गरिने छ ।

उद्देश्य २: सहजकर्जा प्रवाह र वचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ व्यवसायिक, उत्पादनमूलक साना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने	२.१.१ स्थानीय उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच ऋण प्रवाहमा सहजीकरण गर्न गाउँपालिकाद्वारा अन्तरकृया गरिने छ ।
	२.१.२ स्थानीय रोजगारी सिर्जना गर्न युवा उद्यमी र महिलाले तयार गरेको व्यवसायिक योजना, मझौला उद्योग क्षेत्र, पर्यटन वा कृषिमा लगानीका लागि ऋण प्रवाह गर्न गाउँपालिका जमानत बसी ब्याजमा निश्चित प्रतिशत अनुदान प्रदान गरिने छ ।

बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको लगत संकलन				✓								
		१.१.२	घुम्ती बैङ्किङ सेवा अभियान सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.१.३	महिलाको बैङ्किङ जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण				✓		✓		✓		✓		
	२.१	२.१.१	उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच अन्तरक्रिया सहजीकरण				✓		✓		✓		✓		
		२.१.२	युवा र महिला उद्यमीलाई मझौला उद्योगतर्फ विशेष व्याज अनुदान				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धि

आगामी ५ वर्षमा गाउँपालिकाका ९० प्रतिशत भन्दा बढी घरपरिवारका सदस्यहरूको आफ्नो नाममा बैङ्क खाता हुने छ। व्यक्तिगत ऋण लिने प्रवृत्तिमा उल्लेख्य कमी आएको हुने छ। उत्पादनशील क्षेत्रमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ऋण प्रवाह वृद्धि भएको हुने छ।

४.७ गरिबी निवारण

पृष्ठभूमि

वि.स. २०१३ सालदेखि हालसम्म आवाधिक विकास योजनाहरूमा सबैभन्दा बढी देखापर्ने पेचिलो मुद्दाको रूपमा गरिबी निवारण रहेको छ। जति विकासका योजनाहरू बनेपनि गरिबी निवारण गर्न सकिएको छैन। दिगो विकास लक्ष्यको पहिलो नं लक्ष्य नै सन २०३० सम्म सबै प्रकारको गरिबीको अन्त्य गर्ने भन्ने छ भने राष्ट्रिय लक्ष्य शुन्यमा झार्न नसकिएर पनि कुल जनसङ्ख्याको ५ प्रतिशतमा सीमित गर्ने रहेको छ। यो गाउँपालिकामा निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहेको घरपरिवार सङ्ख्या उल्लेख्य रहेको छ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गरिबी निवारणका कार्यक्रम तथा योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार स्थानीय तहको सरकारलाई प्राप्त भएकोले बास्तविक गरिब पहिचान गरी त्यसको निराकरण गर्न सहज हुने
▪ खेतीयोग्य उर्वर जमिन पर्याप्त भएको, पर्यटन तथा उद्योगहरूको सम्भावना रहेकोले गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अवसरहरू रहेको
▪ स्थानीय तहमै रोजगार केन्द्रको प्रबन्ध गरिएको
▪ गाउँपालिकाले गरिबी निवारणलाई प्राथमिकता दिएको
▪ प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम जस्ता राष्ट्रिय नीतिहरू कार्यान्वयनमा आएको
▪ युवा उमेरको जनसङ्ख्या रहेको
▪ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सिपलाई गरिबी निवारणका सदुपयोग गर्न सकिने
▪ रोजगारी सिर्जना, सिपमूलक तालिम आदिमा गाउँपालिकाले प्रत्यक्ष सहयोग गर्न सक्ने वैद्यानिक र नीतिगत आधार तयार भएको

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वास्तवित गरिबको पहिचान हुन नसकेको
▪ सरकारको मूल कार्यक्रमहरूमा गरिब परिवारको वास्तविक पहुँच पुग्न नसकेको
▪ कृषि उद्योग, पर्यटन र अन्य व्यवसाय प्राय निर्वाहमुखी हुने गरेको
▪ शिक्षा र जनचेतनामा कमी रहेकोले गरिबी घटाउन कठिन र चुनौतीपूर्ण रहेको
▪ युवाहरू अवसर नपाएर विदेश पलायत हुनुपरेको
▪ विगतका गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू वास्तविक रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेको
▪ श्रमको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास हुन नसकेको
▪ रोजगारमूलक शिक्षाको उचित प्रबन्ध हुन नसकेको

दीर्घकालीन सोच

"ज्ञान सिप र उद्यमशीलताको विकास गरी शुन्यमा झार्ने गरिबी"

लक्ष्य

आगामी पाँच वर्षमा हालको गरिबीलाई पचास प्रतिशत कम गर्ने

उद्देश्यहरू

✓ निरपेक्ष र बहुआयमिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।

उद्देश्य १: निरपेक्ष र बहुआयमिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ गरिबीसम्बन्धी सूचना र तथ्याङ्क चुस्त दुरुस्त राख्ने	१.१.१ गाउँपालिकाभर गरिबीको परिभाषा भित्र पर्ने परिवार वा व्यक्तिको वास्तविक सूचना संकलन र अद्यावधिक गरिने छ ।
	१.१.२ बेरोजगारको तथ्याङ्क संकलन र अद्यावधिक गरिने छ ।
	१.१.३ गरिबीका प्रमुख कारण र गरिबीको सघनता भएका क्षेत्रह(रूको पहिचान गरिने छ ।
१.२ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.२.१ निरपेक्ष गरिबीमा रहेको जनसङ्ख्या लक्षित पोषण तथा खाद्य सुरक्षा सुनिश्चितताका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.२ गाउँपालिकाको अनुदानमा लक्षित गरिब घरपरिवारको स्वास्थ्य बिमा गरिने छ ।
	१.२.३ विपन्न वर्गका लागि गरिब आवास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.४ गाउँपालिकाभर रहेका अशक्त, असहाय, फकिर तथा सडक मानवहरूको तथ्याङ्क संकलन गरिने छ ।
	१.२.५ अशक्त, असहाय तथा बेसहाराहरूलार्य आश्रय स्थल तथा पोषणको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.२.६ बाढी, पहिरो, महामारी, प्रकोप लगायत विविध कारणबाट कुनै परिवारको आयआर्जन गर्ने मुख्य व्यक्तिको मृत्यु भएको र परिवारका अन्य सदस्यहरूको आयआर्जन गर्ने क्षमता नभएमा निजको परिवारलाई मासिक रूपमा निर्वाहको लागि अनुदान दिइनेछ ।

१.३ विपन्न लक्षित सपि(मूलक तथा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.३.१ रोजगार केन्द्रलाई सक्रिय बनाई गाउँपालिकामा निरन्तर सिर्जना हुन सक्ने रोजगारका क्षेत्रका बारे सम्भाव्यता अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.३.२ कृषि क्षेत्रको विकासमार्फत रोजगारी सिर्जना गर्न दक्ष कृषि श्रमिक स्रोत केन्द्र स्थापना गरिने छ ।
	१.३.३ कृषि श्रमिकहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.३.४ बेरोजगार युवाहरूको लगत संकलन गरी उनीहरूको रुचि र क्षमता पहिचान गरी सोही अनुसार तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.३.५ रोजगार केन्द्रको अगुवाइमा Job bank को स्थापना गर्न नियमित अध्ययन र अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.३.६ रोजगारीसम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी प्राप्त हुने सूचना प्रवि(धि संयन्त्रको निर्माण गरिने छ ।
	१.३.७ विपन्न लक्षित करार खेती प्रणाली विकास गर्न गाउँपालिकाले भूमि बैङ्क स्थापना गरिने छ ।
	१.३.८ अति विपन्न परिवारका सदस्यहरूलाई घरेलु तथा कुटिर उद्योग सञ्चालन गर्न शुन्य प्रतिशत ब्याजमा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।

गरिबी निवारणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	गरिब परिवार पहिचान सूचना संकलन				✓								
		१.१.२	बेरोजगारहरूको सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन				✓								
		१.१.३	गरिबीका प्रमुख विशिष्टीकृत कारणहरूको अध्ययन गर्ने						✓						
	१.२	१.२.१	गरिब लक्षित पोषण तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.२	विपन्न परिवार स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	विपन्न नागरिक आवास कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.४	अशक्त, असहाय, बेसहारा सडक मानव तथ्याङ्क संकलन				✓								
		१.२.५	बेसहारा आश्रयस्थान निर्माण						✓						
		१.२.६	निर्वाहमुखी अनुदान कार्यक्रम						✓						
	१.३	१.३.१	रोजगार केन्द्रद्वारा रोजगारीका क्षेत्र पहिचान गर्न सम्भाव्यता अध्ययन				✓								
		१.३.२	दक्ष कृषि श्रमिक स्रोतकेन्द्र स्थापना						✓						
		१.३.३	कृषि श्रमिक सिपमूलक तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.३.४	बेरोजगारलाई रुचि अनुसार तालिम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.३.५	Job Bank को स्थापना गर्न अध्ययन						✓						
		१.३.६	Job Information Software निर्माण						✓						
		१.३.७	विपन्न लक्षित विषेश भूमि बैकिङ्ग स्थापना						✓						
		१.३.८	अति विपन्न परिवार लक्षित उद्यमी अनुदान				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ आफ्नो आम्दानीले बाह्र महिना खान नपुग्ने परिवार सङ्ख्या हालकोबाट ५० प्रतिशत कम हुने छ।
- ✓ रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने छन्।
- ✓ गरिब घरपरिवारको जीवनस्तर सुधार हुने छ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
१.	कृषि							
	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि दर	प्रतिशत					
	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनका योगदान	प्रतिशतमा					
	प्रभाव	पूर्ण खाद्य सुरक्षा भएका घरधुरी	प्रतिशतमा					
	असर	खेतीयोग्य जमिन मध्ये पूर्णरूपमा खेती भैरहेको जमिनको	प्रतिशतमा					
	असर	माटोमा औसत जैविक पदार्थको मात्रा	प्रतिशतमा					
	असर	झाडी बुट्यान र बाँझो जमिनको	प्रतिशतमा	५.५८				
	असर	पूर्णरूपमा व्यवसायिक कृषिमा प्रयोग भैरहेको जमिन (प.दि.वि .ल. (२.४.१)	प्रतिशतामा					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	वर्षैभरी सिंचाई सुविधा पुगेको जमिन (प.दि.ि व.ल.(२.४.३)	प्रतिशतामा					
	असर	जैविक प्रणालीबाट मात्र खेती भैरहेको जमिन	हेक्टर					
	असर	प्रति व्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन	के.जी.मा	२५५.६७				
	असर	व्यवसायिक कृषिमा लागेका ४० वर्ष मुनिका युवा कृषक	सङ्ख्यामा					
	असर	धान उत्पादन	मे.टन/हेक्टर					
	असर	मकै उत्पादन	मे.टन/हेक्टर					
	असर	गहुँ उत्पादन	मे.टन/हेक्टर					
	असर	केरा उत्पादन	मे.टन/हेक्टर					
	असर	अन्य फलफुल	मे.टन/हेक्टर					
	असर	आलु उत्पादन	मे.टन/हेक्टर					
	असर	अन्य तरकारी उत्पादन	मे.टन/हेक्टर					
	असर	दुध उत्पादन	लिटर					
	असर	तेलहन बाली						

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	कृषि सूचना तथा स्रोत केन्द्र	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	एग्रोभेट	सङ्ख्या	३३				
	प्रतिफल	पशु उपचार केन्द्र	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषि औजार बिक्री केन्द्र	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	Custom Hiring Center	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषि तथा पशु उपज बिक्री केन्द्र/संकलन केन्द्र	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यवसायिक कृषि फर्म	सङ्ख्या	४९				
	प्रतिफल	कृषि घुम्ती सेवा	वार्षिक सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषक पाठशाला	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यवसायिक कृषि नर्सरी	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	ब्रान्डेड कृषि उपज	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यवसायिक फलफुल खेती गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	आधुनिक कृषि औजार तथा यन्त्र प्रायोगकर्ता कृषक	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषि सहकारी संस्था	सङ्ख्या	३१				
	प्रतिफल	सामुहिक खेतीमा संलग्न समूह	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	रैथाने तर नासिने अवस्थामा पुगेका स्थान(ीय बाली नश्ल	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	चक्लाबन्दी गरी खेती गरिएको जमिन क्षेत्रफल	हेक्टर	-				
	प्रतिफल	जलवायु अनुकूलन विशेष बालीनाली	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सामुदायिक बीज बैंकको सङ्ख्या प.दि.बि.ल (२.५.२.४)						
	असर	स्थानीयस्तरमा उत्पादन भई निकासी हुने बीज	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	जैविक किटनासक प्रयोगकर्ता कृषक	सङ्ख्या					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	गाउँपालिकाबाट कृषि उपज निर्यात तथा बजारीकरणका लागि दिइएको अनुदान सहायता रकम प.दि.वि.ल. (२.ख.१ं)	रू लाखमा					
	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रलाई छुट् याइएको बजेट (कूल बजेटको) .प.दि.वि. ल. (२.क.१)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षति	प्रतिशत					
	प्रतिफल	वैकल्पिक सिंचाई प्रविधि प्रयोगकर्ता कृषक	प्रतिशत					
	प्रतिफल	सन्तुलित मूल्य श्रृंखलामा समेटिएका कृषि उपज	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषि तथा पशु प्राविधिक जनशक्ति	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषिमा आधारित उद्योग	सङ्ख्या					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	पशुधन निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा					
	प्रतिफल	पन्छीजन्य निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा					
	प्रतिफल	माछा निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा					
	प्रतिफल	मह निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा					
	प्रतिफल	कृषक समूह	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	दुध चिस्यान तथा डेरी	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषि पकेट जोन/सुपर जोन	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यवसायिक जाडिबुटी खेती गरिएको क्षेत्रफल जडीबुटी नर्सरी	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	व्यवसायिक तरकारी उत्पादन गरिएको क्षेत्रफल						
	प्रतिफल	कृषि सडकको पहुँचले जोडिएको कृषि क्षेत्रको	प्रतिशत					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	रासायनिक मल समयमा प्राप्त हुन नसकि प्रभावित कृषक	प्रतिशत					
	प्रतिफल	व्यवसायिक रूपमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने कृषक	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सघन खेतीपातीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर					
	प्रतिफल	कराररखेतीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर					
	प्रतिफल	बगर खेतीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर					
	प्रतिफल	खाद्यान्न गोदाम	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रले ओगटेको पूर्ण रोजगारी	प्रतिशत					
	प्रतिफल	कृत्रिम गर्भादान सेवा सङ्ख्या	वार्षिक					
	प्रतिफल	उन्नत नश्लका पशुपन्छी स्रोत केन्द्र	सङ्ख्या					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	रैथाने पन्छी तथा पशुपालक फार्म	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	घाँसेवालीले ओगटेको कृषि क्षेत्र	हेक्टरमा					
	प्रतिफल	भेटिरिनरी प्रयोगशाला	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषि प्रर्दशनी तथा मेला (वार्षिक)	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	माछा पोखरीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर					
	प्रतिफल	मौरी घार	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कृषि प्राविधिक तालिम तथा अभिमुखीकरणबाट पूर्ण लाभान्वित छु भन्ने कृषक	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	माछाका भूरा वितरण सङ्ख्या	प्रतिवर्ष					
२.	पर्यटन							
	प्रतिफल	पर्यटक आगमन (वार्षिक)	सङ्ख्या	३३३२८०				
	असर	रोजगारीमा योगदान	प्रतिशत					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	कूलगार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान	प्रतिशत					
	असर	पर्यटक बसाइ अवधि	दिन					
	असर	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च	४५ डलर					
	प्रतिफल	आधारभूत पूर्वाधार पूर्ण भएका पर्यटकीय गन्तव्य	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	तालिम प्राप्त पर्यटन सम्बद्ध जनशक्ति	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	आधारभूत सुविधायुक्त होटल, रिसोर्ट, लज	सङ्ख्या	३				
	प्रतिफल	होमस्टे	सङ्ख्या	३				
	प्रतिफल	पर्यटन सूचना केन्द्र	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	वार्षिक पर्यटन पात्रो अन्तर्गत समेटिएका पर्यटन गतिविधि	सङ्ख्या	-				
	प्रतिफल	चिनो, कोशेली तथा पर्यटन बिक्री केन्द्र	सङ्ख्या	०				१

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	नविनतम पर्यटन गन्त(व्य	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	पक्की सडकको पहुँच पुगेका पर्यटन गन्तव्य	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	पूर्णरूपमा पर्यटनमा संलग्न रोजगारको	सङ्ख्या					
३.	खानी, खनिज, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति							
	असर	गैर कृषि क्षेत्रमा (उद्योगमा) संलग्न रोजगारहरू	प्रतिशत					
	असर	कूल रोजगारीमा ठुला उद्योगको योगदान (९.२.२)	प्रतिशत					
	असर	कूल गार्हस्थ्य उत्पानमा उद्योग क्षेत्रको योगदान (प.दि.वि.ल. ८.३.१)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	थोक व्यापार क्षेत्रमा संलग्न जनसङ्ख्या	प्रतिशत					

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	खुद्रा व्यापारमा संलग्न जनसङ्ख्या	प्रतिशत					
	प्रतिफल	आयात मूल्य	रकममा					
	प्रतिफल	निर्यात मूल्य	रकममा					
	प्रतिफल	थोक तथा खुद्रा व्यापारमा कुल लगानी	रकममा					
	प्रतिफल	खानीमा आधारित उद्योग सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	साना उद्योग सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	मझौला उद्योग सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	ठुला उद्योग सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यवसायिक अभिमुखीकरण तालिम (वार्षिक)	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	महिला उद्यमीहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	युवा उद्यमीहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या					

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	समग्र उद्यमीहरूको सङ्ख्या (व्यक्तिगत नाममा दर्ता)	सङ्ख्या					
४	बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र							
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा बैङ्क खाता भएका घरपरिवार	सङ्ख्या	७१३६				
	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका वाणिज्य बैङ्कको शाखा	सङ्ख्या	३				
	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका विकास बैङ्कको शाखा	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	गाउँपालिकामा विस्तार भएका लघुवित्तको शाखा	सङ्ख्या	१६				
	असर	वित्तीय सेवाको पहुँचमा रहेका घर परिवारको	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा वाणिज्य बैङ्कहरूमा शाखा (८.१०.१ क)	सङ्ख्या					

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा ए.टि.एम (८.१०.१ ख) प.दि.बि.ल)	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	बैङ्कबाट ऋण लिएर व्यवसायका उद्योग सञ्चालन गर्ने व्यवस(ायीको (९.३.२) प.दि.वि. ल.	सङ्ख्या					
	असर	लघुवित्तद्वारा समेटिएको खेती गर्ने परिवार प्रतिशत (१०.५.१.१) प.दि.वि.ल.	प्रतिशत					
	असर	३० मिनेटको पैदल दुरीमा बैङ्किङ सेवामा पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत					
५	गरिबी निवारण							
	प्रभाव	गरिबीको रेखामुनि रहेको परिवार (प.दि.वि. ल. १.२.१)	प्रतिशत					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रभाव	बहुआयामिक गरिबीको दर (प.दि.बि.ल १.२.२)	प्रतिशत					
	प्रभाव	बेरोजगारी दर (प.दि. बि.ल ८.५.२)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	गरिब लक्षित कार्यक्र(मबाट प्रत्यक्ष लाभ लिने घरपरिवार	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	भूमिहिन तर करार खेतीबाट लाभान्वित घरपरिवार	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	आयमूलक सिप विकास तालिमद्वारा लाभान्वित घरपरिवार	सङ्ख्या	७२१८				
	असर	अशक्त, असहाय, बेसहारा आश्रयस्थलमा समेटिने	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	स्वास्थ्य बिमाबाट सुरक्षित गरिएका विपन्न परिवार	सङ्ख्या					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका महिला (१.२.१.१)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका ५ वर्ष मुनिका बालबालिका (१.२.१.१)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	कूल बजेटमा सामाजिक सुरक्षा खर्च (१.३.१.१)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा अचल सम्पत्ति भएका महिला (१.४.२.१)	प्रतिशत					

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र

५.१ शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि

पृष्ठभूमि

सभ्य र सुसंस्कृति समाजको निर्माणमा शिक्षाको सर्वोपरी भूमिका रहेको हुन्छ । सक्षम मानव संशाधन नभई कुनै पनि क्षेत्रको विकास सम्भव छैन । विश्वभर अति विकसित मुलुकहरूको समग्र विकासको कारण भनेकै ती मुलुकहरूको शिक्षामा गरेको विशाल लगानिको प्रतिफल हो । नेपालको पछिल्लो संविधानले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको र विशेषगरी आधारभूत तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क गरेको परिप्रेक्ष्यमा राज्य र विशेषगरी स्थानीय सरकारको भूमिका र जिम्मेवारी गहन हुन गएको छ । ग्रामीण परिवेशको क्षेत्र भएकोले यस गाउँपालिकामा शिक्षाका आधारभूत पूर्वाधारहरूको समेत पर्याप्त विकास हुन नसकेको अवस्था छ तथापि गाउँपालिकाको वडा न. १ मा अवस्थित नेपालगंज मेडिकल कलेजमा भने चिकित्साशास्त्रमा

स्नातक तहसम्मको पढाई हुने गरेको छ । यसैगरी गाउँपालिकाको वडा न. १ मा अवस्थित सुर्योदय उच्च मा.वि., वडा न. २ मा अवस्थित जनता आदर्श मा. वि र वडा न. ५ मा अवस्थित शुभ प्रभात मा.वि मा कक्षा १२ सम्म अध्ययन हुने गर्दछ । हाल गाउँपालिकामा आधारभूत र माध्यमिक गरी ४० वटा सामुदायिक तथा १२ वटा संस्थागत (निजी) विद्यालयहरू तथा एउटा मदरसा र एउटा गुरुकुल रहेका छन् । गाउँपालिकामा घरधुरी सर्वेक्षण २०७७ को तथ्याङ्क अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसङ्ख्याको साक्षरताको अवस्था हेर्दा पढ्न र लेख्न जानेको ९३.३ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा आधारभूत तहको साक्षरताको स्थिति सन्तोषजनक भएता पनि पूर्णता हुन नसकेको अवस्था रहेकोले शिक्षामा प्रशस्त काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । अर्कोतर्फ आधारभूत र माध्यमिक तहमा विद्यालय पाठ्यक्रममा रहेको विज्ञान र प्रविधिको सामान्य औपचारिक अध्यापन बाहेक विज्ञान र प्रविधि विकासमा थप प्रयासहरू हुन सकेका छैनन् ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा १२ सम्म अध्यापन गराउने तीनवटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहहरू रहेका
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा MBBS पढाइ हुने नेपालगंज मेडिकल कलेज रहेको
▪ गाउँपालिकामा आधारभूत र माध्यमिक गरी ४० वटा सामुदायिक तथा १२ वटा संस्थागत (निजी) विद्यालयहरू तथा एउटा मदरसा र एउटा गुरुकुल रहेका
▪ एक वडा एक विद्यालयमा परिक्षणका लागि टकिंग टिचर प्रविधि लागू गरिएका
▪ गाउँपालिकाले मा.वि.तह संचालनको लागि दरवन्दी नभएका विद्यालयहरूलाई शिक्षण अनुदान सहयोग उपलब्ध गराउने, प्राविधिक शिक्षालयमा थप विषयको अध्ययन अध्यापनको व्यवस्था मिलाउने, व्यवसायिक धारको विद्यालय संचालनका लागि पहल गर्ने, शुभ प्रभात बहुमुखी क्याम्पसको सम्बन्धनका लागि विशेष पहल गर्ने, नमुना विद्यालयमा हुने भौतिक पूर्वाधारका लागि पालिकाको सहभागिता गराइने नीति लिएको
▪ विगत वर्षहरूका तुलनामा शिक्षामा सर्वसाधारणहरूको पहुँच बढेको
▪ आवश्यक मात्रामा शैक्षिक संस्थाहरू एकआपसमा गाभ्न (Merge) तथा नयाँ स्थापना गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकामा बहुप्राविधिक धारका शिक्षालयहरू स्थापना गर्न सकिने
▪ बाल विकास केन्द्रको भौतिक तथा शैक्षिक स्तरोन्नति गर्न सकिने
▪ निजी क्षेत्रको सहयोग लिई शिक्षामा लगानी तथा स्तर वृद्धि गर्न सकिने
▪ विद्यमान शिक्षण संस्थाहरूको थप स्तरोन्नति गर्न सकिने

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ माध्यमिक तहमा कम्प्युटर शिक्षा तथा गाउँपालिकामा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न तद्अनुरूपका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विद्यालयहरूलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने
▪ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आवश्यक मात्रामा शैक्षिक सामग्रीहरूको थप व्यवस्था, पुस्तकालय तथा विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी व्यवहारिक शिक्षा प्रदान गर्न सकिने
▪ शिक्षकहरूलाई तालिम दिई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न सकिने
▪ दक्ष शिक्षक, गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्ने, कृषि, विज्ञान तथा अन्य प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालनमा ल्याउन सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बालविकास, आधारभूत, र सीमित माध्यमिक शिक्षाको सुविधा भए पनि स्नातक र स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथिको उच्च शिक्षालयको अभाव
▪ प्राविधिक शिक्षाबाट गाउँपालिका लाभान्वित हुन नसकेको
▪ विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता समेट्ने पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू नगरिएको
▪ विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी मिलान नगरिएको
▪ विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको कमी
▪ विद्यालयहरूमा किताब-कापी-कलम, स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, पुस्तका(लय, सुरक्षित भवन, फर्निचर तथा समय सापेक्ष सूचना प्रविधिमैत्री पूर्वाधारको अप(र्याप्तता वा अभाव
▪ नियमित हाजिरीमा कमजोर अवस्था रहेको
▪ विद्यालय तथा विद्यार्थीहरूमाझ स्वस्थ प्रतिस्पर्धात्मक भावना कमी भएको
▪ कतिपय विद्यालय भवन कच्ची र असुरक्षित साथै आवश्यक पूर्वाधार नभएको र भूकम्प तथा प्राकृतिक विपत्तिले क्षति गर्न सक्ने
▪ अतिरिक्त क्रियाकलाप, विद्यार्थी मैत्री शिक्षा तथा खेलकुद सामग्रीको अभाव भएको
▪ विद्यालयमा अन्य शैक्षिक पूर्वाधारको कमी भएको
▪ लक्षित निरक्षर तथा सीमान्तकृत वर्गलाई विशेष शिक्षाको व्यवस्था नभएको
▪ छोरीहरूले छोराहरू सरह शैक्षिक अवसरहरू प्राप्त गर्न पूर्णरूपमा अझै नसकेको
▪ अधिकांश विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष, पुस्तकालय, कम्प्युटर प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला र इन्टरनेट सुविधा नभएको

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ विद्यालय क्षेत्रका शैक्षिक समस्याहरूको समयमै सम्बोधन नगर्ने हो भने राष्ट्रलाई आवश्यक सक्षम, दक्ष र कर्मठ नागरिक उत्पादन हुन नसक्ने
▪ आदिवासी, जनजाति दलित र तथा पिछडा वर्ग/समुदायका महिलाहरूको शैक्षिक स्तर अगाडि बढाउनु पर्ने
▪ समग्र शैक्षिक समस्याहरू सम्बोधन गरी शैक्षिक संस्थाहरूलाई सुविधासम्पन्न बनाउन बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ चुस्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ शैक्षिक क्यालेण्डरलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नुपर्ने
▪ शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई नियमित तालिम प्रदान गर्नुपर्ने
▪ बालमैत्री तथा विद्यार्थीमैत्री शिक्षण सिकाइ तथा अन्य नवीनतम शिक्षण पद्धतिको विकास गर्नुपर्ने
▪ अन्तराष्ट्रिस्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने
▪ हरेक विद्यालयलाई सूचना प्रविधियुक्त तथा गुणस्तरीय बनाउनु पर्ने
▪ प्राविधिक तथा सिपमूलक शिक्षाको बढोत्तरी गरिनुपर्ने
▪ शैक्षिक ऋण तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनुपर्ने
▪ विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
▪ अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ सुविधा तथा पूर्वाधारयुक्त विद्यालय भवनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
▪ प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालन गर्न लगानीको वातावरण बनाउनुपर्ने
▪ दक्ष शिक्षकहरूको आवश्यकताअनुरूप आपूर्ति गर्नुपर्ने
▪ जीर्ण भवनहरूलाई स्तरोन्नति गरी सुरक्षित वातावरणमा पठनपाठन गराउनुपर्ने
▪ सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी भाषाको माध्यमबाट पनि पठनपाठन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी मानव स्रोतको निर्माण
लक्ष्य
निरक्षरता शुन्यमा झारी आधारभूतदेखि उच्च तहसम्मको गुणस्तरीय शिक्षा गाउँपालिकाभित्र उपलब्ध गराउने

उद्देश्यहरू

- ✓ न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित
- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झार्नू
- ✓ व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु
- ✓ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु
- ✓ विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।

उद्देश्य १ : न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकासमार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारहरूलाई प्राथमिकताको आधारमा निर्माण गर्दै लैजाने	१.१.१ गाउँपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको निरिक्षण गरी त्यहाँ रहेका भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, कक्षा कोठा, शौचालय, पुस्तकालय, पिउने पानी, डेस्क, बेन्च, शिक्षक दरवन्दी, विज्ञान प्रयोगशाला लगायतको अवस्थाबारे वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.१.२ पहिलो चरणमा विद्यालय भवन, कक्षाकोठा र शौचालयको भौतिक निर्माण र व्यवस्थापन गर्न रकम विनियोजन गरिने छ ।
	१.१.३ भौतिक निर्माण पश्चात अत्यावश्यक शैक्षिक सामग्रीको क्रमश प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.४ विद्यालयलाई आवश्यक खेलमैदानको उचित प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.५ हरेक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवाको प्रबन्ध गरिने छ ।
१.२ अत्यावश्यक शैक्षिक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने	१.२.१ विद्यार्थी सङ्ख्या तथा शिक्षक सङ्ख्याको आधारमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हेरी सोको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिने छ ।
	१.२.२ विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी कम भएका विद्यालयमा दरवन्दी व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.३ विद्यार्थी सङ्ख्या अति न्यून भएका विद्यालयहरूको गाभ्ने प्रक्रियाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.४ कक्षाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको माग अनुरूप शिक्षकहरूलाई आफ्नो विषयमा दक्ष तुल्याउन नियमित विषयगत तालिमको प्रबन्ध गरिने छ ।

१.३ सबैका लागि आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्न स्थानीय नीति तथा कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने	१.३.१ पूर्व प्राथमिक अथवा बालविकास, आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा साथै विशेष शिक्षासम्बन्धी कानून र मापदण्ड निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	१.३.२ समग्र शिक्षा विकास गुरुयोजना निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	१.३.३ अति विपन्न समूदायका विद्यालय जाने बालबालिकाको तथ्याङ्क तयार पारिने छ ।
	१.३.४ विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय जानबाट बञ्चित बालबालिकालाई विद्यालय पुऱ्याउन नसक्नुका कारणहरूको अध्ययन गरी तीनको निराकरण गरिने छ ।
	१.३.५ विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय अनिवार्य पठाउन अभिप्रेरित गर्ने विशेष अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.६ घुम्ती भर्ना अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.७ विद्यालय जाने उमेर छँदै बाल विवाहमा परेका या शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिका लाई बुहारी शिक्षा अन्तर्गत विद्यालयमा आउने वातावरण निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.८ एक वडा एक सामुदायिक वाचनालय तथा पुस्तकालय निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य २ : निरक्षरता शुन्यमा झार्नु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ अति विपन्न, दलित र विद्यालय जानबाट बञ्चित विद्यार्थी तथा बस्यक केन्द्रित शैक्षिक अभियान सञ्चालन गर्ने	२.१.१ अतिविपन्न र विद्यालय जानबाट वञ्चित सम्पूर्ण बालबालिकालाई अनिवार्य रूपमा विद्यालय पुऱ्याउन विशेष छात्रवृत्तिकोषको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.१.२ हरेक वडामा निरक्षरहरूको विवरण तयार पारिने छ ।
	२.१.३ प्रत्येक वडामा निरक्षर केन्द्रित अनौपचारिक प्रौढ शिक्षा कक्षालाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	२.१.४ अनौपचारिक प्रौढ शिक्षाको उपलब्धि मापन गर्न कक्षा समापन पश्चात वार्षिक सर्वेक्षण गरिने छ ।
	२.१.५ स्थानीय सञ्चार माध्याममार्फत तथा वडास्तरमा शिक्षाको महत्वका विषयमा निरक्षर केन्द्रित जनचेतनामूलक कार्यक्रम अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	२.१.६ वडा स्तरीय एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
३.१ प्राविधिक र व्यवहारिक शिक्षा केन्द्रत शिक्षालय तथा पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागू गर्ने	३.१.१ "एक विद्यालय एक प्राविधिक विषय कार्यक्रम" को सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ.
	३.१.२ मा.वि. सञ्चालनमा रहेका विद्यालयमा एक वडा एक प्राविधिक विषय सञ्चालन गर्न आवश्यक शैक्षिक पूर्वाधारका लागि सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा रकम विनियोजन गरिने छ ।
	३.१.३ CTEVT को सम्बन्धनमा गाउँपालिकास्तरीय एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	३.१.४ गाउँपालिकामा एक कृषि प्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
३.२ नैतिक मूल्यमा आ(धारित जी(वनोपयोगी शिक्षाकालागि हरेक तहमा पाठ्यक्रम अनिवार्य गरी लागू गर्ने	३.२.१ हरेक तह साथै औपचारिक साथै अनौपचारिक क्षेत्रको शिक्षामा नैतिकता, अनुशासन र जीवन सीप (Life Skills) विकास गर्न पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइने छ।
	३.२.२ हरेक तहको शिक्षामा, आध्यामिक तथा आत्मिक विकास, सेवाभाव, मानवता, ध्यान, योग र स्वयंसेवा प्रर्वद्धन गर्ने पाठ्यक्रम तयार गरी अनिवार्य लागू गर्न त्यस्ता विषय शिक्षकहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	३.२.३ बालबालिकालाई आवश्यक सन्तुलित भोजनका बारेमा अभिभावक र स्वयं बालबालिकाहरूलाई सूसूचित गर्न विद्यालयस्तरीय पोषण शिक्षा अभियान सञ्चालन गरिने छ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
४.१ नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिहरूको व्यवहारिक प्रयोग गर्ने	४.१.१ हरेक विद्यालयमा नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिको प्रयोगका बारेमा नियमित शिक्षक अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गरिने छ।
	४.१.२ निर्धारित पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप सिकाइ उपलब्धि मापन गर्न प्रत्येक विद्यार्थीको एक्ष (व्यक्तिगत सूचना प्रणाली) निर्माण गरिने छ।
	४.१.३ शिक्षण सिकाई मापन गर्न प्रमाणिक तथा वैज्ञानिक ग्रेडिङ प्रणालीको प्रयोग गरिने छ।
४.२ स्थानीय आवश्यकता अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्ने	४.२.१ राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक शिक्षा नीति, ऐन र नियमको परिधिमा रही स्थानीय आवश्यकता अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माण गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइने छ।
	४.२.२ विज्ञान प्रविधि, गणित, अंग्रेजी जस्ता विषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने विद्यार्थी तयार पार्न सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत विद्यार्थीहरूलाई तहगत हिसाबले सू-सूचित बनाउन विद्यालयमा इन्टरनेटको अनिवार्य व्यवस्था मिलाइने छ।
	४.२.३ हरेक विद्यालयमा अध्यापनरत शिक्षकहरूका लागि आफूले पढाउने विषयमा अधिक तम ज्ञान हासिल गरी व्यक्तिगत क्षमता विकास गर्नका लागि विषय सम्वन्धित पुस्तक तथा सामग्रीहरू भएको त्भबअजभचक च्भाभचभलअभ ोष्द्चबचथ स्थापना गरिनेछ।
	४.२.४ विद्यार्थीको व्यक्तिगत रुचि र झुकावको पहिचान गरी हरेक विद्यालयमा नियमित अतिरिक्त क्रियाकलाप अन्तर्गत गायन, वाद्यवादन, नृत्य, अभिनय, खेलकुद, चित्रकला, वतृत्वकला जस्ता क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकको प्रवन्ध गरिने छ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
४.३ विद्यार्थीहरूको ज्ञानको क्षितिज वृद्धिहुने क्रियाकलाप नियमित गर्ने	४.३.१ विद्यार्थीहरूलाई वार्षिक पात्रोको विकास गरी नियमित रूपमा शैक्षिक भ्रमण गराइने छ।
	४.३.२ विद्यार्थीहरूलाई सामाजिक, जीवनोपयोगी र व्यवहारिक ज्ञान दिलाउन नियमित स्थलगत अध्ययन र परियोजना कार्यमा संलग्न गराइने छ।
	४.३.३ विद्यालय शैक्षिक पात्रोमा प्रबन्ध गरी नियमित रूपमा विज्ञान, प्रविधि, कला, खेलकुद, पेशा व्यवसाय आदिमा सफल व्यक्तित्वहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई साक्षात्कार गराइने छ।
	४.३.४ विद्यालयमै ज्ञान, विज्ञान, सफलता, साहस र जितका कथाहरू समेट्ने वृतचित्र तथा चलचित्रहरूको नियमित प्रर्दशन गराउने व्यवस्था मिलाइने छ।
	४.३.५ हरेक विद्यालयमा नियमित पाठ्यक्रम अतिरिक्त बाल तथा अन्य पुस्तकहरू समेटेर एक पुस्तकालयको व्यवस्था गरिने छ।
	४.३.६ विद्यार्थीहरूलाई ज्ञान सिपसम्बन्धी क्षेत्रीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा भाग लिन पूर्व तयारी गरिने छ।
	४.३.७ गाउँपालिकास्तरीय एक बहुक्षेत्रिय सिप विकास तथा व्यवसायीक तालिम केन्द्रको स्थापना गरिने छ।
४.४ पाठ्य सामग्रीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने	४.४.१ नियमित पठनपाठनका लागि आवश्यक पुस्तकालय र पाठ्य पुस्तकहरूको समयमै प्रबन्ध गर्न गाउँपालिकास्तरीय एक संयन्त्रको निर्माण गरिने छ।
	४.४.२ हरेक विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालय निर्माण गरिने छ।
	४.४.३ हरेक विद्यालयमा एक कम्प्युटर प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ।
	४.४.४ हरेक मा.वि.मा एक विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
४.५ नियमित अनुगमन तथा निरिक्षण गरी शैक्षिक क्रियाकलापहरूलाई समय सापेक्ष सुधार गर्ने	४.५.१ विद्यालयमा शिक्षकहरू नियमित उपस्थित भएको हाजिरी साथै सुनिश्चित गर्न वडा अध्यक्ष र प्रधानाध्यापकहरूसँग हरेक महिनामा अन्तरक्रिया गरी सूचना लिइने छ।
	४.५.२ विद्यार्थीको नियमित उपस्थितिका लागि कक्षा शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाई हरेक चौमासिक परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन पश्चात अभिभावक अन्तरक्रियालाई अनिवार्य गरिने छ।
	४.५.३ शिक्षण सिकाइमा उत्कृष्ट विद्यालयलाई हरेक वर्ष पुरस्कृत गर्न एक कोषको निर्माण गरिने छ।
	४.५.४ उत्कृष्ट निजी विद्यालय व्यवस्थापनका अनुभव साट्न वर्षमा एक पटक सामाजिक दायित्व अन्तर्गत निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरू बीच अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ।
	४.५.५ हरेक कक्षामा उत्कृष्ट नतिजा ल्याउने छात्र/छात्रा विद्यार्थीलाई पुरस्कृत गरिने छ।
	४.५.६ हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कार कोषको व्यवस्था गरिने छ।
	४.५.७ उच्च शिक्षामा जान चाहने विशेष जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई मापदण्डका आधारमा शैक्षिक ऋण प्रदान गर्न "जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च शिक्षा कोष" निर्माण गरिने छ।
	४.५.८ हरेक विद्यालयमा शिक्षकहरूलाई क्रमशः विद्युतीय हाजिरीको प्रबन्ध गरिनेछ।
	४.५.९ कोरोना महामारी जस्ता माहामारीका समयमा वैकल्पिक विधिबाट अध्यापन गराउन आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको प्रबन्ध, विद्यार्थीको सर्वेक्षण सहित कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ।
	४.५.१० Early Childhood Development तथा शिशुकक्षामा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई आवश्यक विषेश तालिम प्याकेज सञ्चालन गरिनेछ।
	४.५.११ प्रधानअध्यापक तथा व्यवस्थापन समिती अध्यक्ष लक्षित शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
	४.५.१२ गाउँपालिका स्तरीय एक वैज्ञानिक तथा व्यवहारिक शैक्षिक पात्रोको निर्माण गरी लागू गरिनेछ।

उद्देश्य ५: विज्ञान, प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।	
रणनीति	कार्यनीति
५.१ विज्ञान र प्रविधिमा रुचि भएका विद्यार्थी बालबालिका तथा युवाह(रूको पहिचान तथा प्रोत्साहन गर्ने	५.१.१ हरेक मा.वि.मा अध्यापनरत विज्ञान शिक्षकको सहयोग र समन्वयमा विज्ञानमा विशेष रुचि भएका विद्यार्थीहरू पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ ।
	५.१.२ त्यस्ता विद्यार्थीहरू सम्मिलित गरी वर्षमा एक पटक एक गाउँपालिका स्तरीय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना गरिने छ ।
	५.१.३ विज्ञान प्रर्दशनीमा संलग्न विद्यार्थीहरूलाई वर्षमा एक पटक राष्ट्रियस्तरका बैज्ञानिक वा विज्ञानका उच्च शिक्षा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट प्रशिक्षण सञ्चालन गरिने छ ।
	५.१.४ कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिमा गाउँपालिकामा भित्रिएको कुनैपनि नविन प्रविधिबारे विद्यार्थीहरूलाई जानकारी गराउन स्थलगत भ्रमण गराइने छ ।
	५.१.५ यस गाउँपालिकाबाट राष्ट्रिय वा अन्तर ाष्ट्रिय स्तरमा विज्ञान र प्रविधिका क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तित्वहरूसँग विभिन्न उपयुक्त अवसर पारेर साक्षात्कार गराइने छ ।
	५.१.६ औपचारिक शिक्षाको परिधि भन्दा वाहिर रहेका तर विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	सम्पूर्ण सामुदायिक विद्या(लयहरूको वस्तुगत विवरण तयारी				✓								
		१.१.२	क) विद्यालय भवन निर्माण						✓		✓		✓		
			ख) शौचालय निर्माण						✓		✓		✓		
			ग) छात्रा मैत्री तथा अपाङ्ग मैत्री शौचालय निर्माण						✓						
		१.१.३	शैक्षिक सामग्री खरीद				✓		✓		✓		✓		
		१.१.४	एक विद्यालय एक खेलमैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन						✓						
		१.१.५	क) इन्टरनेट सेवा जडान						✓		✓				
			ख) विद्युत पहुँच नपुगेका विद्यालयमा विद्युत जडान वा सोलारको प्रबन्ध						✓						
	१.२	१.२.१	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात अध्ययन				✓								
		१.२.२	नपुग शिक्षक दरबन्दी पूर्ति						✓						
		१.२.३	विद्यालय गाभ्न सम्भाव्यता अध्ययन				✓								
		१.२.४	विषय शिक्षक तालिम				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	१.३	१.३.१	शिक्षा नीति, मापदण्ड तथा कानून निर्माण		✓										
		१.३.२	शिक्षा गुरुयोजना निर्माण						✓						
		१.३.३	अति विपन्न, सीमान्तकृत, विद्यालय जानबाट वञ्चित बालबालिकाको विवरण संकलन				✓								
		१.३.४	विद्यालय जाने बालबालिका नजानुका वस्तुगत कारणको अध्ययन						✓						
		१.३.५	अभिभावक अभिमुखीकरण तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.३.६	घुम्ती भर्ना अभियान सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.३.७	बुहारी शिक्षा अभियान सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.३.८	वडास्तरीय सामुदायिक वाचनालय तथा पुस्तकालय निर्माण				✓		✓		✓		✓		
२.	२.१	२.१.१	अति विपन्न र सीमान्तकृत बालबालिका छात्रवृत्ति कोष स्थापना						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.१.२	निरक्षरको विस्तृत विवरण संकलन						✓						
		२.१.३	अनौपचारीक प्रौढ शिक्षा सञ्चालन (प्रत्येक वडा)				✓		✓		✓		✓		
		२.१.४	अनौपचारीक प्रौढ शिक्षा उपलब्धि मापन सर्वेक्षण				✓		✓		✓		✓		
		२.१.५	निरक्षर केन्द्रित शिक्षा सञ्चार तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम (स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट)				✓		✓		✓		✓		
		२.१.६	एक वडा एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना						✓		✓		✓		
३.	३.१	३.१.१	"एक विद्यालय एक प्राविधिक विषय" सम्भाव्यता अध्ययन						✓						
		३.१.२	"एक वडा एक प्राविधिक विषय" पूर्वाधार विकास कोष								✓				
		३.१.३	एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापनार्थ सम्भाव्यता अध्ययन						✓						
		३.१.४	एक कृषि विद्यालय स्थापनार्थ सम्भाव्यता अध्ययन						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	३.२	३.२.१	हरेक तहको पाठ्यक्रममा नैतिक, जीवनोपयोगी सामग्री तय गर्न परामर्श सेवा						✓						
		३.२.२	नैतिकता, जीवनोपयोगी शीप, आत्मिक विकास, योग साधना अध्यापन गर्ने शिक्षक व्यवस्थापन								✓				
		३.२.३	विद्यालय स्तरीय पोषण शिक्षा कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
४.	४.१	४.१.१	नविनतम शिक्षण सिकाई तालिम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		४.१.२	विद्यार्थी व्यक्तिगत सूचना प्रणाली निर्माण				✓								
		४.१.३	शिक्षण सिकाई उपलब्धि मापन ग्रेडीङ्ग प्रणाली निर्माण				✓								
	४.२	४.२.१	स्थानीय माग अनुसारको पाठ्यक्रम निर्माणका लागि परामर्श सेवा						✓						
		४.२.२	इन्टरनेटको व्यवस्था मिलाउने				✓								
		४.२.३	Teachers Reference Library स्थापना						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.२.४	अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षक दर बन्दी						✓		✓		✓		
	४.३	४.३.१	विद्यार्थी शैक्षिक भ्रमण व्यवस्थापन खर्च				✓		✓		✓		✓		
		४.३.२	स्थलगत अवलोकन तथा परि योजना कार्य संचालन				✓		✓		✓		✓		
		४.३.३	सफल व्यक्तित्व साक्षात्कार कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		४.३.४	वृत्तचित्र तथा चलचित्र प्रर्दशनी व्यवस्थापन				✓		✓		✓		✓		
		४.३.५	पुस्तकालयमा पुस्तक खरीद				✓		✓		✓		✓		
		४.३.६	विभिन्न राष्ट्रिय, क्षेत्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगिता पूर्व तयारी				✓		✓		✓		✓		
		४.३.७	बहुक्षेत्रिय सिप विकास तथा व्यवसायिक तालिम केन्द्र								✓				
	४.४	४.४.१	पाठ्यपुस्तक तथा शैक्षिक सामग्री आपूर्ति संयन्त्र निर्माण				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.४.२	पुस्तकालय कोठा वा भवन निर्माण मा.वि स्तरीय book corner स्थापना						✓		✓				
		४.४.३	एक विद्यालय एक कम्प्यूटर प्रयोगशाला निर्माण						✓		✓		✓		
		४.४.४	माध्यमिक स्तरको विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण						✓		✓		✓		
	४.५	४.५.१	इ. हाजिरी व्यवस्थापन तथा वडा अध्यक्ष प्रधानाध्यापक अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		४.५.२	शिक्षा अभिभावक अन्तर क्रिया कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		४.५.३	उत्कृष्ट विद्यालय पुरस्कार कोष				✓								
		४.५.४	निजी सामुदायिक विद्यालय अन्तरक्रिया कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		४.५.५	जेहेन्दार छात्र/छात्रा छात्र(वृत्ति कोष निर्माण						✓						
		४.५.६	हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार कोष स्थापना						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		४.५.७	जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च अध्ययन कोष निर्माण						✓						
		४.५.८	शिक्षकहरूलाई विद्युतीय हाजिरी प्रवन्ध				✓								
		४.५.९	महामारी विशेष वैकल्पिक शिक्षा पूर्वाधार निर्माण				✓								
		४.५.१०	ECD विशेष शिक्षक शिक्षिका तालिम				✓		✓		✓		✓		
		४.५.११	प्रधानाध्यापक शैक्षिक व्य(वस्थापन तथा नेतृत्व विकास तालिम				✓		✓		✓		✓		
		४.५.१२	गाउँपालिका स्तरीय शैक्षिक पात्रो निर्माण		✓		✓		✓		✓		✓		
५.	५.१	५.१.१	हरेक विद्यालयबाट विज्ञानमा विशेष रुचि र क्षमता भएका विद्यार्थी पहिचान				✓		✓		✓		✓		
		५.१.२	गाउँपालिकास्तरीय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना				✓		✓		✓		✓		
		५.१.३	विशेष विज्ञानमा अभिरुचि र क्षमता भएका विद्यार्थीलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		५.१.४	गाउँपालिकामा भित्रिएका नविनतम प्रविधिहरूको स्थलगत अवलोकन				✓		✓		✓		✓		
		५.१.५	विज्ञान र प्रविधिसँग सम्बन्धित वैज्ञानिकहरूसँग साक्षात्कार कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		५.१.६	औपचारिक शिक्षा भन्दा बाहिर रहि विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झर्नेछ ।
- ✓ आधारभूत शैक्षिक पूर्वाधारको प्रबन्ध हुने छ ।
- ✓ आधारभूत शिक्षा सबैका लागि अनिवार्य हुने छ ।
- ✓ माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुने छ ।
- ✓ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध हुने छ ।
- ✓ नैतिकता, राष्ट्रप्रेम र मानव मूल्यमा आधारित शिक्षाको विकास हुने छ ।
- ✓ विज्ञान र प्रविधिमा युवाहरूको आर्कषण बढ्ने छ ।

५.२ स्वास्थ्य

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३५ मा स्वास्थ्यसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरि एको छ । उपधारा १ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुने छ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन भनि उल्लेख गरि एको छ. यसै हकको कार्यान्वयन गराउने स्थानीय सरकारहरू भएकोले स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरूको प्रबन्ध हुन अपरिहार्य छ. हाल यस गाउँपालिकाका वडा नं. ५ मा एउटा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, वडा नं. १, ३ र ८ मा गरी ३ वटा स्वास्थ्य चौकी, वडा नं. ७ मा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, वडा नं. २, ४ र ६ मा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र र वडा नं. १, ३, ५ र ८ मा बर्थिङ सेन्टर सञ्चालनमा रहेका छन् । यी स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट खोप सेवा, परिवार नियो जन सेवा लगायत स्वास्थ्यका विभिन्न आधारभूत सेवा उपलब्ध हुँदै आएको छ । गाउँपालिकाको वडा नं. ८ मा आयुर्वेद औषधालय साथै विभिन्न वडाहरूमा निजी क्लिनिकहरू सञ्चालनमा रहे का छन् । यी संस्थाहरूबाट सीमित मात्रामा मात्र स्वास्थ्यका आधारभूत सेवा सञ्चालन भएतापनि धेरै जसो आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको अपर्याप्तता रहेको छ. नेपाल सरकारको "एक स्थानीय तह एक अस्पताल निर्माण" अभियानअन्तर्गत गाउँपालिकामा एक १५ शैयाको हस्पिटल निर्माण गरी सो हस्पिटललाई सुविधा सम्पन्न बनाउन सके स्वास्थ्य सेवामा सहजता महसुस गर्ने निश्चित छ ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. ५ मा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, वडा नं. १, ३ र ८ मा स्वास्थ्य चौकी, वडा नं. ७ मा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, वडा नं. २, ४ र ६ मा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र र वडा नं. १, ३, ५ र ८ मा बर्थिङ सेन्टर सञ्चालनमा रहेका
▪ गाउँपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट खोप सेवा, परिवार नियोजन सेवा लगायत स्वास्थ्यका विभिन्न आध(ारभूत सेवा उपलब्ध हुँदै आएको
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. ८ मा आयुर्वेद औषधालय साथै विभिन्न वडाहरूमा निजी क्लिनिकहरू सञ्चालनमा रहेका
▪ प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य स्वयमसेविका मार्फत परिवार नियोजन सेवा, प्रजनन तथा प्रसुती सेवा तथा पोषण सेवा सञ्चालनमा रहेका
▪ निःशुल्क वितरण गरिने औषधीको आपूर्तिलाई सहज गराउन सकिने
▪ वैकल्पिक चिकित्सा पद्दति जस्तै जडीबुटी, होमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा तथा योग तथा ध्यान केन्द्रको व्यवस्था गर्न सकिने
▪ विद्यमान स्वास्थ्य पूर्वाधारहरूलाई स्तरोन्नति गरी तिनीहरूको सेवा प्रभावकारी बनाउन सकिने
▪ खोप केन्द्रलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन सकिने
▪ प्रत्येक वडामा बर्थिङ् सेन्टरहरू निर्माण गरी सेवा प्रदान गर्न सकिने
▪ एक सुविधासम्पन्न अस्पताल स्थापना गरी गाउँपालिकाबासीलाई स्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न सकिने
▪ प्रत्येक वडामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण गरी गाउँपालिकाबासीमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विकास गर्न सकिने

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीलाई थप सबलीकरण गरी स्वास्थ्य सेवामा परिचालन गर्न सकिने
▪ एम्बुलेन्स सेवा थप गरी जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती महिलालाई सुत्केरी हुने बेला गाउँपालिकाबाट निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा प्रदान गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ आपतकालीन उपचार सेवाको अभाव
▪ शल्यक्रिया सेवा आदिको अभाव
▪ रक्तसञ्चार सेवा उपलब्ध नभएको
▪ सर्जिकल सामग्री तथा अन्य आवश्यक उपकरणको अभाव
▪ २४ सै घण्टा आकस्मिक सेवाको अभाव
▪ सुविधासम्पन्न अस्पताल तथा विज्ञ डाक्टरहरूको अभाव
▪ स्वास्थ्य चौकीमा कर्मचारीको उपस्थितिमा नियमितता नभएको
▪ स्वास्थ्य चौकीमा निःशुल्क वितरण गरिने औषधीको अभाव
▪ महामारी प्रतिकार्य इकाई तथा संयन्त्रको व्यवस्था नभएको
▪ स्वास्थ्य सेवाको उचित व्यवस्था र प्रबन्ध नहुँदा बिरामीको अकालमै मृत्यु हुन सक्ने
▪ जटिल रोगको परीक्षण तथा उपचार र आकस्मिक सेवा प्राप्त गर्न गाउँवासीलाई कोहलपुर, नेपालगंज तथा अन्य सुबिधायुक्त शहरहरू जस्तै बुटवल, भरतपुर, काठमाडौँ लगायत छिमेकी मुलुक भारतको लखनउमा जानुपर्ने बाध्यता रहेको
▪ स्वास्थ्य चेतनाको अभावका कारण बालबालिका स्वास्थ्य, महिला तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, जेष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य र समग्र सामुदायिक स्वास्थ्य जोखिममा पर्न सक्ने
▪ समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधारका लागि ठुलो आकारको बजेट तथा कर्मचारी र विशेषज्ञहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने
▪ स्वास्थ्य केन्द्र तथा स्वास्थ्य चौकीको स्तर वृद्धि गरी सुविधा सम्पन्न बनाउनु पर्ने
▪ आधारभूत तहबाट नै पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठुलो बजेटको व्यवस्थापन गर्ने चुनौती रहेको

दीर्घकालीन सोच

घरदैलो मै आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितिता

लक्ष्य

आगामी पाँच वर्ष भित्र आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न गर्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिका मै उपलब्ध गराउनु
- ✓ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु

उद्देश्य १ : आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने	१.१.१ प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य चौकीहरूको स्थापना गरिनेछ र रहेका स्वास्थ्य चौकीहरूको क्रमश स्तरोन्नति गरिने छ ।
	१.१.२ सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरी गाउँपालिकामा उपयुक्त स्थानमा १५ शैयाको हस्पिटल निर्माण गरिने छ ।
	१.१.३ गाउँपालिका स्तरीय एक प्रयोगशाला डाइनोष्टिक (Diagnostic) ल्यावको निर्माण गरिने छ
	१.१.४ १५ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्षको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ १५ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक २४ मै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्र निर्माण गरिने छ ।
	१.१.६ गाउँपालिका स्तरीय एक बाल उपचार इकाइको स्थापना गरिने छ ।
	१.१.७ गाउँपालिका भर समेट्ने गरी एक २४ मै घण्टा सेवा उपलब्ध हुने एम्बुलेन्स सेवाको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.१.८ गाउँपालिकास्तरीय एक प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा इकाईको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.९ गाउँपालिकास्तरीय एक सर्पदंश उपचार केन्द्रको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१० गाउँपालिकास्तरीय एक मनोपरामर्श सेवा इकाई स्थापना गरिने छ ।
	१.१.११ गाउँपालिकास्तरीय एक दन्त उपचार इकाईको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१२ गाउँपालिकास्तरीय एक नाक, कान, घाँटी उपचार इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१३ गाउँपालिकास्तरीय एक आँखा उपचार इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१४ गाउँपालिकास्तरीय एक छाला तथा यौन रोग इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१५ गाउँपालिकास्तरीय सामान्य शल्यचिकित्सा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१६ गाउँपालिकास्तरीय एक रेडियोलोजी सेवा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१७ गाउँपालिकास्तरीय एक अल्ट्रासोनोग्राफी सेवा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१८ गाउँपालिकास्तरीय एक इ.सि.जी. सेवा इकाई निर्माण गरिने छ ।
	१.१.१९ गाउँपालिकास्तरीय एक अक्सिजन प्लान्ट निर्माण गरिने छ ।

	१.१.२० गाउँपालिकास्तरीय एक प्राथमिक ट्रमा सेवा इकाई निर्माण गरिने छ।
१.२ स्वास्थ्यकर्मीको दर वन्दी व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास गर्ने	१.२.१ गाउँपालिकाको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको दर वन्दी व्यवस्थापन गरिने छ।
	१.२.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.३ सम्पूर्ण स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई क्षमता विकाससम्बन्धी नियमित तालिमको प्रबन्ध गरिने छ।
	१.२.४ एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायकको व्यवस्थापन गर्न थालनी गरिने छ.
	१.२.५ हरेक विद्यालयमा बर्षमा १ पटक साधारण स्वास्थ्य जाँच घुम्ती शिविर संचालन गरिनेछ।
१.३ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाबाट अति विपन्न र आम नागरिकलाई बञ्चित हुन नदिने	१.३.१ अति विपन्न नागरिकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य बिमामा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ।
	१.३.२ वडास्तरमा नियमित निःशुल्क स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिने छ।
	१.३.३ निःशुल्क वितरण गरिने औषधीको आपूर्ति र भण्डारण प्रणाली चुस्त र दुरुस्त पारिने छ।
	१.३.४ अशक्त, असहाय, बेवारिसे, अनाथ तथा जेष्ठ नागरिकहरूको आधारभूत स्वास्थ्यको सुनिश्चितता गर्न यस्ता व्यक्तिहरूको यथार्थ तथ्याङ्क संकलन गरी अभिलेख तयार पारिने छ।
	१.३.५ गम्भिर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने निःशुल्क सेवाहरूलाई सहजीकरण सिफारिस र प्रभावकारी बनाउन एक र्‍यापिड रेस्पोन्स इकाई (Rapid Response Unit) को व्यवस्था गरिने छ।
	१.३.६ बेला बेलामा आइपर्ने COVID-19 जस्ता तथा अन्य माहामारीका लागि आधारभूत पूर्वाधारको बन्दोबस्ती गर्न एक महामारी विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिने छ।
	१.३.७ अति विपन्न परिवारमा सुनौलो हजार दिनमा शिशु र आमाको पोषण पूरा गर्न पोषण प्याकेजको निर्माण गरिने छ।
	१.३.८ वालवालिकाको नियमित तौल र उचाइ समेत जाँच्ने प्रवन्ध गरिनेछ।
	१.३.९ जेष्ठ नागरिक विशेष निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ।
	१.३.१० वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ।

उद्देश्य २ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु।

रणनीति	कार्यनीति
२.१ स्वास्थ्य प्रति सचेत नागरिक निर्माण गर्न व्यापक जनचेतना जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने	२.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्याम तथा सामाजिक सञ्जालमार्फत गाउँपालिकाको सक्रियतामा व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा स्वस्थ व्यवहारसम्बन्धी सामग्रीहरू नियमित प्रसारण गरिने छ।
	२.१.२ प्रत्येक सघन बस्ती भएका टोलहरूमा योग साधना तथा प्रवचन केन्द्र स्थापना गरिने छ।
	२.१.३ विद्यालय पाठ्यक्रममा व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यका क्षेत्रलाई अनिवार्य समेट्ने व्यवस्था गरिने छ।
	२.१.४ विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया गरिने छ।
	२.१.५ शारीरिक व्यायाम वा श्रमको स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक असर बारे नियमित जनचेतना फैलाउन सञ्चार माध्यामसँग सहकार्य गरिने छ।
	२.१.६ धुम्रपान र मद्यपानलाई नियन्त्रण र कम गर्न निश्चित अवधि वा स्थानबाट बिक्री वितरण हुने व्यवस्था मिलाइ जनचेतना अभिवृद्धि गरिने छ।
	२.१.७ आफ्नै घरआँगन र करेसाबारीमा उपलब्ध हुने सागसब्जी, फलफुल र खाद्यान्नह(रूको पोषणको स्तर तथा सन्तुलित भोजनका बारेमा विद्यालयस्तरमा नियमित रूपमा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	२.१.८ आम नागरिकलाई नियमित सम्पूर्ण स्वास्थ्य जाँचका फाइदाबारे व्यापक प्रचार प्रसार गरिने छ।
२.२ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको विकास र त्यसको अवलम्बन गरी जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्ने	२.२.१ गाउँपालिकास्तरीय एक आयुर्वेद उपचार केन्द्रको विकास गर्न पूर्वाधार तयार पारिने छ।
	२.२.२ गाउँपालिकास्तरीय एक प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापना गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिने छ।
	२.२.३ स्थानीय स्तरमा रहेका लामा झाँक्री तथा बैद्यहरूलाई विज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन विशेष तालिम प्याकेज निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ।

स्वास्थ्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	वडास्तरीय स्वास्थ्य चौकीहरूको स्थाप(ना र रहेका स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नति				✓								
		१.१.२	सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरी १५ शैयाको अस्पताल निर्माण				✓								
		१.१.३	गाउँपालिकास्तरीय सुविधा सम्पन्न प्याथोलोजी ल्याब निर्माण						✓						
		१.१.४	सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्ष निर्माण				✓								
		१.१.५	प्रसुती सेवा कक्ष निर्माण		४				२		२				
		१.१.६	बाल उपचार इकाई निर्माण						✓						
		१.१.७	एम्बुलेन्स खरिद		१		२		१						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.८	प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा इकाई स्थापना						✓						
		१.१.९	सर्पदंश उपचार केन्द्र निर्माण						✓						
		१.१.१०	मनोपरामर्श सेवा केन्द्र स्थापना						✓						
		१.१.११	दन्त उपचार इकाईको स्थापना								✓				
		१.१.१२	नाक, कान, घाँटी उपचार इकाईको निर्माण						✓						
		१.१.१३	आँखा उपचार इकाईको निर्माण								✓				
		१.१.१४	छाला तथा यौन रोग ईकाई निर्माण								✓				
		१.१.१५	गाउँपालिकास्तरीय सामान्य शल्यचिकित्सा इकाई निर्माण गरिने छ ।						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.१६	गाउँपालिकास्तरीय एक रेडियोलोजी सेवा इकाई निर्माण				✓								
		१.१.१७	गाउँपालिकास्तरीय एक अल्ट्रासोनोग्राफी सेवा इकाई निर्माण						✓						
		१.१.१८	गाउँपालिकास्तरीय एक इ.सि.जी. सेवा इकाई निर्माण						✓						
		१.१.१९	गाउँपालिकास्तरीय एक अक्सिजन प्लान्ट निर्माण										✓		
		१.१.२०	गाउँपालिकास्तरीय एक प्राथमिक ट्रमा सेवा इकाई निर्माण						✓						
	१.२	१.२.१	स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्था				✓		✓		✓		✓		
		१.२.२	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	अन्य स्वास्थ्यकर्मी तालिम तथा अनुसन्धान				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.४	एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायक व्यवस्थापन				✓		✓		✓		✓		
		१.२.५	विद्यालयमा बर्षमा एक पटक घुम्ती स्वास्थ्य शिविर संचालन				✓		✓		✓		✓		
	१.३	१.३.१	विपन्न नागरिक स्वास्थ्य बिमा अनुदान						✓		✓		✓		
		१.३.२	वडास्तरीय स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.३.३	निःशुल्क वितरण हुने औषधी नियमित आपूर्ति				✓		✓		✓		✓		
		१.३.४	अशक्त, अपाङ्ग, असहाय बेवारिसे तथा जेष्ठ नागरिक अभिलेख संकलन				✓		✓		✓		✓		
		१.३.५	गम्भिर प्रकृतिका रोग उपचार Rapid Response इकाई गठन						✓						
		१.३.६	महामारी विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.७	विपन्न नागरिक सुनौला हजार दिन पोषण व्यवस्था						✓						
		१.३.८	वालवालिकाको नियमित तौल र उचाइ जाँच्ने व्य(वस्था		✓		✓		✓		✓		✓		
		१.३.९	निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.३.१०	वडास्तरीय महिला प्रज(नन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
२.	२.१	२.१.१	स्वास्थ्य शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		२.१.२	योग साधना प्रवचन केन्द्र स्थापना (वडास्तरीय)						✓		✓		✓		
		२.१.३	व्यक्तिगत र सामुदायिक स्वास्थ्यसम्बन्धी विद्यालय पाठ्यक्रम						✓						
		२.१.४	जङ्क फुड उन्मूलन विद्यालय अभियान अन्तर्गत अभिभावक अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.१.५	शारीरिक व्यायाम तथा श्रमको महत्व विषयक सूचना सञ्चार				✓		✓		✓		✓		
		२.१.६	धुम्रपान र मध्यपान नियन्त्रण सचेतना अभियान				✓		✓		✓		✓		
		२.१.७	"सन्तुलित र पोषिलो भोजन रोजौं, घर आँगन नै खोजौं" कार्यक्रम		✓		✓		✓		✓		✓		
		२.१.८	नियमित स्वास्थ्य जाँचको महत्वबारे विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
	२.२	२.२.१	गाउँपालिका स्तरीय एक आर्युवेद स्थास्थ्य केन्द्र स्थापना		✓										
		२.२.२	गाउँपालिका स्तरीय प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापना								✓				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.२.३	लामा, झाँक्री, वैद्य तालिम		✓		✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधारको विकास भई गाउँ मै स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुने छ ।
- ✓ आवश्यक मात्रामा दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको प्रबन्ध हुने छ ।
- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा अति विपन्न नागरिकको पहुँच स्थापित हुने छ ।
- ✓ स्वास्थ्य चेतनामा व्यापक सुधार आउने छ ।
- ✓ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतितर्फ आम सर्वसाधारणको आर्कषण बढेको हुने छ ।

५.३ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

पृष्ठभूमि

कुनै पनि समुदायको आफ्नै विशिष्ट पहिचान, जीवनशैली, भेषभूषा र रहनसहन हुन्छ . सदियौंदेखि अभ्यास गर्दै आइरहेका रीतिरिवाजले मानिसको दैनिक जीवनलाई नियमित र व्यवस्थित गर्न सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ . अर्कोतर्फ समुदायपिच्छे आफ्ना-आफ्ना धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज र परम्पराहरू हुन्छन् . ती फरक रीतिरिवाज, रहनसहन र परम्पराहरू समुदाय र समाजका विशिष्ट पहिचान साथै बौद्धिक सम्पदा (Intellectual Property) भएकोले तिनीहरूको संरक्षणगर्नु जरुरी छ . गाउँपालिका यस्ता मौलिक तथा सांस्कृतिक विविधतामा धनी गाउँपालिका हो . यस गाउँपालिकामा विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७७ अनुसार गाउँपालिकाको जम्मा जनसङ्ख्याको २८.० प्रतिशत थारु, २६.५ प्रतिशत क्षेत्री, ८.१ प्रतिशत मगर, ७.५ प्रतिशत सुनार, ६.७ प्रतिशत ठकुरी लगायतका जातिहरूको बसोवास रहेको यो गाउँपालिकामा हिन्दू धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता रहेको छ भने यसबाहेक क्रिस्चियन, वौद्ध र मुस्लिम लगायत अन्य धर्मावलम्बीहरू पनि रहेका छन् । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म, संस्कृति र चालचलनहरू छन् . माघी, दसैं, दिपावली, छठ, होली, तीज, इद, क्रिसमस जस्ता विभिन्न चाड पर्व एवं सांस्कृतिक उत्सवहरू मनाइने गरिन्छ । नाचहरू थारु नाच, देउडा, मयुर नाच, सिङ्गारु, सुखिया आदि पर्दछन् । यो गाउँपालिकामा विभिन्न धार्मिक

एवं सांस्कृतिक स्थलहरू (जस्तै विश्वनाथ मन्दिर, शिव मन्दिर, दुर्गा मन्दिर, रामजानकी मन्दिर आदि) रहेका छन् ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा थारु, क्षेत्री, मगर, सुनार, ठकुरी, ब्राम्हण, गुरुङ लगायतका जातिहरूको बसोवास रहेका
▪ विविध जात, धर्म, सम्प्रदाय र संस्कृतिका समुदायहरू सौहार्दपूर्ण तरिकाले बसेका
▪ धार्मिक हिसाबले विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले आफ्ना धर्म, संस्कृति र परम्परा कायम राखिरहेको
▪ माघी, दसैं, दिपावली, छठ, होली, तीज, इद, क्रिसमस जस्ता चाडपर्वहरू प्रचलनमा रहेका
▪ थारु नाच, देउडा, मयुर नाच, सिङ्गारु, सुखिया आदि जस्ता नाचहरू प्रचलनमा रहेका
▪ खेतौरी, दुर्गाचन्डी, कठमधैया, मैना जस्ता लोक भाका तथा गाथाहरू प्रचलनमा रहेका
▪ ढोलक, मादल, तवला, खैजेडी, झ्याल बजाउने, डम्फु, हार्मोनियम जस्ता सांस्कृतिक बाजाहरू प्रचलनमा रहेका
▪ गाउँपालिकाभित्र लोक गायक, नृत्यकार र संगीतकारहरू रहेका
▪ विविध समुदायहरूको मानवशास्त्रीय अध्ययनका लागि शैक्षिक धार्मीक तथा लो कपर्यटनको गन्तव्यस्थल बनाउन सकिने
▪ विभिन्न जाति तथा समुदायका आ-आफ्ना मठ, मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू रहेका
▪ आदिवासी जनजातिका विविध सांस्कृतिक सम्पदाहरू रहेकोले सांस्कृतिक सङ्ग्रहालय तथा सांस्कृतिक केन्द्रहरूको रूपमा विकास गर्ने पहल भइरहेको
▪ गाउँपालिकाले सबै धर्म र संस्कृतिको संरक्षण र संवर्धन गर्ने नीति लिएको
▪ चाडपर्वको बेला नाचगान गर्दा धोती, कुर्ता, लेहंगा, ब्लाउज, दौरा सुरुवाल, चौवन्दी चोली जस्ता सांस्कृतिक भेषभुषाबाट सँस्कृतिको जर्गेना गर्ने प्रयास भइरहेको
▪ गाउँपालिकालाई मौलिक संस्कृति र सभ्यताको केन्द्रको रूपमा विकास गरी सांस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने
▪ गाउँपालिका क्षेत्रका सर्जक तथा कलाकारको उत्थान र वृत्ति विकास गर्न सकिने
▪ आदिबासी थारु, मगर, गुरुङहरूको संस्कृति उजागर गर्न होमस्टे सञ्चालन गर्न सकिने
▪ गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको विकास गर्न सकिने

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ लोपोन्मुख लोकभाका तथा परम्परागत बाजागाजाको संरक्षण गरी लोक संस्कृतिको उत्थान गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सांस्कृतिक धरोहरहरूको संरक्षणका लागि ठोस कार्ययोजना नबनेको
▪ पश्चिमा संस्कृति तथा विदेशी सञ्चार माध्यमको प्रभावका कारण मौलिक संस्कृति लोप हुने जोखिम रहेको
▪ विभिन्न धार्मिक स्थलहरू मर्मत सम्भार नहुँदा जीर्ण अवस्थामा पुगेका
▪ कतिपय आदिवासी जनजातिहरू विपन्न अवस्थामा रहेकोले उनीहरूको सबलीकरणका लागि ठोस कार्यक्रमहरू नभएको
▪ कतिपय प्राचीन धरोहरहरू उचित प्रसारप्रसार, संरक्षण तथा जिर्णोद्धारको पर्खाइमा रहेका
▪ समुदाय र राज्य दुवैका उदासिनताका कारण स्थानीय र मौलिक संस्कृतिहरू लोप भई पहिचान नै संकटमा पर्न सक्ने
▪ थारु, मगर, क्षेत्री, गुरुङ आदि जातिको भेषभुषा तथा भाषाको संरक्षण गर्नुपर्ने
▪ सम्बन्धित समुदाय र राज्यले मिलेर सांस्कृतिक संरक्षण प्रर्वद्धनमा ठोस र दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू तत्काल सञ्चालन गर्नुपर्ने
▪ विभिन्न लोक भाकाको संरक्षण गर्नुपर्ने
▪ आर्थिक प्रलोभनमा पारी धर्म परिवर्तन गराउने परिपाटी रोक्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच

सभ्य र सुसंस्कृति समाजको निर्माण

लक्ष्य

संस्कृति, भाषा, कला र साहित्यको जर्गेना र विकासमार्फत सभ्य र सौहार्द समाजको स्थापना गर्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा, कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु
- ✓ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको सिर्जनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।

उद्देश्य १ : स्थानीय पहिचान, कायम हुने भाषा, कला, संस्कृति र साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखीकरण गर्ने	१.१.१ गाउँपालिकामा प्रचलनमा रहेका सबैप्रकारका अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा (Intangible Cultural Heritage) को वस्तुगत तथा विस्तृत पार्श्वचित्र तयार पारिने छ ।
	१.१.२ सबै बौद्धिक सम्पदा (Intellectural Property) को विवरण प्रकाशन गरिने छ
	१.१.३ यस प्रकारका सांस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिने छ ।
	१.१.४ गाउँपालिकाको मौलिकता दर्शाउने सम्पदा समेटेर एक वृत्तचित्र निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ गाउँपालिकाबाट प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय कला, सँस्कृति र साहित्यमा योगदान पुऱ्याउने लेखक, गायक, अभिनेता, संगीतकार, रंगकर्मी, नृत्याङ्गना, साहित्यकार सँस्कृतिविद लगायतका कलाकारको विस्तृत विवरण तयार पारिने छ ।
१.२ भाषा संस्कृति, कला साहित्यलाई जीवन्त तुल्याउने	१.२.१ वर्षभरी निरन्तर सांस्कृतिक र साहित्यिक गतिविधि सञ्चालन र त्यसको निरन्तरताका लागि एक वार्षिक भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति पात्रो निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	१.२.२ विद्यालयस्तरमा कला, साहित्य र संस्कृतिमा विशेष झुकाव भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी अभिलेख तयार पारिने छ ।
	१.२.३ त्यस्ता प्रतिभाहरूको प्रतिभा उजागर गर्न हरेक महिना विद्यालयस्तरीय र निश्चित समयको अन्तरालमा अन्तरविद्यालय सांस्कृतिक, साहित्यिक प्रतियोगिता आयोजना गरिने छ ।
	१.२.४ राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहका प्रतियोगीतामा भाग लिने कलाकार साहित्यकार आदिको प्रशिक्षण तथा तयारीका लागि एक प्रोत्साहन कोषको निर्माण गरिने छ ।
	१.२.५ वडा स्तरीय सांस्कृतिक समितिहरू गठन गरी वार्षिक सांस्कृतिक पात्रो कार्यान्वयनमा ल्याउन सांस्कृतिक अभ्यासहरू सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.६ हरेक विशेष चाडपर्व मेला र सांस्कृतिक उत्सवलाई भव्य बनाउन सांस्कृतिक समितिहरूलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी सो सञ्चालनका लागि रकमहरूको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.७ सांस्कृतिक गतिविधिहरू पर्यटनसँग आबद्ध गर्न व्यापक प्रचार प्रसार गरिने छ ।
	१.२.८ मातृमाषामा आधारभूत शिक्षा दिन सकिने समुदायका बारेमा सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.९ लोपोनमुख सांस्कृतिक गाथाहरू संरक्षण गर्न विशेष समारोह आयोजना गरिने छ (जस्तै धान दिवसमा असारे मौलिक गीतहरू) ।

उद्देश्य २: संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको सिर्जनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	कार्यनीति

२.१ कला, साहित्य, भाषा संस्कृतिका सर्जकह(रूलाई सहयोग र प्रो त्साहन गर्ने	२.१.१ कला, साहित्य, भाषा तथा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई यी क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक मागहरूको संम्बोधन गर्न विशेष अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ।
	२.१.२ यसप्रकारका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन तथा पुरस्कृत गर्न एक गाउँपालिकास्तरीय सांस्कृतिक कोषको निर्माण गरिने छ।
	२.१.३ विभिन्न राष्ट्रिय तथा गाउँपालिका स्तरीय विशेष अवसरमा यस्ता सर्जक तथा कलाकारहरूलाई सम्मान र पुरस्कृत गरिने छ।
	२.१.४ हरेक विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा यी विषय समावेश गरी नियमित अभ्यास र पठनपाठन गर्न आंशिक शिक्षकको प्रवन्ध गरिने छ।
	२.१.५ वडास्तरीय झाँकीहरू प्रस्तुत गर्न सांस्कृतिक समितिमार्फत अभ्यास सञ्चालन गरिने छ।
२.२ सांस्कृतिक, साहि(त्यिक भाषिक तथा कलासम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण	२.२.१ गाउँपालिकास्तरीय एक सांस्कृतिक केन्द्रको स्थापना गरिने छ।
	२.२.२ सांस्कृतिक केन्द्रलाई चलायमान बनाउन नाटक, नृत्य, सांगितिक कार्यक्रम, साहित्यिक कार्यक्रम, चित्रकला प्रर्दशनीहरूको सांस्कृतिक पात्रो बमोजिम आयोजना गरिने छ।
	२.२.३ हरेक वर्षमा एक पटक सांस्कृतिक पर्व (Cultural Festival) को आयोजना गरिने छ।
	२.२.४ गाउँपालिकास्तरीय एक कला संग्रहालयको निर्माण गरिने छ।

संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको Inventory तयारी						✓						
		१.१.२	Intangible Cultural Heritage (ICH) तथा बौद्धिक सम्पदाको विवरण प्रकाशन						✓						
		१.१.३	सांस्कृतिक सम्पदासम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्माण						✓						
		१.१.४	सांस्कृतिक वृत्त चित्र निर्माण						✓						
		१.१.५	लेखक, कलाकार, साहित्यक(ारहरूको विवरण संकलन				✓								
	१.२	१.२.१	सांस्कृतिक पात्रो निर्माण				✓		✓		✓		✓		
		१.२.२	विशेष कला भएका विद्यार्थी पहिचान				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	विद्यालय तथा अन्तर विद्यालय सांस्कृतिक प्रतियोगिता				✓		✓		✓		✓		
		१.२.४	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिकस्तरको सांस्कृतिक प्रतियोगिता तयारी कोष						✓						
		१.२.५	वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिहरूको गठन				✓								

			वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिहरूमार्फत अभ्यासका लागि प्रोत्साहन अनुदान						✓						
		१.२.६	विशेष पर्व तथा उत्सव तयारी अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		१.२.७	सांस्कृतिक गतिविधि प्रचार प्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन				✓		✓		✓		✓		
		१.२.८	मातृभाषामा आधारभूत शिक्षाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन						✓						
		१.२.९	लोपोन्मुख सांस्कृतिक गाथा संरक्षण कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
२.	२.१	२.१.१	कला, साहित्य र संस्कृतिका सर्जक तथा कलाकारहरूसँग अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		२.१.२	गाउँपालिकास्तरीय सांस्कृतिक कोषको निर्माण						✓						
		२.१.३	कलाकार, सर्जक तथा कला-पत्रकार सम्मान						✓		✓		✓		

		२.१.४	सांस्कृतिक गतिविधि तथा पठनपाठनका लागि आंशिक शिक्षक व्यवस्थापन						✓						
		२.१.५	सांस्कृतिक झाँकी तयारी				✓		✓		✓		✓		
	२.२	२.२.१	सांस्कृतिक केन्द्र निर्माण		१						✓				
		२.२.२	सांस्कृतिक पात्रो निर्माण				✓		✓		✓		✓		
		२.२.३	नियमित सांस्कृतिक गति(वधि, उत्सव (Cultural Festival) आयोजना				✓		✓		✓		✓		
		२.२.४	सांस्कृतिक केन्द्रमा रहने एक कला संग्रहालयको निर्माण										✓		

५.४ लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण

पृष्ठभूमि

सामाजिक जागरणको पर्याप्तमा नभएको, राजनैतिक चेतनाको परिपक्वता भैनसकेको र पुरानो सामाजिक, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गिय स्व¿kको समाजमा व्यापक रूपान्तरण समेत भैनसकेकोले नेपालमा लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिकको सम्मान र सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार र कठिनाइहरूको सम्बोधन तथा समग्र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भाग मै रहेका छन्. यसर्थ यस गाउँपालिकामा समेत यी सवा(लहरूको व्यापक सार्न्दभिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाई महत्व दिएर समेट्नु पर्ने देखिन्छ। हाल यस गाउँपालिकामा घरधुरी सर्वेक्षण २०७७ को तथ्याङ्क अनुसार कुल जनसङ्ख्याको आधा भन्दा बढी अर्थात ५५.९ प्रतिशत महिलाको जनसङ्ख्या रहेको छ भने ६० वर्ष माथिका जेष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्या ५.२ प्रतिशत छ। अर्कोतर्फ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जनसङ्ख्या ०.५ प्रतिशत रहेको छ। यस मध्ये पनि शारीरिक अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्या सबै भन्दा बढी अर्थात कुल ५५,२९५ जनसङ्ख्या मध्ये १५३ जनामा शारिरिक अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्या रहेको छ। यो कुल अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू २९४ मध्ये बाट ५२.०४ प्रतिशत हो। समाजमा सीमान्तकृत जनसङ्ख्यालाई मूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्नपाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिञ्चित नगर्दासम्म सभ्य र सौहार्दपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाले जेष्ठ नागरिक, महिला तथा अपाङ्गता भएका लगायतलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैङ्कमार्फत वितरण गर्ने गरेको
▪ गाउँपालिकाको सहयोगमा ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान एवं कम्बल वितरण, अपाङ्गलाई सहायक सामग्री वितरण, महिला नेतृत्व तालिम, सिलाई कटाई तालिम, कम्प्युटर डिप्लोमा तालिम जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको
▪ प्रत्येक टोलमा महिला तथा आमा समुह गठन गरी हिंसा न्यूनीकरण, क्षमता अभिवृद्धि तथा मूलप्रवाहीकरणका कार्यहरू भइरहेको
▪ गाउँपालिकाले सम्पत्तिमा दम्पतीको समान अधिकार र सुनिश्चितताका लागि संयुक्त पूँजी बनाउँदा सिफारिसमा लाग्ने करमा छुट दिने गरेको
▪ गाउँपालिकाले लैङ्गिक हिंसा, मानव बेचबिखन, विभेद र असमानता विरुद्धको जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरेको
▪ विपन्न महिलालाई सिपमूलक तालिम दिई आय आर्जनका कार्यक्रम गर्ने गरिएको
▪ दलित वर्गमाथि हुने भेदभाव न्यूनीकरण गरी परम्परागत ज्ञान र सिपलाई आधुनिकीकरण तथा व्यवसायीकरण गर्ने प्रयत्न गरिएको
▪ गाउँपालिकाले दलित समुदायलाई सशक्तीकरण गर्दै लैजाने नीति लिएको
▪ गाउँपालिकाले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सीप, क्षमता विकास गरी उद्यमशील बन्न प्रोत्साहित गर्ने नीति लिएको
▪ अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण व्यवस्थित गरी सहायता सामग्री वितरणमा गाउँपालिकाले जोड दिएको
▪ गाउँपालिकाले भौतिक संरचना निर्माण गर्दा बालमैत्री, महिलामैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउने नीति लिएको
▪ गाउँपालिकामा सांस्कृतिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको
▪ सञ्चार माध्यम र शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव परेको
▪ कतिपय महिलाहरू राजनीति, सामाजिक कार्यलगायत विभिन्न विकासका गतिविधिहरूमा सरिक हुन थालेका
▪ छोरा र छोरी एकै हुन् भन्ने सोचको क्रमश विकास हुँदै गएको
▪ प्रत्येक वडामा १ महिला सदस्य र १ दलित महिला सदस्य अनिवार्य रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरेको हुँदा उनीहरूले सम्पूर्ण महिला, दलित, जनजातिहरूको हक हित तथा अधिकारको पक्षमा आवाज उठाएका कारण सामाजिक न्याय, समानता लगायत समाज सुधारका पक्षमा केही प्रगति भएको
▪ महिलाहरूले घरको मात्र काम नभई घर बाहिरको काम पनि गर्न सक्छन् भन्ने सन्देश दिएका
▪ अपाङ्ग पुनर्स्थापना केन्द्र, विपन्न सहायता केन्द्र, अनाथालय तथा जेष्ठ नागरिक स्याहार केन्द्र स्थापना गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउन सकिने
▪ शिक्षा र जनचेतनामा आएको क्रमिक सकारात्मक सुधारका कारण महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको उत्थानमा उपयुक्त वातावरण बन्दै जाने
▪ सबै तह र तप्काका समुदायलाई सामाजिक मूल प्रवाहीकरणमा ल्याउँदा गाउँपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियाले गति लिन सक्ने

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ महिलाहरू राजनीतिक गतिविधिमा संलग्न हुन थालेकाले उनीहरूका आवाजहरू सम्बन्धित निकायमा पुऱ्याउन सहज भएको
▪ एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, दलित सञ्जाल, महिला सञ्जाल, वृद्धाश्राम, बाल सुरक्षा तथा सुधार गृह जस्ता भवनहरूको अभाव रहेको
▪ गाउँपालिकामा पुरुषको भन्दा महिलाको जनसङ्ख्या बढी भए पनि परम्परागत रूपमा रहेको लैङ्गिक विभेद पूर्ण रूपमा अन्त्य हुन नसकेको
▪ समाजमा महिलाको समग्र सामाजिक स्तर अत्यन्त कमजोर रहेको
▪ जातीय भेदभाव पूर्ण रूपले अन्त्य हुन नसकेको
▪ सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजातिहरूको आर्थिक र सामाजिक सबलीकरण हुन नसकेको
▪ जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका
▪ लुकिछिपी बाल विवाह गर्ने प्रचलन हालसम्म कायम रहेको
▪ लैङ्गिक विभेद तथा हिंसाले समाजमा सामाजिक विग्रह ल्याउनुका साथै विकासको गतिमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने
▪ महिला पछाडि पर्दा समग्र पारिवारिक संगठन र समाज नै विकृत बन्न सक्ने
▪ सामाजिक सौहार्दता, मेलमिलाप, शान्ति र समृद्धिका लागि सामाजिक विवेकको प्रयोग गरी सामाजिक अन्तरघुलनका साथै महिला सशक्तीकरण र सीमान्तकृत वर्गको मूल प्रवाहीकरण गर्नुपर्ने
▪ व्यापक रूपमा महिला शिक्षा तथा अन्य जातजाति, अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृतहरूलाई विशेष रूपमा लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने
▪ प्रसूती सेवाको व्यवस्था गर्नुको साथै प्रजनन् स्वास्थ्य बारे जनचेतना फैलाउनुपर्ने
▪ घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकाभित्र गठन भएका दर्जनौं आमा समूहहरूलाई जाँड रक्सीको विकृति विरुद्ध अभियान सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्ने
▪ बालविवाह तथा बहुविवाहलाई दण्डित गर्नुपर्ने
▪ बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच

बैजनाथको सभ्यता न्यायपूर्ण समाज र सामाजिक सौहार्दता

लक्ष्य

सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्ने

उद्देश्यहरू

✓ लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसङ्ख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु

उद्देश्य १ : लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसङ्ख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु	
रणनीति	कार्य नीति
१.१ महिला जागरण केन्द्रित नीति निर्माण तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.१.१ अनिवार्य नारी शिक्षासम्बन्धी विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ छात्रामैत्री वातावरण निर्माण गर्न हरेक विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा व्यवस्थापन समितिसँग नियमित अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ महिला अधिकार, महिला हिंसा, यौन शोषक, यौन हिंसा जस्ता विषयहरूको समुचित सम्बोधन हुनेगरी महिलालाई सचेत बनाउन हरे क वडामा रहेका महिला अधिकारकर्मी, महिला नेतृ, शिक्षिका लगायत सचेत र सक्षम महिलाको संयोजकत्वमा महिला सेल गठन गरिने छ ।
	१.१.४ प्रत्येक वडामा रहेका महिला सेलहरू मार्फत हरेक महिना पुरुषहरूको समेत संलग्नतामा महिला जागरण सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.५ विद्यालय पाठ्यक्रम निर्धारण गर्दा छात्र तथा छात्रा दुवैलाई प्रजनन्, स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य लगायतका लैङ्गिक सवालहरू समेट्ने गरी निर्धारण गरिने छ र सो माध्यामिक शिक्षामा अनिवार्य लागू गरिने छ ।
	१.१.६ स्थानीय सञ्चार माध्यामहरूबाट लैङ्गिकता तथा महिला जागरणसम्बन्धी सामग्री नियमित प्रसारण गरिने छ ।
	१.१.७ बुहारी शिक्षालाई अनिवार्य गरिने छ ।
	१.१.८ दाइजो प्रथा तथा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध हरेक वर्ष विशेष जागरण सप्ताह मनाइने छ ।
	१.१.९ विद्यालयमा सामाजिक शिक्षा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकालाई समेटेर लैङ्गिक हिंसा र महिला जागरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.१० दुई छोरीको जन्मपश्चात स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पतिका छोरीहरूलाई १२ कक्षासम्म निःशुल्क शिक्षा अनुदान दिईनेछ ।

१.२ महिला सुरक्षा र लैङ्गिक न्यायका निम्ति महिला सशक्तीकरणका कार्यक्रमहरू अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्ने	१.२.१ गाउँपालिकामा स्थापना भई कार्य गरिरहेका सबै प्रकारका महिला समूह, आमा समूह, किशोरी समूह लगायतका समूहलाई लक्षित गरी वार्षिक पात्रोका आधारमा नियमित आयआर्जन तालिम, सिप तथा उद्यमशीलता विकास तथा नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.२ गाउँपालिकाभर रहेका महिला उद्यमीहरूको अभिलेख तयार गरिने छ।
	१.२.३ महिला उद्यमीहरूलाई गाउँपालिका बाहिरका सफल महिला उद्यमीहरूसँग वर्षमा एक पटक साक्षात्कार गराइने छ।
	१.२.४ मापदण्डका आधारमा महिला उद्यमीहरूलाई उनीहरूको नाममा दर्ता भई सञ्चालन हुने साना तथा घरेलु उद्योगमा व्याजमा अनुदान प्रदान गरिने छ।
	१.२.५ सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने महिलाहरूको अभिलेख तयार पारी निःशुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.६ स्थानीय न्यायिक समितिलाई नियमित तालिम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.७ महिलाका नाममा रहेको अचल सम्पत्तिसम्बन्धी वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ र त्यसमा वृद्धि गर्न ऐन कानूनमा सहुलियतको प्रबन्ध गरिने छ।
	१.२.८ "एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम" सञ्चालन गर्न व्याज अनुदान कोष निर्माण गरिने छ।
	१.२.९ महिला हिंसा पहरेदारी तथा कानूनी सेवाका लागि वडास्तरीय महिला सेल गठन गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.१० गाउँपालिकास्तरीय एक महिला सुरक्षा गृहको निर्माण गरिने छ।
	१.२.११ गाउँपालिकास्तरीय एक महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना गरिने छ।
	१.२.१२ गाउँपालिकामा उच्च शिक्षामा छात्राको उपस्थिति वृद्धि गर्न बालिका बिमा कार्यक्रम लागू गरिने छ।

१.३ जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा र आत्मसम्मान कायम हुने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइ सञ्चालन गर्ने	१.३.१ संविधान र नेपाल सरकारले घोषणा गरेका जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गतका सबै कार्यक्रम चुस्त दुरुस्त रूपमा प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकाभित्र जेष्ठ नागरिक प्रतिकार्य इकाइ सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.२ वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.३ एक वडा एक जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण गरिने छ ।
	१.३.४ प्रत्येक वडामा जेष्ठ नागरिक लक्षित योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.५ स्थानीय सञ्चार माध्यामसँगको सहकार्यमा जेष्ठ नागरिकहरूका जीवन अनुभव साट्न र सुन्न "जेष्ठ नागरिक आवाज" कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.६ वर्षमा १ पटक आन्तरिक पर्यटन प्रर्वद्धन तथा जेष्ठ नागरिक सम्मान स्वरूप निश्चित मापदण्डका आधारमा जेष्ठ नागरिक तिर्थाटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न परिवहन अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.३.७ वडास्तरमा आफ्ना रितीथिति, संस्कार, धर्म सम्प्रदाय अनुरूपका भजन किर्तन, गायन, बाद्यवाधन कार्यक्रम संचालन गर्न जेष्ठ नागरिक किर्तन मण्डली गठन गरी बाद्यवाधन यन्त्रमा मापदण्ड बनाई अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.३.८ ८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकहरूलाई सु-आहारा कार्यक्रम सञ्चालन गरी पोषिलो आहारा वितरण गर्ने प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.३.९ जेष्ठ नागरिकको सम्पूर्ण स्वास्थ्य उपचार सुनिश्चित गर्न अति विपन्न परिवारको स्वास्थ्य बिमामा अनुदान प्रदान गरिने छ ।

१.४ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको कठिनाइ न्यूनीकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको आत्मबल बढाउने र आत्मसम्मान जगाउने ।	१.४.१ गाउँपालिकाभर रहेका सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.४.२ अपाङ्गता परिचय पत्र लिन बाँकि भएमा अपाङ्गताको प्रकार अनुसार परिचय पत्र वितरण गरिने छ ।
	१.४.३ अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाको विवरण तयार पारी उनीहरूको शिक्षा आर्जनमा भएका कठिनाई सम्बोधन गर्न विशेष अध्ययन पश्चात कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.४.४ ह्वील चियर आवस्यक अपाङ्गहरूको लगत संकलन गरी त्यसमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.४.५ विशेष क्षमता भएका अपाङ्गहरूको वृत्ति विकास कार्यक्रम अन्तर्गत कलाकारिता सिप विकास तथा आय आर्जन तालिम नियमित सञ्चालन गरिने छ ।
	१.४.६ पूर्ण अपाङ्गता भई जीवन निर्वाह गर्न पूर्ण असक्तहरूको विवरण संकलन गरी सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	१.४.७ पूर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्तिले व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहेमा रु एक लाखसम्म अनुदान दिइनेछ ।
	१.४.८ गाउँपालिकामा अब बन्ने सबैखाले सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री बनाउन निर्माण मापदण्ड र कार्यविधि परिमार्जन गरिने छ ।
	१.४.९ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको समस्या कठिनाई र आवाजहरू उजागर गर्न अपाङ्गता भएका नागरिकको नेतृत्वमा एक गाउँपालिका स्तरीय अपाङ्गता नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन गर्न गाउँपालिकाले सहजीकरण गर्नेछ ।
	१.४.१० अपाङ्गता भएका तर विशेष कलाको क्षमता भएकालाई लक्षित गरी प्रोत्साहन अनुदान दिइने छ ।

१.५ जातीय विभेद, अल्पसंख्यक दलित, आदिवासी, मुस्लिम, थारु तथा राज्यको मूल प्रवाहमा आउन नसकेको नागरिकहरूका मूल सरो कारका विषयमा अध्ययन गरी मूल प्रवाहीकरण कार्यनीति निर्माण गर्ने	१.५.१ लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत तथा राज्यको मूल प्रवाहीकरणभन्दा बाहिर रहेका वर्ग, व्यक्ति वा समुदायको यर्थाथ स्थितिका बारेमा अध्ययन गरी स्थितिपत्र प्रकाशन गरिने छ ।
	१.५.२ आदिवासी, थारु, मुस्लिमहरूका मौलिकता र पहिचान, रहनसहन, रितिथिति, परम्परा, भेषभूषा, खानपान, कला, चाडवाड आदिका बारेमा विस्तृत विवरण सहितको अभिलेख तयार पारिने छ ।
	१.५.३ सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अनुरूप राज्यको आरक्षण कोटामा सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने यो वर्गका आकांक्षीहरूलाई लक्षित गरी विशेष तयारीकक्षाहरू निःशुल्क सञ्चालन गरिने छ ।
	१.५.४ यी वर्गका विद्यालय जाने बालबालिकाको शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न अभिभावक शिक्षा र शैक्षिक सामग्रीमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.५.५ छुवाछुत र सबै प्रकारका सामाजिक भेदभाव अन्त्य गर्न राज्यको मूल कानूनको अधिनमा रही त्यस्ता कार्यलाई दण्डित गर्न स्थानीय कानून निर्माण गर्दै न्यायिक समितिलाई सक्रिय तुल्याइने छ ।
	१.५.६ यी लक्षित वर्गलाई समेट्ने सिप विकास र व्यवसायिक आयआ(र्जनका लागि तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.५.७ लोपोन्मुख भाषा तथा लिपिको संरक्षण गर्न परामर्श अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.५.८ सामाजिक अन्तरघुलन कार्यक्रम अन्तर्गत वर्षमा एक पटक विशेष राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा गाउँपालिकाको आयोजनामा सबै जात वर्ग सम्प्रदाय दलित उत्पिडितहरू सम्मिलित चियापान तथा अनुभूति आदान प्रदान कार्यक्रम आयोजना गरिने छ ।
	१.५.९ विपन्न र सीमान्तकृत समुदायले सञ्चालन गर्ने लघु उद्यम तथा व्यवसायमा मापदण्डका आधारमा शुन्य प्रतिशत ब्याजका लागि अनुदान प्रदान गरिने छ ।

लैङ्गिक समानता, श्रेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	अनिवार्य नारी शिक्षा विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण						✓						
		१.१.२.१	छात्रा मैत्री शौचालय निर्माण		✓										
		१.१.२.२	छात्राहरूलाई Sanitary Pad वितरण		✓		✓		✓		✓		✓		
		१.१.३	वडास्तरीय महिला हिंसा तथा लैङ्गिक भेदभाव निगरानी सेल गठन				✓								
		१.१.४	महिला सेलमार्फत हरेक महिना जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.१.५	माध्यमिक शिक्षामा यौन, लैङ्गिकता तथा प्रजनन् शिक्षासम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्धारण		✓										
		१.१.६	लैङ्गिकता र महिला जागरण सञ्चार कार्यक्रम संचालन				✓		✓		✓		✓		
		१.१.७	अनिवार्य बुहारी शिक्षा कार्यक्रम						✓						
		१.१.८	महिला हिंसा र दाइजो प्रथा विरुद्ध वार्षिक रूपमा सप्ताह व्यापी कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.९	सामाजिक शिक्षामा यौन हिंसा, अपहरण, बलात्कार जस्ता विषयमा शिक्षक-शिक्षिका अभिमुखीकरण कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.१०	दुई छोरीको जन्मपश्चात स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पतिका छोरीहरूलाई १२ कक्षासम्म निःशुल्क शिक्षा अनुदान						✓		✓		✓		
	१.२	१.२.१	महिला सिप विकास तथा आय आर्जन साथै नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.२.२	महिला उद्यमी अभिलेख निर्माण				✓								
		१.२.३	सफल महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.४	महिला लघु उद्यमी तथा व्यवसायीलाई व्याजमा अनुदान						✓		✓		✓		
		१.२.५	सरकारी सेवा प्रवेश निःशुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन						✓		✓		✓		
		१.२.६	न्यायिक समिति लैङ्गिक भेदभाव विरुद्ध न्याय सम्पादन तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.७	महिलाको स्वामित्वमा अचल सम्पत्ति वृद्धि गर्न स्थानीय ऐन कानून संशोधन		✓										
		१.२.८	एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम व्याज अनुदान						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.९	महिला हिंसा पहरेदारी वडास्तरीय महिला सेल अभिमुखीकरण				✓		✓		✓		✓		
		१.२.१०	महिला सुरक्षा गृहको निर्माण										✓		
		१.२.११	महिला उद्यमी वस्तु विक्री केन्द्र स्थापना								✓				
		१.२.१२	उच्च शिक्षा बालिका बिमा कार्यक्रम						✓						
	१.३	१.३.१	गाउँपालिकामा "जेष्ठ नागरिक सहयोग कक्ष" गठन								✓				
		१.३.२	जेष्ठ नागरिक वडास्तरीय निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन		✓		✓		✓		✓		✓		
		१.३.३	वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण		१				✓		✓		✓		
		१.३.४	जेष्ठ नागरिक योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन								✓				
		१.३.५	जेष्ठ नागरिक आवाज कार्यक्रम सञ्चालन						✓						
		१.३.६	जेष्ठ नागरिक तिर्थाटन परिवहन अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		१.३.७	जेष्ठ नागरिक किर्तन तथा मनोरञ्जन मण्डली गठन तथा वाद्ययन्त्र अनुदान						✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.८	८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकलाई सु-आहारा कार्यक्रम		✓		✓		✓		✓		✓		
		१.३.९	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रममा अति विपन्न अनुदान		✓		✓		✓		✓		✓		
	१.४	१.४.१	सम्पूर्ण अपाङ्गता भएकाहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन				✓								
		१.४.२	अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण				✓		✓		✓		✓		
		१.४.३	अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाका समस्या बुझ्न अध्ययन				✓								
		१.४.४	ह्विलचेयर आवश्यक तर नपाएका अपाङ्गको लागि ह्विलचेयर खरिद				✓		✓		✓		✓		
		१.४.५	विशेष क्षमता भएका अपाङ्ग लक्षित कलाकारिता, आय आर्जन तथा सिप विकास तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.४.६	पूर्ण अपाङ्गहरूलाई जीवन निर्वाह भत्ता						✓		✓		✓		
		१.४.७	पूर्ण अपाङ्गहरूलाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न अनुदान						✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.४.८	सार्वजनिक भौतिक निर्माणमा अपाङ्गमैत्री बनाउन मापदण्ड परिमार्जन				✓								
		१.४.९	अपाङ्ग नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन				✓								
		१.४.१०	अपाङ्गता भएका कलाकारलाई विशेष प्रोत्साहन अनुदान				✓		✓		✓		✓		
	१.५	१.५.१	सीमान्तकृत तथा मूल प्रवाहीकरणमा छुटेका वर्गको स्थितिपत्र प्रकाशन				✓								
		१.५.२	आदिवासी थारु, मुस्लिम लगायतका वर्गको सांस्कृतिक पहिचानसम्बन्धी अध्ययन गरी पार्श्वचित्र प्रकाशन				✓								
		१.५.३	सरकारी सेवामा मूल प्रवाहीकरण लक्षित विशेष तयारी कक्षा सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.५.४	लक्षित वर्ग अभिभावक शिक्षा तथा शैक्षिक सामग्री वितरण						✓		✓		✓		
		१.५.५	छुवाछुत र सामाजिक भेदभाव न्यूनीकरण विशेष न्यायिक समिति तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.५.६	लक्षित वर्ग विशेष आय आर्जन तालिम				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.५.७	लोपोन्मुख भाषा तथा लिपि अध्ययन परामर्श				✓								
		१.५.८	सामाजिक अन्तरघुलन चियापान कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.५.९	लक्षित वर्ग अति विपन्न उद्यमी व्याज अनुदान						✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ महिला सचेतनामा वृद्धि हुने छ ।
- ✓ सरकारी सेवा तथा उद्यम व्यवसायमा महिला विपन्न र सीमान्तकृतको उपस्थिति बढ्ने छ ।
- ✓ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका कठिनाइहरू न्यूनीकरण हुने छ ।
- ✓ सामाजिक, भेदभाव तथा थिचोमिचोमा कमी आउने छ ।
- ✓ जेष्ठ नागरिकको उचित सुरक्षा र सम्मानको प्रबन्ध हुने छ ।

५.५ बालबालिका

पृष्ठभूमि

हालको बालबालिकाको समग्र अवस्थाले भोलि राष्ट्र निर्माण तथा समाज निर्माणमा जिम्मेवार हुने मानव संशाधन कस्तो हुने छ भन्ने निर्धारण गर्दछ तसर्थ बालबालिकाको उचित हेरचाह, शिक्षा, पोषण, स्वास्थ्य जस्ता विषयहरू बाल अधिकारका अर्थात नागरिक दायित्व र जिम्मेवारीका मात्र विषय होइनन्, यी विषय आज हामिले भोलिको समाज र राष्ट्र निर्माणमा गरिने वृहद लगानीसँग गाँसिएका विषयहरू हुन् । यस गाउँपालिकामा घरधुरी सर्वेक्षण २०७७ को तथ्याङ्क अनुसार कुल ५५,२९५ जनसङ्ख्या मध्ये ० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको

सङ्ख्या १८,६४४ (३३.७ प्रतिशत) रहेको छ। यो जनसंख्यिक हिसावले जनसङ्ख्याको ठुलो हिस्सा मानिन्छ। बालबालिकाको सङ्ख्या धेरे हुनुले राज्यले ठुलो रकम यी बालबालिकाको हेरचाह, स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा खर्च गनुपर्ने देखाउछ.

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ बालबालिकाको मौलिक अधिकार संरक्षणको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई आएको।
▪ गाउँपालिकाको ठुलो हिस्सा बालबालिका भएकोले उनीहरूको राम्रो हेरचाह गर्न सबै भविष्यका लागि असल समाज र नागरिक निर्माण गर्न सकिने।
▪ संविधानले बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको।
▪ स्थानीय सरकारले बाल सरोकारका विषयलाई आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा महत्व दिने गरेको।
▪ आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय सरकारको जिम्मेवारीमा रहेको।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ राज्यद्वारा बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानि पर्याप्त र प्रभावकारी नभएको
▪ विपन्नताका कारण धेरै बालबालिकाहरू आधारभूत आवश्यकता र अधिकारबाट बञ्चित हुनुपरेको।
▪ बालबालिकालाई उचित शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्यको पूर्ण ग्यारेन्टी गर्न नसकिएको।
▪ बालबालिकाको उचित स्याहार र अधिकारको प्रत्याभूति गर्नु चुनौती र जिम्मेवारी रहेको
▪ समयमै बालबालिका सवालहरूको सम्बोधन गर्न नसके भोलिको भविष्य अनिश्चित र अन्धकार हुने जोखिम रहेको।

दीर्घकालीन सोच
नैसर्गिक अधिकार पूर्ण बालमैत्री समाज
लक्ष्य

बालबालिकाको, अधिकार अन्तर्गत स्वास्थ्य, पोषण, उचित स्याहार र शिक्षाका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने

उद्देश्यहरू

✓ बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ बाल अधिकारसम्बन्धी जनचेतना जागरण गर्ने	१.१.१ बाल अधिकार र बालबालिकामा गरिने लगानीका सम्बन्धमा अभिभावकह(रूलाई सचेत बनाउने कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिने छ।
	१.१.२ बालबालिकाहरू स्वंयलाई बालबालिकाका आवश्यकता र अधिकारका विष(यमा सचेत तुल्याउन विद्यालय पाठ्यक्रम बाहेक स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	१.१.३ बालमैत्री स्थानीय शासन (CFLG) कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने हेतुले गाउ(ँपालिकाका समग्र बालबालिकाको वस्तुगत अवस्थाबारे अध्ययन गरी बालबालिका स्थितिपत्र तयार पारिने छ।
	१.१.४ विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापि बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन गरिने छ।
१.२ अतिविपन्न तथा विशेष संरक्षण आवश्यक असहाय बालबालिका के न्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१.२.१ गाउँपालिका वर्षभरी खान लगाउन नपुग्ने अतिविपन्न परिवारका तथा असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार पारिने छ।
	१.२.२ असहाय बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध गरिने छ।
	१.२.३ गाउँपालिकास्तरीय एक असहाय बाल गृहको स्थापना गरिने छ।
१.३ बालअधिकारसम्बन्धी नीतिगत सूधार तथा व्य(वस्था	१.३.१ गाउँपालिकालाई बालश्रम मुक्त घोषणा गर्न गृहकार्य गरिने छ।
	१.३.२ बालविवाह मुक्त गाउँपालिका घोषण गर्न गृहकार्य गरिने छ।
	१.३.३ सबै प्रकारका बाल हिंसा विरुद्ध आवाज उठाउन सञ्चार माध्याम सामाजिक सञ्चालन तथा सरकारी र गैर सरकारी संस्थाको सहयोग लिइने छ।
	१.३.४ बालक्लब स्थापना र तीनको प्रभावकारीता वृद्धि गर्न बालबालिकालाई Motivational तथा नेतृत्व विकास तालिम प्रदान गरिने छ।
	१.३.५ बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा तथा शोषणका क्रियाकलाप नियन्त्रण गर्न एक बाल हेल्पलाइन सेवा सञ्चालन गरिने छ।
	१.३.६ गाउँपालिकास्तरीय एक बाल उद्यान निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।

बालबालिकाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	बाल रसम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२	स्थानीय अधिकार कर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.३	बालबालिकाको वस्तुगत स्थितिपत्र तयारी				✓								
		१.१.४	विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापि बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
	१.२	१.२.१	अतिविपन्न, असहाय बाल बालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयारी				✓								
		१.२.२	अति विपन्न तथा असहाय बालबालिकाको, शिक्षा स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	बालगृहको निर्माण								✓				
	१.३	१.३.१	बालश्रम मुक्त गाउँपालिका घो षणा						✓						
		१.३.२	बालविवाह मुक्त गाउँपालिका घोषणा						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.३	बालशोषण र बाल हिंसा विरुद्ध जनचेतना अभियान				✓		✓		✓		✓		
		१.३.४	बालक्लबमा आबद्ध बाल बालिकाको नेतृत्व विकास तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.३.५	बालहेल्पलाइन सञ्चालन						✓						
		१.३.६	बाल उद्यान सम्भाव्यता अध्ययन						✓						

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ बालमैत्री समाजको निर्माण हुने छ ।
- ✓ आधारभूत बाल अधिकारको सुनिश्चितता हुने छ ।
- ✓ अति विपन्न र असहाय बालबालिकाहरू सुरक्षित हुने छन् ।
- ✓ बालमैत्री स्थानीय शासनको अभ्यास सफल हुने छ ।

५.६ युवा, मानव संसाधन, श्रम तथा रोजगार

पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय युवा नीति २०७२ अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसङ्ख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ । देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै यी युवाहरू हुन् । युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठुलो फड्को मारेका छन् । वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको कुल युवा जनसङ्ख्या ४०.३ प्रतिशत रहेको छ । काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको यो जनसङ्ख्या नै जनसांख्यिक लाभांस हो । यस गाउँपालिकामा १५ देखि ५९ वर्षसम्मको सक्रिय जनसङ्ख्या ६१.० प्रतिशत छ भने १५ देखि ३९ वर्षसम्मको अति सक्रिय युवा जनसङ्ख्या ४९.७ प्रतिशत रहेको छ। यो सक्रिय जनसङ्ख्याको उपस्थिति तथा मानव संसाधन विकास तथा श्रम शक्तिका हिसाबले ठुलो जनसांख्यिक लाभ हो । यस प्रकारको युवा शक्तिलाई देशमै उपयुक्त रोजगारी दिनसके छोटो अवधि मै आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७ अनुसार गाउँपालिकामा १५ देखि ३९ उमेर समूहको जनसङ्ख्या ४९.७ प्रतिशत भएको
▪ गाउँपालिकास्तरमा युवासँग सम्बन्धित नेतृत्व विकास, शीप/क्षमता विकास तथा खेलकुद प्रतियोगिताहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको
▪ गाउँपालिकामा बेरोजगार युवाको लागि प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम मार्फत रोजगारी सिर्जना गर्न सकिने
▪ युवा शक्ति गाउँपालिकाको मानव संसाधनको महत्वपूर्ण स्रोत भएको
▪ गाउँपालिकाको भावी समृद्धि युवाको काँधमा रहेको
▪ युवासँग सम्बन्धित क्लव, खेलकुद मैदान तथा सांस्कृतिक टोलीहरू गाउँपालिकामा रहेको
▪ गाउँपालिकाले कोभिड १९ का कारण प्रभावित वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका युवाहरूलाई उत्पादनमा जोड दिने नीति लिएको
▪ युवा शक्तिमा रहेको जागरुकतालाई यथोचित सम्बोधन गर्न सके गाउँपालिकाको विकासमा कायापलट हुन सक्ने ।
▪ नियमित रूपमा खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिका लागि रंगशाला, खेलकुद मैदान तथा मनोरञ्जनात्मक गतिबिधीहरूलाई प्राथमिकतामा राखेर क्रमशः स्तरोन्नति गर्न सकिने ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको युवा लक्षित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी युवामैत्री तालिम,गोष्ठी तथा सेमिनार आयोजना गरी आय आर्जनका गतिविधिमा आवद्ध गराउन सकिने ।
▪ गाउँपालिकामा विभिन्न प्रयोगात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरी युवाहरूलाई प्रतिश्पर्धात्मक तथा जागरुक वनाउन सकिने ।
▪ उच्च तथा प्राविधिक शिक्षाका अवसरहरू गाउँपालिकामै सिर्जना गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा युवा लक्षित कार्यक्रमले युवा वर्गलाई यथोचित सम्बोधन गर्न नसकेको ।
▪ गाउँपालिकाबाट स्वभाविक रूपमा ठुलो हिस्सा शिक्षा तथा रोजगारका लागि शहरी क्षेत्र तथा विदेश पलायन भइरहेको ।
▪ प्रधानमन्त्री युवा रोजगार कार्यक्रम आशातित रूपमा युवा आकर्षण र युवामैत्री हुन नसकेको ।
▪ युवा जनशक्तिलाई यथोचित अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था हुन नसकेको ।
▪ गाउँपालिकामा रहेका युवाहरू पनि निरास, निश्क्रिय भई मोबाइल लगायतका सूचना प्रविधिमा व्यस्त रहने लत बढ्दै गएको ।
▪ कतिपय युवाहरू गलत संगत, लागूपदार्थ सेवन, झैझगडा लगायतका कुलतमा फस्ने अवस्था रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा अध्ययन तथा रोजगारका लागि शहर तथा विदेश गएकाहरूलाई स्वदे शमै रोजगार सृजना गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ गाउँपालिकामा सम्पूर्ण वेरोजगार युवाहरूलाई थेग्न सक्ने गरी रोजगारीको सिर्जन गर्न चुनौती रहेको ।
▪ पूर्वाधारपूर्वाधारको समुचित विकास गर्न नसकिएको कारण तोकिएका खेलकुद मै दानहरू, क्लव तथा मनोरञ्जनात्मक स्थलहरू स्तरोन्ती गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ कूलतमा फसेका वा फस्ने खतरमा रहेका युवाहरूलाई रोक्ने कार्यक्रमा तत्काल संचालन गर्नु पर्ने चुनौती रहेको ।

दीर्घकालीन सोच
श्रमशील, कर्मठ र दक्ष युवा मानव संसाधन निर्माण

लक्ष्य

गाउँपालिकाको युवा जनसङ्ख्यालाई पूर्ण रोजगार र उच्च उत्पादनमुखी बनाउने

उद्देश्यहरू

- ✓ श्रमशील र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु

उद्देश्य १. श्रमशील र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ युवा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने	१.१.१ गाउँपालिकाभर रहेका युवा जनशक्तिको पृष्ठभूमिबारे स्थितिपत्र तयार पारिने छ।
	१.१.२ गाउँपालिकाबाट श्रम तथा रोजगारीका लागि बाहिरिएका युवाहरूको पूर्ण विवरण तयार पारिने छ।
१.२ दक्ष र सिपयुक्त मानव संसाधनको विकास गर्ने	१.२.१ युवा स्थितिपत्रमा तयार विवरण अनुसार हाल अदक्ष र अर्धदक्ष मानव स्रोतलाई लक्षित गरी उनीहरूको रुचि र झुकाव अनुसार नियमित सिप विकास रोजगारीमूलक र Motivatonal तालिम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.२ समाजमा शान्ति सुव्यवस्था, आपतकालीन उद्धार र मानव सेवामा लगा(उने उद्देश्यका साथ युवा स्वयंसेवक दस्ता तयार गर्न अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.३ गायन, वाद्यवाधन, नृत्य, कला, अभिनय आदिमा विशेष रुचि भएका युवाको पहिचान गरी वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिमा आबद्ध गराई उनीहरूलाई विशेष तालिम प्रदान गरिने छ।
	१.२.४ कुनैपनि युवालाई बेरोजगार नराख्न प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत उनीहरूलाई समेटी गाउँघरमा आवश्यक अर्धदक्ष कामहरू जस्तै इलेक्ट्रिसियन, प्लम्बिङ, कृषि श्रम, निर्माण आदिका लागि विशेष तालिम सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.५ गाउँपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका युवा क्लबहरूको अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक क्लबलाई युवाका सरोकार समाधान गर्ने केन्द्रको रूपमा विकास गर्न एक गाउँपालिका स्तरीय युवा सम्मेलनको आयोजना गरिनेछ।
	१.२.६ यस प्रकारका युवा क्लवका क्रियाकलापलाई संस्थागत रूपमा विकास गर्न केन्द्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसँग साक्षात्कार गरी युवा क्लवलाई साधन श्रोत सम्पन्न गराइनेछ।
	१.२.७ कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोचाउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
	१.२.८ युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशील विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
	१.२.९ जीवन निर्वाहमा चरम कठिनाइ भोगी वेरोजगार तथा अर्ध वेरोजगार युवाहरूलाई माथी उठाउन वस्तुगत युवा उत्थान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

युवा मानव संसाधन श्रम तथा रोजगारको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	युवा स्थितिपत्र तयार पार्ने						✓						
		१.१.२	रोजगारीका लागि बाहिरिने युवाहरूको समग्र विवरण तयार पार्ने						✓						
	१.२	१.२.१	रोजगारीमूलक तथा युवा अभिमुखीकरण तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.२	युवा स्वयंसेवा दस्ता तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	युवा कलाकारीता तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.४	प्रधानमन्त्री रोजगार विशेष तालिम						✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.५	गाउँपालिकास्तर िय युवा सम्मेलनको आयोजना						✓		✓		✓		
		१.२.६	युवा क्लवका क्रियाकलापलाई संस्थागत रूपमा विकास गर्न केन्द्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसँग साक्षात्कार गर्ने						✓		✓		✓		
		१.२.७	कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोयाउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.८	युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशील विकास तालिम सञ्चालन						✓						
		१.२.९	वेरोजगार तथा अर्ध वेरोजगार युवाहरूलाई माथि उठाउन वस्तुगत युवा उत्थान तथा सवलीकरण कार्यक्रम सञ्चालन						✓						

अपेक्षित उपलब्धि

- ✓ सिपयुक्त अर्धदक्ष र दक्ष मानव संसाधनको विकास हुनेछ ।
- ✓ बेरोजगार युवाको जनसङ्ख्यामा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ ।

५.७ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

पृष्ठभूमि

अनुशासन, राष्ट्रिय भाइचारा प्रदर्शनी गरी शारीरिक तन्दुरुस्ती कायम गर्न खेलकुद विकासको अहम् महत्व रहेको हुन्छ। विश्वका विकसित देशहरूले खेल पर्यटन मार्फत समृद्धि हासिल गरेको र विश्वस्तरमा पहिचान स्थापित गरेको पाइन्छ। उदाहरणको लागि स्पेन, इटली, इङ्गल्याण्ड, ब्राजिल फ्रान्स जस्ता यूरोपियन राष्ट्रहरू हाल खेल प्रवर्द्धनमार्फत विश्व परिचित मात्र नभई खर्बौं डलरको कारोबार गर्दछन्। छिमेकी राष्ट्र भारतसमेत क्रिकेटका लागि प्रसिद्ध मानिन्छ। पूर्वाधार अभाव तथा व्यवसायिकताको अवसर नहुँदा नहुँदै पनि नेपाली खेलाडीहरू खेलकुदमा आवद्ध छन् किनकि खेलकुद विकास आर्थिक समृद्धिसँग पनि जोडिएको छ। हाल गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा फुटबल मैदान, लाइन्स पार्क, च्यामा पिकनिक स्थल, पिपल चौतारो सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, वडा नं. ३ मा पलान चौर, सुतैया गाभर खेलकुद मैदान, वडा नं. ४ मा नवप्रतिभा पिकनिक स्थल, रारा डाँफे पिकनिक स्थल, वडा नं. ७ मा बैजनाथ बाटिका र वडा नं. ६ मा व्यायामशाला छन्। साथै वडा नं. ६ मा अवस्थित न्यू हरियाली सामुदायिक वन भित्र भ्यूटावर, बोटानिकल गार्डेन, उद्यान, पिकनिक स्थल तथा खेलकुद मैदान निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको छ। गाउँपालिकाले आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा खेलकुद विकासलाई महत्व दिएको छ। गाउँपालिकाले "स्वास्थ्यका लागि खेलकुद राष्ट्रका लागि खेलकुद" भन्ने नाराका साथ खेलकुदको माध्यमबाट स्वस्थ र अनुशासित नागरिक उत्पादन गर्ने नीति लिएको छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा फुटबल मैदान, लाइन्स पार्क, च्वामा पिकनिक स्थल, पिपल चौतारो सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, वडा नं. ३ मा पलान चौर, सुतैया गाभर खेलकुद मैदान, वडा नं. ४ मा नवप्रतिभा पिकनिक स्थल, रारा डाँफे पिकनिक स्थल, वडा नं. ७ मा बैजनाथ बाटिका र वडा नं. ६ मा व्यायामशाला हुनु तथा उद्यान, भ्युटावर, खेलकुद मैदान निर्माणाधीन अवस्थामा हुनु
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. ६ मा अवस्थित न्यू हरियाली सामुदायिक वन भित्र भ्यूटावर, बोटानिकल गार्डेन, उद्यान, पिकनिक स्थल तथा खेलकुद मैदान निर्माणाधीन अवस्थामा हुनु
▪ गाउँपालिका भित्र राष्ट्रिय स्तरका तेक्वान्डो खेलाडीहरू रहेका
▪ गाउँपालिकाले "स्वास्थ्यका लागि खेलकुद राष्ट्रका लागि खेलकुद" भन्ने नाराका साथ खेलकुदको माध्यमबाट स्वस्थ र अनुशासित नागरिक उत्पादन गर्ने नीति लिएको
▪ विभिन्न स्थानीय तथा राष्ट्रिय खेलहरू मार्फत स्थानीय प्रतिभाहरू जगेर्ना गर्न सकिने
▪ खेलपूर्वाधारको विकास मार्फत विभिन्न खेल प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेलकुद पर्यटनको विकास गर्न सकिने।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा भएका खेल मैदान, पार्क तथा पिकनिक स्थल व्यवस्थित एवं पूर्वाधारयुक्त हुन नसक्नु
▪ गाउँपालिकाको वडा नं ४ को वि. पि. मेमोरियल विद्यालय परिसर बाहेक अन्य विद्यालयमा उपयुक्त खेलमैदानको अभाव हुनु
▪ गाउँपालिका भर सार्वजनिक पुस्तकालय, सिनेमा हल तथा नाट्यशाला, स्वीमिङपुल, व्यायामशाला जस्ता अध्ययन तथा मनोरञ्जन स्थलको अभाव हुनु
▪ गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीय स्तरमा खेलकुद प्रशिक्षकको अभाव हुनु
▪ सीमित बजेटका कारण गाउँपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु
▪ व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठुलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहेको
▪ भौगौलिक अवस्थिति सहज हुँदाहुँदै पनि एकीकृत खेलकुद जागरण अभावका कारण खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्न चाहेजति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको
▪ खेलकुदलाई व्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन परिस्थिति रहेको
▪ ऐतिहासिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन ।
▪ खेलकुद मैदान निर्माण गर्न पर्याप्त सामुदायिक जग्गा नहुनु

दीर्घकालीन सोच

शारीरिक र मानसिक रूपमा स्वस्थ नागरिक निर्माण

लक्ष्य

शारीरिक स्वास्थ्य र मानसिक सन्तुलनका लागि आधारभूत खेलकुद र मनोरञ्जनका पूर्वाधार विकास गर्ने

उद्देश्यहरू

✓ खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु

उद्देश्य १ : खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यामले नागरिकको खुसि र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु रणनीति	कार्यनीति
१.१ खेलकुद पूर्वाधार को प्रवन्ध गर्ने	१.१.१ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा खेल मैदानको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.२ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा न्यूनतम खेल सामग्रीको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.१.३ वडास्तरीय खेल मैदानको व्यवस्था गरिने छ
	१.१.४ वडास्तरीय खेलकुद विकास समिति निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ गाउँपालिका स्तरीय रंगशाला निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य १ : खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यामले नागरिकको खुसि र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.२ खेलाडी पहिचान तथा प्रशिक्षण	१.२.१ गाउँपालिकास्तरीय सम्पूर्ण खेलाडीहरूको विवरण तयार पारिने छ।
	१.२.२ खेल अनुसार खेलाडी समूह छुट्याई वडास्तरीय खेलकुद समितिमार्फत प्रशिक्षण तालिम प्रदान गरिने छ।
	१.२.३ राष्ट्रिय खेलमा भाग लिने खेलाडीहरूलाई विशेष तयारी प्रशिक्षण सञ्चालन गर्न कोषको व्यवस्था गरिने छ।
१.३ खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने	१.३.१ स्थानीय तह र प्रदेशस्तरमा आयोजना हुने खेलहरूमा सहभागि हुन खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन गरिनेछ।
	१.३.२ अन्तर विद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ।
	१.३.३ वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ।
१.४ स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने मनोरञ्ज(नात्मक क्रियाकलापको अधययन गरी व्य(वस्थित गर्ने	१.४.१ स्थानीय जातजाति, धर्म, सम्प्रदायहरूमा प्रचलित कला, कौशल, गायन, नृत्य आदिको पूर्ण विवरण तयार गरी तिनीहरूको जगेर्ना र सान्दर्भिकता बारे अध्ययन गरिने छ।
	१.४.२ ठुलो सङ्ख्याका मानिसहरूलाई सामूहिक रूपमा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने प्रकारका जात्रा, मेला, हाट, नौटङ्की, नाटक, गान, बजाना, नृत्य, जादु, कला, कौशल, आदिलाई संस्थागत गर्न सम्भावना अध्ययन गरिने छ।
	१.४.३ वनभोजस्थलहरूलाई व्यवस्थित गर्ने वडास्तरीय पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल बारे सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने

खेलकुद तथा मनोरञ्जनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	विद्यालय स्तरीय खेल मैदान मर्मत सम्भार				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२	विद्यालय खेल सामग्री खरिद				✓		✓		✓		✓		
		१.१.३	वडास्तरीय खेल मैदान निर्माण		✓										
		१.१.४	वडास्तरीय खेलकुद विकास समिति निर्माण				✓								
		१.१.५	गाउँपालिका स्तरीय रंगशाला निर्माण (वडा नं. ६ न्यू हरियाली सामुदायिक वन भित्र)								✓				
	१.२	१.२.१	खेलाडीको व्यक्तिगत विवरण तयारी				✓								
		१.२.२	खेलाडी प्रशिक्षण वडास्तरीय (नियमित)				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	खेलाडी प्रशिक्षण (राष्ट्रिय प्रतियोगितामा सहभागी हुन)				✓		✓		✓		✓		
	१.३	१.३.१	खेलाडी प्रशिक्षण (प्रादेशिक र स्थानीय तह)				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.३.२	अन्तरविद्यालय वार्षिक खेलकुद Tournament		✓		✓		✓		✓		✓		
		१.३.३	वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता		✓		✓		✓		✓		✓		
	१.४	१.४.१	स्थानीयस्तरमा हुने मनोरञ्जनात्मक गति विधिको विवरण तयारी				✓								
		१.४.२	परम्परागत मनोरञ्ज(नात्मक क्रियाकलाप संस्थागत गर्ने क्रियाकलाप				✓		✓		✓		✓		
		१.४.३	बनभोजस्थल व्यवस्थापन गर्न वडास्तरीय पार्क सम्भाव्यता अध्ययन				✓								

अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ✓ न्यूनतम खेलकुद पूर्वाधारको विकास हुनेछ ।
- ✓ खेलाडीहरू पहिचान भई क्षमता विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ स्थानीयस्तरमा प्रचलनमा रहेका मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू संस्थागत हुनेछन् ।

५.८ सामाजिक सुरक्षा

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ४३ मा मौलिक हक अन्तर्गत सामाजिक सुरक्षाको हकको व्यवस्था गरिएको छ। जसअनुसार आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी स्पष्ट पारिएको छ। अर्कोतर्फ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले संघ र प्रदेश कानूनको अधिनमा रही सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको ले स्थानीय विकास योजना तर्जुमा गर्दा सामाजिक सुरक्षालाई सम्बोधन गर्नु आवश्यक रहेको छ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय तहलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकार प्राप्त हुनु।
▪ नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्राथमिकता प्रदान गर्नु।
▪ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको सुरुवात हुनु।
▪ सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी जनचेतनामा समेत वृद्धि हुनु।
▪ सामाजिक सुरक्षा मौलिक हकको रूपमा स्थापित हुनु।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू लक्षित समूदायमा केन्द्रित भई पूर्ण प्रभावकारी र संस्थागत हुन नसक्नु
▪ सामाजिक सुरक्षाले समेट्नु पर्ने वर्गलाई समेट्न एकीकृत सूचना प्रणालीको व्यवस्था नहुनु साथै त्यस्ता वर्ग छुट्नु जानु
▪ जीवन निर्वाहमा लागि आवश्यक न्यूनतम सहयोग समेत नपुग्ने रकम भएकोले नाम मात्रको सामाजिक सुरक्षा रकम हुनु।

दीर्घकालीन सोच
æc;Qm cj:yfdf lgl:चन्तता सामाजिक सुरक्षाÆ
लक्ष्य
असक्षम र असक्त भई जीवन निर्वाह गर्न नसक्ने अवस्थाका सबैलाई राज्यद्वारा अभिभाकत्व दिने

उद्देश्यहरू

- ✓ सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु

उद्देश्य १. सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ सामाजिक सुरक्षाको आवश्यकता पर्ने सम्पूर्ण नागरिकको पहिचान गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने	१.१.१ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा समेटिने वर्गको परिभाषा र मापदण्ड सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको नीति र कानूनको अधिनमा रही निर्माण गर्ने र सो को आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत विवरण तयार पारी सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ सामाजिक सुरक्षाका प्रकारहरू निश्चित गरी आवश्यकता र संवेदनशीलताका आधारमा तहहरू छुट्याइने छ। यसरी संवेदनशीलताको तह बमोजिम सुरक्षाको प्रकार, निश्चय गरिनुका साथै मापदण्ड र विद्यमान ऐन कानूनको परिधिमा रही सामाजिक सुरक्षाको दायरा वृद्धि गर्न स्रोतका आधारमा अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्था लागू गर्न आवश्यक तयारी अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ निजी र अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमिक तथा अन्य जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.५ सामाजिक सुरक्षाका विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

सामाजिक सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	सामाजिक सुरक्षा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण		✓										
		१.१.२	सामाजिक सुरक्षाका प्रकृति र तहहरूको निर्क्यौल गर्ने र दायरा वृद्धि गर्न अध्ययन				✓								
		१.१.३	योगदानमा आधारित साम(ाजिक सुरक्षा व्यवस्थित गर्न तयारी				✓								
		१.१.४	अनौपचारिक तथा निजी क्षेत्रमा जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा संलग्न गराउन तयारी तथा अन्तरक्रिया				✓								
		१.१.५	जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धिहरू

✓ नागरिकहरूमा सामाजिक सुरक्षा पाउनु मौलिक हक हो र यसमा सक्रिय जीवनमा सहयोग गर्नुपर्छ भन्ने जनचेतनाको विकास हुने छ । असक्षम, असक्त र असहाय अवस्थाका सबै नागरिकलाई राज्यले सामाजिक सुरक्षाको सहारा सुनिश्चित गरेको हुनेछ ।

५.९ शान्ति सुरक्षा

पृष्ठभूमि

गरिबी, सामाजिक विसंगति र अपराध मनोविज्ञानका कारण समाजमा विविध किसिमका अपराधिक घटनाहरू घट्ने गर्दछन्. यस्ता घटनाहरू न्यूनीकरण गर्न शान्ति, सुरक्षा र अमन चयनको प्रवन्ध राज्यले मिलाउने दायित्व हुन आउँछ. यसर्थ गाउँपालिकाले गाउँमा शान्ति सुरक्षा कायम गर्न प्रत्येक वडामा प्रहरी चौकीहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने र आवश्यक सङ्ख्यामा दरबन्दी कायम गरी शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्नु आवश्यक छ. यसका साथै समयमै गाउँपालिका प्रहरीको गठन गरी शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयन सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ. गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. २ नौवस्तामा सशस्त्र प्रहरी बल तालिम केन्द्र, वडा नं ३ नौवस्तामा इलाका प्रहरी कार्यालय, वडा नं. ४ बानियाभार र वडा नं. ५ जी गाउँमा अस्थाई प्रहरी विट र वडा नं ६ सम्झना बजारमा इलाका प्रहरी चौकी रहेका छन् ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्न वडा नं. २ नौवस्तामा सशस्त्र प्रहरी बल तालिम केन्द्र, वडा नं ३ नौवस्तामा इलाका प्रहरी कार्यालय, वडा नं. ४ बानियाभार र वडा नं. ५ जी गाउँमा अस्थाई प्रहरी विट र वडा नं ६ सम्झना बजारमा इलाका प्रहरी चौकी रहेका .
▪ गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा छिटफुट घटना बाहेक अपहरण, धम्की, डकैती जस्ता अपराधिक गतिविधिहरू नभएका ।
▪ आम नागरिकलाई स्वतन्त्रतापूर्वक हिंडडुल गर्न तथा दैनिक कार्य सञ्चालन गर्न सुरक्षा चुनौती नभएको ।
▪ कुनै पनि बेला हुन सक्ने दुर्घटनाको तत्काल सम्बोधन गर्न सकिने ।
▪ घटना वा दुर्घटनाका बेला उद्दार सामग्रीको पर्याप्त आपूर्ति गर्न सकिने ।
▪ अमनचयन तथा शान्ति सुरक्षाको अवस्थालाई जुझारु राख्न उपयुक्त कदमहरू चाल्न सकिने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा छिटफुट रूपमा चोरी, झैझगडा, डकैती, हत्या, घरेलु हिँसा तथा बलात्कारका घटना हुने गरेका
▪ गाउँपालिकामा अत्यावश्यक समयमा पनि सुरक्षा निकायको उपस्थिति नहुने
▪ सुरक्षा निकायमा दरबन्दी अनुसारको जनशक्ति नरहेको

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सुरक्षाकर्मीको मनोवल उच्च राख्न आधुनिक हतियार, यातायातका साधन आदिको पर्याप्त उपलब्धता नरहेको
▪ गाउँपालिकामा आत्महत्याको यकिन तथ्याङ्क उपलब्ध हुन नसकेको
▪ प्रविधिको अभाव तथा सूचना प्रवाह कठिनाइका कारण अपराधका घटनाहरूको यथार्थ लगत राख्न कठिन भएको
▪ गाउँपालिकाको सीमित बजेटका कारण सुरक्षा निकायको उपस्थिति सबै वडामा पुऱ्याउने कार्य चुनौतीपूर्ण
▪ अपराधलाई लोकलाज अथवा डर त्रासकाकारण लुकाई अपराधीलाई थप प्रोत्साहित हुने सम्भावना रहेको
▪ आत्महत्या नियन्त्रणका लागि मनोसामाजिक परामर्शदाता व्यवस्था गर्न तथा मनोरोगीको पहिचान र उपचार गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको
▪ लागुऔषध नियन्त्रण चुनौतीपूर्ण
▪ निमुखा तथा सोझा साझा नागरिकको सुरक्षा प्रत्याभूति गर्न चुनौतीपूर्ण

दीर्घकालीन सोच
शान्ति सुरक्षाका हिसाबले सुरक्षित गाउँपालिका
लक्ष्य
गाउँपालिकाबासीलाई शान्ति सुव्यवस्थाका हिसाबले पूर्ण सुरक्षित महसुस गराउने
उद्देश्यहरू
✓ समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु

उद्देश्य १. समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ सुरक्षा पूर्वाधारको विकास गर्ने	१.१.१ सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकि स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता भएका स्थानहरूको अध्ययन गरी सुरक्षा निकायसँग समन्वय गरिने छ।
	१.१.२ आवश्यकताका आधारमा नगर प्रहरी गठन गरिने छ।
	१.१.३ सुरक्षा गस्तीलाई आवश्यकता अनुरूप नियमित र अपराध संवेदनशील क्षेत्रमा सघन बनाइने छ।
	१.१.४ मदिरापान, भिडभाड, होहल्ला झै झगडा हुने क्षेत्रमा सुरक्षा सर्तकता वृद्धि गरी सुरक्षा योजना निर्माण गरिने छ।
	१.१.५ Hot Line सेवाको प्रवन्ध गरी तत्काल परिचालन हुने stand by force तयार पारिने छ।
	१.१.६ उद्धार विशेष टोली निर्माण गरी तयारी अवस्थामा राखिनेछ।
	१.१.७ व्यक्तिगत सुरक्षा र सूचना दिन प्रोत्साहन गर्ने हिसाबले विद्यार्थीसँग प्रहरी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	१.१.८ सघन वस्ती रहेका बजार क्षेत्रहरूमा आवश्यकताका आधारमा cctv जडान गरिने छ।
१.२ संस्थागत क्षमता विकासका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने	१.२.१ अपराध हुनु अगावै सूचना प्राप्त गर्न सक्ने गुप्तचर सेवालाई प्रभावकारी बनाउन तालिम र कार्ययोजना निर्माण गरिने छ।
	१.२.२ नगर प्रहरीलाई सुरक्षा संवेदनशीलताका आधारमा क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिने छ।

शान्ति सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	प्रहरी चौकि विस्तार गर्न आवश्यक स्थानको विवरण तयार पार्ने				✓								
		१.१.२	नगर प्रहरीको दरवन्दी तय गर्ने						✓						
		१.१.३	सुरक्षा गस्तीको आवश्यक रुट र स्थान बारे अध्ययन गर्ने				✓								
		१.१.४	समग्र गाउँपालिका सुरक्षा योजना तयार गर्ने				✓								
		१.१.५	Hot Line सेवा सञ्चालन		✓										
		१.१.६	उद्धार संयन्त्र निर्माण				✓								
		१.१.७	विद्यार्थीसँग प्रहरी विशेष कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.८	सघन बजार र वस्ती क्षेत्रमा CCTV जडान						✓		✓		✓		
	१.२	१.२.१	गुप्तचर सेवा तालिम						✓						
		१.२.२	नगर प्रहरी तालिम						✓						

अपेक्षित उपलब्धि

✓ गाउँपालिका बासिन्दाहरू सुरक्षाका हिसाबले ढुक्क छु भन्ने वातावरण सिर्जना भएको हुनेछ ।

५.१० शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

हरेक गाउँपालिकामा तथा हरेक समुदायको आ-आफ्नो धर्म र संस्कृतिअनुसार शवदाहस्थल र चिहान व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता पनि हो. भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्वोधन गर्नुपर्दछ. परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र चिहानलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनु पर्दछ. यस गाउँपालिकामा वडा नं. १ का बासिन्दाले ककरवा खोला, वडा नं. २ र ६ का बासिन्दाले मानखोला, वडा नं. ४ र ८ का बासिन्दाले जेठी नाला र वडा नं. ७ का बासिन्दाले चमारपुर मसानघाटमा दाहसंस्कार गर्ने गरेका छन्. यद्यपि व्यवस्थित शवदहन तथा शव व्यवस्थापन भने गाउँपालिकाले यथाशीघ्र गर्नु पर्ने देखिन्छ.

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा वडा नं. १ का बासिन्दाले ककरवा खोला, वडा नं. २ र ६ का बासिन्दाले मानखोला, वडा नं. ४ र ८ का बासिन्दाले जेठी नाला र वडा नं. ७ का बासिन्दाले चमारपुर मसानघाटमा दाहसंस्कार गर्ने गरेका
▪ गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न समुदायका आ-आफ्ना धर्मसंस्कृतिअनुरूपका शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनप्रति गाउँपालिका सवंदेनशील भएको ।
▪ गाउँपालिकाले एकीकृत रूपमा भएका शवदाहस्थल एवमं चिहानलाई व्यवस्थित गर्ने तथा नभएका स्थानहरूमा उपयुक्त स्थलहरू पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम ल्याउन सक्ने ।
▪ शवदाहस्थल, चिहान तथा किरियापुत्री भवनको लागि आवश्यक सडक, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधारहरूको गाउँपालिकाले विकास गर्न सक्ने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा व्यवस्थित तवरले शवदाह स्थल तथा चिहानहरूको व्यवस्थापन नभैसकेको
▪ अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले गाउँपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौति थपिएको
▪ गाडिएका शवहरूलाई जंगली जनावरहरूले खोस्रेर यत्रतन्त्र छरिदिने अवस्था रहेको
▪ शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनका लागि सर्वस्वीकृति स्थलहरू किटान गर्ने चुनौती रहेको

▪ अन्तिमसंस्कारका लागि सडक, विद्युत, बाटोघाटो, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न ठूलो आकारको बजेट चाहिने ।
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूका कारण शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनमा कठिनाइ तथा खर्चिलो हुने ।

दीर्घकालीन सोच
शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्ने
लक्ष्य
भविष्यमा शवदाह तथा चिहान व्यवस्थापनको समस्यालाई पूर्णत सम्बोधन गर्ने र उचित प्रबन्ध गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १. शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ १.१ सम्पूर्ण वडालाई समेटेर व्यवस्थित शवदाहस्थल र चिहानको पूर्वाधार तयार गर्ने	१.१.१.१.१ प्रत्येक वडामा परम्परागत हिसाबले चलि आएका शवदाहस्थल र चिहानको व्यवस्थित नक्साङ्कन गरिने छ ।
	१.१. १.१.२ जनसङ्ख्याको चापको आधारमा क्रमश शवदाह स्थललाई व्यवस्थित बनाउन डि.पि.आर तयार पारिने छ ।
	१.१. १.१.३ शवदाहस्थल तथा किरियापुत्री घर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबारको कार्य क्रमश अगाडि बढाइने छ ।
	१.१. १.१.४ अतिविपन्न नागरिकहरूलाई किरिया खर्च प्रदान गरिने छ ।
	१.१. १.१.५ महामारीका बेला हुने मृत्यु र शव व्यवस्थापना यो जना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।
	१.१. १.१.६ प्रत्येक वडालाई समेट्ने गरी आवश्यकताका आधार मा शव बाहन सेवा सञ्चालन गरिने छ ।

शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	शवदाहस्थल तथा चिहानहरूको नक्साङ्कन				✓								
		१.१.२	शवदाहस्थल डि.पि.आर						✓		✓				
		१.१.३	शवदाहस्थल तथा किरियापुत्रिघर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबार						✓		✓		✓		
		१.१.४	किरिया खर्च व्यवस्थापन (अति विपन्न)				✓		✓		✓		✓		
		१.१.५	माहामारी शव व्यवस्थापन योजना निर्माण				✓								
		१.१.६	शव वाहन खरिद								✓				

अपेक्षित उपलब्धि

✓ गाउँपालिकामा शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित प्रबन्ध भएको हुने छ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
१.	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि							
	असर	प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४३.३७				
	असर	प्राथमिक तह पुरा गर्ने दर	प्रतिशत					
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थी	प्रतिशत					
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा ८ सम्म पुग्ने अनुपात						१

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा १२ सम्म पुग्ने अनुपात						१
	असर	माध्यमिक शिक्षाको खुद भर्नादर (९ देखि १२)	प्रतिशत	७९.७३				
	प्रतिफल	पूर्व प्राथमिक शिक्षाको लागि बाल अनुदान पाएको (सङ्ख्या)	सङ्ख्या					
	असर	पूर्व वाल्यकाल शिक्षामा उपस्थिति (प्रतिशत) हाजिरी	प्रतिशत					
	असर	छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत (कुल विद्यार्थीमा)	प्रतिशत					
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (प्राथमिक)						
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (माध्यमिक)						
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर	प्रतिशत	-				
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको महिला साक्षरता दर	प्रतिशत	-				
	प्रतिफल	प्रति विद्यार्थी हुने सार्वजनिक खर्च (हजारमा)	हजारमा					
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत					
	असर	इन्टरनेटमा पहुँच भएका आधारभूत विद्या(लयहरू	प्रतिशत	३१				
	असर	WASH सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू	प्रतिशत					
	असर	अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू	प्रतिशत					

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	न्यूनतम रूपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू	प्रतिशत					
	असर	न्यूनतम रूपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका माध्यामिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू	प्रतिशत					
		(दिगो विकास लक्ष्य ४ अन्तर्गत) माथिका सबै सूचकहरू						
	असर	समग्र साक्षरता	प्रतिशत	९०.५३				
	असर	पुरुष साक्षरता	प्रतिशत	९३.९७				
	असर	महिला साक्षरता	प्रतिशत	८७.०९				
	प्रतिफल	उच्च शिक्षा अध्यापन हुने कलेज	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालय	सङ्ख्या	१				
	असर	आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण जनसङ्ख्या	प्रतिशत	३९.६०				
	असर	माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण जनसङ्ख्या	प्रतिशत	२८.४८				
	असर	स्नातक तह उत्तीर्ण जनसङ्ख्या	प्रतिशत	२.०५				
	प्रतिफल	स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथिल्ला तह उत्तीर्ण जनसङ्ख्या	प्रतिशत	०.५२				
	असर	प्राविधिक वा व्यवसायिक तालिम प्राप्त युवा सङ्ख्या	प्रतिशत					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	विज्ञान प्रयोगशाला सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत	१२				
	असर	सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय भएका विद्यालय	प्रतिशत					
	असर	बुक कर्नर सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत					
	असर	सुविधायुक्त खेलमैदान भएका विद्यालय	प्रतिशत					
	असर	छात्राको लागि व्यवस्थित शौचालय भएका विद्यालय	प्रतिशत	१००				
	असर	एक स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत	०				
	प्रतिफल	अनौपचारिक प्रौढ कक्षा संख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यवस्थित रूपमा संचालन भएका बालक्लव	सङ्ख्या					
२.	स्वास्थ्य							
	असर	दक्ष प्रसुतीकर्मीहरूको सहयोगमा भएको जन्मको (अनुपात)	प्रतिशत	१७.६	२०	२८	४०	५०+
	असर	पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)		०				
	असर	नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा)	सङ्ख्या	१/२६२				
	प्रतिफल	कुष्ठरोगी बिरामी वार्षिक	सङ्ख्या	१५				
	प्रतिफल	कालाजार बिरामी वार्षिक	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	हात्तिपाइले बिरामी वार्षिक	सङ्ख्या	–				
	प्रतिफल	डेङ्गु बिरामी वार्षिक	सङ्ख्या	–				

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	सक्रिय ट्रकोमा बिरामी वार्षिक	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	मुटुसम्बन्धी बिरामी वार्षिक	सङ्ख्या	९१६				
	प्रतिफल	क्यान्सर बिरामी वार्षिक	सङ्ख्या	६				
	प्रतिफल	मधुमेह बिरामी वार्षिक	सङ्ख्या	३७०				
	प्रतिफल	श्वासप्रश्वास प्रणालीसम्बन्धी दीर्घ रोग दम आदिका बिरामी	सङ्ख्या	४५५				
	प्रतिफल	आत्महत्याबाट हुने मृत्युदुर प्रति लाख जनसङ्ख्यामा	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सडक दुर्घटनाबाट मृत्युदुर प्रति लाख जनसङ्ख्यामा	सङ्ख्या	५२				
	प्रतिफल	परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोगकर्ता दर	प्रतिशत	९.४				
	असर	प्रोटोकलअनुसार चार पटक पूर्व प्रसुति सेवा (ANC) प्राप्त गर्ने महिला वार्षिक	प्रतिशत (सङ्ख्या)					
	असर	अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउने महिला	संङ्ख्य	२३८				९५
	असर	हेपाटाइटिस बी भ्याक्सिन पुरा (३ डोज) गने शिशु	प्रतिशत	८०%				९५
	असर	रगतमा ग्लुकोजको मात्रा वृद्धि भई औषधी प्रयोग गरिरहेका १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	३७०				४७

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा ३० मिनेट वा सो भन्दा कम समय लाग्ने परिवार	प्रतिशत	७७.४४				
	असर	स्वास्थ्य बिमामा आबद्ध विपन्न परिवार	प्रतिशत					
	असर	राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	स्वास्थ्यकर्मीको घनत्व र वितरण	प्रतिह(जार जनसङ्ख्यामा)					
	असर	स्वास्थ्य क्षेत्रमा कुल खर्च (बजेटको) दिगो विकास लक्ष्य ३	प्रतिशत					
	प्रतिफल	सम्पूर्ण आधारभूत सुविधायुक्त स्वास्थ्य चौकी	सङ्ख्या	३				
	असर	कुपोषण भएका बालबालिका दर	प्रतिशत					
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक प्रसुति सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	४				
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा एम्बुलेन्स सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	बैकल्पिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	योग केन्द्र	सङ्ख्या	१				

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	पूर्ण सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	–				
	प्रतिफल	आधारभूत स्वास्थ्य चेतना प्राप्त गर्ने वैद्य धामी झाँक्री	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	परिवार नियोजन सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	८				
	प्रतिफल	रक्तसंचार सेवा	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	अपेक्षित आयू (जन्मदाको बखत)	वर्ष	–				
	प्रतिफल	मातृ मृत्युदर	प्रतिह(जार	–				
	असर	पाठेघरको क्यान्सरका निम्ति स्क्रिनीङ गरिएका ३० देखि ४९ वर्षका महिला	प्रतिशत	०				
	प्रतिफल	HIV AIDS Antiviral औषधी प्राप्त गर्ने	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	उच्च रक्तचापको औषधी सेवन गरिरहेका १५ वर्ष भन्दा माथिको जनसङ्ख्या	प्रतिशत					
	प्रतिफल	सुविधासम्पन्न अस्पताल	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	घुम्ती स्वास्थ्य शिविर वार्षिक	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	स्वास्थ्य प्रयोगशाला	सङ्ख्या	१				
३.	संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य							
	प्रतिफल	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदामा सूचीकृत सम्पदा	सङ्ख्या	०				

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	सांस्कृतिक सम्पदा मध्ये स्थानीय पाठ्यक्रमका समावेश (सम्पदा)	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	सांस्कृतिक बृत्त चित्र	सङ्ख्या	०		१		
	प्रतिफल	कलाकार विवरणमा समावेश कलाकार	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	सांस्कृतिक पात्रोमा समावेश गतिविधि (वार्षिक)	सङ्ख्या	–				
	प्रतिफल	सांस्कृतिक प्रतियोगिता तथा कार्यक्रम (वार्षिक)	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	स्थानीय मातृभाषा पाठ्यक्रम	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	साहित्यिक गतिविधि (कार्यक्रम) (वार्षिक)	सङ्ख्या	–				
	प्रतिफल	झाँकी प्रर्दशनी (वार्षिक)	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सांस्कृतिक केन्द्र	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सांस्कृतिक समिति	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	सांस्कृतिक उत्सव (Art and Literature Festival)	सङ्ख्या	–	१	१	१	१
	प्रतिफल	कला संग्रहालय	सङ्ख्या	२				
४.	लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता सामाजिक समावेशीकरण							
	प्रतिफल	गाउँपालिकामा महिला उद्यमीहरूको	सङ्ख्या	–				
	प्रतिफल	पूर्णरूपमा आत्मनिर्भर एकल महिलाको सङ्ख्या (प्रतिशतमा बढाउँदै लैजाने)	प्रतिशत	–				

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	बालश्रमिकहरू (घटाउँदै लैजाने)	सङ्ख्या	–				
	प्रतिफल	अन्तरजातीय विवाह (बढाउँदै लैजाने)	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	दुर्व्यसन सुधार गृह	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	बाल सुरक्षा/संरक्षण गृह	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	सङ्ख्या	१				
	असर	सामाजिक सुरक्षामा योजनामा समावेश भएका नागरिक	प्रतिशत	५५१०				
	असर	आधार वर्षको तुलनामा न्यायिक समितिमा उजुरीको (प्रतिशतले घटाउँदै लैजाने)	प्रतिशत	१००	९०	८०	६५	५०
	असर	विगत १२ महिनामा शारीरिक, मनोवैज्ञानिक लैङ्गिक तथा यौनजन्य हिंसामा परेका जनसङ्ख्या (सङ्ख्यामा) घटनाको आधारमा (प.दि.वि.ल. १६.१.१)	सङ्ख्या	–				
	असर	उमेरअनुसार १८ वर्षको उमेरसम्म यौनहिंसाको अनुभव गरेका १८ देखि २९ वर्ष उमेरका युवती र युवकहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. १६.२.३)	प्रतिशत	–				
	असर	निर्णय-निर्माण समावेशी र जवाफदेही भएको विश्वास गर्ने जनसङ्ख्याको अनुपात (लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता र जनसाङ्ख्यिक समूहअनुसार) (प.दि.वि.ल. १६.७.२)	प्रतिशत					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	सार्वजनिक निकायहरूको नीति निर्माण पदह(रूमा रहेका महिलाहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. १६.७.२.१)	प्रतिशत					
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, र ाजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका जनजातिको प्रतिशत	प्रतिशत					
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, र ाजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका आदिवासीको प्रतिशत	प्रतिशत					
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, र ाजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका थारुको प्रतिशत	प्रतिशत					
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, र ाजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका मुस्लिमको प्रतिशत	प्रतिशत					
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, र ाजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका पिछडा वर्गको प्रतिशत	प्रतिशत					
	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, र ाजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका अल्पसंख्यकको प्रतिशत	प्रतिशत					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	शारीरिक/यौनहिंसा अनुभव गरेका १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाहरूको (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.२.२.१)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	महिला, किशोरी तथा बालबालिकाहरूको बेचबिखन (सङ्ख्या) (प.दि.वि.ल. ५.२.२.२)	सङ्ख्या					
	असर	विवाहित वा वैवाहिक मिलनमा रहेका १५ देखि १९ वर्ष उमेरका महिलाहरू (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.३.१.१)	प्रतिशत					
	असर	श्रमशक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात (प.दि.वि.ल. ५.४.१.१)	प्रतिशत					
	असर	महिलाले घरायसी काममा खर्चेको औसत समय/घण्टामा (प.दि.वि.ल. ५.४.१.२)	घण्टामा					
	असर	गाउँपालिकाबाट राष्ट्रिय संसद्मा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.१)	प्रतिशत					
	असर	गाउँपालिका प्रादेशिक संसदमा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.२)	प्रतिशत					
	असर	स्थानीय सरकारका तहहरूमा प्रतिनिधित्व (Bodies) (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.१.३)	प्रतिशत					
	असर	निजी क्षेत्रको निर्णायक तहमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.१)	प्रतिशत					
	असर	सहकारी क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.२)	प्रतिशत					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	सार्वजनिक सेवाका नीतिनिर्माणका पदहरूमा रहेका महिला (कुल कर्मचारीहरूमध्ये महिलाको प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.३)	प्रतिशत					
	असर	व्यावसायिक र प्राविधिक कामदारहरूमा महि(ला-पुरुषको अनुपात **(Ratio of women to men)** (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ५.५.२.४)	प्रतिशत					
	असर	यौन सम्बन्ध, परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग र प्रजनन स्वास्थ्य हेरचाह सम्बन्धमा सुसूचित भएर आफैले निर्णय गर्ने १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका महिलाहरूको अनुपात (प.दि.वि.ल. ५.६.१)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	महिलाहरूको स्वामित्व भएका उद्यमहरूको सङ्ख्या (प.दि.वि.ल. ५.क.१)	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	महिलाहरूको सम्पत्तिमाथिको स्वामित्व (जमिन र घर) (प.दि.वि.ल. ५.क.२)	सङ्ख्या					
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका इन्टरनेट प्रयोग गर्ने महिलाको प्रतिशत (प.दि.वि.ल. ५.ख.१)	प्रतिशत					
५.	बालबालिका							
	प्रतिफल	बाल श्रमिकको (सङ्ख्या)	सङ्ख्या	–				
	प्रतिफल	असहाय बालबालिका (सङ्ख्या)	सङ्ख्या	–				
	प्रतिफल	पुनर्स्थापित बालबालिका सङ्ख्या	सङ्ख्या	–				

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाको सङ्ख्या	सङ्ख्या	५०				
	प्रतिफल	बालगृह सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	बाल विवाह सङ्ख्या	सङ्ख्या	१३४६				
	प्रतिफल	बाल उद्यान सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	पोषण सुनिश्चित गरिएका असहाय अति विपन्न बालबालिका	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम	सङ्ख्या					
६.	युवा श्रम तथा रोजगार							
	असर	बेरोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत					
	असर	पुरुष बेरोजगार युवा	प्रतिशत					
	असर	महिला बेरोजगार युवा	प्रतिशत					
	असर	रोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत					
	असर	पुरुष रोजगार युवा	प्रतिशत					
	असर	महिला रोजगार युवा	प्रतिशत					
	असर	न्यूनतम रोजगारीका लागि विदेशिने युवाहरू	प्रतिशत					
	प्रतिफल	आफ्नै स्वामित्वमा उद्योग भएका युवा उद्य(मीहरू	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	महिला युवा उद्यमीहरू	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	स्नातक तह उत्तीर्ण गर्न नसकि अध्ययन छाडेका युवा	सङ्ख्या					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट बञ्चीत युवा	प्रतिशत					
	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट सन्तुष्ट युवा	प्रतिशत					
	असर	दुर्व्यसनमा फसेका युवा	प्रतिशत					
	प्रतिफल	जटिल प्रकारका रोगबाट ग्रसित युवा	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	अपराधिक कार्यमा संलग्न युवा	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	राष्ट्रिय रूपमा ख्याती प्राप्त युवाको सङ्ख्या (कलाकारिता, नेतृत्व, उद्यमी, खेलकुद, अध्ययन अनुसन्धान, आदि)						
७.	खेलकुद तथा मनोरञ्जन		सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यायामशालाको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सुविधा सम्पन्न खेलकुद रंगशालाको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	खेल मैदानको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	थिएटर वा सिनेमा घरको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	बाल उद्यानको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	पार्क तथा हरित उद्यानको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यवस्थित पिकनिक स्थलको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	व्यवस्थित पौडी पोखरीको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्रको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सांस्कृतिक तथा कला केन्द्रको सङ्ख्या	सङ्ख्या					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
८.	शान्ति सुरक्षा							
	प्रतिफल	प्रहरी बिटको	सङ्ख्या					
	असर	प्रति वर्ष हुने अपराधिक क्रियाकलापका घटनाहरू (घटाउँदै लाने)	सङ्ख्या					
	असर	प्रति सुरक्षाकर्मी जनसङ्ख्या अनुपात	अनुपात					
	प्रतिफल	नेपाल प्रहरी	अनुपात					
	प्रतिफल	नेपाली सेना	अनुपात					
	प्रतिफल	सशस्त्र प्रहरी	अनुपात					
	प्रतिफल	नगर प्रहरी	अनुपात	0				
	असर	आफू बसेको क्षेत्र वरिपरि एक्लै हिंडडुल गर्ने आफूलाई सुरक्षित ठान्ने जनसङ्ख्या प्रतिशत (प.दि.वि.ल. १६.१.४)						
	प्रतिफल	सिसिटिभी जडान सङ्ख्या	सङ्ख्या	0				
९.	शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन							
	प्रतिफल	व्यवस्थित शवदाह स्थल/चिहानको सङ्ख्या						
	प्रतिफल	शववाहनको सङ्ख्या						

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास

६.१ खानेपानी तथा सरसफाई

पिउने पानी तथा सरसफाईको वर्तमान अवस्था

बैजनाथ गाउँपालिकामा रहेका करिब १३,९८७ घरधुरी मध्ये ९८.७ % परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोतको रूपमा टयुबवेल/हातेपम्प प्रयोग गरेको देखिन्छ भने बाँकी परिवारले अन्य स्रोतहरू जस्तै डिप बोरिङ, ढाकिएको इनार/कुवा, पाइपधारा इत्यादि प्रयोग गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा चिसापानी खानेपानी आयोजना, वडा नं. ७ मा पेडारी खानेपानी आयोजना जस्ता खानेपानी आयोजनाहरू संचालनमा छन् भने वडा नं. १ मा च्यामा खानेपानी आयोजना, थारुवास खानेपानी आयोजना, वडा नं. २ मा रानापुर खानेपानी आयोजना, वडा नं. ४ मा नौबस्ता खाने पानी आयोजना, वडा नं. ६ मा वनकटुवा खानेपानी आयोजना निर्माणाधिन अवस्थामा छन्। यद्यपि यी आयोजनाहरूले सबै गाउँपालिकाबासीलाई यथेष्ट खानेपानीको आपूर्ति गर्न सकिरहेका छैनन्। गाउँपालिकामा अझै पनि स्वच्छ पिउने पानीको पहुँच कमजोर रहनुले पानीजन्य रोगहरू जस्तै– टाइफाइड, झाडापखाला, आउँजस्ता रोगहरूको संक्रमण हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ।

सफा सुन्दर र स्वच्छ गाउँ सभ्यताको प्रमुख परिचायक हो। त्यसैगरी स्वस्थ जीवन जिउन हाम्रो वरपरको जनजीवन र सेरोफेरो सफा हुनु जरुरी छ। शहरीकरणको सघनतामा वृद्धि नभएको र हालसम्म ग्रामीण परिवेशमा रहेकाले यो गाउँपालिकामा अन्य सघन शहरी क्षेत्रमा जस्तो फोहोरमैला उत्सर्जन हुँदैन र फोहोर व्यवस्थापन मुख्य चुनौतीका रूपमा रहेको छैन। तथापि स्वच्छ पानी तथा सरसफाई मानवीय स्वास्थ्यलाई प्रभाव पार्ने प्रमुख तत्वहरू भएको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं ६ ले खानेपानी तथा सरसफाईलाई सुनिश्चितता गर्नुका साथै नेपालको संविधानले पनि खानेपानी तथा सरसफाई सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा व्याख्या गरेको हुनाले स्वस्थ नागरिक उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउन गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी थप खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने साथै वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ भूमिगत जलस्रोतको उपलब्धता भएको
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. १ मा ५०० घरधुरी लाभान्वित हुने च्यामा खानेपानी आयोजना, १०० घरधुरी लाभान्वित हुने थारुवास खानेपानी आयोजना, वडा नं. २ मा २१७४ घरधुरी लाभान्वित हुने रानापुर खानेपानी आयोजना, वडा नं. ४ मा १४०० घरधुरी लाभान्वित हुने नौबस्ता खाने पानी आयोजना, वडा नं. ६ मा १८०० घरधुरी लाभान्वित हुने वनकटुवा खानेपानी आयोजना निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको
▪ स्वच्छ खानेपानी र सरसफाईको सुविधा उपलब्ध गराउने कार्यलाई प्राथमिकीकरण गरिएको

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ पिउने पानी अभावका कारण गाउँपालिकाबासीले सास्ती भोग्न नपरेको
▪ गाउँपालिकामा पानी संरक्षण गरी दीगो रूपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने
▪ घरघरमा पानी संकलन ट्यांकी राख्न प्रोत्साहन गरेमा दीर्घकालीन हिसाबले पिउने पानीको समस्या समाधान गर्न सकिने
▪ घरबाट निस्कने फोहोरलाई असंगठित रूपमै भए पनि जैविक मलको रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएको
▪ फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि कुहिने र नकुहिने फोहोरको वर्गीकरण गरी फोहोरमैला संकलन गर्न सकिने ।
▪ बजार क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न केही ठाउँमा डस्टबिनहरूको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको चेतनामूलक कार्यक्रम र तालिम संचालन गर्न सकिने ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ भूमिगत जल स्रोतको उपलब्धता भए तापनि पिउने पानी शुद्धीकरण गरी पिउने उचित प्रबन्ध नभएको
▪ सम्पूर्ण घरपरिवारलाई सुरक्षित र स्वच्छ पिउने पानी वितरण प्रणालीमा जोड्न नसकिएको
▪ टयुबवेलको पानीमा गन्ध आउने
▪ गाउँपालिकामा उपलब्ध जलसम्पदा सुक्दै जाने समस्या देखिएको
▪ पानीका उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको वैज्ञानिक हिसाबले संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको
▪ फोहोरमैला संकलन केन्द्र तथा ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्था भइनसकेको
▪ अधिकांश घरहरूमा व्यवस्थित शौचालयको साथै गाउँपालिकाको अधिकांश सार्वजनिक स्थलमा शौचालयको व्यवस्था नभएको
▪ विशेषगरी सघन वस्तीमा रहेका बजार केन्द्रहरूमा सडकहरूमा नाला व्यवस्थापन हुन नसकेको
▪ वैज्ञानिकरूपमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेको
▪ कच्ची सडकका कारण धुलोले गर्दा वायु प्रदूषण हुने गरेको
▪ फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने
▪ पिउने पानी तथा सरसफाईको उचित व्यवस्थापन नहुँदा विभिन्न सरुवा रोगको संक्रमण हुन सक्ने

दीर्घकालीन सोच

स्वच्छ, स्वस्थ र सुन्दर गाउँपालिका निर्माणका लागि गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाई

लक्ष्य

गाउँपालिका सम्पूर्ण वडाहरूमा/बस्तीहरूमा स्वच्छ खानेपानी पुऱ्याउने तथा सरसफाइको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ गाउँपालिकाबासीलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु
- ✓ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु

उद्देश्य १: गाउँपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने ।	१.१.१. "एक घर एक धारा" को अवधारणा अनुसार खानेपानी सुविधा नपुगेका घरहरूमा समुदायको सहभागितामा आधारभूत खानेपानी व्यवस्था गरिने छ ।
	१.१.२ सम्भाव्य खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।
	१.१.३. खानेपानी आयोजनाहरू समयमै निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
१.२. मूहान संरक्षण तथा खानेपानी सेवाको स्तर वृद्धि गर्ने ।	१.२.१. खानेपानीका मुहान, स्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिने छ ।
	१.२.२. खानेपानीका संरचनाहरूको स्तरोन्नति तथा मुहान सुधार गरी पानी प्रशोधन गरेर मात्र वितरण गरिने छ ।
	१.२.३. हरेक घरपरिवारमा पाइपमार्फत खानेपानी आपुर्ती प्रणाली निर्माण गरिने छ ।
	१.२.४. खानेपानीको उपभोगको मात्राअनुसार महशुल उठाई निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिने छ ।
१.३. खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।	१.३.१ खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना तयार गरिनेछ ।

उद्देश्य २: गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१. हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाई सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।	२.१.१. प्रत्येक घरमा अनिवार्य शौचालयको प्रावधान लागू गरी शौचालय नभएका विपन्न घरपरिवारमा शौचालय निर्माणका लागि प्रोत्साहन गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	२.१.२. घर घरबाट निस्कने फोहरलाई वर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरलाई कम्पोष्ट मलमा परिणत गर्न समुदायलाई विषेश तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

२.२. सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको व्यवस्थ(ापन गर्ने ।	२.२.१. प्रत्येक सार्वजनिक स्थल, विद्यालय, सामुदायिक भवन, अस्पताल, बजार केन्द्र, बसपार्क जस्ता क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गरी समुदायलाई सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइने छ ।
	२.२.२. उल्लेखित स्थानहरूमा फोहोरलाई वर्गीकरण गरी फ्याक्नका लागि बास्केट तथा कण्टेनरको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.२.३. फोहोर व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन उपयुक्त स्थान पहिचान गरी ल्याण्डफिल साईट निर्माण गरिने छ ।
	२.२.४. फोहोर पानीको उत्सर्जन कम गर्ने र उत्पादित फोहोर पानीको व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छ राखिने छ ।
	२.२.५. मुख्य बजार क्षेत्रका चोक र सडक वरपर नियमित सफाई गरिने छ ।
	२.२.६. बजार केन्द्रहरूमा घरबाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापनका लागि व्यवस्था मिलाइने छ । सो वापत बजार क्षेत्रका घरधुरीहरूबाट सरसफाई शुल्क उठाइने छ ।
	२.२.७. पानीको मुहान वरपर फोहोर गर्नेलाई जरिवाना गरिने छ साथै नदीनाला, जलाशय तथा तालतलैयाको पर्यावरणीय स्वच्छता कायम गरिने छ ।
२.३. सरसफाइसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. घरघरमा निस्कने फोहोरलाई कम गर्न, फोहोरलाई वर्गिकरण गर्न, कम्पोस्ट मल बनाउन र पुनर्प्रयोग गर्न प्रेरित गर्नका लागि जनस्तरमा नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२. घर, आँगन र टोल सफा राख्न प्रत्येक वडामा सरकारी, निजी गैसस तथा सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी स्थानीय बासीको संलग्नतामा नियमित रूपमा सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी जनचेतना फैलाईनेछ ।
	२.३.३. स्थानीय सञ्चारमाध्यमको सहयोगमा सरसफाई सम्बन्धी नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

खानेपानी तथा सरसफाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	एक घर एक धारा कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२	सम्भाव्य खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन												
		१.१.३	क) आयोजना निर्माण ठेकेदारलाई दण्ड तथा पुरस्कारको प्रबन्ध				✓								
			ख) खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालनमा ल्याउने						✓						
	१.२	१.२.१	खानेपानी मुहान क्षेत्र पहिचान तथा विवरण संकलन				✓								
		१.२.२	खानेपानी प्रशोधन तथा वितरण प्रणाली निर्माण						✓						
		१.२.२	गावर भ्याली खानेपानी आयोजना, वडा नं. १						✓						
		१.२.२	हात्तिमुन्डा खानेपानी आयोजना, वडा नं. २				✓								
		१.२.२	पश्चिमपुर्वा खानेपानी आयोजना, वडा नं. २				✓								
		१.२.२	संविधान विद्यालय नजिक ट्याङ्की निर्माण, वडा नं. ३				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.२	नौवस्ता खानेपानी आयोजना, वडा नं. ४				✓								
		१.२.२	एच गाउँ खानेपानी आयोजना, वडा नं. ६						✓						
		१.२.२	कडेलपुर, पलौटीपुर, परशुरामपुर, ठाकुरपुर, खानेपानी विस्तार आयोजना, वडा नं. ७						✓						
		१.२.२	हसनापुर खानेपानी आयोजना, वडा नं. ८						✓						
		१.२.३	खानेपानी आपूर्ति पाइप लाईन विस्तार				✓		✓		✓		✓		
		१.२.४	खानेपानी आपूर्ति व्यवस्थापन कोष तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण				✓								
	१.३	१.३.१	खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना निर्माण				✓								
२	२.१.	२.१.१.	शौचालय निर्माण गर्न अनुदान				✓								
		२.१.२.	वडास्तरीय कम्पोस्ट मल उत्पादन तालिम				✓		✓		✓		✓		
	२.२.	२.२.१.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी शौचालय निर्माण						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.२.२.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी फोहर फ्याक्ने कन्टेनर को व्यवस्था				✓								
		२.२.३.	गाउँपालिकाद्वारा सम्भाव्य स्थानमा ल्यान्डफिल साइटको निर्माण								✓				
		२.२.४.	सघन वस्ती क्षेत्रमा ढल निर्माण				✓		✓		✓		✓		
		२.२.५.	सरसफाइ कर्मचारीको व्यवस्था										✓		
		२.२.६.	फोहोर संकलन र व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न अन्तरक्रिया				✓								
		२.२.७.	पानीको मुहान संरक्षण तथा संरचना मर्मत				✓								
	२.३.	२.३.१.	फोहोर पुनर्प्रयोग गर्न तालिम				✓								
		२.३.२.	विभिन्न संघ संस्थासँग समन्वय गरी सामुदायिक स्तरमा प्रत्येक हप्ताको शनिबार सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		२.३.३.	स्थानीय सञ्चारमाध्यममा सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम प्रसारण ।				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरीमा आधारभूत खानेपानी सुविधा भएको हुने, सम्पूर्ण घरधुरीमा शौचालयको व्यवस्था भएको हुने, सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था भएको हुने र सरसफाईको अवस्थामा उल्लेख्य सुधार भएको हुने छ ।

६.२ सिंचाई

पृष्ठभूमि

तराईको समथर मैदानमा रहेको कारण यस गाउँपालिकामा पर्याप्त मात्रामा कृषियोग्य जमिन रहेका छन् । यहाँ धान, गहुँ, मकै जस्ता खाद्यान्न बाली साथै नगदेबाली उत्पादनमा राम्रो सम्भावना रहे को छ । गाउँपालिकामा हाल वडा नं. १ र २ मा मान खोला सिँचाई आयोजना, लिफ्ट सिँचाई आयोजना, वडा नं. ३ मा रौटनिया सिँचाई आयोजना, ककरवा नाला-सुतैया सिँचाई आयोजना, वडा नं. ४ मा बानियाभार सिँचाई कुलो, परम्परागत कुलो, वडा नं. ६ मा राप्ती नहर र वडा नं. ७ मा सिक्टा सिँचाई आयोजना सञ्चालनमा रहेका छन् भने वडा नं. ४ मा जनचेतना कुलो निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ । तथापि अपर्याप्त सिंचाई सुबिधाका कारण गाउँपालिकाका सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिन सिंचित हुन सकेको छैन । सिंचाई कृषि उत्पादनका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार भएको हुँदा उच्च प्राथमिकताका साथ नहर तथा सिंचाई आयोजनाहरू निर्माण गरी सिंचाई कार्य गर्नु नितान्त जरुरी छ । गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा विभिन्न सिँचाई आयोजनाहरू माग गरिएका छन् । यस्ता प्रस्तावित योजनाहरू प्राथमिकतामा राखी सफल बनाउन सके कृषि क्षेत्रमा गाउँपालिकाले उपलब्धी हाँसिल गर्न सक्ने देखिन्छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा पर्याप्त खोला नालाहरू तथा भूमिगत जलस्रोतको भण्डार रहेकोले बो रिंग, डिप बोरिङ तथा कुलो मार्फत गाउँपालिकाका सबै वडाहरूलाई सहजै सिंचित गर्न सकिने
▪ गाउँपालिकामा वडा नं. १ र २ मा मान खोला सिँचाई आयोजना, लिफ्ट सिँचाई आयोजना, वडा नं. ३ मा रौटनिया सिँचाई आयोजना, ककरवा नाला-सुतैया सिँचाई आयोजना, वडा नं. ४ मा बानियाभार सिँचाई कुलो, परम्परागत कुलो, वडा नं. ६ मा राप्ती नहर र वडा नं. ७ मा सिक्टा सिँचाई आयोजना सञ्चालनमा रहेका
▪ गाउँपालिकामा रहेका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी उक्त क्षेत्रहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी सिंचाई योजना निर्माण गरी कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने
▪ प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिंचाई कुला र नहरहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरो न्नति गरी सुविधायुक्त बनाउन सकिने
▪ वैकल्पिक सिँचाइ थोपा सिँचाइ, फोहोरा सिँचाइ तथा प्लास्टिक पोखरी आदिबाट सिँचाइ सुविधा पुयाउन सकिने ।
▪ कृषि विद्युतीकरणमार्फत सिंचाई सहजीकरण गर्न सकिने
▪ एकीकृत सिंचाई कार्यक्रमको सम्भाव्यता अध्ययन गरी स्रोतको बहु उपयोग गर्न सकिने

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ भौगोलिक अवस्थालाई हेर्दा कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरेर समेत खेतीयोग्य भूमिमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउन सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सही सदुपयोग हुन नसकेको हुँदा खेतीयोग्य जमिन बाँझो हुने गरेको
▪ परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलो तथा नहरहरूको मर्मत संभार नियमित हुन नसकेको
▪ नदीजन्य प्रकोपका कारण कुलो तथा सिंचाईका आयोजनाहरूमा प्रत्येक वर्ष क्षति पुग्ने गरेको
▪ आधुनिक सिंचाई परियोजनाहरू खर्चिलो भएका कारण ठुलो आकारको बजेट आवश्यकता पर्ने
▪ कृषि विद्युतीकरणमार्फत खेतखेतमा बिजुलीको लाइन लगेर सिंचाईका मेसिन चलाउन खर्चिलो रहेको र सिंचाईका लागि उपयोग हुने मोटरहरूबाट उत्पन्न हुने धुवाले प्रदूषण बढाउने

दीर्घकालीन सोच

"बाह्रै महिना पूर्ण सिंचाईयुक्त गाउँपालिका"

लक्ष्य

सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा दिगो सिंचाईको व्यवस्थापन गरी उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउने

उद्देश्यहरू

- ✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु
- ✓ सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १. सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. परम्परागत तथा वैकल्पिक प्रविधिको प्रयोग गरी खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्या(उने	१.१.१. गाउँपालिका भएर बग्ने नदी, खोला नाला, ताल पोखरीहरू, सिमसार क्षेत्रहरू लगायत पानीका मुख्य स्रोतहरू र तिनका जलाधार क्षेत्रको नक्सांकन गरी विस्तृत विवरण (inventory profile) तयार गरिने छ।
	१.१.२. परम्परागत सिंचाई कुला र नहरहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाइने छ।
	१.१.३. सम्भाव्यता अध्ययन गरी भूमिगत तथा सतह सिंचाई संरचनाहरू क्रमश: निर्माण गर्दै सिंचाई सुविधा बढाउँदै लगिने छ।
	१.१.४. सतह सिंचाईको सम्भावना नभएका स्थानमा वैकल्पिक तथा नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाई जस्तै थोपा सिंचाई, फोहरा सिंचाई, वर्षातको पानी संकलन, प्लास्टिक पोखरीको सम्भाव्यता अध्ययन गरी उपयुक्त स्थान र वडाहरूमा कार्यान(वयनमा ल्याइने छ।

उद्देश्य २. सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने	
रणनीति	कार्यनीति
२.१. उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेर सिंचाई प्रणालीको विकास गने ं।	२.१.१. चक्लाबन्दी भएका क्षेत्र, कृषि पकेट क्षेत्र तथा निजी ठुला कृषि फर्ममा आवश्यकताको आधारमा सिंचाईको व्यवस्था गरिने छ।
	२.१.२. कृषि विद्युतीकरणमार्फत भूमिगत तथा सतहगत सिंचाई प्रणाली सुदृढीकरण गरिने छ।
२.२. कृतिम जलाशयहरू निर्माण गरी वैकल्पिक सिंचाई प्रर्वद्धन गर्ने	२.२.१. प्रत्येक वडामा कृतिम जलाशयहरू निर्माण गरी माछापालन, सिंचाई तथा पर्यटकलाई आकर्षित गर्नका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।

२.३.संस्थागत संरचना सुदृढीकरण गर्ने ।	२.३.१. मर्मत संभार कोष स्थापना गरी नियमित मर्मत संभार गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
	२.३.२. पोखरी, खोला तथा मुहान संरक्षणका लागि स्थानीयवासीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ साथै सिंचाई उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरिने छ ।
	२.३.३. मुहानहरू संरक्षण कार्य योजना जस्तै बायो इन्जिनियरिङ्ग, पोखरी तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रत्येक वडामा सम्भाव्य क्षेत्रमा संचालन गरिने छ ।
	२.३.४. मानवीय हस्तक्षेप तथा जलवायु परिवर्तनका कारण जलस्रोत क्षेत्रमा परेको असर न्यूनीकरण गर्ने कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	२.३.५. सिंचाई आयोजना सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणालीलाई स्वचालित र आत्मनिर्भर बनाउनका लागि न्यूनतम उपभोगको मात्रा अनुसार सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गरिने छ ।
	२.३.६. मुहान तथा जलाधार संरक्षणका लागि प्रत्येक घरपरिवार को सहभागिता सुनिश्चित गर्न "हामी जोगाउँछौ हाम्रो मुहान" कार्यक्रमलाई अभियानका रूपमा वडास्तरमा व्यापक जागरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

सिंचाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्सांकन				✓								
		१.१.२.	प्राथमिकता प्राप्त कुलो तथा नहरहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति				✓		✓						
		१.१.२.	गावर कूल पानी सिंचाइ कुलो, वडा नं. १				✓								
		१.१.२.	हात्तिमुन्डा सिंचाइ योजना, वडा नं. २				✓								
		१.१.२.	पश्चिमपुर्वा सिंचाई योजना, वडा नं. २				✓								
		१.१.२.	त्रिवेणी सिंचाई योजना, वडा नं. २				✓								
		१.१.२.	बबईदेखि जेठी नाला हुँदै बैजनाथ गाउँप(ालिकासम्म, वडा नं. ३ सम्भाव्यता अध्ययन						✓						
		१.१.२.	वृहत डीपबोरिङ आयोजना, वडा नं. ४								✓				
		१.१.२.	जनचेतना कुलो, वडा नं. ४								✓				
		१.१.२.	झगडहवा बाँध बाट दक्षिण हुँदै बनकटुवा गाउँसम्म, वडा नं. ५						✓						
		१.१.२.	झगडहवा बाँधबाट पश्चिम हुँदै छमनिया गाउँ जाने बाटोसम्म, वडा नं. ५						✓						
		१.१.२.	पार्वतिपुर पश्चिम डीपबोरिङ, वडा नं. ६				✓								
		१.१.२.	रामपुर डीपबोरिङ, वडा नं. ६												
		१.१.२.	गडरही डीपबोरिङ, वडा नं. ६				✓								
		१.१.२.	परशुरामपुर सिंचाई आयोजना, वडा नं. ७						✓						
		१.१.२.	दुन्द्रा नाला सिंचाई आयोजना, वडा नं. ६						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.२.	राईटरपुर सिंचाई आयोजना, वडा नं. ८						✓						
		१.१.२.	झीगौरा सिंचाई आयोजना, वडा नं. ८						✓						
		१.१.२.	गुरुदयालपुर सिंचाई आयोजना, वडा नं. ८						✓						
		१.१.२.	फत्तेपुर शान्तिनगर सिंचाई आयोजना, वडा नं. ८						✓						
		१.१.२.	रिहारपुर डिपबोरिङ सिंचाई मर्मत संभार, वडा नं. ८				✓								
		१.१.३.	भूमिगत तथा सतह सिंचाई सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण						✓						
		१.१.४.	वैकल्पिक सिंचाईको व्यवस्था						✓		✓		✓		
२	२.१.	२.१.१.	ठुला कृषि उत्पादन क्षेत्रमा सिंचाईको विशेष व्यवस्था								✓				
		२.१.२.	विद्युतका पोल तथा लाइनको व्यवस्था								✓				
	२.२.	२.२.१.	कृत्रिम जलाशय निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन				✓								
	२.३.	२.३.१.	मर्मत संभार कोष स्थापना				✓								
		२.३.२.	सिंचाई उपभोक्ता समितिलाई मूहान संरक्षण तथा दिगो सिंचाईसम्बन्धी तालिमको व्यवस्था				✓								
		२.३.३.	हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन						✓						
		२.३.४.	Climate adaptation and mitigation कार्यक्रम संचालन				✓		✓		✓		✓		
		२.३.५.	सिंचाई सेवा शुल्क निर्धारण तथा संकलन				✓								
		२.३.६.	मुहान तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम संचालन				✓								

अपेक्षित उपलब्धि

✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुगेको हुनेछ र उच्च प्रतिफलयुक्त कृषि उत्पादन भएको हुनेछ ।

६.३ ऊर्जा

पृष्ठभूमि

कुनै पनि गाउँपालिका, नगरपालिका वा स्थानमा बसोबास गर्ने नागरिकको जीवनलाई सरल र सहज बनाउन साथै आर्थिक तथा सामाजिक विकास गर्न विद्युत् तथा ऊर्जाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । बैजनाथ गाउँपालिकाको घरधुरी तथ्यांक २०७७ अनुसार गाउँपालिकामा खाना पका(उनका लागि कुल घरपरिवारमध्ये ६,५८८ अर्थात् ४७.१ % ले एलपी ग्याँस, ६,५०३ अर्थात् ४६.५ % ले काठ दाउरा, ७४६ अर्थात् ५.३ % ले बायोग्याँस र बाँकी घरधुरीले मट्टितेल, गुइँठा, विद्युत जस्ता ऊर्जाका स्रोत प्रयोग गर्दै आएका छन् । काठदाउराको श्रोत सामुदायिक वन तथा निजी वन रहेका छन् । काठदाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरूमध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वनजङ्गलको विनाश प्रमुख हुन् । त्यसैगरी गाउँपालिकाको घरधुरी तथ्यांक २०७७ अनुसार कुल घरपरिवारमध्ये १३,७८२ अर्थात् ९८.५ % मा विद्युत ऊर्जा उपलब्ध भएको छ । विद्युत उपलब्ध नभएका मध्ये १०५ अर्थात् ०.८ % ले मट्टितेल, ६६ अर्थात् ०.५ % ले वायोग्याँस र बाँकी घरधुरीले बत्ती बाल्नका लागि सोलार लगायत अन्य इन्धनको स्रोत प्रयोग गर्दै आएका छन् । गाउँपालिकावासीहरूले चमेलिया जलविद्युत आयोजना अन्तर्गतको राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट नै विद्युत सेवा प्राप्त गरिरहेका छन् भने गाउँपालिकाको वडा नं. २ त्रिवेणी चोक क्षेत्रमा बैकल्पिक उर्जाका रूपमा सौर्य उर्जा पनि प्रयोगमा रहेको छ । गाउँपालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक नै रहेको भए तापनि ऊर्जा सङ्कटका कारण लोडसेडिङ कायम नै रहेको छ । त्यसैगरी व्यवसाय संचालन तथा औद्योगीकरणका लागि आवश्यक क्षमताको विद्युत् लाईन जडान हुनसकेको छैन । तसर्थ गाउँपालिकामा विद्युत् प्रसारण लाईन बिस्तार तथा सुधार गर्नुपर्ने साथै low voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नति तथा नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्युत ऊर्जा साथसाथै सौर्य उर्जा जस्ता अन्य वैकल्पिक ऊर्जाबाट विभिन्न उद्योग तथा व्यवसाय, सिँचाई आयोजना, खानेपानी आयोजना समेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ । अतः यस गाउँपालिकामा अल्पकालीन रूपमा सौर्य उर्जा र वायो ग्याँसलाई तथा दीर्घकालीन रूपमा जलविद्युत ऊर्जालाई जोड दिनु आवश्यक छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाका करिब ९८ % भन्दा बढी घरहरूमा विद्युत सेवा पुगेको
▪ गाउँपालिकाको वडा नं. २ त्रिवेणी चोक क्षेत्रमा बैकल्पिक उर्जाका रूपमा सौर्य उर्जा पनि प्रयोगमा रहेको

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरूमा विद्युत तथा इन्टरनेट सुविधा भएको
▪ गाउँपालिकाका राइस मिल्स, फर्निचर उद्योग, ग्रील उद्योग तथा अन्य व्यवसायिक क्रियाकलापहरूमा विद्युत उपयोग भएको
▪ नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाई उचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने
▪ समथर भूभाग भएको हुँदा विद्युतीय सवारी साधनहरू प्रयोगमा ल्याउन सकिने
▪ गाउँपालिकाबासीलाई विद्युतीय उपकरणको उपयोगमा प्रोत्साहन गरी काठ दाउरा र ग्याँसको खपत न्यूनीकरण गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ मुख्य प्रसारण लाइन बाहेक गाउँपालिकामा विद्युतीकरणका लागि प्रयोग भएका काठका पोलहरू जीर्ण तथा असुरक्षित रहेका
▪ कोहलपुरबाट राष्ट्रिय प्रसारण लाईन मार्फत गाउँपालिकामा विद्युत ल्याइएको हुँदा Low Voltage को समस्या भएका कारण उर्जा सङ्कट कायम रहनुका साथै लोडसेडिङ हुने गरेको
▪ वडा नं. १ मा करीव १००, वडा नं. ४ मा करीव १६० र वडा नं. ८ मा करीव ३० घरहरूमा विद्युतीकरण नभएको
▪ घरायसी इन्धनको रूपमा अझै पनि मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल हुने तथा वनजंगल विनासको कारक तत्वको रूपमा रहेको काठदाउराको प्रयोग उच्च रहेको
▪ विभिन्न स्थानमा ट्रान्सफर्मरहरूको अभाव रहेको
▪ सार्वजनिक सडक बत्तिहरूको पर्याप्त प्रबन्ध नभएको
▪ निम्न जीवनस्तर तथा न्यून आय भएका घरधुरीहरूले विद्युत जडान गर्न नसक्ने अवस्था रहेको
▪ गुणस्तरीय विद्युत आपुर्तिको व्यवस्था नभएको

दीर्घकालीन सोच
ऊर्जामा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त गाउँपालिका
लक्ष्य
गाउँपालिकावासीहरूमा दिगो, वातावरण मैत्री उर्जामा पूर्ण पहुँच स्थापित गर्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ ऊर्जामा सबै गाउँपालिका बासीको पहुँच पुऱ्याउनु
- ✓ ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु

उद्देश्य १. ऊर्जामा सबै गाउँपालिका बासीको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. विद्युतीकरण नभएका स्थानह(रूमा विद्युत् सेवा विस्तार गर्ने ।	१.१.१. विद्युत् सेवा नपुगेका बस्तीहरूमा विद्युतीकरणका लागि थप कार्य अगाडि बढाइने छ ।
	१.१.२. तत्काल विद्युतीकरण उपलब्ध हुन नसक्ने घरधुरी र काठ दाउराको प्रयोगलाई पूर्णरूपले विस्थापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै सौर्य ऊर्जा तथा वायोग्यास प्रयोग गर्न प्रोत्साहन स्वरूप अनुदान प्रदान गरिने छ ।

उद्देश्य २. ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१. विद्युत क्षमता वृद्धि गर्ने ।	२.१.१. मागअनुसार आवश्यक voltage परिपूर्ति गर्न ट्रान्सफर्मर जडान तथा क्षमता वृद्धि गरिने छ ।
	२.१.२. विद्युत प्रसारण लाइन सुधार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिने छ ।
२.२. विद्युत् उपयोग बढाउने ।	२.२.१. घरायसी खाना पकाउन विद्युतीय उपकरणको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिने छ ।
	२.२.२. विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिने छ ।
२.३. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने ।	२.३.१. गाउँपालिकामा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनको सम्भाव्यता हेरी निजीक्षेत्रलाई आकर्षण गर्ने नीति अवलम्वन गरिने छ ।
	२.३.२. बजार क्षेत्रहरूमा फोहोरको सदुपयोग गरी ऊर्जामा परिणत गर्ने प्रविधीको प्रयोग गरिने छ ।
	२.३.३. उज्यालो गाउँपालिका अभियान अन्तर्गत गाउँपालिकाका सडकहरूमा तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा बत्ती जडान गरिने छ ।
२.४. विद्युत चुहावट नियन्त्रण गर्ने	२.४.१. गाउँपालिकामा हुनसक्ने विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था गरिने छ ।
२.५.जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.५.१. दाउरा र गुइँठाको प्रयोगलाई पूर्णरूपमा वैकल्पिक उर्जा तथा विद्युतीय ऊर्जाको प्रयोगले विस्थापित गर्न दाउरा र गुइँठाको प्रयोगका नकारात्मक असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

उर्जाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	विद्युतका प्रशारण लाइन विस्तार				✓								
		१.१.२.	वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्न अनुदान						✓						
२	२.१.	२.१.१.	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान				✓								
		२.१.२.	विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरी विद्युत प्रसारणलाईन सुधार गर्ने				✓								
	२.२.	२.२.१.	विद्युतीय उपकरण खरिदमा निश्चित मापदण्डका आधारमा छुटको व्यवस्था						✓						
		२.२.२.	विद्युतीय सवारी साधन सञ्चालनमा सवारी कर छुटको व्यवस्था								✓				
	२.३.	२.३.१.	वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनमा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्न अन्तरक्रिया				✓								
		२.३.२.	सघन वस्ती क्षेत्रमा प्रविधिको प्रयोग गरी फोहोरबाट उर्जा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन				✓								
		२.३.३.	सडक तथा सार्वजनिक स्थानमा बत्ती जडान				✓		✓		✓		✓		
	२.४.	२.४.१.	विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था				✓								
	२.५.	२.५.१.	विद्युत ऊर्जा तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्नका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन				✓								

६.४ सडक तथा यातायात

पृष्ठभूमि

सडक तथा यातायातलाई पूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ। पूर्व पश्चिम राजमार्गको ६ किमि खण्ड रहेको यस गाउँपालिका जिल्लाको व्यापारीक तथा रणनीतिक केन्द्रको रूपमा रहेको कोहलपूर बजारबाट करिब ६ किमी, जिल्ला सदरमुकाम नेपालगञ्जबाट २२ किमी र जमुनहा भन्सारदेखि २८ किमीको दुरीमा रहेको छ। गाउँपालिकामा सडक तथा यातायातको अवस्थालाई हेर्दा स्थिती सन्तोषजनक रहेको छ। गाउँपालिका भित्रका अधिकांश मुख्य सडकहरू कालोपत्रे छन् भने मुख्य सडकहरू विस्तार तथा स्तरोन्नति तीव्र रूपमा भइरहेको छ। गाउँपालिका भित्रका अधिकांश सहायक सडकहरू कच्चि अवस्थामा रहेका हुनाले यस्ता सडकहरूमा बर्षातमा हिलो र खाल्डाखुल्डी बढ्ने हुँदा तथा हिउँदमा धुलो हुने हुँदा आवागमनमा नै अवरुद्ध हुने समस्याहरू देखिएका कारण यस्ता भित्री सडकहरू पनि धमाधम ग्राभेल तथा स्तरोन्नतिका काम भइरहेका छन्। गाउँपालिकाले सडकहरूको निर्माण, विस्तार तथा मर्मत गर्नुका साथै आवश्यक स्थानहरूमा पुलहरू निर्माण गर्ने कुरा प्राथमिकतामा राखेको छ। तथापि यातायातका साधनहरूको अपर्याप्तता तथा रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था भने कमजोर रहेको पाइन्छ। हाल यहाँ वडा नं. ५ मा मात्र बसपार्क रहेको छ। त्यसकारण थप बस टर्मिनलको निर्माण गर्नु आवश्यक रहेको छ। यहाँको वस्तुस्थितिको आधारमा वडा नं. ३ को बैरहवामा, वडा नं. ६ को न्यू हरियाली मैदानमा र वडा नं. ७ को पेडारीमा बसपार्क निर्माण गर्नु नितान्त आवश्यक छ। त्यसैगरी सडक मार्गबाट ओहोर दोहोर गर्ने यात्रुहरूलाई सुविधाको लागि विभिन्न स्थानहरूमा यात्रु प्रतिक्षालय तथा सार्बजनिक शौचालय निर्माण गर्नु पनि आवश्यक छ।

सडक तथा यातायातको विकासले उत्पादकत्व वृद्धिगर्ने, स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुऱ्याउने, रोजगारी सिर्जना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने तथा आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउँछ। तसर्थ यस गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात गुरुयोजना तय गरी सोही अनुरूप योजनाबद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक सञ्जालको विस्तार गर्नुपर्ने तथा बसपार्क र बस टर्मिनल निर्माण गरी सार्वजनिक यातायात संचालन हुने रुट तय गरी आवश्यक सङ्ख्यामा सवारी साधनहरू थप गरी यातायात नियमित रूपमा संचालन गर्न पनि आवश्यक छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा पूर्व पश्चिम राजमार्गको ६ किमि खण्ड रहेको तथा कोहलपूर बजार बाट करिब ६ किमी, नेपालगञ्जबाट २२ किमी र जमुनहा भन्सारदेखि २८ किमीको दुरीमा रहेको
▪ गाउँपालिकाभर पुल तथा झोलुङगे पुल रहेका

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ प्रत्येक वडालाई सडक सञ्जालले जोडेको
▪ गाउँपालिकाका सडकहरूको स्तरोन्नति कार्यलाई तीब्रता दिइएको
▪ गाउँपालिकाको सडक संजाल मार्फत कृषि, पर्यटन तथा उद्योगको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको
▪ ट्राफिक युनिटहरू स्थापना गरी सडक यातायातलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ योजनाबद्ध तथा दिगो विकास लक्ष्यका मापदण्ड मुताविक सडक सञ्जाल विस्तार नभएको
▪ कच्ची सडक वर्षातको समयमा हिलाम्मे हुने र अन्य समयमा धुलाम्मे हुने हुँदा आव(ागमन जोखिमपूर्ण र कष्टप्रद हुनेगरेको
▪ गाउँपालिकाका सडकहरू गुणस्तरयुक्त नभएको जनगुनासो
▪ सडकहरूमा ढल तथा नाली व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकामा पर्याप्त पुल नभएको र भएका पुलहरू पनि साना तथा स्तरउन्नति गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकाभित्र दैनिक आवतजावतका लागि आवश्यक भरपर्दो यातायातको असुविधा भएकाले विभिन्न रूटहरूको निर्धारण गरी सार्वजनिक यातायात सेवा संचालन गर्नुपर्ने
▪ सडक वरपर प्रदुषण भई वातावरण र जनस्वास्थ्यमा पर्न गएको नकारात्मक असर कम गर्न पहल गर्नुपर्ने
▪ सडकको स्थिति कमजोर हुँदा उद्योगधन्दा, कलकारखाना, व्यापार व्यवसाय, कृषि, पर्यटन जस्ता क्षेत्रहरू चलायमान हुन नसकेको
▪ सडकको स्तरउन्नति गर्न ठुलो आकारको बजेट आवश्यक पर्ने

दीर्घकालीन सोच

"सहज, सुरक्षित र भरपर्दो सडक तथा यातायात सेवाको सुनिश्चितता"

लक्ष्य

गाउँपालिकाभित्रको सडक सञ्जाल स्तरोन्नति गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपदो ' बनाउने

उद्देश्यहरू

✓ गाउँपालिका वासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पु¥याउनु

✓ गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १ : गाउँपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. गाउँपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्र र महत्वपूर्ण स्थानमा सडक सञ्जाल विस्तार गर्ने ।	१.१.१. सम्पूर्ण वडा केन्द्रलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य-मुख्य सडकहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी शीघ्र स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे गरिने छ ।
	१.१.२. निर्माण योजनामा रहेका सडकको यथाशीघ्र निर्माण सम्पन्न गरी सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
	१.१.३ सडक विस्तार सँगसँगै बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण गरिने छ ।
१.२. विद्यमान सडक पूर्वाधारको स्तरोन्नति तथा विस्तार गर्ने ।	१.२.१. हाल सञ्चालनमा रहेका प्रमुख वस्ती र बजार केन्द्र जोड्ने प्रमुख सडकहरूको पहिलो प्राथमिकता तोकी स्तरोन्नति, विस्तार र कालोपत्रे वा पक्की गरिने छ ।
	१.२.२. पहिचान भएका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति र विस्तार गरी गाउँपालिकाका सडकसँग आवद्ध कृषि सडक सञ्जाल निर्माण गरिने छ ।
	१.२.३. प्रस्तावित औद्योगिक व्यवसायिक तथा कृषि पकेट क्षेत्रहरूको यकिन गरी ती स्थानहरूलाई जोड्ने सडक क्रमिक रूपमा निर्माण गरिने छ ।
	१.२.४. सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य सडकहरूमा आवश्यकता अनुसारको रोड फर्निचर (Road Furniture) को व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.५ गाउँपालिकाभर अति आवश्यक स्थानहरूमा पुल निर्माणका लागि अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.६ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर सम्पन्न गरिने छ ।
	१.२.७ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग बजेटका लागि समन्वय गरिने छ ।

१.३. सार्वजनिक यातायात प्रणा(लीको विकास गर्ने ।	१.३.१. यातायात व्यवसायी तथा सरोकारवालासँग अन्तर क्रिया गरी सार्वजनिक सवारी साधन चल्ने रूटहरू तय गरिने छ ।
	१.३.२. रूटमा चल्ने सवारी साधनहरूको सङ्ख्या र प्रकार (जस्तै बस, मिनिबस, अटो रिक्सा माइक्रोबस आदि) आवश्यकता अनुसार तय गरिने छ ।
	१.३.३. रूटको बीच-बीचमा बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय, प्रतीक्षालयहरू स्थानीय आवश्यकता अनुसार निर्धारण गरी निर्माण गरिने छ ।
	१.३.४. गाउँपालिकाका सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य रूटहरूमा आवश्यकताको आधारमा ट्राफिक युनिट स्थापना गरिने छ.।
१.४. हेलिप्याड निर्माण गर्ने ।	१.४.१. गाउँपालिकाका प्रत्येक वडामा कम्तीमा एउटा हेलिप्याड निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य २. गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नं	
रणनीति	कार्यनीति
२.१.सडक तथा यातायात गुरुयो जना निर्माण गर्ने ।	२.१.१. गुरु योजनामा आधारित सडक सञ्जालको विकास तथा यातायात रुटहरूको तय गरिने छ ।
	२.१.२. रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डिपिआर) तयार गरी प्राथमिकताका आधारमा निर्माण गरिने छ ।
२.२. सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने ।	२.२.१. सडकको न्यूनतम मापदण्डलाई कार्यान्वयनमा ल्याइने छ तथा सडक अतिक्रमण गर्ने कार्यलाई पूर्ण रूपमा निरुत्साहित गरिने छ ।
२.३. दिगो तथा वातावरण मैत्री प्रविधिमा जोड दिने ।	२.३.१. सडकको नियमित मर्मत सम्भारका लागि आधुनिक प्रविधिको उपयोग तथा यान्त्रीकरणमा जोड दिइने छ ।
	२.३.२. प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले सडक तथा यातायातमा हुन सक्ने असर तथा नोक्सानीलाई न्युनीकरण गरिने छ ।
	२.३.३. विद्युतीय सवारी साधन संचालन गर्नका लागि सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारसँग समन्वय गरी प्रोत्साहन गर्न निजी क्षेत्रलाई आर्थिक सहुलियत दिने र चार्जिङ स्टेशन को सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	२.३.४ गाउँपालिकामा निर्माण हुने सडकहरू मध्ये २० प्रतिशत सडकहरूमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सम्भावना अध्ययन गरिने छ ।

सडक तथा यातायातको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	वडा केन्द्रलाई गाउँपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य सडकको स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे				✓		✓		✓				
		१.१.१.	रत्न राजमार्गदेखि बुका नाला, वडा नं. १								✓				
		१.१.१.	जनता आदर्श मा वि देखि वडा नम्बर ५ जोड्ने										✓		
		१.१.१.	पुल्चोकदेखि शिवचोक, वडा नं. २ र ३						✓						
		१.१.१.	तिलकपुरदेखि दाङपुरुवा जोड्न, वडा नं. ४				✓								
		१.१.१.	छमनिया बोरिङ चोकदेखि गाउँपालिकासम्म						✓						
		१.१.१.	पेडारीदेखि महेन्द्र राजमार्ग, वडा नं. ७ र ५						✓						
		१.१.१.	हसनापुरदेखि थपुवा, वडा नं. ८				✓								
		१.१.२.	हाल निर्माणाधिन सडक निर्माण तथा संचालन				✓								
		१.१.२.	राइटरपुरदेखि ईमिलि, वडा नं. ८						✓						
		१.१.२.	लालपुरदेखि खजुरा, वडा नं. ८												
		१.१.२.	रंगिलादेखि नौबस्ता, वडा नं. ५ र ३				✓								
		१.१.२.	गुनापुरदेखि दक्षिण लाईन, वडा नं. २						✓						
		१.१.२.	नौवस्तादेखि डिगिया, वडा नं. ३ र २						✓						
		१.१.२.	निकुञ्ज सिमानादेखि मानखोला, वडा नं. १								✓				
		१.१.३.	बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण										✓		
		१.१.३.	वडा नं. ३ को बैरहवा बसपार्क						✓						
		१.१.३.	वडा नं. ६ को न्यू हरियाली मैदान बसपार्क						✓		✓				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.३.	वडा नं. ७ को पेडारी बसपार्क								✓				
	१.२.	१.२.१.	प्रमुख सडकहरूको स्तरोन्नति				✓		✓		✓		✓		
		१.२.२.	कृषि सडकहरूको विस्तार तथा स्तरोन्नति						✓		✓		✓		
		१.२.३.	औद्योगिक, व्यवसायिक तथा कृषि क्षेत्र जोड्ने सडक निर्माण						✓						
		१.२.४.	मुख्य सडकहरूमा रोड फर्निचरको व्यवस्था										✓		
		१.२.५	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको सर्वेक्षण अध्ययन				✓								
		१.२.५	नौवस्ता र नौलापुर जोड्ने झोलुङ्गे पुल						✓						
		१.२.५	पेडारी नाला झोलुङ्गे पुल, वडा नं. ५						✓						
		१.२.५	दोन्द्रा नाला पुल, वडा नं. ६				✓								
		१.२.५	पेडारी नाला पक्की पुल, वडा नं. ७ र ५				✓								
		१.२.६	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर निर्माण				✓		✓						
		१.२.६	जबदहवा मकैबारी जोड्ने पुल, वडा नं. २						✓						
		१.२.६	जेठी नाला पुल, सिमलघारी, वडा नं. ३						✓						
		१.२.६	जेठीनाला पुल मण्डली-एच गाउँ, वडा नं. ५ र ६						✓						
		१.२.६	करेलीभाग्रा-खजुरा गापा जोड्न पुल, वडा नं. ८						✓						
		१.२.७	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय						✓						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.२.७	जेठी नाला पुल (चिल्लेठाबाट कोहलपुर जोड्ने)				✓								
	१.३.	१.३.१.	सार्वजनिक सवारीसाधन चल्ने रुटहरू तय				✓								
		१.३.२.	रुट अनुसार सवारी साधनहरूको सङ्ख्या र प्रकार निर्धारण				✓								
		१.३.३.	बस स्टप तथा प्रतिक्षालय निर्माण						✓		✓		✓		
		१.३.४.	ट्राफिक युनिट स्थापना :												
			वडा नं. १ गाभर प्रतिक्षालय नजिक						✓						
			वडा नं. ३ बैरहवा										✓		
			वडा नं. ७ शहीद चोक										✓		
	१.४.	१.४.१.	प्रत्येक वडाका सम्भाव्यस्थलमा हेली प्याड निम(र् ाण :												
			वडा नं. १ गाभर भ्याली									✓			
			वडा नं. ३ सुतैया संग्राहलय									✓			
			वडा नं. ६ न्यू हरियाली खेलमैदान									✓			
२	२.१.	२.१.१.	सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण				✓								
		२.१.२.	रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माण				✓								
	२.२.	२.२.१.	अनुगमनको व्यवस्था						✓						
	२.३.	२.३.१.	आधुनिक उपकरण खरिद						✓						
		२.३.२.	Bio-engineering प्रविधि अवलम्बन गर्ने						✓						
		२.३.३.	विद्युतीय सवारी साधन खरिदमा सहुलियत										✓		

६.५ आवास, भवन तथा वस्ती विकास

पृष्ठभूमि

मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकताहरू मध्ये आवास पनि एक हो र नेपालको संविधानले पनि सुरक्षित तथा वातावरण मैत्री आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ । घरधुरी सर्वेक्षण २०७७ अनुसार बैजनाथ गाउँपालिकाका कुल १३,९८७ घरपरिवारमध्ये ६,५५४ अर्थात् ४६.९ प्रतिशत घर परिवार बसोबास गर्ने घरहरू पक्की, ६,२६८ अर्थात् ४४.८ प्रतिशत घरहरू अर्धपक्की र बाँकी घरहरू कच्ची/झुप्रोको रूपमा रहेका छन् । तथ्यांकअनुसार गाउँपालिकाका अधिकांश घरहरू अर्धपक्की, कच्ची तथा विपन्न अवस्थामा रहनुले यस गाउँपालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले अत्यन्त असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । अव्यवस्थित, असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेका घरपरिवारलाई व्यवस्थित, सुविधासम्प(न्न, वातावरण मैत्री तथा सुरक्षित आवास सुनिश्चित गर्नका लागि सुरक्षित आवासका दीर्घकालीन योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ समथर भूमि भएकाले प्रत्येक वडामा रहेका खुला क्षेत्रलाई सम्भाव्यता अध्ययन गरी एकीकृत बस्ती विकास गर्न सजिलो
▪ स्थानीय स्तरमा आवास निर्माण सामग्रीहरू जस्तै- गिट्टी बालुवा आदि उपलब्धता भएको र यथेष्ट मात्रामा सडक सञ्जालको विस्तारका कारण ढुवानीमा समस्या नरहेको हुँदा स्थानीय स्रोतसाधनको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने
▪ व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सकिने
▪ भूकम्प प्रतिरोधी वातावरण मैत्री सुविधासम्पन्न तथा सुरक्षित भवन निर्माणमा जनचासो बढ्दै गएको

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ अधिकांश घरहरू अर्धपक्की, कच्ची/ झुप्रोको रूपमा रहेकाले सुरक्षित नभएका
▪ समथर भू-धरातलका कारण बस्तीमा डुबान तथा कटान हुने गरेको
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई एकीकृत गर्न तथा आवास क्षेत्रमा वृद्धाश्रम, धर्मशाला, सामुदायिक भवन आदि निर्माण गर्न प्रशस्त मात्रामा बजेटको आवश्यकता पर्ने
▪ मौलिक संस्कृति र वास्तुकलाको लोप हुँदै जाने अवस्था रहेको
▪ भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा आउन नसकेको
▪ सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका निम्ति आवास निर्माणसम्बन्धी ठोस नीति आवश्यक रहेको

- भवन तथा सुरक्षित आवास निर्माणका लागि स्थानीयस्तरमा प्राविधिक र दक्ष जन(शक्तिको अभाव भएको

दीर्घकालीन सोच
सबैलाई पूर्ण सुरक्षित तथा आधारभूत सुविधासम्पन्न आवासको प्रत्याभूति
लक्ष्य
सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु । ✓ सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य १: न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्ने

रणनीति	कार्यनीति
१.१. छरिएर रहेका तथा विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूलाई एकीकृत बस्तीको निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्दै लैजाने ।	१.१.१. बस्ती विकास योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२. विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरू पहिचान तथा नक्साङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.३. एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा उपयुक्त स्थानहरू पहिचान गरी आवास क्षेत्र विकास गरिनेछ ।
	१.१.४. छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा परेका घरपरिवारका लागि सुरक्षित, व्यवस्थित, आधारभूत सुविधायुक्त तथा वातावरण मैत्री एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५. सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका लागि आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति बनाइने छ ।
	१.१.६. विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।

१.२. घना बस्ती रहेको स्थानमा बस्ती व्यवस्थित गर्ने ।	१.२.१. गाउँपालिकाको भू-उपयोग नीति अनुरूप वस्ती विकास तथा योजना निर्माण गरिने छ ।
	१.२.२. हाल घनावस्ती रहेका स्थानमा भौतिक पूर्वाधार विकास गरी बस्ती वरपर थप आवास विस्तार कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.३. अनधिकृत रूपले बसोबास गरिरहेका घरपरिवार पहिचान गरी सो स्थानबाट हटाउने कार्यलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.४. भवन आचार संहिता तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने	
रणनीति	कार्यनीति
२.१. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुउपयोगी तथा बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गर्ने ।	२.२.१. सरकारी भवनहरू निर्माण गर्दा सकेसम्म एकै स्थानमा र एकरूपता ल्याउन एकै किसिमका भवनहरूको डिजाइन र निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।
	२.२.२. सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू अपाङ्ग मैत्री बनाइने छ ।
२.२ आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।	२.२.१. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्तर मा उपलब्धता भएका निर्माण सामग्रीको उच्चतम प्रयोग गरिने छ ।
	२.२.२. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग हुने प्रविधि विकास गर्न विज्ञहरूको सहयोग लिई निर्माण मजदुरहरूका लागि नियमित तालिम संचालन गरिने छ ।
	२.२.३ स्थानीय मौलिकताको जर्गेना गर्ने, वास्तुकला तथा सौन्दर्य कायम हुने संरचना निर्माण गर्दा गाउँपालिकाले प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्वन गरिनेछ ।

आवास, भवन तथा वस्ती विकासको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	बस्ती विकास गुरुयोजना तयार गर्ने						✓						
		१.१.२.	विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान गरी नक्सांकन गर्ने						✓						
		१.१.३.	एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा सम्भावित स्थान पहिचान गर्ने						✓						
		१.१.४.	स्थानीय तह, निजी क्षेत्र तथा लक्षित वर्गको सहकार्यमा एकीकृत बस्ती निर्माण						✓		✓		✓		
		१.१.५.	आर्थिक रूपले पिछडिएका वर्गको लागि आवास निर्माण गर्न उपयुक्त संयन्त्र निर्माण				✓								
		१.१.६.	भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयन गर्न जोखिम क्षेत्र पहिचान				✓								
	१.२.	१.२.१.	बस्ती विकास कार्यक्रम सञ्चालन						✓						
		१.२.२.	अनुगमन संयन्त्र निर्माण/मापदण्ड निर्माण				✓								
		१.२.३.	भवन आचार संहिता तर्जुमा तथा लागू				✓								
	२.१.	२.१.१.	सामूहिक सार्वजनिक तथा सरकारी भवन निर्माण				✓								
		२.१.२.	अपाङ्ग मैत्री भवन निर्माण				✓								
	२.२.	२.२.१	भवन निर्माणमा स्थानीय निर्माण सामग्रीको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन				✓								
		२.२.२	सुरक्षित आवास निर्माणका लागि क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी तालिम				✓								
		२.२.३.	स्थानीय मौलिक वास्तुकला झल्कने घर तथा संरचना निर्माण गर्दा विशेष सहुलियत						✓						

अपेक्षित उपलब्धि

न्यूनतम सुविधायुक्त एकीकृत बस्तीहरूको विकास भएको हुने, भवन आचार संहिता निर्माण भई कार्यान्वयन भएको हुने, विपन्न वर्गको लागि आवास योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने । गाउँपालिकाका भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त सम्पूर्ण घर तथा सार्वजनिक भवनहरूको पुनर्निर्माण भएको हुने ।

६.६ सूचना तथा सञ्चार

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सूचना तथा सञ्चारसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरेको छ । यस गाउँपालिकाको वडा नं. १, ४, ५ र ८ मा तार सहितको टेलिफोन सेवा र बजार क्षेत्रमा इन्टरनेट सेवा उपलब्ध हुनुका साथै नेपाल टेलिकम, एनसेल तथा स्काई फोनले मोबाइल फोन सेवा प्रदान गरेका छन् । गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा मोबाइल टावरहरू रहेका छन् । यद्यपि सामान्य हुरी बतास र वर्षा हुँदाको समयमा network coverage कमजोर रहेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकामा नेपाल टेलिकमको ADSL सेवा साथै World Link, Techminds Network जस्ता इन्टरनेट सेवा प्रदायकले इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएका भए तापनि इन्टरनेट प्रविधिको अवस्था कमजोर रहेकोले विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ । गाउँपालिकामा रेडियो नेपालको प्रसारण र हितैषी मिडिया प्रा. लि. द्वारा सञ्चालित स्थानीय एफ एम तथा नेपालगञ्ज, कोहलपुर, बाँसगढी, गुलरिया आदि स्थानबाट सञ्चालनमा आएका एफ एमहरू सुन्न पाइन्छ । गाउँपालिकाको वडा नं. ६ सम्झना चोकमा एफ एम रेडियो संचालनका लागि प्रस्ताव गरिएको पनि छ । यस गाउ(ँपालिकामा विभिन्न राष्ट्रिय दैनिक पत्रिका जस्तै गोरखापत्र, कान्तिपुर आदिको सहजै आपूर्ति भए तापनि स्थानीयहरू सूचनाको पहुँचबाट टाढै रहेका छन् । डीसहोम मार्फत टेलिभिजन प्रसारण हुँदै आएकोले गाउँपालिकावासीले विभिन्न किसिमका समाचारका साथै मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रम हेर्ने मौका पाएका छन् । आर्थिक विकासका लागि सूचना तथा संचारको विकास अत्यावश्यक भएका कारण यस गाउँपालिकामा सूचना तथा सञ्चारको विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ ल्याण्डलाईन टेलिफोन तथा अप्टिकल फाइबरबाट इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता
▪ पर्याप्त मात्रामा टेलिफोन तथा मोबाइल टावरहरू नभएकाले Network coverage प्रभावकारितामा ल्याउन टावरहरू विस्तार गर्नुपर्ने
▪ विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी निःशुल्क वाईफ(ाईको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकाभित्र रेडियो तथा टेलिभिजन प्रसारण केन्द्र नभएको
▪ सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकावासीमा सञ्चारका सबै प्रविधिसँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्ष(ासम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
सूचना तथा सञ्चारमा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त गाउँपालिका
लक्ष्य
गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने

उद्देश्य १. गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. सूचना प्रविधिका पूर्वाध(ारहरूको निर्माण गर्ने ।	१.१.१. मोबाइल नेटवर्क कभरेज प्रभावकारितामा ल्याउन आवश्यकतानुसार मोबाइल टावरहरूको थप र विस्तार तथा गुणस्तर सुधार गर्न नेपाल टेलिकम र एनसेल तथा सेवा प्रदायकसँग पहल गरिने छ ।
	१.१.२. इन्टरनेट प्रदायक निजी कम्पनीहरूलाई आकर्षण गरी पूर्वाधार निर्माण गरिने छ ।
	१.१.३. स्थानीय एफएम रेडियो सञ्चालन गर्न र स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिने छ ।
	१.१.४. मोबाइल टावरहरूमा विद्युतको नियमित रूपमा आपूर्ति गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।
१.२. गाउँपालिकावासीमा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।	१.२.१. गाउँपालिकाको वेबसाइटमार्फत सूचना सम्प्रेषण गरिने छ ।
	१.२.२. गाउँपालिका केन्द्र, वडा कार्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा फ्री वाइफाईको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.३. वडा कार्यालयहरू सूचना प्रविधि मैत्री बनाइने छ ।
	१.२.४. गाउँपालिकास्तरीय सूचना केन्द्रको साथै भ(ष्दिचबचथ को स्थापना गरिने छ ।
	१.२.५. एफएम रेडियोसँग सहकार्य गरी स्थानीय भाषामा सूचना तथा समाचार उत्पादन गरेर बजाइने छ ।
	१.२.६. गाउँपालिका भित्रका स्थानीय खबर तथा देश र विदेशका खबरबाट सुसूचित गर्नका लागि अति विपन्न वर्गलाई मापदण्डका आधारमा मोबाइल वितरण गरिने छ ।
१.३. क्षमता अभिवृद्धिमूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१.३.१. सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिलाई विभिन्न किसिमका तालिममार्फत उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
	१.३.२. गाउँपालिकावासीमा साइबर सुरक्षासम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गरिने छ ।

सूचना तथा संचारको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग समन्वय गरी आवश्यक स्थानमा टावरहरू निर्माण गर्ने तथा गुणस्तर सुधार गर्ने (वडा नं. ४ र ७ मा टावर थप)						✓						
		१.१.२.	निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा आम सञ्चार पू(र्वाधार निर्माण गर्ने						✓						
		१.१.३.	सामुदायिक एफएम र स्थानीय पत्रिका प्रक(ाशनमा सहजीकरण				✓								
		१.१.४.	विद्युत प्राधिकरणसँग सहकार्य				✓								
	१.२.	१.२.१.	गाउँपालिकाको वेबसाइट अपडेट गर्ने				✓								
		१.२.२.	सञ्चारसँग सम्बन्धित निजी क्षेत्रसँग सहकार्य				✓								
		१.२.३.	विद्युतीय सूचना पूर्वाधार निर्माण						✓						
		१.२.४.	e-library स्थापना गर्ने										✓		
		१.२.५.	स्थानीय स्तरमा सूचना तथा समाचार उत्पादन तथा प्रसारण						✓						
		१.२.६.	अति विपन्न परिवारलाई मोबाइल वितरण कार्यक्रम										✓		
	१.३.	१.३.१.	सूचना प्रविधि तालिम संचालन						✓		✓		✓		
	१.३.	१.३.२.	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन				✓								

अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिका तथा वडाहरूमा सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुने छ र गाउँपालिकावासीमा आमसञ्चारको गुणस्तरीय सेवामा पहुँच पुगेको हुने छ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
१.	खानेपानी तथा सरसफाई							
	असर	पाइपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएका परिवार (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. ६.१.१.१)	प्रतिशत	४९५				
	असर	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुगेका जनसङ्ख्या (प.दि.वि.ल. ६.१.१.२)	प्रतिशत					
	असर	प्रशोधित/सुरक्षित खानेपानीमा पहुँच पुगेको जनसङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	उन्नत सुधारिएका सरसफाइसम्बन्धी सुविधाहरू प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरू अरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन (प.दि.वि.ल. ६.२.१.१)	प्रतिशत					
	असर	आधारभूत शौचालय प्रयोग गर्ने जनसङ्ख्याको अनुपात (प.दि.वि.ल. ६.२.१.२)	प्रतिशत					
	असर	ढल प्रणालीहरू/उपयुक्त (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका परिवार (प.दि.वि.ल. ६.२.१.३)	प्रतिशत	०				
	प्रतिफल	उपभोक्ता समितिमार्फत सञ्चालन गरिएका खानेपानी आयोजना	सङ्ख्या	२				
	प्रतिफल	संरक्षणमा समेटिएका खानेपानी मुहान	सङ्ख्या					
	असर	आधुनिक र सुविधासम्पन्न शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत					
	प्रतिफल	डस्टबिन प्रयोग गर्ने र फोहरलाई वर्गीकरण गर्ने घरपरिवार	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सामुदायिक हिसाबले संगठित रूपमा नियमित गाउँघर तथा टोल सरसफाई कार्यक्रम सङ्ख्या (वार्षिक)	सङ्ख्या					
२.	सिंचाई							
	असर	खेतीयोग्य जमिनमध्ये सिंचाई सुविधा पुगेको भूमि	प्रतिशत					

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	खेतीयोग्य जमिनमध्ये १२ महिना सिंचाई सुविधा पुगेको भूमि	प्रतिशत					
	प्रतिफल	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)	हेक्टर					
३.	उर्जा							
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका जनसङ्ख्या (प.दि.वि.ल. ७.१.१)	प्रतिशत					
	असर	वैकल्पिक तथा नवीकरणीय उर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत					
	असर	खाना पकाउनका निम्ति ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार (प.दि.वि.ल. ७.१.२.१)	प्रतिशत					
	असर	खाना पकाउन एलपी ग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार (प.दि.वि.ल. ७.१.२.२)						
	असर	खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत					
		खाना पकाउन बैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत					
	असर	विद्युतीय सामग्रीमा हिटर, पंखा, एयर कन्डिसनर, वासिङ मेसिन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत					
४.	सडक तथा यातायात							
	असर	बाह्रै महिना सवारीसाधन सञ्चालनयोग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत					
	असर	घरबाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा सडकमा पहुँच भएका जनसङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	सडक घनत्व	कि.मि.					
	प्रतिफल	गाउँपालिका केन्द्रबाट वडा केन्द्र जोड्ने कालोपत्रे सडकको लम्बाई	कि.मि					

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	गाउँपालिकाको सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि					
	प्रतिफल	गाउँपालिकाको कालोपत्रे सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि					
	प्रतिफल	कृषि सडकको लम्बाई	कि.मि					
	प्रतिफल	सडकहरूमा व्यावस्थित नाला निर्माण	कि.मि					
	प्रतिफल	पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	सङ्ख्या					
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये साइकल भएको घरधुरी सङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये मोटरसाइकल भएको घरधुरी सङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये कार, जिप, भ्यान भएको घरधुरी सङ्ख्या	प्रतिशत					
५.	भवन, आवास तथा वस्ती विकास							
	असर	झुपडीमा बस्ने परिवार	प्रतिशत					
	असर	खर/पराल/पातले छाएको घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत					
	असर	बाढी, डुबान तथा भूकम्पबाट सुरक्षित र सुबिधायुक्त घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत					
	असर	भूमिहीन तथा सुकुम्बासीको सङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	एकीकृत आवासमा छुट्टाछुट्टै घरमा बस्ने परिवार सङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	बहुतले आवास (अपार्टमेन्ट) मा बस्ने परिवार सङ्ख्या	प्रतिशत					
६.	सूचना तथा सञ्चार							
	असर	टेलिफोन तथा मोबाइल सेवामा पहुँच पुगेको घरपरिवार सङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता घरपरिवारको सङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	रेडियोको पहुँच पुगेका घरपरिवार सङ्ख्या	प्रतिशत					
	असर	टेलिभिजनको पहुँच पुगेका घरपरिवार सङ्ख्या	प्रतिशत					

परिच्छेद - ७: वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन

७.१ वन तथा भू-संरक्षण

पृष्ठभूमि

बैजनाथ गाउँपालिकाको कूल १४२.८२ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफल मध्ये वन जंगलले उल्लेख्य भाग अर्थात् ३३.३८ प्रतिशत जमिन ओगटेको हुदाँ वनस्पति र जडिबुटिको पर्याप्तता धेरै रहेको छ, भने ५६.२६ प्रतिशत जमिन खेती योग्य छ। त्यसैगरी ०.९१ प्रतिशत भू-भाग झाडी तथा बुट्यानले ओगटेको छ भने बगैंचाले करीब ०.५८ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ। यस गाउँपालिकामा यथेष्ट मात्रामा राष्ट्रिय र सामुदायिक वनहरू तथा सिमितमात्रामा निजी वन तथा बगैंचा समेत रहेका छन्। वन जंगलले प्रशस्त क्षेत्र ओगटेको तथा राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र हुनाले विभिन्न जनावर जस्तै : पाटे बाघ, चित्तल, हात्ती, बँदेल, जरायो, हरिण, मृग, अजिङ्गर, भालु, चितुवा, बाँदर, दुम्सी साथै चराचुरुङगी जस्तै : कोइली, मयुर, राजधनेश, मैना, कालिज, सुगा, गिद्ध आदि पाइन्छ। वनस्पतिमा सिसौ, खयर, साल, सिमल, पारिजात तथा जडीबुटीमा गुर्जो, हर्रो, बर्रो, अमला आदि पाइन्छ। जलचर प्राणी माछा, पानीहाँस, गंगटा, भ्यागुता आदि रहेका छन्। तथापि यस गाउँपालिकामा दिगो वन व्यवस्थापन प्रणाली लागू हुन सकेको छैन। दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय प्रणाली सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमि(कतामा राख्नु जरुरी छ। अर्कोतर्फ यस गाउँपालिकामा वन क्षेत्रबाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन पनि केही मात्रामा रहेकोले उक्त जमिनमा व्यापक जनपरिचालन गरी वृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा गाउँपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रूपमा विकास गरी वनलाई आयआर्जनसँग जोड्न सकिन्छ। त्यसैगरी तराईको समथर क्षेत्र भएकाले अधिकांश क्षेत्रमा वर्षातको समयमा निरन्तर नदी कटान हुने र विभिन्न वडाहरू डुबानमा परी सडक अवरुद्ध हुनुका साथै धनजनको क्षति हुने हुनाले भू-संरक्षणका हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण, बाँध निर्माण, तारजाली, तटबन्ध तथा परम्परागत बाढी नियन्त्रण र भू-संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै भू-संरक्षणको प्रभावकारी उपाय वृक्षारोपण भएकोले सो कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु अति आवश्यक छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको कुल भू-भाग मध्ये वनजंगलले करिब ३३.३८ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको
▪ गाउँपालिकामा "क्लिन बैजनाथ, ग्रीन बैजनाथ" कार्यक्रम संचालन गरी सोहि अन्तर्गत एक घर दुई फलफुल बिरुवा रोपण कार्यलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ बैजनाथ गाउँपालिकाको शहरी क्षेत्रमा रहेका चोक, चौबाटो र बाटोको दायाँ बायाँ तथा बिचमा रहेको क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गरी सुन्दर बैजनाथ बनाउन सकिने
▪ खेर गएका तथा खाली रहेका सार्वजनिक जग्गालाई सामुदायिक वनको रूपमा विस्तार गरी आयआर्जनका विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरी गरिबी निवारणमा जोड्न सकिने
▪ स्थानीय समुदायको सहयोगमा सामुदायिक वन संरक्षण गर्न सकिने
▪ पर्यापर्यटनको विकास गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वन जंगल क्षेत्रमा आगलागीको समस्या हुने गरेको ।
▪ वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रूपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने ।
▪ दिगो वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका लागि प्राबिधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने ।
▪ करीब आधा जस्तो इन्धनको श्रोत काठ दाउराले ओगटेको हुनाले वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा व्यापकता ल्याई वनमाथिको निर्भरता घटाउनुपर्ने ।
▪ सामुदायिक वनको आयस्रोत एवं क्रियाकलापलाई पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनुपर्ने ।
▪ लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने ।

दीर्घकालीन सोच

जल, जमीन, जंगल र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोगमार्फत दिगो विकास हासिल गर्ने ।

लक्ष्य

गाउँपालिकालाई वातावरण सन्तुलित हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु ।
- ✓ वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।
- ✓ कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।

उद्देश्य १ : वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. वनक्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१. वन क्षेत्रको विकासलाई वैज्ञानिकीकरण गर्न विज्ञ समूहको सहयोगमा दिगो वन व्यवस्थापन बारे सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२. वनलाई आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउने ।	१.२.१. खाली रहेका सार्वजनिक जग्गा, नदी उकासको क्षेत्र, खेर गैरहेको जमिन र बगर क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गरी आय आर्जनसँग आवद्ध गर्ने अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.२. निजी तथा सामुदायिक स्तरमा निजी जमिन तथा वन जंगलमा फलफूलको व्यवसायिक उत्पादन सुरु गरिनेछ ।
	१.२.३. कुरिलो, हर्रो, बर्रो, अमला, तुलसी, घ्युकुमारी, गुर्जो इत्यादि जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरी वृक्षारोपण गरिने छ ।
	१.२.४. Agro forestry को नीति अबलम्बन गरी हरित क्षेत्रलाई पूर्ण प्रतिफलमुखी बनाइने छ.

उद्देश्य २: वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	कार्यनीति
२.१.खेर गैरहेको झाडी बुट्यान क्षेत्रलाई सदुपयोग गरी वनको क्षेत्रफल बढाइने	२.१.१. गाउँपालिकामा खेर गइरहेका तथा सडक किनार उपयुक्त स्थानको पहिचान गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	२.१.२ प्रत्येक वनजंगल क्षेत्रलाई लक्षित गरी कम्तीमा "एक वन एक नर्सरी" को स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२.२. वन संरक्षण कार्यक्र(महरू संचालन गर्ने ।	२.२.१. स्थानीय "वन ऐन" जारी गरी वनको प्रभावकारी संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.२. सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूलाई सक्षम बनाई प्रतिफलमुखी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.३. हरेक वडामा उपयुक्त सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गा रहेका स्थानहरूको पहिचान गरी निश्चित क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरी हरित क्षेत्र कायम गर्न वृक्षारोपण, पार्क निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
	२.२.४. पानीको मुल सुकाउने प्रजातिका बिरुवाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूलाई उत्पादनशील फलफुल तथा पानीका मुहान संरक्षणमा सहायक बोटबिरुवाले प्रतिस्थापन गर्दै लगिनेछ ।
	२.२.५. वन तथा भू-संरक्षण हरेक कार्यक्रमहरूमा जन सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
	२.२.६. वन डढेंलो र वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको चोरीनिकासी प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण गरिनेछ ।
	२.२.७. विकास निर्माण कार्य गर्दा वन तथा जलाधार क्षेत्रको सकेसम्म कम क्षति हुने गरी गरिनेछ ।
	२.२.८. सर्वोत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई मापदण्डका आधारमा वार्षिक रूपमा पुरस्कृत गरिनेछ ।
	२.२.९. निजी तथा सामुदायिक वनमा सरोकारवालाहरूलाई एक(ीकृत वन व्यवस्थापन र संरक्षणका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन गरिनेछ ।
२.३ जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. हरित क्षेत्र विस्तार तथा भू-संरक्षण सचेतना कार्यक्रमहरू अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।	
रणनीति	कार्यनीति
३.१. सम्पूर्ण कटानग्रस्त क्षेत्रको अभिलेख संकलन गर्ने	३.१.१. कटानका हिसाबले संवेदनशील क्षेत्रहरूको नक्शाङ्कन गरी विवरण संकलन गर्ने ।
	३.१.२ अति जोखिमयुक्त कटानग्रस्त क्षेत्रलाई अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा गर्ने ।
३.२. कटान नियन्त्रणका सफल अभ्यासहरूको अनुशरण गर्दै कटान नियन्त्रण गर्ने	३.२.१. कटानग्रस्त क्षेत्रमा हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	३.२.२. कटानग्रस्त क्षेत्रहरूमा बायो इञ्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी नियन्त्रण गर्न विज्ञहरूको परामर्श लिनुका साथै त्यस्ता क्षेत्रहरूको अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरिने छ ।
	३.२.३. गाउँपालिकामा एक नमुना कटान नियन्त्रण क्षेत्र निर्माण गरी घोषणा गरिने छ ।
	३.२.४ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि आवश्यक पूर्वाधार जस्तै- तारजालीको उत्पादन गाउँपालिकामै गर्न निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरिने छ ।
	३.२.५ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि तालिम प्राप्त जनशक्तिको प्रबन्ध गर्न तालिम सञ्चालन गरिने छ ।

वन तथा भू-संरक्षणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	ईकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने				✓		✓		✓		✓		
	१.२.	१.२.१	हरित क्षेत्र सम्भाव्यता अध्ययन तथा नक्शाङ्कन				✓								
		१.२.२.	वडा स्तरीय नर्सरी स्थापना गरी फलफुलका बिरुवाहरू उत्पादन तथा वितरण						✓		✓		✓		
		१.२.३.	सामुहिक जडीबुटी खेती अन्तरक्रिया						✓						
		१.२.४.	Agro forestry को नीति अवलम्बन				✓								
२	२.१.	२.१.१.	खेर गईरहेको स्थान पहिचान गरी वृक्षारोपण				✓		✓		✓		✓		
		२.१.२.	एक वन एक नर्सरी कार्यक्रम						✓						
	२.२.	२.२.१.	स्थानीय वन ऐन निर्माण								✓				
		२.२.२.	वन उपभोक्ता समितिलाई तालिम				✓		✓		✓		✓		
		२.२.३.	हरित क्षेत्र तथा पार्क निर्माण				✓		✓		✓		✓		
		२.२.४.	पानीको मुहान संरक्षण गर्न सहयोगी विरुवा रोपण						✓						
		२.२.५.	वन तथा भू-संरक्षण कार्यक्रममा जनसहभागिता				✓		✓		✓		✓		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.२.६.	वन डडेलो नियन्त्रण कार्ययोजना निर्माण				✓								
			चोरी निकासी नियन्त्रयण वन रक्षक तालिम तथा अभिमुखीकरण				✓		✓		✓		✓		
		२.२.७.	विकास निर्माणका कार्य गर्दा जलाधार क्षेत्रको क्षति न्यूनीकरण गर्ने				✓		✓		✓		✓		
		२.२.८.	उत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई पुरस्कारको व्यवस्था				✓		✓		✓		✓		
		२.२.९.	वन व्यवस्थापन र संरक्षण क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन				✓		✓		✓		✓		
	२.३.	२.३.१.	सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
३	३.१	३.१.१	कटान संवेदनशील क्षेत्रको नक्शाङ्कन तथा विवरण संकलन				✓								
		३.१.२	वातावरणीय हिसावले जोखिमयुक्त निम्न क्षेत्रहरूलाई अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा :												
		३.१.२	वडा नं. ४ को सिमलघारी, गिद्दरपुर, इटानगर, उब्रेनीटोल												
		३.१.२	वडा नं. ५ को रामपुर				✓								
		३.१.२	वडा नं. ७ को परशुरामपुर, पलौटीपुर				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		३.१.२	वडा नं. ८ को वनखेत, फत्तेपुर, गुरुदयालपुर, चौकेरी, लुन्ट्रि, करेली												
	३.२	३.२.१	कटानग्रस्त क्षेत्रमा हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		३.२.२	बायो इञ्जिनियरिङ परामर्श सेवा						✓						
		३.२.२	बायो इञ्जिनियरिङ नमुना क्षेत्र अध्ययन भ्रमण						✓		✓		✓		
		३.२.३	नमुना कटान नियन्त्रण क्षेत्र निर्माण								✓				
		३.२.४	तारजाली उत्पादनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया				✓								
		३.२.५	भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रण तालिम				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धिहरू

दिगो वन व्यवस्थापन सुनिश्चित हुनेछ । जैविक विविधताको संरक्षण भएको हुनेछ । भू संरक्षणका नमुना क्षेत्रहरूको सङ्ख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ । हरित क्षेत्र विस्तार हुनेछ ।

७.२ जलाधार व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

नेपाल जलस्रोतको धनी राष्ट्रका रूपमा संसारमा परिचित छ । यस बैजनाथ गाउँपालिका पनि जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रमा सम्पन्न छ । गाउँपालिकामा मान खोला, बरेली खोला, जेठी खोला, पेडारी खोला, कान्छी खोला, दुन्द्रा खोला, बुके खोला, बुढी खोला लगायत खोलाहरू तथा कनवा ताल, सिमरवा ताल, गिद्दैनी ताल, पेडारी ताल, र भगवती मन्दिरको ताल महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रका रूपमा रहेका छन् । तथापि यस्ता जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ । समृद्धिका आधारहरू मध्ये जलस्रोत पनि एक हो । तसर्थ यस गाउँपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र गाउँपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा मान खोला, बरेली खोला, जेठी खोला, पेडारी खोला, कान्छी खोला, दुन्द्रा खोला, बुके खोला, बुढी खोला लगायत खोलाहरू तथा कनवा ताल, सिमरहा ताल र भगवती मन्दिरको ताल जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरू रहेका
▪ जलाधार क्षेत्रमा भ्यागुता, सर्प, धोँगा, माछा, विच्छी, गंगटो जस्ता जलचरहरू पाइने
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बर्षेनी कटान, बाढी र डुबानको समस्या आउने गरेको साथै जलाधार क्षेत्र वरिपरिका मानव बस्ती उच्च जोखिममा रहेको
▪ वन, जलाधार र भू-संरक्षणका लागि दिगो रूपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने
▪ जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व आममानिसमा बुझाउन नसकिएको
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा पानीको मुहानहरू सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाइको चरम अभाव हुनसक्ने
▪ वैज्ञानिक जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने

दीर्घकालीन सोच
गाउँपालिकाको जल सम्पदालाई उच्चतम सदुपयोग गरी दिगो विकास हासिल गर्ने
लक्ष्य

गाउँपालिकाको जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गरी जल सम्पदामा आत्मनिर्भर बन्ने

उद्देश्यहरू

✓ जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने

उद्देश्य १: जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्र पहिचान गरी संरक्षण गर्ने.	१.१.१. गाउँपालिकामा भएका पानीका मुहानहरू, जल(ाधार क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्रको पहिचान गरी नक्साङ्कन गरी विस्तृत विवरण तयार गरिने छ ।
	१.१.२. जलाधार क्षेत्रहरूको विनासमा सहयोग पुऱ्याउने क्रियाकलापहरू गर्न तत्काल रोक लगाई जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिने छ ।
१.२. जलाधार क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने.	१.२.१. गाउँपालिकाका प्रमुख जलाधार क्षेत्रहरूलाई "विशेष जलाधार क्षेत्र" घोषणा गरी ती क्षेत्रहरूमा संरक्ष(णका कार्यक्रमहरू लागू गरिने छ ।
	१.२.२. प्रत्येक वडाका उपयुक्त स्थानहरूमा जल पर्यावरणीय प्रणाली अन्तर्गत जलचर, वनस्पति र भौतिक अवयवहरूको प्रवर्द्धन गर्नका लागि नमूना पोखरीहरू निर्माण गरिने छ । उक्त पोखरीहरूमा वर्षातको पानी संकलन गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.३. जलाधार संरक्षणमा सहायक प्रजातिका बिरुवाहरूको वृक्षारोपण गरिने छ ।
	१.२.४. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको प्रयोग गरी कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरिने छ ।
१.३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने.	१.३.१. जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व बुझाउनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

जलाधार व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको विस्तृत विवरण तयार				✓								
		१.१.२.	स्थानीय जलाधार क्षेत्र संरक्षण नियमावली तयार गर्ने						✓						
	१.२.	१.२.१.	विशेष जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम						✓						
		१.२.२.	पोखरीहरू निर्माण								✓		✓		
		१.२.३.	वृक्षारोपण				✓		✓		✓		✓		
		१.२.४.	निजी क्षेत्रको संलग्नतामा जलाधार क्षेत्र उपयोग गरी आर्थिक दिगो पर्यटन, कृषि र उद्योग क्षेत्रका कार्यक्रम संचालन गर्न अन्तरक्रिया				✓								
	१.३.	१.३.१.	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने				✓		✓		✓		✓		

७.३ विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन

पृष्ठभूमि

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्बन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसङ्ख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेशन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्वन (CFCs) जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामीसामु छ। यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्षरूपमा जल(वायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेक राष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकाससम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन्। विकाससम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाउने र जलवायु परिवर्तन बिरुद्ध अभियान सञ्चालन गरी कम भन्दा कम कार्वन उत्सर्जन गर्ने र बढी भन्दा बढी कार्वन उपभोग हुने वातावरण सिर्जना गरेर जल(वायु समायोजन र सन्तुलन कायम हुने वैज्ञानिक विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गर्न श्रेयस्कर हुन्छ। भौगोलिक जटिलताका कारण नेपाल प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिम क्षेत्रमा रहेको छ। नेपालमा बर्सेनि प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठुलो मात्रामा जनधनको क्षति हुने गरेको छ। नेपालमा २०७२ सालको महाभूकम्पको पीडा अझै ताजा नै छ। बैजनाथ गाउँपालिका पनि प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिकोणले संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ। यस गाउँपालिकामा विशेषगरी बाढी, नदी कटान, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, अनावृष्टि, सुख्खा खडेरी, डढेँलो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू देखापर्दै आइरहेका छन्। हाल कोभिड-१९ ले जीवन थप जटिल बनाएको छ। यस्ता प्रकोपहरू सामान्यतया पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ। यसका लागि गाउँपालिकाले विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार पारी लागू गर्नु आवश्यक हुन्छ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकामा “विपद् न्यूनीकरणको लागि पूर्वतयारीमा जुटौं” भन्ने नाराकासाथ प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्न सकिने
▪ विपद्का बेला जम्मा हुने खुल्ला स्थान, सूचना दिने संयन्त्र, आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा आदिको व्यवस्था रहेको
▪ विपद् पीडितलाई रेडक्रस तथा अन्य सहयोगी संस्थाबाट सहयोग प्राप्त हुने गरेको

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ गाउँपालिकामा भएका बस्ती वर्षायाममा बाढी र डुबानको जोखिममा रहेको

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बर्सेनि वर्षातको समयमा नदी कटान तथा भू-क्षय समस्या हुनेगरेको
▪ जलवायु परिवर्तनले भएको अतिवृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रम वृद्धि आदिका कारण वार्षिक खेतीपाती क्यालेन्डर परिवर्तन हुन थालेको, बालीनालीमा रोग, किराको समस्या देखिनुका साथै उत्पादनमा नकारात्मक प्रभाव देखिन थालेको
▪ प्राविधिक अध्ययन विना जथाभावी विकास संरचना निर्माणले विपद् जोखिम बढ्दै गएको
▪ जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असर तथा विपद् न्यूनीकरण का लागि ठोस योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने
▪ कोभिड-१९, बाढी जस्ता प्रकोप नियन्त्रणका लागि गाउँपालिकामा आपतकालीन विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्नुपर्ने
▪ वृक्षारोपणका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी बनाउनुपर्ने

दीर्घकालीन सोच

विपद् व्यवस्थापनको प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने

लक्ष्य

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना लागू गरी पूर्णत कार्यान्वयन गर्ने

उद्देश्यहरू

- ✓ प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्ने
- ✓ विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्य १: प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्ने ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. विपद् जोखिम क्षेत्र नक्सांकन गर्ने ।	१.१.१. गाउँपालिकाका उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी खतरा संकेतहरू राखिनेछ ।
	१.१.२. गाउँपालिकाका अति जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण गरिनेछ ।

१.२. विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली प्रभावकारी बनाउने ।	१.२.१. बाढी, मौसम लगायतको पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको थप प्रभावकारी संचालन गरिनेछ ।
	१.२.२. विपद् पूर्व संकेत दिने थप उपकरणहरू प्रकोप सम्भाव्य स्थलहरूमा क्रमश जडान गरिनेछ ।
	१.२.३ नियमित रूपमा भैरहने प्राकृतिक प्रकोपको अध्ययन गरी प्रकोप पात्रो तयार गरिनेछ ।
	१.२.४. विपद् सम्बन्धी पूर्वसूचना रेडियो, एफएम तथा अन्य सञ्चारमार्फत सम्प्रेषण गरिनेछ ।
१.३. बिमा योजना लागू गर्ने ।	१.३.१. विपद् सम्भावित क्षेत्रका प्रत्येक नागरिकको अनिवार्य बिमा योजना लागू गरिने छ र अति विपन्न परिवारको बिमा गाउँपालिकाले गरिदिने छ ।

उद्देश्य २ : विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने	
रणनीति	कार्यनीति
२.१. विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्ने .	२.१.१. गाउँपालिकामा आइपर्ने प्रमुख प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्हरूको पहिचान गरी एकीकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ ।
२.२. विपद् व्यवस्थापनमा सक्षम संयन्त्रको निर्माण गर्ने .	२.२.१. विपद्को बेला पिउने पानी, खाद्यान्न, औषधी उपचार आदिको पूर्वतयारी गर्न वडा स्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
	२.२.२. विपद्का बेला भेला हुने खुल्ला स्थानहरू तय गरी पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.३. स्वास्थ्य कर्मीहरू सम्मिलित गाउँपालिकास्तरीय संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन गरिनेछ ।
	२.२.४. बेलाबेलामा उद्धार तथा विपद्बाट बच्ने उपायबारे पूर्वाभ्यासहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.२.५. वडास्तरमा युवाहरू सम्मिलित विपद् प्रतिकार्य स्वयंसेवक समूह निर्माण गरी नियमित तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	२.२.६. विपद व्यवस्थापनमा संलग्न विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
	२.२.७ विपतका वेला आवश्यक पर्ने उपकरण, उद्धार सामग्री, एम्वुलेन्स, स्काभेटर, डोरी, पाल लगायतका समाग्रीहरूको जोहो गरिनेछ ।

२.३. विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्ने ।	२.३.१. गाउँपालिकामा कोभिड १९ को रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न, भूकम्प, असीना, आगलागी, बाढी, सर्पको टोकाइ, चट्याङ जस्ता महामारीबाट प्रकोप, दुर्घटना आदिको व्यवस्थापन गर्न विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी व्यवस्थित एवम् प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
२.४. स्थानीय संरचना निर्माण मापदण्ड प्रभावकारी बनाउने ।	२.४.१. घर तथा बस्ती निर्माण गर्नुभन्दा पहिले अनिवार्य रूपमा नक्सापास, माटो परीक्षण तथा फिल्ड चेकजाँच गरेर विपद् जोखिम अध्ययन पश्चात मात्र विपद प्रतिरोधी संरचनाहरू निर्माण गरिने छ ।
२.५. जलवायु अनुकूलन तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि क्षमता विकास गर्ने ।	२.५.१. जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको अध्ययन गरी सुझाव दिन विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	२.५.२. जलवायु परिवर्तनले निम्त्याएका समस्याहरू सामना गर्न स्थानीय स्तरमा तालिम तथा सचेतना कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.५.३. स्थानीयस्तरमा तथा बिद्यालयहरूमा जलवायु परिवर्तनका बारेमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२.६. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.६.१. विपद्बाट बच्ने उपायका बारेमा सचेतना कार्यक्रमलाई समुदायमा अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन				✓								
		१.१.२.	उच्च जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण गर्ने :												
		१.१.२	वडा नं. ५ को रामपुर								✓				
		१.१.२	वडा नं. ८ को वनखेत, फत्तेपुर, गुरुदयालपुर, चौकेरी, लुन्ट्रि, करेली								✓				
	१.२.	१.२.१.	विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणाल(ीको प्रभावकारी सञ्चालन						✓						
		१.२.२.	विपद् पूर्व संकेत दिने उपकरण जडान						✓						
		१.२.३.	प्रकोप पात्रो तयार				✓								
		१.२.४.	विपद्सम्बन्धी पूर्व सूचना सम्प्रेषण				✓		✓		✓		✓		
	१.३.	१.३.१.	बिमा योजनामा अनुदान						✓						
२	२.१.	२.१.१.	एकीकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण				✓								
	२.२.	२.२.१.	वडा स्तरीय विपद् व्यवस्थापन संयन्त्र निर्माण						✓						
		२.२.२.	खुल्ला स्थान तय गरी पूर्वाधार निर्माण								✓				
		२.२.३.	क) संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन				✓								
			ख) माहामारीका लागि आइसोलेसन केन्द्र निम(ाण		✓										

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		२.२.४.	उद्धार सम्बन्धित पूर्वाभ्यास सञ्चालन		✓		✓		✓		✓		✓		
		२.२.५.	विपद् प्रतिकार्य स्वयंसेवक समूहलाई तालिम				✓		✓		✓		✓		
		२.२.६.	विभिन्न संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य				✓		✓		✓		✓		
		२.२.७	विपद् उद्धार सामग्री खरिद				✓		✓		✓		✓		
	२.३.	२.३.१.	विपद् व्यवस्थापन कोष निर्माण तथा रकम थप				✓		✓		✓		✓		
	२.४.	२.४.१.	विपद् प्रतिरोधी संरचनाहरू निर्माण मापदण्ड लागू				✓								
	२.५.	२.५.१.	विज्ञसँग परामर्श सेवा लिने				✓								
		२.५.२.	तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		२.५.३.	अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन				✓		✓		✓		✓		
	२.६.	२.६.१.	सचेतना अभियान सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धि

विपद् जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने । भौतिक संरचनाहरू मापदण्ड बमोजिम विपद् प्रतिरोधी भएको हुने, विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणाली प्रभावकारी भएको हुने, विपद्सम्बन्धी नीति तथा योजना बनेको हुने र विपदबाट हुने क्षतिमा न्युनीकरण भएको हुने छ साथै जल(वायु परिवर्तनका असरहरूको अनुकूलन तथा न्यूनीकरण भएको हुने छ ।

७.४ वातावरण संरक्षण

पृष्ठभूमि

हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तै वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सृजना गरेका भौतिक अवस्थालाई वातावरण भनिन्छ । वातावरण संरक्षण भनेको सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको पाटो हो । यसमा समग्रमा जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ । वातावरण प्रदुषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरिएको छ । तसर्थ यस गाउँपालिकामा समग्र वातावरण संरक्षण गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ पार्क तथा हरित क्षेत्र विस्तार गर्न गाउँपालिकाले योजनाबद्ध रूपमा काम गरिरहेको
▪ गाउँपालिकाका सार्वजनिक स्थल, नदी खोला किनार तथा अनुकूल स्थानमा वृक्षारोपण गरिएको
▪ यातायातका साधन र कलकारखानाहरू न्युन रहेका तथा हरियाली पर्याप्त भएका कारण तुलनात्मक रूपमा सहरी क्षेत्रभन्दा स्वच्छ वातावरण रहेको
▪ गाउँपालिकाका विभिन्न ठाउँमा व्यापक वृक्षारोपण गर्नुका साथै बगैंचा, पार्कहरू निम(ाण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ प्राकृतिक सम्पदाहरूको पूर्ण संरक्षण र सदुपयोग हुन नसकेको
▪ काठ दाउरालाई घरायसी इन्धनको रूपमा अत्यधिक प्रयोग गर्नाले घरायसी प्रदूषण बढेको
▪ समयमै स्तरउन्नति नहुँदा तथा अनावश्यक मानवीय गतिविधि कारण पानीका श्रोतहरू सुक्ने खतरा रहेको
▪ वन क्षेत्रमा डढेलोको जोखिम रहेको
▪ वातावरण संरक्षण र पूर्वाधार विकास बीच सामन्जस्यता स्थापित हुन नसकेको
▪ आमनागरिकमा वातावरण सचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले ल्याउनुपर्ने
▪ पर्यावरणीय असन्तुलन तथा प्रदुषणको नकारात्मक असरका कारण जीवन कष्टकर हुन सक्ने

दीर्घकालीन सोच
स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो बैजनाथ
लक्ष्य
गाउँपालिकालाई वातावरणमैत्री नमूना हरित क्षेत्रका रूपमा विकास गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने ✓ सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउने ।

उद्देश्य १. जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. प्रदुषण नियन्त्रणका लागि मापदण्ड बनाई लागू गर्ने .	१.१.१. प्रदूषण नियन्त्रण गर्न क्रमशः सबै सडकहरू कालोपत्र गर्दै लगिने छ ।
	१.१.२. प्लाष्टिक तथा टायर ट्युब जगाउने परिपाटीलाई पूर्णतः बन्देज गरिने छ ।
	१.१.३. पानीका मुहानहरू सफा राख्न त्यस्ता स्थानहरूमा मानवीय गतिविधि र छाडा पशुहरू नियन्त्रण गरिनेछ ।
	१.१.४. मरेका पशु चौपायहरूको व्यवस्थापन गर्न वडास्तरमा स्थानहरू तोकिनेछ ।
	१.१.५. प्रत्येक घरमा खाना पकाउन प्रयोग हुने मुख्य ईन्धन काठ दाउरा तथा गोबर गुइँठालाई विस्तापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै गोवरग्याँस, बायोग्याँस, सौर्य तथा वायु उर्जा, सुधारिएको चुलो आदिको व्यवस्था गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइने छ ।
	१.१.६. इट्टा भट्टा जस्ता प्रदुषण बढाउने उद्योगलाई घना मानव बस्ती भएको इलाकामा स्थापना गर्न निषेध गरिने छ। यस्ता उद्योगलाई वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जिम्मेवार बनाई वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तरगत शोधभर्ना स्वरूप लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइने छ ।
	१.१.७. गाउँपालिका भएर बग्ने खोला नालाको किनार लगायत भू-क्षय संवेदनशील क्षेत्रमा भू-क्षय, नदी कटान नियन्त्रण गर्ने योजना कार्यान्वयन गरिने छ। यसो गर्दा जैविक इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

१.२. समुदाय वा टोल स्तरमा नियमित सरसफाई तथा शौचालय निर्माण अभियान सञ्चालन गर्ने .	१.२.१. घरआँगन, टोल र सडक सफा राख्ने र सामुदायिक वा टोलस्तरमा नियमित सरसफाई अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. प्रत्येक वडाका मानवीय गतिविधिहरू बढी भैरहने क्षेत्रमा अनिवार्य सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरिनछ .

उद्देश्य २. सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउने	
रणनीति	कार्यनीति
२.१. विकास निर्माणका कार्यक्रम गर्दा IEE कार्यन्वयन गर्ने ।	२.१.१. विकास निर्माणका ठुला कार्यक्रमहरू, खानी उत्खनन्, ढुंगा, गिटी, वालुवा तथा माटो उत्खनन् आदि कार्य गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गरी सोको अक्षरश: पालना गरिने छ ।
२.२. ऐतिहासिक तथा सार्वजनिक स्थलहरूको दिगो विकास र संरक्षण गर्ने ।	२.२.१. ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्वका स्थानहरूको एकीकृत संरक्षण योजना तयार गरी यस्ता क्षेत्रलाई सम्पदा क्षेत्र घोषणा गरी वातावरण अनुकूल दिगो विकास र संरक्षण गरिने छ ।
	२.२.२. प्रत्येक वडामा एक एकवटा वडागत नमुना पार्कहरू को निर्माण गरिने छ ।

वातावरण संरक्षणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१	१.१.	१.१.१.	प्राथमिकताका आधारमा सडकहरू कालोपत्र गर्ने				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२.	प्लाष्टिक तथा टायर, ट्यूब जलाउन निषेध				✓								
		१.१.३.	अनुगमनको व्यवस्था				✓		✓		✓		✓		
		१.१.४.	मरेका चौपायाहरू व्यवस्थापन गर्ने स्थान निर्माण						✓						
		१.१.५.	बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन गर्न अनुदान				✓								
		१.१.६.	ठुला उद्योग सञ्चालन मापदण्ड तयार						✓						
		१.१.७.	भूसंरक्षण योजना कार्यान्वयन				✓								
	१.२.	१.२.१.	सरसफाई अभियान सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.२.२.	सार्वजनिक शौचालय निर्माण								✓				
२	२.१.	२.१.१.	प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको अनुगमन				✓		✓		✓		✓		
	२.२.	२.२.१.	एकीकृत संरक्षण योजना निर्माण						✓						
		२.२.२.	क) एक वडा एक हरित पार्कको निर्माण						✓		✓		✓		

अपेक्षित उपलब्धि

महत्वपुर्ण सार्वजनिक स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएका हुने । एकीकृत वातावरण संरक्षण योजना तयार भएको हुने, तथा वातावरण संरक्षण सम्बन्धि कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन कार्यले निरन्तरता पाएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
१.	वन तथा भू-संरक्षण							
	असर	वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. १५.१.१)	प्रतिशत	३३.३८				
	असर	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) (प.दि.वि.ल. १५.१.१.१)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (प.दि.वि.ल. १५.२.१.२)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	वनस्पति उद्यान	सङ्ख्या	०				१
	असर	दिगो व्यवस्थापन प्रणाली लागू वनको क्षेत्र	प्रतिशत	०				९०
	असर	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र	प्रतिशत					१०
	असर	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत	-				
	असर	संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधीको रूपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू	प्रतिशत					
	असर	अनुत्पादक झाडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र						
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वनस्पतिको	सङ्ख्या					
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको सङ्ख्या	प्रतिशत					
	प्रतिफल	सामुदायिक वनभित्र निर्मित पोखरी सङ्ख्या	सङ्ख्या	२	१	१		४

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	बायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०				२
२.	जलाधार व्यवस्थापन							
	असर	ताल, सिमसार र तलाउ/पोखरीहरूको सङ्ख्या (प.दि.वि.ल. १५.१.२.२)	सङ्ख्या	४				
	असर	संकटापन्न तालहरू/पोखरीहरू (प.दि.वि.ल. १५.४.१.१)	प्रतिशत	१				
	प्रतिफल	संरक्षित सिमसार क्षेत्र	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	वर्षातको पानी संकलन गर्न निर्माण गरिएका नमुना पोखरी सङ्ख्या	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	परम्परागत जैविक विधि अपनाई संरक्षण गरिएका पानीको मुहानहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	संकटमा परी पुनरुत्थान गरिएका पानीका मुहानको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०				१
	प्रतिफल	वनजंगल भित्र रहेका पोखरीहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या	२				
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका नदीहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका पानीका मुहानहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका सिमसार क्षेत्रको सङ्ख्या	सङ्ख्या	१				

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	असर	नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र	प्रतिशत	०				
३.	विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन							
	प्रतिफल	विपद्को कारण ज्यान गुमाउनेको सङ्ख्या (प.दि.वि.ल. ११.५.१.१)	सङ्ख्या	२९				
	प्रतिफल	विपद्को कारण घाइते हुनेको सङ्ख्या (प.दि.वि.ल. ११.५.१.२)	सङ्ख्या					
	असर	विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार	प्रतिशत					
	प्रतिफल	विपद्को बेला भेला हुने स्थानको	सङ्ख्या	८				
	प्रतिफल	दमकल सङ्ख्या	सङ्ख्या	०			१	
	प्रतिफल	एक्सकाभेटर सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	१			
	प्रतिफल	विपद् पूर्वसंकेत दिन जडित उपकरणहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या	२				
	असर	भूकम्प प्रतिरोधी घरको	प्रतिशत					
	प्रतिफल	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना अन्तर्गत समुदायस्तरमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको सङ्ख्या (प.दि.वि.ल. १३.२.१)	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	जलवायु अनुकूलनका वनस्पति तथा बालीनालीको सङ्ख्या	सङ्ख्या	-				
	असर	जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी शिक्षा समावेश गरेका विद्यालयहरूको सङ्ख्या (प.दि.वि.ल. १३.३.१.१)	प्रतिशत	-				

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	जलवायुका असरलाई कम गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
४.	वातावरण संरक्षण							
	प्रतिफल	नव हरित क्षेत्रको सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरूको सङ्ख्या	सङ्ख्या	२				
	प्रतिफल	सडक सौन्दर्यीकरण	कि.मि.	०				

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन

८.१ सुशासन तथा सेवा प्रवाह

पृष्ठभूमि

वास्तविक रूपमा असल शासनको स्थापना गर्न सकेमात्र जनस्तरमा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता रहन्छ। राज्यले लिएको नीतिअनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरूमा सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी, शासन शुलभता र सहजता महत्वपूर्ण आयामहरू हुन्। यी आयामहरूको स्वस्थ विकास र सुनिश्चितता गर्न सकेको खण्डमा सङ्घीय संविधानको मर्मअनुरूप जनताको घरदैलोमा राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा पुऱ्याउन सकिन्छ।

गाउँपालिकाले कार्यालयहरूमा नागरिक वडापत्रको व्यवस्था, कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम, नागरिक भेला, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, अनुगमन तथा नियन्त्रण कार्यप्रणालीलाई चुस्त, व्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाउनु आवश्यक छ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गाउँपालिकाको सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन स्थानीय सरकारमा सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त भएको
▪ जनादेश प्राप्त निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले उत्साहका साथ काम गरिरहेको
▪ न्यायिक समितिको व्यवस्था भएको
▪ लेखा र प्रशासन सञ्चालनार्थ विभिन्न सफ्टवेयरहरूको विकास भएको
▪ स्थानीय सरकारले भ्रष्टाचारशून्य प्रशासनको नीति लिएको
▪ जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धिको लागि तालिमको तथा पुरस्कारको व्यवस्था भएको।
▪ सूचनामैत्री गाउँपालिका बनाउने नीति लिएको
▪ ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग, दीर्घरोगी, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गका बासिन्दाका लागि विशेष सहयोगको व्यवस्था भएको
▪ कर्मचारीको सेवाग्राहीसँगको व्यवहार सुमधुर रहेको
▪ नागरिकलाई मुस्कान सहितको सेवा प्रदान गर्ने नीति लिएको
▪ नागरिकबाट प्राप्त गुनासोको समयमै सम्बोधन गर्ने नीति लिएको
▪ गाउँपालिका तथा मातहतका कार्यालयहरूमा क्षतिपुर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गर्न सकिने
▪ कार्यपालिकाको निर्णय ४८ घण्टाभित्र सार्वजनिक गरी जनताप्रति उत्तरदायी हुने संस्कार विकास गर्न सकिने
▪ गाउँपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयका कर्मचारीहरूको आचार संहिता बनाएर लागू गर्न सकिने
▪ E-governance को सुरुवात गर्न सकिने
▪ न्यायिक समितिलाई पूर्णता दिई आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद व्यवस्थापन गर्न सकिने
▪ स्थानीय सरकार स्वायत्त भएका कारण गाउँपालिकाको वस्तुगत अवस्था हेरी आवश्यकताअनुसार असल शासन अभिवृद्धि, मानव संसाधन विकास, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र प्रभावकारी बनाउन सकिने
▪ विद्यमान सूचना प्रविधिको सदुपयोग गरी अन्य स्थानीय सरकारले गरेका उत्कृष्ट अभ्यासहरूको अनुशरण गर्न सकिने
▪ जनगुनासोलाई तत्काल सम्बोधन गरी जनताको मन जित्न सकिने

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्माण गरी लागू गर्न सकिने
▪ आवश्यकताअनुसार प्रहरी तथा सुरक्षा निकायको व्यवस्थापन गर्न सकिने
▪ सञ्चार माध्यम मार्फत् गाउँपालिकाका काम र विकास निर्माणका योजना सुसूचित गर्न सकिने

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ लामो राजनैतिक संक्रमणबाट हालसालै स्थापित नयाँ सङ्घीय प्रणालीको स्थानीय सरकार भएका कारण सर्वाङ्गीण संस्थागत विकास भइनसकेको
▪ सङ्घीयताको अभ्यास तथा अनुभव नभएको
▪ स्थानीयवासीको राजनैतिक चेतनाको स्तर माथि उठी नसकेको
▪ संस्थागत तथा क्षमता अभिवृद्धिका नियमित कार्यक्रमहरूको व्यवस्था नभएको
▪ गाउँपालिका केन्द्र/वडाकेन्द्रमा पर्याप्त भौतिक सामग्री (फर्निचर, कम्प्युटर, ल्यापटप आदि) उपलब्ध नभएको
▪ जनचासो र जनगुनासोको समयमै सम्बोधन नहुँदा जनतामा निराशा उत्पन्न भई सङ्घीय व्यवस्थामा नै प्रश्न खडा हुन सक्ने
▪ भ्रष्टाचार वृद्धि हुन सक्ने
▪ पूर्वाग्रहरहित न्याय प्रणाली विकास गर्नुपर्ने
▪ राजश्व अपचलन हुन सक्ने
▪ जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रको समन्वयमा कठिनाइ हुन सक्ने
▪ जनउत्तरदायी शासन प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने
▪ सबै कार्यालयलाई कर सूचनामैत्री तथा प्रविधियुक्त बनाउन ठुलो बजेटको आवश्यकता पर्ने

दीर्घकालीन सोच
बैजनाथ गाउँपालिकाको सरोकार जनमुखी सरकार
लक्ष्य
सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने
उद्देश्यहरू
भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमुखी बनाउनु

उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाई जनमुखी बनाउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणाली प्रर्वद्धन गर्ने	१.१.१ नियमित रूपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी राज्यद्वारा प्रवाह हुने सेवामा रहेका जन गुनासो र चासोको अध्ययन गरिने छ।
	१.१.२ राज्यको कानूनको परिधिमा रही सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त बनाउन नागरिक सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	१.१.३ वडास्तरमा आवश्यकता अनुसार “घुम्ती स्थानीय सरकार” कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	१.१.४ सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त राख्न विद्युतीय सूचना प्रणालीमा रूपान्तरण गर्न आवश्यक Software हरूको प्रवन्ध गरिने छ।
	१.१.५ कर्मचारहिरूलाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक तालिमको प्रबन्ध गरिने छ।
	१.१.६ जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण गरिने छ।
	१.१.७ सूचना प्रविधिमा वडाका क्रियाकलापलाई समेट्न आवश्यक पूर्वाधार खरिद गरिनेछ।
	१.१.८ इन्टरनेट सुविधाको स्तर वृद्धि गरी प्रत्येक वडामा सुनिश्चित गरिने छ।
	१.१.९ भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत भवन निर्माणका लागि जमिन, डि.पि.आर तयार पारिने छ।
	१.१.१० सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली र पञ्जिकरणलाई प्रविधि मैत्री र पूर्ण अद्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिने छ।
	१.१.११ स्थानीय न्यायिक समितिलाई स्रोत साधन युक्त बनाइने छ।
	१.१.१२ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गरिने छ।
	१.१.१३ स्थानीय सञ्चार माध्याममार्फत स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
	१.१.१४ उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कारको प्रबन्ध गरिने छ।
	१.१.१५ सार्वजनिक सूचना प्रणालीमा जनताको सहज पहुँच हुने संयन्त्र निर्माण गरिने छ।
	१.१.१६ विकासमा निजी क्षेत्रको सहयोग लिन नियमित अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ।
	१.१.१७ संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी दरवन्दी व्यवस्थापन गरिने छ।
	१.१.१८ जनप्रतिनिधि र कर्मचारी केन्द्रित क्षमता विकास सुशासन र सदाचारसम्बन्धी तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिनेछ.
	१.१.१९ पूँजीगत खर्चको पात्रो तयार गरी सार्वजनिक खर्च अन्तर्गत पूँजीगत खर्च क्षमता विकास गरिनेछ।
	१.१.२० विकास निर्माणमा प्रगति विवरणलाई जनतासामू नियमित सार्वजनिक गर्न सूचना प्रविधिको विकास गरी सहज र पहुँच योग्य बनाइने छ।
	१.१.२१ आयोजना तथा निर्माणस्थलमा आयोजनाको विस्तृत विवरणसम्बन्धी बोर्ड अनिवार्य राखिनेछ।
	१.१.२२ क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्रलाई पूर्ण कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक सुधार गरिनेछ।
	१.१.२३ सार्वजनिक सुनुवाइका कार्यक्रम नियमित गरिने छ।
	१.१.२४ गाउँपालिकाबासीसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने ‘हेलो जनता’ कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
	१.१.२५ सबै सरकारी कार्यालयमा विद्युतीय हाजिरीको प्रवन्ध गरिनेछ।
	१.१.२६ योजना प्रभावकारिता मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण गरिनेछ।

सुशासन तथा सेवा प्रवाहको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाइ	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	नियमित नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२	सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधि अभिमुखीकरण				✓		✓		✓		✓		
		१.१.३	घुम्ती स्थानीय सरकार कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.४	Governance Software खरिद						✓						
		१.१.५	IT तालिम (कर्मचारी)						✓						
		१.१.६	गुनासो सम्बोधन पूर्वाधार खरिद						✓						
		१.१.७	सूचना प्रविधि पूर्वाधार खरिद				✓		✓		✓		✓		
		१.१.८	इन्टरनेट स्तरवृद्धि र सेवा विस्तार				✓		✓		✓		✓		
		१.१.९	वडा तथा गाउँपालिका भवन डिपिआर तयारी				✓								
		१.१.१०	सार्वजनिक अभिलेख र पञ्जिकरण डिजिटल(इजेसन				✓								
		१.१.११	न्यायिक समिति क्षमता विकास				✓		✓		✓		✓		
		१.१.१२	आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्माण												
		१.१.१३	स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.१४	उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कार				✓		✓		✓		✓		
		१.१.१५	सार्वजनिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण				✓								
		१.१.१६	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया				✓		✓		✓		✓		
		१.१.१७	O and M Survey				✓								

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
		१.१.१८	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता विकास तालिम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.१९	पूँजीगत खर्च पात्रो निर्माण				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२०	विकास निर्माण प्रगति विवरण Digital Display Board निर्माण				✓								
		१.१.२१	आयोजना स्थल विवरण प्रकाशन				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२२	नागरिक वडापत्र कार्यान्वयन सुधार योजना निर्माण				✓								
		१.१.२३	सार्वजनिक सुनुवाइ संचालन				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२४	'हेलो जनता' कार्यक्रम सञ्चालन				✓								
		१.१.२५	सरकारी कार्यालयमा विद्युतीय हाजिरीको प्रवन्ध				✓								
		१.१.२६	योजना प्रभावकारिता मूल्याङ्कन संयन्त्र निम(ाण				✓								

अपेक्षित उपलब्धि

जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महसुस हुने सेवा प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

८.२ मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय

पृष्ठभूमि

मानवियता, मानवहित र सामाजिक न्यायका नीम्ति आम नागरिकलाई मानव अधिकारको महत्व र आवश्यकता बारे ज्ञान हुनुपर्दछ. आधारभूत तहमा मौलिक हकको रूपमा नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेका मानवअधिकार उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने राज्य र राज्यद्वारा परिचालित राज्यका यन्त्रहरू जस्तै प्रशासन, प्रहरी र राज्यका संबैधानिक अंगहरू जस्तै न्यायालय मानव अधिकार आयोग स्थानीय न्यायिक समिति आदि हुन् । स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्व अन्तर्गत मानव अधिकार प्रत्याभूत गर्नु र सामाजिक न्याय कायम गर्नु पर्ने भएकोले स्थानीय विकास योजनाका यी विषयको सम्बोधन गरिएको छ ।

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मानव अधिकारको विश्वव्यापि घोषणापत्रका प्रमुख मूल्य र मान्यतालाई नेपालको संविधानले आत्मसाथ गरी मौलिक हकमा व्यवस्था गरेको ।
▪ स्थानीय सरकारलाई मानवअधिकार रक्षा गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु ।
▪ स्थानीय न्यायिक समितिको प्रबन्ध हुनु ।
▪ स्वतन्त्र न्यापालिकाको परिकल्पना गरी न्याय सम्पादन संयन्त्र निर्माण हुनु ।
▪ स्थानीयस्तरमा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका पक्षमा जनचेतना वृद्धि हुँदै जानु ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समाजमा सामाजिक जागरणको अवस्था कमजोर हुनु ।
▪ परम्परागत रूपमा रहेका अन्धविश्वास, कुरिति, कुसंस्कार र भेदभावपूर्ण सामाजिक प्रणालीमा कारण सामाजिक न्याय संकटमा पर्नु ।
▪ अशिक्षा, अज्ञानता र पछौटेपन कायमै रहनु ।
▪ गरिबी र विपन्नता कायमै रहनु ।
▪ मानव अधिकारयुक्त पूर्ण सामाजिक न्याय स्थापित गर्ने चुनौती हुनु ।

दीर्घकालीन सोच
सामाजिक न्यायपूर्ण समाजको निर्माण
लक्ष्य
मानव अधिकार उल्लङघनका घटनाहरूमा उल्लेख्य कमी ल्याई मौलिक हक प्रत्याभूत गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु

उद्देश्य १: मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ मानव बेचविखन तथा शोषणका दृष्टिकोणले सम्वेदनशील व्यक्ति तथा समूह पहिचान गरी व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि र सशक्तीकरण गर्ने	१.१.१ मानव बेचविखन र ओसार पसारका दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिममा रहेका वर्ग क्षेत्र र समुदायको शुक्ष्म ढंगले अध्ययन गरी स्थितिपत्र तयार पारिने छ ।
	१.१.२ मानवअधिकार उल्लङ्घन तथा मानवबेचविखन र ओसारप्रसार विरुद्ध व्यापक रूपमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय सञ्चार माध्याम, सामाजिक सञ्जाल र पत्रकारहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	१.१.३ यौन हिंसा, यौन शोषण र बलात्कार जस्ता जघन्य अपराध न्युनीकरण गर्न कानूनी उपचार खोज्न र दोषिलाई कानूनको दायरामा ल्याउन प्रत्येक वडामा महिला अधिकारकर्मी तथा समाजसेवी, राजनैतिक नेतृहरूको अगुवाइमा एक सशक्त मानव अधिकार सेलको गठन गरिने छ ।
	१.१.४ वेपत्ता पारिएका, द्वन्द पिडित, बेचबिखनमा परेका, शहिद परिवार, लक्षित परिवारको लगत संकलन गरी उनीहरूको सशक्तीकरणका तथा सामाजिक पुन स्थापनाका लागि विशेष प्याकेज निर्माण गरी आयआर्जन र सामाजिक एकीकरणलाई सहज बनाइने छ ।
	१.१.५ मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू न्यायिक समितिमा दर्ता गर्न वडास्तरीय महिला सेललाई सक्रिय तुल्याउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.६ माध्यमिक तहमा अध्ययनरत छात्र छात्रा केन्द्रित यौन हिंसा, यौन शोषण, बलात्कार दाइजो र बाल अधिकारका विषयमा हरेक महिनामा एक पटक हुनेगरी घुम्ती कक्षा सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइने छ ।
	१.१.७ न्यायमा पहुँच नभएका विपन्न वर्गहरूलाई निःशुल्क कानूनी परामर्श सेवा दिन संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.८ संविधान प्रदप्त सबै मौलिक हकहरूको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्न एक अध्ययन गरी आवश्यक स्थानीय कानून र राज्यका यन्त्रको प्रबन्ध गरिनेछ ।

मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	जोखिम समूह र व्यक्तिको पहिचान गर्ने				✓		✓		✓		✓		
		१.१.२	सामाजिक सञ्जाल तथा स्थानीय संचार मा(ध्याममार्फत जनचेतनामूलक कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.३	वडास्तरीय मानव अधिकार सेल गठन				✓								
		१.१.४	आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरणका लागि लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.१.५	न्यायिक समितिमा मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना दर्ता गर्न महिला सेल अभिमुखीकरण				✓		✓		✓		✓		
		१.१.६	मानवअधिकार विद्यालय घुम्ती कक्षा संचालन				✓		✓		✓		✓		
		१.१.७	निःशुल्क कानुनी परामर्श सेवा सञ्चालन				✓		✓		✓		✓		
		१.१.८	मौलिक हक कार्यान्वयन स्थिति बारे अध्ययन						✓						

अपेक्षित उपलब्धि

- मानवअधिकार उल्लङ्घन, मानव बेचविखन, यौन हिंसा र शोषण लगायतका सामाजिक अपराधका घटनाहरूमा महशुस हुनेगरी कमी आएका हुने छन् ।

८.३ तथ्याङ्क, व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

कुनै पनि विकास योजनालाई सफल रूपमा कार्यान्वयन गर्न वस्तुनिष्ठ सूचनाको अनिवार्यता हुन्छ। गाउँपालिकामा गरिने हरेक विकासका क्रियाकलापहरू र समग्र वस्तुस्थितिलाई कतिपय अवस्थामा परिमाणमा प्रतिबिम्बित गर्न मिल्दछ। तसर्थ हरेक क्रियाकलापलाई परिमाणमा देखाउँदा विकास र समृद्धिको मापन गर्न सहज हुनुका साथै यथार्थमा गाउँपालिकाको स्थितिबारे थाहा पाउन सकिन्छ। यसका लागि हरेक सूचनालाई अद्यावधिक गर्ने सूचना तथा तथ्यांक प्रणालीको आवश्यकता रहन्छ। अर्कोतर्फ राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापन नियमित र वैज्ञानिक नहुँदा राज्यको स्रोत र साधनको व्यापक दुरूपयोग हुन सक्ने जोखिम रहन्छ। यी पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी तथ्यांक व्यवस्थापन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थालाई सुदृढ गर्नुपर्ने भएकोले यो खण्ड तयार पारिएको छ।

दीर्घकालीन सोच
"चुस्त तथ्याङ्क तथा वित्तीय व्यवस्थापन"
लक्ष्य
सूचना प्रविधिको महत्तम प्रयोगमार्फत तथ्याङ्क र वित्तीय व्यवस्थापनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्ने
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु

उद्देश्य १ : स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१ सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने	१.१.१.सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी स्थानीय सरकारसँग सम्बद्ध सबै सूचना र तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्न एक साधन सम्पन्न तथ्याङ्क तथा सूचना इकाई निर्माण गरिनेछ।
	१.१.२ सबै प्रकारका सूचनाहरू अद्यावधिक हुने स्वचालित अभिलेखाङ्कन प्रणाली तयार पार्न अध्ययन गरी software हरू खरिद गरिनेछ।
	१.१.३ अभिलेख इकाइमा आवश्यक दरबन्दीको प्रबन्ध गरिनेछ।

उद्देश्य १ : स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.२ आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र निर्माण गरी वित्त(ीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याउने	१.२.१ सार्वजनिक खर्चका मापदण्ड र मितव्ययिता कायम हुने नीति निर्माण गरी लागू गरिनेछ।
	१.२.२ अनुगमन प्रणालीलाई दुरुस्त बनाउन वार्षिक कार्य योजना तयार पारिनेछ।
	१.२.३ राजश्व संकलनलाई करदाता मैत्री बनाउन आवश्यक अध्ययन गरी सोहि अनुसारको प्रणाली विकास गरिनेछ।
	१.२.४ सम्पूर्ण व्यवसायलाई दर्ता गरी करको दायरामा ल्याउन घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन गरिनेछ।
	१.२.५ राज्यलाई तिरेको कर कसरी जनताका लागि खर्च हुन्द भन्ने स्थापित गर्न कर शिक्षा कार्यक्रम नियमित सञ्चालन गरिने छ।
	१.२.६ राजश्वका स्रोतहरूको पहिचान गर्न राजश्व सुधार कार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ।
	१.२.७ गाउँपालिकाका ठुला करदातालाई सार्वजनिक सम्मान गरिने छ।
	१.२.८ सीमान्तकृत वर्ग र महिला उद्यमीलाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न मापदण्डका आधारमा विशेष सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ।
	१.२.९ गाउँपालिकाको आयव्ययको विवरण नियमित रूपमा प्रकाशन गर्ने प्रबन्ध मिलाइने छ।

तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	इकाई	आधार वर्ष (२०७७/७८)		पहिलो		दोस्रो		तेस्रो		चौथो		जिम्मेवार निकाय
					लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	लक्ष्य	बजेट	
१.	१.१	१.१.१	तथ्याङ्क तथा सूचना इकाइ गठन				✓								
		१.१.२	सूचना अभिलेखाङ्कन Software खरिद				✓								
		१.१.३	अभिलेख इकाइमा दरवन्दी व्यवस्थापन				✓								
	१.२	१.२.१	सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड निर्माण				✓								
		१.२.२	अनुगमन संयन्त्र क्षमता विकास				✓		✓		✓		✓		
		१.२.३	अनुगमन वार्षिक कार्ययोजना तयारी				✓		✓		✓		✓		
		१.२.४	करदातामैत्री राजश्व संकलन प्रणाली निर्माण अध्ययन				✓								
		१.२.५	करदाता शिक्षा कार्यक्रम				✓		✓		✓		✓		
		१.२.६	राजश्व सुधार कार्ययोजना निर्माण				✓								
		१.२.७	ठुला करदाता सम्मान				✓		✓		✓		✓		
		१.२.८	व्यवसाय दर्ता छुट (लक्षित समुदाय) तथा अनुदान				✓		✓		✓		✓		
		१.२.९	गाउँपालिकाको आयव्यय नियमित प्रकाशन प्रणाली निर्माण				✓								

अपेक्षित उपलब्धि

लक्षित समुदायलाई व्यवसाय दर्तामा छुट तथा अनुदान दिइएको हुने तथा गाउँपालिकाको आय व्यय नियमित प्रकाशन गर्ने प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाइ	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
१.	सुशासन तथा सेवा प्रवाह							
	प्रतिफल	सेवा प्रवाह सन्तुष्टि सर्वेक्षण	सङ्ख्या	०				
	प्रतिफल	सार्वजनिक सुनुवाई	सङ्ख्या	१				
	प्रतिफल	अनुगमन	सङ्ख्या					
	असर	पूँजीगत बजेट खर्च	प्रतिशत	५७				
	असर	लक्षित आयोजना सम्पन्न	प्रतिशत					
	प्रतिफल	न्यायिक समितिबाट फछ्र्यौट मद्दा सङ्ख्या	सङ्ख्या	१६३				
	प्रतिफल	जनगुनासो सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	गुनासो सम्बोधन प्रणालीबाट सम्बोधन भएका गुनासा	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	कर्मचारी जनप्रतिनिधि तालिम अभिमुखीकरण	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	सूचना प्रविधिमा आबद्ध सूचना सङ्ख्या	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	स्थानीय रेडियो कार्यक्रम प्रसारण	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया	सङ्ख्या					
२.	मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय							
	प्रतिफल	जोखिममा परेका व्यक्तिको सङ्ख्या						
	प्रतिफल	मानव अधिकार सेल सङ्ख्या		२				
	प्रतिफल	लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम सङ्ख्या						
	प्रतिफल	न्यायिक समितिमा दर्ता भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका सङ्ख्या						
	प्रतिफल	मानव अधिकार घुम्ती कक्षा	सङ्ख्या					

क.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाइ	आधार वर्ष (०७७/७८)	पहिलो वर्ष (०७८/७९)	दोस्रो वर्ष (०७९/८०)	तेस्रो वर्ष (०८०/८१)	अन्तिम वर्ष (०८१/८२)
	प्रतिफल	निःशुल्क कानूनी परामर्शबाट दर्ता भएका मुद्धा सङ्ख्या						
	प्रतिफल	यौन हिंसाका घटना (दर्ता)	सङ्ख्या					
	प्रतिफल	मानव बेचविखनमा परेका सङ्ख्या						
३.	तथ्याङ्क व्यवस्थापन राजश्व परिचालन							
	प्रतिफल	तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध सूचना प्रणाली	सङ्ख्या	९				
	प्रतिफल	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	सङ्ख्या	०				
	असर	कूल बजेटमा आन्तरिक राजश्व वा करको हिस्सा	प्रतिशत					
	असर	कूल स्वीकृत बजेटको खर्च (वार्षिक)	प्रतिशत					
	प्रतिफल	दर्ता भएका व्यवसाय	सङ्ख्या	६५				१२००
	प्रतिफल	राजश्व संकलन हुने शीर्षक	सङ्ख्या	१०				

परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

९.१ योजना प्राथमिकीकरण तथा कार्यान्वयन

विकास योजना प्राथमिकीकरण गर्दा अवलम्बन गर्नु पर्ने आधारहरू

नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले तोकेको ढाँचा बमोजिम कुनै पनि गाउँपालिका वा स्थानीय सरकारले विकासका कार्यक्रमहरू तय गर्दा विशेषत स्थानीय वस्तुगत अवस्थाको आधारमा स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकताहरू जस्तै भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक वृद्धि, सामाजिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन तथा संस्थागत सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्षरूपमा सहयोग पुऱ्याई समग्र विकासलाई सन्तुलित र नतिजामुखी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न प्रभावकारी सिद्ध हुनेगरी निम्नानुसार गर्नुपर्दछ ।

सामान्यतया कुनैपनि कार्यक्रमलाई प्राथमिकताको आधारमा चार तहमा राखेर मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

१. “अति उत्तम”- ३ अंक

“अति उत्तम” तह अन्तर्गत कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँछ । अर्थात् कुनैपनि स्थानमा आवागमनमा निकै कठिनता छ र सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्यक्रमले आवागमनलाई प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय प्रभाव पार्दछ भने सो कार्यक्रम कार्यान्वयनका हिसाबले पहिलो प्राथमिकता तथा अति उत्तम वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारका कार्यक्रममा सो शिर्षक अन्तर्गत विनियोजित बजेटको ५० प्रतिशत भन्दा बढी रकम पर्न आउँछ।

२. “उत्तम”- २ अंक

“उत्तम” तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न अप्रत्यक्ष तर उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँछ । अर्थात् कुनैपनि स्थानमा धार्मिक तथा अन्धविश्वासले सामाजिक कुरीति र जटिलता सिर्जना गरेको छ भने विद्यालय खोली शिक्षाको विकास गर्दा सामाजिक जटिलता न्यून गर्न अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँछ। यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको हिसाबले दोस्रो प्राथमिकतामा पर्दछ भने यसलाई उत्तम मानी २ अंक प्रदान गर्नुपर्दछ । यस प्रकारको कार्यक्रममा समेत सम्बन्धित शिर्षक मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा बढी बजेट विनियोजन हुन्छ।

३. “सामान्य”- १ अंक

“सामान्य” तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न सामान्य वा कम मात्र योगदान दिन्छ भने सो कार्यक्रममा विनियोजित रकम मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा कम रकम मात्र छुट्याइन्छ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको आधारमा तेस्रो तहमा पर्दछ भने त्यसलाई १ अंक दिनुपर्दछ।

४. “न्यून”- ० अंक

“न्यून” तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न न्यून वा योगदान नै नपुऱ्याउने हुन्छ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकतामा पर्दैन तसर्थ यसलाई शुन्य अंक प्रदान गरिन्छ।

यसरी कार्यक्रम प्राथमिकीकरण गर्दा विषय क्षेत्रगत विकास कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रहरूका प्रत्येक कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन गरी चार तहमा विभाजन गर्न सकिन्छ। अर्थात् उदाहरणको लागि भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत कुनै निश्चित स्थानदेखि अर्को स्थान जोड्न सडकको स्तरोन्नति गर्दा सो सडकले स्थानीयबासीको तत्कालीन वा दीर्घकालीन प्रमुख समस्या वा मागलाई कुन तहबाट सम्बोधन गर्न सक्छ भनी मुल्याङ्कन गर्नुपर्दछ। त्यसोगर्दा सो कार्यक्रम

अति उत्तम भए → पहिलो प्राथमिकता

उत्तम भए → दोस्रो प्राथमिकता

सामान्य भए → तेस्रो प्राथमिकता

न्यून भए → प्राथमिकतामा नपर्ने हुन्छ।

एवम रीतले प्रत्येक विषयगत क्षेत्र र सो क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूलाई

तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्न कस्तो प्रकारको योगदान पुऱ्याउँछ भनी मूल्याङ्कन गर्दा माथि उल्लेखित तहहरूमा विभाजन गरेर प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्दछ। यसकासाथै अन्य आधारमा :

(१) चालु वार्षिक योजनाको फराकिलो आधारको समावेशी आर्थिक उद्देश्य वृद्धिको लक्ष्य प्राप्तिमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

(२) दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

(३) जनसहभागिता सुनिश्चित गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

(४) समावेशीकरणमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

(५) यदि सञ्चालित आयोजनाहरू छन् भने पूर्व कार्य प्रगति, सम्पन्न हुन लाग्ने समय वा कार्यान्वयन तयारीको अवस्था हेरी कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

यसरी यी प्रश्नहरूले गर्दा कस्तो उत्तर आउँछ सोको आधारमा कार्यक्रमलाई माथि उल्लेखित "अति उत्तम" "उत्तम" "सामान्य" र "न्यून" तहमा विभाजन गरी प्राथमिकता निर्धारण गर्न सकिन्छ साथै स्थानीय विकास गुरुयोजनाको मूल लक्ष्य स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकता सम्बोधन गरी क्रमशः उच्च विकासतर्फ लम्कनु पर्ने भएकाले कार्यक्रम तय गर्दा वडास्तरमा निम्न बमोजिम गर्नुपर्दछ।

वडा तहका योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरण

बस्ती तथा टोल स्तरमा कार्यक्रम बारे छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तगर्न मद्दत गर्ने कार्यक्रमबारे छलफल गर्नु पर्दछ। वडा तहअन्तर्गतका बस्ती र टोल स्तरको आयोजनाहरू छनौट गर्दा निम्नलिखित प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ।

(क) वडा समितिले आफ्नो वडामा प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यहरूलाई विभिन्न बस्ती/टोलको योजना तर्जुमा गर्न सहजीकरण गर्नेगरी जिम्मेवारी प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ख) प्रत्येक वडाले वडा भित्रका बस्ती र टोलहरूमा योजना तर्जुमाको लागि बैठक हुने दिन, मिति र समय कम्तीमा तीन दिन अगावै सार्वजनिक सूचनामार्फत् जानकारी गराउनु पर्नेछ।

(ग) गाउँपालिका/नगरपालिका अन्तर्गतका वडाअन्तर्गत रहेका बस्ती/टोलको भेलामार्फत् बस्ती/टोलस्तरका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने बस्ती तथा टोलस्तरमा आयोजना छनौट गर्दा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी आयोजना/कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्ने हुन्छ।

(घ) बस्ती/टोल स्तरका योजना छनौट गर्दा सो बस्ती भित्रका सबै वर्ग र समुदाय, महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत, युवा, वालवालिका, जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएको वर्ग आदि लगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ङ) बस्ती/टोल भित्रका क्रियाशील सामुदायिक सस्थाहरू (टोल विकास सस्था, महिला/आमा समुह, वाल क्लव र सञ्जाल, युवा क्लव, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, नागरिक सचेतना केन्द्र, विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट गठन भएका समूहजस्ता समूहहरूलाई पनि सहभागी गराउनु पर्ने हुन्छ।

माथि उल्लेख भए बमोजिमका सरोकारवालाहरूको अधिकाधिक सहभागिता हुने गरी वडा सदस्यको संयोजनमा निर्धारित समय, मिति र स्थानमा उपस्थित भै आयोजना छनौटको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, छलफल, विमर्श गरी आयोजनाहरूको छनौट गर्नुपर्नेछ । यसरी बस्तीस्तरमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची संयोजकले लिखित रूपमा तयार गरी वडा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वडा समितिहरूले टोल/बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्रअनुसार समूहकृत गरिन्छ । स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिबाट प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शनको आधारमा सम्बन्धित वडाहरूले बस्ती टोलबाट प्राप्त योजनाहरूमध्येबाट वडाको लागि प्राप्त बजेट सीमाको अधीनमा रही योजनाहरूको छनौट र प्राथमिकता निर्धारण समेत गरी अनुसूची ४ बमोजिमको ढाँचामा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वस्ती टोलबाट योजना माग गर्दा वडास्तरका महत्वपूर्ण योजनाहरू छुट भएको अवस्थामा वडा समितिले त्यस्ता योजनाहरू वडा समितिको बजेट सीमा भित्र रही औचित्यको आधारमा समावेश गर्न सक्नेछ । वडाको बजेट सीमाभित्र कार्यान्वयन हुन नसक्ने गाउँस्तरीय महत्वपूर्ण आयोजनाहरू भएमा वडा समितिले गाउँपालिकामा छुट्टै सूची पठाउन सक्नेछ ।

वडा समितिले आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्दा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तोकेको आधारहरू र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्ने कार्यक्रमलाई विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यसरी छनौट भएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका साथ गाउँपालिकामा पठाउनुपर्ने हुन्छ ।

९.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

क) अनुगमन

विकास योजनाको कार्यान्वयन समयमै सम्पन्न गर्न र आयोजनाको लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्न विकास आयोजनाको प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक पर्दछ ।

योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ, छैन र कार्यतालिकाअनुसार क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने स्थिति छ, छैन भनी विभिन्न तहमा व्यवस्थापन वा व्यवस्थापनले तोकेको व्यक्ति तथा निकायबाट निरन्तर र आवधिक रूपमा निगरानी राख्ने कार्य अनुगमन हो । कुनैपनि कार्यक्रम आयोजनाको पहिचानको चरणदेखि कार्यान्वयन सम्पन्न भई सञ्चालन अवधिमा समेत अनुगमन गरिरहनु पर्छ । यसरी विभिन्न चरणमा गरिने अनुगमनबाट प्राप्त भएका नतिजा, सुझाव तथा सल्लाहलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिई आवश्यकता अनुरूप सुधार गर्दै जानुपर्ने हुन्छ ।

यसो भएमा मात्र विकास आयोजनाले गति लिई समयमै सम्पन्न गर्न मद्दत पुग्न जानेछ र विक(।सको लक्ष्य हासिल गर्न सकिने छ ।

अनुगमन २ प्रकारले गर्न सकिने छः

१. आयोजना स्थलमै गएर योजनाको क्रियाकलाप बारेमा जानकारी लिने गरी गरिने अनुगमन ।

२. आयोजनाको क्रियाकलापको प्रगति विवरण माग्ने र प्राप्त गरी गरिने अनुगमन ।

तर दुवै प्रकारका अनुगमनमा देखिएका समस्याको समाधान गर्न तत्कालै आवश्यक कदम चल्नु पर्दछ नत्र अनुगमनको कुनै औचित्य रहदैन ।

अनुगमनका क्रममा योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा निम्न कुराहरूको विश्लेषण गरिन्छ ।

- स्रोतसाधनको प्राप्ति र प्रयोग स्वीकृत बजेट र समय तालिकाअनुसार भए नभएको
- अपेक्षित प्रतिफलहरूसमयमै र लागत प्रभावकारी रूपमा हाँसिल भए नभएको
- कार्यान्वयन क्षमता के कस्ता छन् ?
- के कस्ता समस्या र बाधा व्यवधानहरू देखिएका छन् र तिनको समाधानका निम्ति के-कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्छ ?

अनुगमनका क्रममा उपर्युक्त पक्षहरूको बारेमा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्ध रूपमा तथ्याङ्क विवरणहरूसङ्कलन, प्रशोधन र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ। यसबाट समयमै समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुग्दछ। अनुगमनका लागि कार्यान्वयन योजना, आयोजना विवरण तालिका, जिम्मेवारी तालिका आदि दस्तावेजको उपयोग गरिन्छ ।

अनुगमन प्रणालीको छनौट तथा निर्धारण

अनुगमन प्रणाली प्रचलित सोच तालिका (Log Frame) का आधारमा स्थापित गर्न सकिन्छ। स्थानीय तहले आफ्नो विशिष्टता र प्राविधिक क्षमताका आधारमा यस्तो विधि अपनाउन सक्छन् । यस्तो विस्तृत विधि राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रबर्द्धित राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनमा हेर्न सकिन्छ ।

स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र उपलब्ध वस्तुगत तथ्याङ्कको आधारमा मौलिक रूपमा अनुगमन प्रणाली अवलम्बन गर्न सक्दछन् । साथै स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रयोगका लागि राष्ट्रिय प्रणालीसँग आबद्ध हुने खालको अनुगमन सूचना प्रणाली स्थापना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन योजना बनाउँदा राष्ट्रिय सरोकारका विषय, मानव विकास सूचकाङ्क, दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा योगदान गर्ने सूचकहरूस्थापित गरी अनुगमन गर्ने र सोको प्रतिवेदन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय तहको आफ्नो क्षेत्रभित्र क्रियाशील गैरसरकारी संघसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक संघ संस्थाले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र स्थानीय तहको अनुगमन प्रणालीमा त्यस्ता कार्यहरूको पनि अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन तह

आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम तहमा गरिने अनुगमन पद्धति तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

कुन तहमा अनुगमन गर्ने	के अनुगमन गर्ने	कहिले र कस्ले अनुगमन गर्ने	कुन तहको सूचक राख्ने	मापन गर्ने आधार
लक्ष्य	परेको प्रभाव	- कार्यपालिकाद्वारा नियुक्त स्वतन्त्र संस्था वा विज्ञले आवधिक योजनाको अन्त्यमा - कार्यपालिकाद्वारा आवधिक योजनाको मध्यकालमा	- प्रभाव तहको - असर तहको - जनभावनामा परिवर्तन	- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू - स्थलगत अनुगमन - वार्षिक कार्ययोजनाहरूको प्रगति
परिणाम	देखिने असर - उत्पादकत्वमा परिवर्तन - सडक पहुँच आदि	- कार्यपालिका र गाउँ/नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति - वार्षिक	- परिणाम तहको - प्रतिशत वृद्धि	- सहभागितामूलक - नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार - नमूना सर्वेक्षण गर्ने
योजना	निर्मित परिणाममहरू - कक्षा सञ्चालन - उत्पादन परिमाण - सडक विस्तार - स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण	- गाउँ र नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति, शाखा कार्यालयहरू र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत। - चौमासिक/वार्षिक	- परिणाम तहको - सङ्ख्यात्मक वृद्धि	- नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार - स्थलगत अनुगमन - सार्वजनिक परिक्षण, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनवाइ

लक्ष्य तह

लक्ष्य	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
"शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवाको समुचित विकास गरी समुदायको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने ।"	• स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा प्राथमिक स्वास्थ्यजन्य रोगीको सङ्ख्यामा कमी		
"उद्योग र व्यापार फस्टाउन आवश्यक पूर्वाधारका लागि भूउपयोग योजना गर्दै समुदायको सहभागितामा गाउँ सुरक्षा व्यवस्था सुदृढ बनाउने । "	• भूउपयोग योजना तयारी एवम् कार्यान्वयन आरम्भ		
	• लगानीका योजना सङ्ख्यामा आएको सकारात्मक परिवर्तन		

योजना तह

परिणाम तह	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
सहरी शैक्षिक सुधार योजना	प्राथमिक तहमा भर्ना दरमा वृद्धि फोहरमैला वर्गीकरण लागू निर्वाचनमा बदर मतको सङ्ख्यामा कमी		
मासुजन्य पदार्थ उपभोग वृद्धि योजना	तरकार, अन्डा र मासुको स्थानीय बजारमा बिक्री वृद्धि कुखुरा व्यवसाय सङ्ख्या वृद्धि मासुजन्य जीव आयात वृद्धि		

ख) मूल्याङ्कन

योजनाको कार्यान्वयनबाट लक्षित उद्देश्य प्राप्त भयो भएन र योजनाको कार्यान्वयनबाट योजनाबाट फाइदा पाउने अपेक्षित जनताले उपर्युक्त रूपमा फाइदा पायो पाएन भनेर गरिने अध्ययन विश्लेषणलाई योजनाको मूल्याङ्कन भनिन्छ । आवधिक योजना विभिन्न आयोजनाहरूको समष्टि पनि हो त्यसैले यो आफैंमा एक बृहद् कार्यक्रम समेत हो । यस मध्यमकालीन योजनाको मध्यावधि र पूर्ण अवधिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ९४ अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजनाको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । योजनाको मध्यमकालीन अवधिमा मूल्याङ्कन गर्दा निम्न कुरालाई ध्यानमा राखी मूल्याङ्कन विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छः

- लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न उन्मुख रहे/नरहेको
- लगानी योजनाअनुरूप वार्षिक लगानीहरूनिर्देशित रहे/नरहेको
- उपलब्धिका लागि लक्ष्य लगायत कार्यक्रमहरूको परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहे, नरहेको आदि ।

योजना अवधिको अन्त्यमा निर्धारित परिमाणात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको मूल्याङ्कन अन्तिमा रूपमा तेश्रो पक्षबाट गर्नु/गराउनु पर्ने हुन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र तर्कपूर्ण खाकासम्बन्धी विस्तृत व्यवस्थापनका लागि मार्गदर्शन राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनलाई पनि उपयोग गर्न सकिने छ ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची १- विश्वका केही विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययन

विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा दोस्रो विश्वयुद्धपछि मात्र धेरै देशले एउटै पुस्तामा नाटकीय आर्थिक उपलब्धि हासिल गरेको पाइन्छ । माइकल स्पेंस नामका नोबेल पुरस्कार विजेताको अध्यक्षतामा गठित एउटा चर्चित (Growth Commission Report) ग्रोथ कमिसन रिपोर्टमा १३ देशलाई उच्च सफलताको कोटीमा राखिएको छ । ती देशहरू – जापान, कोरिया, थाइल्यान्ड, मलेसिया, इन्डोनेसिया, सिंगापुर, ताइवान, चीन, हंगकंग, ब्राजिल, ओमान, माल्टा र बोस्टसवाना हुन् । यी मध्ये ९ देश एसियामै छन् । ती मुलुकले २५ वर्षसम्म ७ प्रतिशत भन्दा माथिको आर्थिक वृद्धि दर हासिल गरे । दिगो र उच्च आर्थिक वृद्धिदरले यी राष्ट्रहरूलाई आर्थिक रूपले निकै माथि उठायो । यी राष्ट्रहरूको अनुभवले के देखाउँछ भने, विकासको उच्च स्तर प्राप्तिका लागि ७ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरले करिब १० वर्षसम्म निरन्तरता पाउने हो भने जीडीपी दुई गुना हुन्छ र यो २५ वर्षसम्म निरन्तर गर्यो भने एक पुस्तामै आर्थिक कायापलट हुन जान्छ ।

सफल यी १३ देशका पछाडि ५ साझा कुरा छन् र त्यहाँको नेतृत्व र प्रशासन विकासप्रति प्रतिबद्ध थियो, निजी क्षेत्रलाई विश्व आर्थिक मञ्चमै व्यापार गर्न उतारियो, समस्टिगत आर्थिक स्थिरता कायम गरियो, उत्पादनशील साधन र स्रोतको बाँडफाँडको जिम्मा बजार अर्थतन्त्रलाई दिइयो र आन्तरिक लगानीका लागी नागरिक तहमा ठुलो बचत गराइयो (वाग्ले, २०१५) । संघीय शासन प्रणालीको शुरुआत पछि नेपालले द्रुततर आर्थिक विकासमा जोड दिएको छ। नेपालको नव निर्माण र द्रुततर विकासका लागि यी राष्ट्रहरूको अनुभव उपयोगि हुने भएकोले छोटो अवधिमा उच्चतम विकास हासिल गरेका केहि राष्ट्रको विकासको अनुभवलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

(क) एसियन टाइगर्स (Asian Tigers)

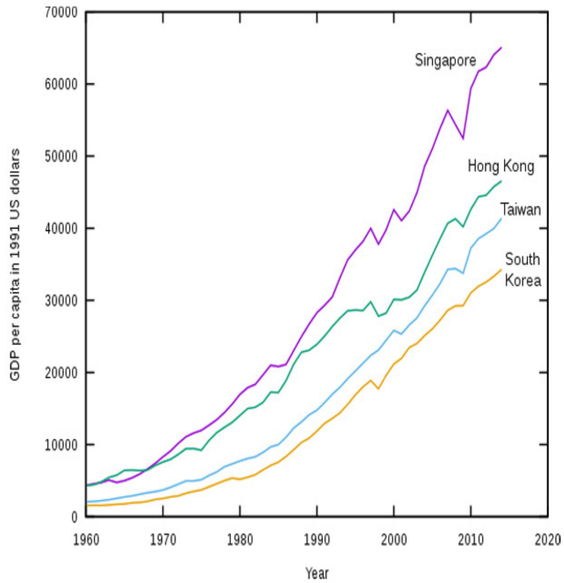

सन् १९६० को दशकको सुरुसम्म दक्षिण कोरिया, सिङ्गापुर, ताइवान र हङ्कङ अविकसित क्षेत्रको रूपमा थिए । यी मध्ये दक्षिण कोरिया र सिङ्गापुर सार्वभौम राष्ट्र हुन् । हङ्कङ पहिले बेलायतको र हाल चीनको शासन अन्तर्गत रहेको छ तर यस भूभागलाई केही हदसम्म राजनीतिक स्वायत्तता प्राप्त छ। ताइवान भने चीनमा सन् १९४९ मा सकिएको कम्युनिस्ट र कोमिन्ताङ पार्टीबीचको गृहयुद्धमा पराजित भएर भागेको पक्षले शासन गर्न थालेपछि तत्कालीन चीनको नियन्त्रणबाट अलग भएको भूभाग हो । बेइजिङ र ताइवानमा रहेका सरकार दुवैले आफूमा १९४९ अघिको चीनको स्वामित्व रहेको दाबी गर्छन् । तर यी चार देशहरूले लगभग पचास वर्ष भित्र इतिहासमा कमै देखिने एकै पुस्तामा तेस्रो विश्वबाट पहिलो विश्वमा आर्थिक विकासको लामो फड्को मारेको इतिहास छ ।

यी चार एसियाली टाइगर्सको विकासलाई बुझाउन माथिको चित्र उपयोगि हुन सक्छ जस्ले यो क्षेत्रको आर्थिक विकासको चरित्रलाई वुझ्न र यिनीहरूले अवलम्वन गरेको विकास मोडेलको सामान्य जानकारी लिन केही हदसम्म सघाउ पुयाउँदछ । भनिन्छ, आर्थिक विकासको मोडेलका प्रकारहरू विकास अर्थशास्त्रीहरूको सङ्ख्या जति नै छन् तर पनि यसलाई मूलतः रूपमा निम्न तीन

समुहमा वर्गीकरण गरी विभाजन गर्न सकिन्छ ः बजार निदर्नेशित, हस्तक्षेपकारी र राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल । विभिन्न राष्ट्रहरूले यी तिन मोडल वा आफ्नो देशको विशिष्ट परिस्थिति अनुकूल फरक प्रकारको विकास मोडेलको निर्माण गरी अघि वढिरहेका छन् ।

(ख) दक्षिण कोरिया

दोस्रो विश्व युद्द पछि सन् १९४५ मा दक्षिण कोरिया जापानको शासनबाट स्वतन्त्र भयो । तर केही समयपछि नै ऊ अमेरिकाको नियन्त्रणमा आयो । त्यही समयमा भएको कोरियाली गृहयुद्धले यसको अवस्था अत्यन्त दयनीय अवस्थामा पुऱ्यायो । तीन वर्षसम्म चलेको उक्त गृहयुद्धले दक्षिण कोरियाको तत्कालीन उत्पादन क्षेत्रको दुई तिहाइ हिस्सा नष्ट गराएको थियो । त्यो अवस्थादेखि हालको जी २० सम्मको दक्षिण कोरियाको उदय र विकासलाई मुख्यतः चार चरणमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

दक्षिण कोरियाको विकासको सुरुवात त्यहाको प्रथम राष्ट्रपतिको कार्यकालबाट सुरु भएर पार्कको शासनको प्रारम्भसम्म भएको मान्न सकिन्छ । विकासको पहिलो चरणमा युद्धको विनासबाट उठ्नका लागि केहि विशेष कार्यक्रमहरूको छनौट गरिएको थियो । त्यो समयमा यहाको कुल राष्ट्रिय उत्पादनको १५.९५ प्रतिशत हिस्सा अमेरिकी सहायताले ओगट्ने गर्दथ्यो । यो हिस्सा सबैभन्दा उच्च सन् १९५७ मा २२.९५ प्रतिशतसम्म पुगेको थियो । यो समयमा कोरियाको विकास एकदमै धेरै मात्रामा अमेरिकी सहायतामा निर्भर थियो । यो अवधिमा सरकारले मजदुर सङ्गठनमाथि निषेध गर्नुका साथै उग्र कम्युनिस्ट विरोधी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै मजदुरहरूको ज्यालादर सस्तो बनाउने नीति अख्तियार गर्यो जसले औद्योगिक लगानीकर्तालाई प्रोत्साहित गऱ्यो र तिव्रतर आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुऱ्यायो ।

पार्क चुङ्ग हीले सन् १९६१ मा कू गरे पछिको अवधिलाई दोस्रो चरणको सीमा मान्न सकिन्छ । यो चरण सामान्य खालको उद्योगको विस्तार र निर्यात केन्द्रित उद्योगको विकासमा केन्द्रित थियो । युद्धबाट तङ्ग्रिएको र अमेरिकी सहायता माथिको निर्भरता निक्कै कम भइसकेको यस अवस्थामा कोरियाली अर्थतन्त्रले आफ्नो सस्तो श्रमको उपभोग गरेर हल्का औद्योगिक सामग्री उत्पादन गर्न थाल्यो । यही अवधिमा दक्षिण कोरियाले बजार निर्देशित र अफ्र हस्तक्षेपकारी आर्थिक मोडेल छाडेर राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल प्रयोग गर्न थालेको थियो । सन् १९६२ मा कोरिया सरकारले पहिलो पञ्च वर्षिय आर्थिक विकास योजना अगाडि साऱ्यो जसले लगानी बढाउने, औद्योगिक संरचना निर्माण गर्ने र व्यापार सन्तुलन कायम गर्ने जस्ता स्पष्ट रूपमा बृहत अर्थशास्त्रीय विकास लक्ष्यहरू अगाडि सारियो जसले त्यहाँको अर्थतन्त्रमा आमुल सुधार ल्याउनुका साथै विकास प्रक्रियामा तिव्रता लियो ।

राष्ट्रपती पार्कका विभिन्न आर्थिक रणनीतिहरू मध्ये 'सेमाउल उन्दोङ' एक अत्यन्त सफल कार्यक्रम हो । गाउँको विकास भए मात्र देशको विकास हुन्छ भन्ने मान्यता राख्ने यो अभियानको मुख्य लक्ष्य गरिब जनतालाई धनी बनाउनु र गाउँको समग्र विकास गर्नु थियो । कोरियन भाषामा 'से' 'नयाँ', 'माउल' 'गाउँ' र 'उन्दोङ' भन्नाले 'अभियान' भन्ने बुझिन्छ । अथवा 'सेमाउल उन्दोङ भन्नाले

नयाँ सामुदायिक अभियान भन्ने बुझिन्छ । यो अभियानको प्रर्वतक समाज सुधारक किम योङ की हुन् । उनले सन् १९६२ देखि यो अभियान संचालन गर्दै आएका थिए । किमले 'काम नगर्ने भए खाना नै नखाउ' भन्ने नाराका साथ यो अभियान सञ्चालन गरेका थिए । सेमाउल उन्दोङ सुख एवम् सम्वृद्धिका लागि सञ्चालन गरिएको एक अभियान हो जस्ले गरिबी निवारण गर्ने, सबैले राम्रो शिक्षा, खाना र लुगा लगाउन पाउने र सुरक्षित तथा सुविधाजनक घरमा बस्न पाउन भन्ने उद्देश्य राखेको थियो ।

किमको यो अभियानले 'ग्रामीण जनतालाई आत्मनिर्भर बनाउने र देशको बिकासमा टेवा पुर्याउँछ' भन्ने बुझेका दूरदर्शी सैनिक शासक पार्कजुङ हीले सबै जनतालाई यो अभियानमा सामेल हुन अव्हान गरे । उनले सन् १९७० अप्रिल २२ मा यो अभियानलाई सरकारी रणनीतिको रूपमा मान्यता दिए । सरकारी कार्यक्रमको मान्यता पाए पछि यो कार्यक्रमले नयाँ सामुदायिक अभियान सहित सहयोग र आत्मनिर्भरताको भावनाका साथ हाम्रो गाउँको सुधार र आधुनिकीकरण हामी आफैं गर्न सक्छौ भन्ने भावनालाई आत्मसात गर्दछ । कोरियालि सरकारले अभियानलाई कार्यान्वयनमा ल्याउदैं उन्नत गाउँ निर्माणको निम्ति 'दश परियोजना'को कार्यसम्पादन निर्देशिका जारी गरेर ३३ हजार २ सय ६७ गाउँमा लागू गर्दै सामुदायिक विकासका लागि जिन्सी सहायता दिन शुरु गरेको थियो । जसअन्तर्गत, सरकारले हरेक गाउँमा ३ सय ५५ बोरा सिमेन्ट र ५ सय केजी रड बाँड्न शुरु गर्‍यो । अर्कोतिर सरकारी कर्मचारी, विचारक, सामुदायिक अभियानका र निजी क्षेत्रका अगुवालाई तालिमको व्यवस्था गर्‍यो । कर्मचारीलाई भ्रष्टाचारी भावनाबाट टाढा रहन 'सुनलाई ढुंगा जस्तै देख' लेखिएको 'हरियो टाई' वितरण गरिएको थियो । यो अभियानले नागरिकलाई समाजप्रति समर्पित हुने अगुवा नेतृत्व तयार पार्‍यो । यसैको शिक्षाले सदस्यहरूलाई स्वतःस्फूर्त जग्गादान, श्रमदान, सामग्री दान गर्ने उत्प्रेरणा प्रदान गर्‍यो । नयाँ सामुदायिक अभियान लागू भएका गाउँले जनताको आय विस्तारै बढ्न थाल्यो । यो क्रम ४ वर्ष पुग्दा ग्रामीण जनताको आय बढेर शहरी परिवारको आयभन्दा बढी हुन पुग्यो । यो कार्यक्रमले गाउको विकास र स्वाधिन अर्थतन्त्रको निर्माणमा कोशे ढुगा सावित भयो (सम्बाहाम्फे, २०७४) ।

सन् १९७४ मा आइ पुग्दा शहरी भन्दा ग्रामीण जनाताको आय बढ्यो जस्को कारण के थियो भने सेमाउल उन्दोङ लागू भएको हरेक गाउँ वा इकाईमा कृषिमा आधारित एक सेमाउल उद्योग अनिवार्य खोल्नुपर्ने शर्त थियो । यस्ता उद्योगले गाउँको आय बढाउने काम गर्यो भने रोजगारीको अवसरहरूपनि प्रशस्तै सिर्जना गर्यो । उक्त अभियान शहरमा पनि लागू गरी औद्योगिक क्षेत्रहरूको विकास तीब्ररूपमा हुन गयो । शहर केन्द्रित उद्योगहरूको विकास हुँदा पनि सरकारले उद्योगको (Semi-product) सेमी प्रोडक्ट सम्बन्धी कम्पनीहरूबढी गाउँमै स्थापना गर्ने नीति लियो । यो नीतिले गाउँ र शहरलाई जोड्ने र गाउँको विकास र रोजगारीमा टेवा पुर्याउने काम गर्यो । सन् १९७० मा ८३ करोड डलर निर्यात गरेको कोरियाले यो अभियानको सफलताकै कारण सन् १९८०

सम्म आइ पुग्दा कोरिया एक औद्योगिक राष्ट्रका रूपमा दर्ज हुन पुग्यो । त्यस्तै गरी १९८० मा १७ अर्ब डलरको उत्पादन निर्यात गर्यो । यो अभियान शतप्रतिशत सफल हुनको कारण, यसमा गाउँलाई ४० र ५० घरको सानो भन्दा सानो इकाइमा विभाजन गरियो र प्रत्येक निर्णायक कार्यक्रममा सबै घरका प्रतिनिधिलाई राय व्यक्त गर्ने सुविधा दिइयो । यो इकाइले जे चाहन्छ, त्यसैमा परियोजना सञ्चालन गर्ने गरियो । यस्तो इकाईले एकातिर समुदायमा भावनात्मक एकताको बिकास गर्यो भने अर्कोतिर निर्णय गरिएका योजनाहरूमा असन्तुष्टि र असहमति भन्ने प्रश्न नै उठ्न पाएन । यो अभियान सफल हुँदै गएपछि गाउँ ईकाईहरूले तर्जुमा गरेका परियोजनामा सरकारले ५० प्रतिशत ऋण, ३० प्रतिशत अनुदान र २० प्रतिशत समुदायको लगानी हुने व्यवस्था गर्यो । यो मोडेललाई केही वर्षमै राष्ट्रव्यापी गरियो । त्यस्तै अर्को महत्वपूर्ण कुरा, सरकारले समय सापेक्ष कृषीमा आधुनिकीकरण गर्यो । यसका लागि कृषी विज्ञलाई देशभर परिचालन गरेर कृषी तालिम प्रदान गरियो । यसले कृषिमा व्यापक आधुनिकीकरण गऱ्यो जसको कारण अहिले कोरिया २ देखि ३ प्रतिशत कृषककै उत्पादनले खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनेको छ । यो अभियान कुनै समय भोक, रोग र बेरोजगारीले तड्पिएका कोरियाली किसानका लागि सफलताको मन्त्र बन्यो (सम्बाहाम्फे, २०७४) । यो अभियानबाट नेपालले प्रशस्त शिक्षा लिन जरुरी देखिन्छ ।

त्यस्तै गरी उनले निर्यातबाट कमाइ भएको लगानी उच्च प्रविधिहरू र मेसिनहरूमा लगानी गरे । यी सामग्री अर्को चरणको विकासका लागि आवश्यक हुन्थ्यो । त्यस अतिरिक्त त्यो समयमा पार्कको सरकारले विदेशी सामग्रीहरूमा भन्सार कर बढाएर स्वदेशी उद्योगहरूलाई अनुदान दिएर ठुला उद्योग विकास गर्न सहयोग गरेको थियो । यसले दक्षिण कोरियालाई तेस्रो चरणमा ल्याइपुऱ्यायो । पार्कको दोस्रो पञ्च वर्षीय योजनामा यसको प्रत्यक्ष्य प्रभाव देख्न सकिन्छ । उनले ठुला र रासायनिक उद्योग खोल्नेलाई सहयोग गर्ने नीति लिए । यो चरण कोरियाको विकास चरणको सबैभन्दा लामो अवधि रह्यो । यो चरणमा वैदेशिक पूँजीमा नियन्त्रण भए पनि सरकारको निगरानीमा यसलाई भित्र् याइयो । यो अवधिमा निर्यात वार्षिक रूपमा ३५.२५ दरले वृद्धि भयो । सन् १९९० को दशकमा दक्षिण कोरियाली अर्थतन्त्रमा उलेख्य परिवर्तनहरू देखिए । यही समयमा देशले विकासको चौथो चरणमा आइपुग्यो । यो अवधि उच्च प्रविधिको उद्योगको रह्यो । सन् १९८८ मा द. कोरियाले गर्ने निर्यातमा १५.५ प्रतिशत हिस्सा मात्र उच्च प्रविधिको सामग्री हुन्थ्यो । त्यसपछिको हरेक वर्ष यसमा लगभग शत प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । कोरियाली सामग्रीको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा बढेको माग र घरेलु उपभोगमा भएको उच्च वृद्धिका कारणले कोरियाले परिपक्व र सम्पन्न राज्यका रूपमा स्थिरता प्राप्त गऱ्यो । यसले कोरियाली समाजको हरेक तप्काको जीवन स्तर बढायो । कोरियाली इतिहासमा दोस्रोदेखि चौथो चरणसम्म स्थिर रूपमा उच्च आर्थिक वृद्धि देखियो । सन् १९६२ देखि १९९५ सम्म दक्षिण कोरियाले औषतमा वार्षिक १०५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि दर हासिल गऱ्यो (उप्रेती, २०७५) । यसर्थ, कोरियाली विकास मोडल विश्वकै उत्कृष्ट आर्थिक विकास मोडलको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो ।

(ग) सिङ्गापुर

विश्वको प्रमुख औद्योगिक देश सिङ्गापुर, चार एसियाली टाइगर्समा सबैभन्दा प्रजातान्त्रिक मुलुक हो । एक बेलायतीको कूटनीतिज्ञको शब्दमा ली क्वान युको अद्भूद नेतृत्वमा यो राज्यमा 'राजनीति हराएर' पूरै राज्य नै एक 'प्रशासनिक एकाई'मा बदलिएको थियो । सन् १९६५ मा मलेसियाबाट मन नलागी नलागी स्वतन्त्रता स्वीकारेपछि लीले सन् २०११ मा सन्यास नलिएसम्म सिङ्गापुरको राजनीतिलाई 'नरम निरंकुशता' सहित नियन्त्रणमा राखे । यो अवधिमा सिङ्गापुरले अभूतपूर्व आर्थिक विकास गर्नुको साथै विश्व रंगमन्चमा आफुलाई एक सम्वृद्धशाली राष्ट्रको रूपमा स्थापित गराउन सफलता हासिल गर्‍यो । सिङ्गापुरको विकासले दक्षिण कोरिया र ताइवानको भन्दा फरक बाटो लिएको छ । उसलाई युद्धबाट राज्यलाई पुनःनिर्माण गर्ने चुनौती थिएन तर यो सहरी राज्यले आफूसँग आफ्ना नागरिकलाई खुवाउन पुर्‍याउन सक्ने जमिनसमेत थिएन । राज्यका लागि आवश्यक खाद्दान्न र पानी समेत छिमेकी मुलुकबाट आयात गरेर आपुर्ती गर्ने सिङ्गापुरले यो अवस्थामा सुधार ल्याउनका लागि राज्यलाई निर्यात मुखी सामानय उद्योगहरूको विकासलाई जोड दिने नीति अख्तियार गर्‍यो । सिङ्गापुरले आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको प्राविधिक र व्यवस्थाप(कीय ज्ञानको अभावलाई अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूलाई आकर्षित गरेर सरकारी अनुगमन सहित पूरा गयो । सन् १९७० को दशकसम्म सिङ्गापुरको अर्थतन्त्रको संरचनामा उलेख्य परिवर्तन आयो जस्ले निर्माण उद्योग र ठुला उद्योगहरूको स्थापनामा विशेष जोड दिएको थियो । कतिपय विद्वानहरूले यो परिवर्तनलाई चीनमा देङको सुधारपछि आएको परिवर्तनको विरुद्दमा चीनलाई चुनौती दिन थालिएको कदमको रूपमा उल्लेख गर्दछन ।

सन् २००० मा लि क्वान युको किताब 'फ्रम थर्ड वर्ल्ड टु फष्ट स् द सिंगापुर स्टोरी १९६५(२००० (From third world to first: The Singapoore Story) प्रकाशित भयो । विश्व पुस्तक बजारमा 'वेष्टसेलर' रहँदै आएको यो किताबको प्रारम्भ गर्दै लि क्वान यु लेख्छन 'घर कसरी बनाउने, इन्जिन कसरी मर्मत गर्ने, किताब कसरी लेख्ने भनेर तपाई सिकाउने पुस्तकहरूपाइन्छन् । तर चाइना, व्रिटिस इन्डिया र डच इस्ट इन्डिजबाट बाहिर छरिएर संकलित भएका आप्रवासीहरूले राष्ट्र कसरी निर्माण गर्ने, क्षेत्रीय व्यापारिक केन्द्रको पुरानो आर्थिक भूमिका गुमाएर मृतप्रायः बनिरहेका जनतालाई कसरी जिवन्त बनाउने भनेर सिकाउने पुस्तक मैले कतै देखिनँ ।' त्सैले यो किताबको लेख्ने आवश्यकता रहेको हो ।

यो किताबले मुलत निम्न २ वटा तथ्यहरूमा जोड दिएको छ ।

१. कुनै पनि राष्ट्र निर्माणको बनिबनाउ मोडेल हुँदैन । त्यो अरु कसैले सिकाउन सक्दैन । स्वयं त्यो देशका जनता वा नीति निर्माताले आफै पत्ता लगाउन सक्नु पर्दछ ।

२. राष्ट्र निर्माणको मोडेल तयार गर्दा मुख्य ३ वटा तत्वहरूलाई हेर्नु पर्दछ स् जनसङ्ख्या संरचनाको ऐतिहासिकता, भूराजनीति र आर्थिक सम्भावना ।

पुस्तकको यो प्रारम्भिक वाक्यलाई उपसंहार खण्डको अर्को एक वाक्यसँग जोड्नु उचित हुन्छ । उनी लेख्छन 'हामी कामबाट सिक्थ्यौं, छिटटै् सिक्थ्यौं । हाम्रो सफलताको एउटा मात्रै सुत्र थियो,

कसरी चिजहरूलाई बढी कामकाजी बनाउने भनेर, तिनीहरूलाई अझ राम्रो कसरी बनाउने भनेर निरन्तर अध्ययन गर्थ्यौं । म कहिल्यै कुनै सिद्धान्तको बन्दी बनिनँ । मलाई कारण र यथार्थहरूले मात्र मार्गदर्शन गर्न सके, सिद्धान्तले हैन । कुनै पनि सिद्धान्त, योजना वा सोचले राम्रो काम गर्छ, गर्दैन भन्ने 'एसिड टेष्ट' (द्रुत जाँच) गर्थें । यदि कुनै चिजले राम्रो काम गर्दैनथ्यो वा कमजोर परिणाम दिन्थ्यो भने त्यस्तो चिजमा म थप समय र स्रोत खर्चिन्नथें ।' (खतिवडा, २०७६)

सिङ्गापुरको आर्थिक सम्वृद्धिमा निम्न सिद्दान्तहरूको महत्वपुर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ ।

क. खुला वजार सिद्दान्त **(Free Market Principles) :** सिङ्गापुरले पूँजिवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई आफ्नो विकासको मुख्य सिद्धान्तको रूपमा अवलन्वन गरिरहेको छ। जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- श्रम वजारको व्यवस्थापन (Labor Market)
- उत्तरदायी कर्मचारीतन्त्र ९ब्अअयगलतबदभि द्यगचभबलअचबअथ०
- न्युन कर दर ९ीयध त्बह च्बतभक०
- न्युन सरकारी खर्च ९न्यखभचलकभलत भ्हउभलमष्तगचभ०

ख. समाजवादी सिद्दान्त **(Socialistic Principles) :** सिङ्गापुरले समाजवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई पनि त्यत्तिकै जोड दिएको छ जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- सार्वजनिक घरहरूको निर्माण (Public Housing)
- सार्वजनिक स्वास्थ्य सुविधा (Public Healthcare)

यी दुई सिद्धान्तहरूलाई अवलम्वन गर्दै सिङ्गापुरले विकासमा उच्च सफलता प्राप्त गरेको थियो। विक(ासको अन्तिम चरण उच्च प्रविधिको उद्योगको स्थापनासँगै अन्त्य भएको थिएन । बरु सिङ्गापुरलाई दक्षिणपूर्वी एसियाको आर्थिक र वित्तीय केन्द्रका रूपमा विकास गरेर अगाडि वढेको थियो । उच्च प्रविधिको उद्योगमा झैं व्यापार, आयात सुधार र वित्त सबैमा सीपयुक्त श्रमिकको आवश्यकता पर्छ । सिङ्गापुरको अवस्थिति र पछिल्लो समयको आर्थिक उदारीकरणले यी उच्च स्तरका उद्योगलाई निकै सहयोग गऱ्यो । यसले सिङ्गापुरलाई अन्ततः ताइवान र दक्षिण कोरियाजस्ता उच्च प्राविधिक राष्ट्रको समकक्षमा राखिदियो । राज्यको केन्द्रीय कोषले ठुलो उद्योगका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणमा गरेको सहयोग र ली क्वान युको आर्थिक र राजनीतिक दुवै क्षेत्रमा प्रभुत्वले गर्दा सिङ्गापुरको विक(ासमा सरकारको भूमिका सवैभन्दा महत्वपूर्ण देखिन्छ जसलाई नेपाल लगायत अन्य राष्ट्रहरूले पनि प्रेरक उदाहरणको रूपमा लिन सक्दछन् ।

(घ) ताइवान र हङ्कङ्

हाल चीनको स्वशासित क्षेत्रको रूपमा रहेको ताइवानको कथा पनि कोरियाको जस्तै छ। ताइवानको प्रारम्भ दक्षिण कोरियाको अवस्थाभन्दा दयनीय थियो । ताइवानको कथा पनि युद्धको समाप्तीबाटै सुरु हुन्छ । तर ताइवान आफै भने सो युद्धबाट त्यति प्रभावित भएको थिएन । चिनियाँ गृहयुद्ध

मुख्य त मूलभूमि चीनमा लडिएको थियो । तथापि दोस्रो विश्वयुद्धसम्म यो पनि जापानको अधीनमा थियो । त्यो अवधिमा त्यहाँ कृषिमा केही सुधारका काम भएका थिए । त्यतिवेलासम्म यो टापु विशेष धान, उखु र भुइँकटर र केही कपडा उद्योगको अवस्थामा मात्र सिमित थियो । यसको साथै कृषि र माछापालनले यो भूगोलको कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको एक तिहाइ भाग ओगटने गर्दथ्यो ।

प्रारम्भमा च्याङ काइ सेकको सरकारले राज्यलाई अनुदानमा चलाउने खालको नीति लिएपछि सन् १९५० को दशकमा अमेरिकाले ताइवानलाई दिइरहेको अनुदान रोक्ने चेतावनी दियो । त्यसपछि राष्ट्रपति चियाङ र उनको कोमिन्ताङ पार्टीले कोरियाले लिएको जस्तो औद्योगिकीकरणको योजनाहरू अघि सारे । औद्योगिकीकरणले कृषिको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा रहेको योगदानलाई ७५ प्रतिशतमा मा झर्‍यो । कोरियामा जस्तै ताइवानले पनि प्रारम्भमा सामान्य खालको उद्योगमा विकास गर्‍यो । तर यहाँ भने कोरियामा भन्दा अलि लामो सयम सन् १९८० को दशकसम्म यी सामान्य खाले उद्योगहरूको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका रह्यो । त्यसपछि यहाँ ठुला उद्योगहरूको स्थापनाको सुरवात भयो । सुरुमा विशेषत स्टिल, विद्युतीय र पेट्रोलियम उत्पादनसम्बन्धी उद्योग खोलिए । ताइवानले वैदेशिक लगानी आकर्षणका लागि केही सरकारी उद्योगहरू निजीकरण गरेको भए पनि अधिकांश ठुला उद्योगहरू सरकारको नियन्त्रणमै राख्यो । च्याङले यिनै उद्योगहरूको बलमा चिनियाँ मूलभूमि पुनः कब्जा गर्ने सोचेका थिए ।

राज्यले अर्थतन्त्रमाथिको नियन्त्रण बलियो वनाउने नीति लिएको थियो । वैदेशिक विनिमयमा नियन्त्रण, आयातमुखी उद्यमलाई सरकारी प्रोत्साहन गर्ने नीति, राज्य नियन्त्रित संस्थामार्फत नै कच्चा पदार्थको माग पुर्‍याउने जस्ता कदममार्फत सरकारले अर्थतन्त्रमा नियन्त्रण कायम गरिरहेको थियो । ताइवानले आफ्नो अर्थतन्त्रको परिपक्वता कोरियालेझैँ उच्च प्राविधिक विकासमा पुगेर सम्पन्न गर्‍यो । सन् १९७० को दशकमा उच्च शिक्षित जनशक्तिको विकासको कारणले ताइवानको श्रमिकको ज्याला बढेको थियो । त्यसै अवधिमा चीनमा भएको आर्थिक विकास र त्यहाँको सस्तो श्रमको कारणले भएको उत्पादनसँग ताइवानले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने अवस्थाको सिर्जना भयो । त्यसपछि ताइवानले उच्च मूल्यका वस्तुको उत्पादन र सेवामा ध्यान स्थानान्तरण गर्‍यो । सरकारले मुख्यतः निर्यातमुखी आर्थिक संरचना, उच्च प्रविधि र उच्च सीपका उद्योगमा स्तरोन्नति गर्ने निर्णय गर्‍यो । त्यसपछि ताइवानको पहिचान बनेको सूचना प्रविधि र सेमी कन्डक्टर जस्ता अन्य महत्वपूर्ण प्राविधिक उद्योगको विकासमा राज्यको भूमिका महत्वपूर्ण रह्यो । ताइवानले दुई विषय बाहेक लगभग कोरियाको विकास परिपथ नै पछ्याएको देखिन्छ । दक्षिण कोरियासँगको उसको पहिलो फरक सन् १९८० को दशकसम्म ताइवानको अर्थतन्त्रमा कपडा उद्योगजस्तो हलुका उद्योगको मह(त्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ जुन कोरियाली अर्थतन्त्रमा छोटो समय मात्र रहेको थियो । त्यस्तै ताइवानको सन्दर्भमा अनुदान रोक्ने धम्की नआएसम्म नेतृत्व पहिलो चरणमा रमाइरहेको थियो जबकी द.

कोरियामा नेतृत्व आफैले आत्मनिर्भर हुने रणनीति लिएको थियो । (उप्रेती, २०७५)

हङ्कङको विकास धेरै अर्थमा ताइवानको जस्तै रह्यो । बेलायतको अधिनमा रहेको हङ्कङ चीनको मातहतमा गएपनि हङ्कङको अर्थतन्त्र पुँजिवादी चरित्रको नै रहेको छ । त्यसो हुनुको पछाडि हङ्कङ अगाडिदेखि नै औद्योगिकीकरणको चरणमा गएको थियो । अन्य तीन राष्ट्रहरूले सन् ६० को दशकमा विकास सुरु गरेका हुन् भने हङ्कङमा सन् १९५० को दशकमै विकास प्रारम्भ भइसकेको थियो । सिङ्गापुरसँगको अन्य समानतामा हङ्कङले पनि जग्गा अभावका कारण अन्न आयात गर्नुपथ्‌ र्यो । उसलाई यसबाट भएको व्यापार असन्तुलनलाई सन्तुलनमा ल्याउनु थियो । त्यसका साथै अन्य राष्ट्रहरू जस्तै हङ्कङ पनि औद्योगिकीकरणको चरणपछि उच्च प्राविधिक विकास भन्दा व्यवसायिक केन्द्रका रूपमा विकास भयो (उप्रेती, २०७५) । हालसम्म पनि हङ्कङ चीनको मातहतमा रहेको एक विश्व प्रसिद्ध औद्योगिक क्षेत्र र अन्तर्राष्ट्रिय वजारको रूपमा विश्व प्रसिद्ध रहेको छ ।

(ङ) मलेसिया

उपनिवेश हुँदै स्वतन्त्रताको लडाई जितेर विकासको पथमा लम्किएको मलेसिया आजसम्म आइपुग्दा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्ने देश बन्न सफल भएको छ । विदेशी लगानी भित्र्याएर बनेको मलेसियाले हालका दिनमा लाखौ विदेशी कामदारलाई रोजगारी दिएको छ र आर्थिक विकासमा थप सशक्त ढंगले लागिपरेको छ । व्यवस्थित सहरीकरण र सडक सञ्जाल, गगनचुम्बी भवन, स्वस्थ्य र हराभरा वातावरणका साथै राज्य सञ्चालनमा अपनाइएको ‘सिस्टम’ले विश्वको ध्यान मलेसियातर्फ तानिएको छ । ४० वर्षको मेहनत र योजनाबद्ध सक्रियतामा तत्कालीन मलेसियन प्रधानमन्त्री महाथीर महम्मदले जसरी मलेसिया बनाउने काम गरे नेपालजस्ता विकासशि ल मुलुकमा पनि राजनीतिक इच्छाशक्ति हुने हो भने विकास गर्न कुनै कठीन हुने रहेनछ भन्ने बुझ्न सकिन्छ । आपनै विकासको मोडल, सभ्यता, इतिहास, संस्कृति, सहनसहन बोकेको मलेसियामा पर्याप्त पर्यटकीय स्थल रहेकै कारणले गर्दा बर्सेनी २५ मिलियनबढी पर्यटक मलेसिया पुग्ने गर्छन् । पर्यटकहरूको ओइरो लाग्ने मलेसियाको कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको महत्वपूर्ण हिस्सा पर्यटन क्षेत्रले ओगटेको छ । मलेसियाको विकास, तिव्रतम प्रगति र पर्यटन लोभ्याउने गन्तब्यले होटल व्यवसाय, स्थानीय उत्‌ पादन र स्थानीय वजार निकै फस्टाएका छन् । (सिग्देल,२०१९)

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासङ्घको आयोजना तथा नेपाल सरकारको सहआयोजनामा भर्खरै नेपाल बिजनेस कन्क्लेभ (Business conclave) सम्पन्न भएको छ । यस कनक्लेभको विशेषता भूतपूर्व मलेसियाली प्रधानमन्त्री महाथिरको सहभागिता एवं सम्मेलनमा उहाँले प्रस्तुत गर्नुभएको विकासको मोडेल नै रह्यो । आफ्नो प्रस्तुतिमा उहाँले दोस्रो विश्वयुद्धपछि उहाँको सरकारले सर्वप्रथम गरिब र धनीबीचको खाडल घटाउने योजना बनाएर भूमिहीनहरूको लागि भूमि वितरण कार्यक्रम अगाडि सारेको बताउँदै खेतीयोग्य जग्गाको कमीले यो कार्यक्रमले पूर्ण लक्ष्य प्राप्त गर्न नसकेकोले पुन सरकारले औद्योगीकरणको नीति अख्तियार गरेको खुलासा गर्नुभएको थियो । त्यस बेला

मलेसियासँग औद्योगीकरणको लागि अनुभव नभएकोले विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई रोजगारी सिर्जना गर्ने खालको उद्योगहरूमा लगानी गर्न निम्त्याएको स्मरण गर्दै यसबाट रोजगारीमा आमजनताको पहुँच बढ्नुको साथै शिक्षित श्रमिक उत्पादन गर्न शिक्षामा लगानी बढाउनुपरेको थियो, जसबाट शिक्षित बेरोजगारीको समस्या समेत हल हुन पुगेको थियो । उहाँले आफ्नो सरकारले राजस्वभन्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्रमुख लक्ष्य बनाई हिंडेकोले आज मलेसिया औद्योगिक मुलुकको पङ्तिमा उभिएको मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

तानाशाहको नाम दिइएका उनले मलेसियामा १९८१ देखि २००३ सम्म अर्थात् २२ वर्ष शासन गरे र यस अवधिमा मलेसियाको आर्थिक वृद्धिदर औसत १० प्रतिशत रह्यो भने जीवनस्तरमा २० गुणाले सुधार भयो । यस्तो कसरी भयो भन्नेबारे आफ्नो अनुभव सुनाउँदै उहाँले भन्नुभयो- मलेसियामा पनि १४ वटा पार्टी थिए । तर विकासको लागि राजनैतिक स्थिरता र व्यापार अनुकूल नीति नियमको आवश्यकता पर्दछ । हामीले यसलाई पूरा गर्दै गयौं र अन्तत देशको राजस्व बढ्न थाल्यो जसबाट हामीले आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्दै सबै जनताको जीवनस्तर उकास्न सक्यौं । मलेसियाका डा. महाथिर मोहम्मदको योगदानलाई उच्च मुल्याङ्कन गर्दै मलेसियाली जनताले हालै ९५ वर्षको उमेरमा विश्वकै सबैभन्दा जेष्ठ प्रधानमन्त्रीमा निर्वाचित गराएका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा थुप्रै युग नायक छन जसले विकास, समृद्धि र सुशासनमा कोसेढुंगाका रूपमा आफूलाई स्थापित गराएर जनताको मानसपटलमा चिरस्थायी बास बस्न सफल भए । महाथिर मोहम्मदको लोकप्रियता कुनै वाद र सिद्धान्तको उपज होइन, गरिबी कायापलट गरेर विकसित मलेसिया बनाउन उनले खेलेको योगदानको परिणाम हो (गुप्ता, २०१४) ।

मलेसियाको हाल सन्चालित ११ औ पन्चवर्षिय योजनाले (२०१६-२०२०) समावेशीकरण, जनजिवनमा व्यापक सुधारको कार्यक्रम, आय र भौतिक पूर्वाधारमा जोड दिने र धनी गरिव विचको भिन्नता कमगर्ने नीति अगडि सारेको छ । मलेशियाले वैदेशिक लगानी भित्र्याउने नीति, प्रविधि र सुचना प्रसार गर्ने र मानवीय पुँजिको अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरूमार्फत द्रुततर विकास गर्ने लक्ष्यलाई प्राथमिकता साथ अघि सारेको छ । नेपालको लागि पनि यो मोडेल अत्यन्त उपयोगी हुन सक्ने सन्देश दिंदै नेपालले विकासको लक्ष्य निर्धारण गर्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्राथमिकता दिएर उपयुक्त र स्थायी वातावरण दिन सकेमा नेपालले पनि विकास गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको धारणा राख्नुभएको थियो । मलेसियाको यो उदाहरणबाट एक व्यक्तिको दुरदर्शि नीतिले राष्ट्रको मुहार फेरिन सक्छ भन्ने शिक्षा लिन सकिन्छ ।

(च) स्विजरल्याण्ड

जनसङ्ख्या र क्षेत्रफलको आधारमा स्विजरल्याण्ड नेपाल भन्दा साँढे तिन गुणाले सानो देश हो । जन घनत्वको हिसाबले नेपाल र स्विजरल्याण्ड उस्तै देश हुन् । दुवै देशमा १ बर्ग किलोमिटरमा १९८ जना बसोबास गर्दछन । स्विजरल्याण्डमा ८४० मिटरदेखि ४६३४ मिटर मात्र अग्ला ४५१ साना

हिमालहरूछन् । प्रत्येक साना हिमालको पनि नामकरण गरिएको छ । यी सबै हिमालमा पर्यटकलाई खुल्ला गरिएको छ। हिमालमा धुवाँ रहित रेल र केबलकार संजालले सबै प्रकारका मानिसलाई भ्रमण गर्न सम्भव बनाएको छ । स्विजरल्याण्डमा बार्षिक पर्यटकको सङ्ख्या २ करोड छ र पर्यटनबाट मात्र रु ४० खर्ब भन्दा बढी आम्दानी हुने गरेको छ। नेपालमा पनि सबै चुचुरालाई नामाकरण गर्नु, पर्यटनका लागि खुला गर्नु, हिमालका निश्चीत उचाइसम्म पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्न जरुरी छ, सयौं हिमाल हामीसँग छन् तर हालसम्म सम्पूर्ण हिम चुचुराहरूको नामाकरण गरिएको छैन र पर्यटनका लागि खुल्ला समेत गरिएको छैन ।

स्विजरल्याण्डको संघीय प्रणालीमा १३ वटा क्यान्टोन वा प्रदेशहरूछन् । असंलग्न पररास्ट्र नीति, कडा कानुन, द्रुत विकास, राष्ट्रिय सुरक्षा र राष्ट्रिय अर्थतन्त्र चाही स्विसहरूको राजनीतिक प्राथमिकतामा पर्दछन । स्विजरल्यान्डको सफल संघीय प्रयोगले के देखाउँछ भने राज्य बलियो हुनको निम्ति त्यस राज्यका जनता बलियो हुनुपर्ने रहेछ । जनता बलियो हुन तीनवटा कुरामा राज्यले जनतालाई हेरेको हुनुपर्छ स जनताको स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा र शिक्षा । स्विजरल्याण्डले यी तिनै कुराहरूमा जोड दिने गरेको छ र यी तिनै कुरामा जनतालाई सुविधा दिने राष्ट्रहरूको अग्र पङ्तीमा पर्दछ। स्विसहरू आफुले गरेको काममा कर तिर्छन । आफुले बनाएको नियमलाई कडाइका साथ पालन गर्छन ।

स्विजरल्याण्ड नेपाल जस्तै भू(परिवेष्ठित मुलुक हो । मुख्य आयश्रोत पर्यटन र कृषि नै हो । उन्नत कृषिबाट उत्पादित वस्तु र गाईको दुध यहाँको आम्दानीको मुख्य मेरुदण्ड हो । हुनत यहाँको बैकिङ्ग कारोबार अर्थतन्त्रको अर्को महत्वपूर्ण पाटो हो तर सन १८४८मा संघीय संबिधान बनेदेखिको इतिहासको अध्ययनबाट के देखिन्छ भने संघीयताको सफल प्रयोगले स्विजरल्याण्ड यत्तिको बलियो भएको हो । स्विजरल्याण्डको शासन प्रणाली विश्वमा अनौठो मानिन्छ जहा ७ वटा संघका प्रमुखहरूले आलोपालो सरकार चलाउँछन । विभिन्न देशहरूको औपचारिक प्रतिनिधित्वमा भने उनीहरू राज्यको प्रतिनिधिको रूपमा गएका हुन्छन । कुनै पनि निर्णय लिंदा जनताको मतको कदर हुन्छ । ५० हजार हस्ताक्षर लिएर कुनै नागरिकले संविधानमा भएका कुरा फेर्न चाह्यो भने चुनाब गरिन्छ । हरेक संघको आफ्नै संसद, न्यायपालिका र प्रणाली छ । सम्प्रभुत्ता सबैको सहमतिको बिन्दु हो । जर्मन, इटालीयन, फ्रेन्च र अल्पसंख्यक रोमन भाषा भाषीलाई राज्यले मान्यता दिएको छ । संघीय प्रदेशहरूमा आफ्नै भाषा चल्छन । यसर्थ, स्विजरल्याण्डलाई सबै हिसावले अनुकरणिय राष्ट्र मानिन्छ । (इनेप्लिज,२०७३)

स्विजरल्याण्डलाई विश्वको नमुना राष्ट्र बन्न सघाउ पुऱ्याउने केहि मुख्य कारकतत्वहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ ।

१. क्षेत्रफलमा सानो आकार (Small Size)
२. वास्तविक प्रजातन्त्र (Genuine Democracy)
३. विकेन्द्रीकरणको राम्रो अभ्यास (Decentralization)
४. प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विशेष सहुलियत दिने नीतिहरू(Subsidiary Principle)

५. गैर व्यावसायिक नेताहरू(Non-Professional Politicians)

६. पुँजि र वौद्धिक क्षेत्रका लागि सुरक्षित स्थान (Safe Haven for Capital and Brainpower)

७. मध्यम वर्गिय मानसिकता (Middle-Class Mentality)

८. शिक्षामा विशेष जोड (Educational Priority)

यी विभिन्न कारकतत्वहरूले स्विजरल्याण्डको विकास प्रक्रियामा निकै सघाउ पुयाएका छन जुन नेपाल जस्तो भर्खर विकास पथमा अघि वढिरहेको राष्ट्रका लागि अनुकरणिय हुन सक्दछ ।

(छ) चीनको विकास मोडेल

सन् १९७८ मा देङ सियाओपिङ नेतृत्वमा आएपछिका चार दशकयता चीनले आफूलाई विश्व आर्थिक शक्ती (Power house) को रूपमा विकसित गरेको छ। साथै यसले विश्वव्यापी अर्थतन्त्र र भूराजनीतिमा समेत महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याएको छ। चीनमा आर्थिक सुधार गर्ने कामको सुरुआत कृषि क्षेत्रबाट गरियो। राज्यको नियन्त्रण केही खुकुलो बनाइयो र दोहोरो ट्र्याक मूल्य संयन्त्रको माध्यमबाट किसानहरूलाई बजार सहुलियत प्रदान गरियो। किसानहरूले आफ्नो प्रभावकारिता र उत्पादकत्व बढाएर यस सुधारप्रति सकारात्मक प्रतिक्रिया दिए। त्यसपछि अन्य क्षेत्रमा पनि थप सुधारका कार्य विस्तार हुँदै गयो। (Township and Village Enterprises) टाउनसिप एन्ड भिलेज इन्टरप्राइजेज (टिभइएस) भनिने हाइब्रिड खालको स्वामित्वको माध्यमबाट गैरकृषि क्षेत्रमा सहुलियत प्रदान गरियो। सहरतिर सुधार फैलिएसँगै राज्यका उद्योगहरूले थप एकाधिकार प्राप्त गरे र यसले उनीहरूलाई उद्यमी बन्न थप प्रेरित बनायो। लगानी गर्न र आर्थिक वृद्धि बढाउन प्रान्त तथा स्थानीय निकायहरूका लागि विभिन्न सहुलियतहरूको व्यवस्था गरिएको थियो। सन् १९९० को दशकताका स्पेसल आर्थिक जोन (एसइजेडएस) को वृद्धिले चीनलाई विश्व अर्थतन्त्रमा समायोजन हुन निर्णायक भूमिका निर्वाह गर्‍यो। (रोड्रिक, २०७५)

देङ सिआओपिङले चीनमा आर्थिक क्रान्ति शुरू गरेको सन् २०१८ मा ४० वर्ष पूरा भएको छ । त्यसलाई उनले चीनको दोस्रो क्रान्ति भन्ने गर्दथे उक्त आर्थिक सुधारपछि चीन विश्व अर्थतन्त्रमा दह्रो रूपमा प्रवेश गर्यो । आजको मितिमा चीन विश्वको त्यस्तो देश भएको छ जोसँग सबैभन्दा बढी विदेशी मुद्रा सञ्चिति अर्थात् ३.१२ खर्ब डलर छ। चीनको हालको आर्थिक विकासको गतिलाई निम्न तथ्यहरूले पुष्टि गर्दछ ।

- कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (११ खर्ब डलर) को मामिलामा चीन विश्वको दोस्रो ठुलो देश हो ।
- प्रत्यक्ष विदेशी लगानी आकर्षित गर्ने चीन विश्वको तेस्रो ठुलो देश हो ।
- देङ सिआओपिङले सन् १९७८ मा आर्थिक सुधारका कदम चाल्दा विश्व अर्थतन्त्रमा चीनको हिस्सा जम्मा १.८ प्रतिशत थियो जुन सन् २०१७ मा आएर त्यो हिस्सा १८.२ प्रतिशत पुगेको छ ।
- चीन अब केवल एउटा उदीयमान अर्थतन्त्र मात्रै रहेन, बरू १५ औं र १६ औं शताब्दीताका विश्व अर्थतन्त्रमा करिब ३० प्रतिशत आफ्नो हिस्सा भएको अवस्थातर्फ उन्मुख भइरहेको राष्ट्र हो ।

चीनलाई शक्तिशाली बनाउने नेताहरूमा माओत्से तुङ, देङ सिआओपिङ र वर्तमान राष्ट्रपति सी जिनपिङको नाम आउँछ । देङ सिआओपिङ नेतृत्वमा भएको आर्थिक क्रान्तिको ४० वर्षपछि चीन एक पटक फेरि एउटा दह्रो नेतृत्व पाएर अघि बढिरहेको छ । सी जिनपिङ देशको अर्थतन्त्रलाई अझ प्रभावशाली बनाउन उत्पादनको क्षेत्रमा चीनलाई 'महाशक्ति' बनाउन चाहन्छन् । सी जिनपिङले देङ सिआओपिङका उदारीकरणका नीतिहरूलाई अगाडि बढाइरहेका छन जसमा आर्थिक सुधार लगायतका कदम समेटिएका छन् । चिनियाँ सफलताको कथा दोस्रो विश्व युद्धपछिको एउटा देशको विकासको कथामा मात्रै सीमित छैन। बरू त्यो एउटा नियन्त्रित अर्थतन्त्रबाट मुक्त र उदारीकरणमा आएको परिवर्तनको पनि कथा हो। विश्वका कैयौँ देशले पनि चीनले अवलम्बन गरेको परिवर्तनलाई अपनाए । तर लोभलाग्दो सफलता चीनले मात्रै हासिल गर्‍यो । चीनले घरेलु अर्थतन्त्रमा क्रमिक सुधारको प्रक्रिया थाल्यो न कि बजारलाई आफ्नो अर्थतन्त्र सुम्पिदियो। सुधार ल्याउने क्रममा उसले कहाँ विदेशी लगानी गर्ने र कहाँ नगर्ने कुराको निर्क्योल गर्‍यो जसका लागि उसले विशेष आर्थिक क्षेत्रहरूको निर्माण गर्‍यो र त्यसका लागि उसले दक्षिणी तटीय प्रान्तहरूलाई रोज्यो । देङ सिआ(ओपिङले कम्युनिष्ट समाजवादी राजनीतिक माहोलमा ठोस परिवर्तनको जग बसाले जसले विश्वमा समाजवादी अर्थतन्त्रको साख जोगाउन सघाउ पुयायो ।

चिनियाँ लेखक युकोन ख्वाङ आफ्नो पुस्तक 'क्याकिङ द चाइना कनन्ड्रमः ह्वाइ कन्भेन्सनल इकोनोमिक विज्डम इज रंग' मा लेखेका छन् (देङ सिआओपिङ एक महान् सुधारक मात्रै थिएनन् धैर्य नभएका व्यक्ति पनि थिए। देङ सिआओपिङले शुरू गरेको सामाजिक आर्थिक सुधारको दृष्टान्त मानव इतिहासमा अन्यत्र भेटिँदैन। यसले चीनको आर्थिक जिवनमा निम्न परिवर्तन ल्यायो ।

- सन् १९७८ देखि २०१६ को बीचमा चीनको जीडीपीमा ३,२३० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।
- यसबीचमा ७० करोड मानिसहरू गरिबीको रेखाबाट माथि उठे भने ३८.५ करोड मानिसहरू मध्यवर्गका रूपमा उकासिए ।
- चीनको वैदेशिक व्यापार साढे १७ हजार प्रतिशतले बढ्यो भने सन् २०१५ सम्म चीन विदेशी व्यापारमा अगुवाको रूपमा उदायो ।
- सन् १९७८ मा चीनले वर्षभरि गर्ने व्यापार अहिले दुई दिनमै गर्छ ।
- देङ सिआओपिङले चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीलाई सामूहिक नेतृत्वमा लगेर चीनमा सामाजिक (आर्थिक परिवर्तनको प्रक्रियामा तीव्रता दिए । (बि.बि.सी. २०१८)

अर्थतन्त्रको बजार नेतृत्व स्थापित गराउनु र बाहिरी स्वतन्त्रता बढाउनु नै चीनको यस्ता सुधार पछाडिका प्रमुख कारणहरूहुन । तर, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र निजी लगानीमा चीनको हिस्सा बढे पनि यसमा राज्य क्षेत्रको हिस्सा भने तुलनात्मक रूपले खुम्चियो । यसका लागि आर्थिक विविधीकरण र पुनर्गठन शृंखलाबद्ध औद्योगिक नीतिका माध्यमबाट प्रवर्द्धन गरियो । विदेशी लगानीकर्तालाई घरेलु कम्पनीसँग संयुक्त उद्यममा आबद्ध हुन लगाइयो र स्थानीय योगदान (Input) को प्रयोग बढाउन

लगाइयो। यसबाट विनिमय दर र अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रवाह केही हदसम्म नियन्त्रित रह्यो। (रोड्रिक, २०७५)

यी सबैको माध्यमबाट चिनियाँ नेतृत्वले कुनै पनि सिद्धान्तको पालना गरेन र आफ्नै विशिष्टताबाट चलाइरह्यो। चिनियाँ आर्थिक सुधार न कम्युनिस्ट शिक्षा न त कुनै स्वतन्त्र बजार विश्वासबाट निर्देशित थियो। यदि नीतिनिर्माताहरूले कुनै एक महत्वपूर्ण सिद्धान्त अपनाउँछन् भने त्यसलाई पक्कै पनि 'व्यावहारिक प्रयोगात्मकता' भन्न सकिन्छ। यो देङ.को लोकप्रिय भनाइ हो। उनले भनेका छन् 'बिरालोको रङले कुनै पनि फरक पार्दैन, फरक उसले मुसो समात्न सक्यो कि सकेन भन्ने कुराले पार्छ।' चिनियाँ अनुभवको विलक्षणतालाई हेर्ने हो भने यस्ले विकसित र विकासोन्मुख दुबै राष्ट्रहरूलाई आर्थिक विकासका लागि महत्वपुर्ण शिक्षा प्रदान गर्दछ । अधिकांश पश्चिमा राष्ट्रमा बजारमाथिको निर्भरता र आर्थिक उदारीकरणका फाइदाहरू प्रस्तुत गर्न चीन सफल बनेको छ। सैद्धान्तिक रूपले चीनले राज्य नेतृत्ववाला आर्थिक मोडलको अर्न्तनिहित श्रेष्ठतालाई पुष्टि मात्र होइन स्थापित समेत गरेको छ र बजार केन्द्रित पश्चिमा सिद्धान्तको रडाकोलाई चुनौती दिइरहेको छ। नेपाल जस्तो समाजवाद उन्मुख राष्ट्रका लागि चीनको आर्थिक विकास अनुकरणिय मात्र होइन चीनको आर्थिक र प्राविधिक विकासको प्रभावबाट पनि नेपालले प्रसस्त फाइदा लिन सक्नु पर्दछ जुन अहिले नेपालमा चलेको वहस पनि हो ।

(ज) विकासको भारतीय मोडेल (केरला र गुजरात)

कुनै पनि राष्ट्रलाई समृद्ध बनाउन राज्यले आर्थिक वृद्धि (Economic growth) र कल्याणकारी राज्यका अवधारणालाई आत्मसात गर्नुपर्दछ। यी दुवै मोडललाई एकीकृत र सन्तुलित ढंगले प्रयोग गरेमा सफलता हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने दृष्टान्त भारतका केरला र गुजरात विकास मोडलबाट स्पष्ट हुन्छ । सन् १९७० को दशकमा केरला राज्यमा अभ्यास भएको विकास मोडेललाई केरला विकास मोडेल भनिन्छ। यो मोडेलले अराजक आर्थिक वृद्धि विकास मोडल विपरीत आम जनताको शिक्षा, जनस्वास्थ्य र सेवाका न्यायोचित वितरणमा जोड दिन्छ । यही विकास मोडेलको कारण केरलामा छोटो अवधिमै तीव्र रूपमा सामाजिक विकास भयो। त्यसबाट त्यहाँका अधिक निम्न र मध्यम वर्गीय जनता लाभान्वित भएको तर्क दिगो विकासका अध्येताहरूदावी गर्छन् ।

हाल प्रधानमन्त्रीका रूपमा भारतलाई नेतृत्व दिइरहेका मोदीले गुजरातमा लागू गरेको विकासको मोडेलका आधारमा 'मोदिनोमिक्स' शब्द नै निर्माण भएको छ। भारतीय जनता पार्टीको वेवस(इटमै लेखिएको छ -'गुजरात मोडलको भिजन भनेको पूर्ण रोजगारी, कम महंगाई, ज्यादा कमाइ, तीब्र गतिको आर्थिक विकास, गुणस्तरीय शिक्षा, सुरक्षा र उत्कृष्ट जीवनस्तर हो।' प्रधानमन्त्री मोदी सन् २००१ देखि २०१४ सम्म गुजरातका मुख्यमन्त्री थिए। मोदीले गुजरातमा सडक, उर्जा र पानी आपूर्ति जस्ता आधारभूत सुविधाहरूमा धेरै नै लगानी गरे। भारतको ग्रामीण विकास मन्त्रालयका अनुसार सन् २००० देखि २०१२ सम्ममा गुजरातमा झण्डै तीन हजार ग्रामीण सडक परियोजनाहरूपूरा भएको थियो ।

यसबाहेक सन् २००४ र २००५ तथा सन् २०१३ र २०१४ को बीचको अवधिमा प्रतिब्यक्ति उपलब्ध बिजुलीमा ४१ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ। गुजरातले सन् २०१२ देखि अतिरिक्त बिजुली उत्पादन गरिरहेको छ । १८ हजार गाउँहरूग्रिडसँग जोडिएका छन्। यस बखत गुजरातको औसत जिडिपी (सन् २००० देखि २०१०सम्म) ९.८ प्रतिशत रह्यो जसबेला पूरै भारतको औसत विकास दर ७.७ प्रतिशत मात्र थियो । गुजरातमा मोदीले इ (गवर्नेन्सलाई प्रभावकारी बनाए जसबाट प्रदेशमा भ्रष्टाचारमा कमी आयो। गुजरात मोडलले सुशासनका पक्षमा रहेको एक 'तटस्थ विचार' का रूपमा ख्याती कमाएको छ। गुजरात सरकारले सुशासन कायम गरेकोमा धेरै पटक अवार्ड समेत जितिसकेको छ । अक्सफोर्डबाट प्रकाशित किताब 'ग्रोथ अर डेवलपमेन्ट ह्विच वे इज गुजरात गोइङ'मा उल्लेख भएअनुसार गुजरातले आर्थिक विकासका लागि यस्तो नीति बनाएको छ कि अब जुनसुकै सरकार आए पनि गुजरातको सम्बृद्धिमा असर पर्दैन ।

लगानीका लागि गुजरातमा परमिट लाइसेन्स तथा पर्यावरणसँग जोडिएका औपचारिकताहरूपूरा गर्न कानुनी अड्चनहरूराखिँदैन। लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्ने र मनोबल बढाउने कुरामा मोदीले कुनै कसर बाँकी राखेनन्। पश्चिम बंगालमा लामो समयदेखि बिबादका बीच संचालनमा रहेको टाटा मोटर्सको नानो कार प्लान्ट सन् २००८ मा पश्चिम बंगालबाट गुजरातको साणन्दमा सारियो । पश्चिम बंगालको सरकारले जग्गाको मामिला सुल्झाउन नसक्दा जनताको बिरोध थेग्न नसकेर प्लान्ट नै बन्द गर्नुपर्यो तर गुजरातमा अहिले फोर्डले पनि प्लान्ट सुरु गरिसकेको छ । मोदीले फोर्ड, सुजुकी तथा टाटा जस्ता ठुला कम्पनीहरूलाई गुजरातमा प्लान्ट लगाउने अनुमति दिएर अटो म्यानुफ्याक्चरिङ इन्डस्ट्रीमार्फत गुजरातमा पर्याप्त अवसर भित्र्याएका छन् ।

हालसम्म पनि गुजरात भारतको सबैभन्दा औद्योगिकृत राज्य हो । पश्चिमी तटमा रहेको फाइदा पनि यसले उठाइरहेको छ । भारतको जनसङ्ख्याको ५ प्रतिशत आवादी रहेको गुजरातमा देशको कुल क्षेत्रफलको ६ प्रतिशत जमीन छ । पानी नपर्ने समस्या भोग्ने गुजरातमा खेती गर्न त्यति सहज छैन तर पनि भारतको कुल निर्यातको २२ प्रतिशत गुजरातबाटै हुन्छ। हाल गुजरातको जिडिपी ७.६ प्रतिशत छ। लामो तटक्षेत्रका कारण अन्तर्राष्ट्रिय ब्यापार धेरै नै सुगम छ। भारतको एक तिहाइ समुद्री जहाज गुजरातकै तट भएर जाने गर्छ। सन् २०१० देखि नै गुजरातले ४३ हजार ८४८ मिलियन युनिट बिजुली उत्पादन गर्न थालेको हो। गुजरातमा ४० हजार ७९३ मिलियन युनिट माग रहेकोमा बाँकी रहेको बिजुली उसले अन्य १२ राज्यहरूलाई बेच्न थालेको छ। त्यस्तै भारतमा कुल ३.८ प्रतिशत बेरोजगारी दर रहेकोमा गुजरात राज्यमा सबैभन्दा न्यून १ प्रतिशत मात्र बेरोजगारी दर रहेको श्रम ब्यूरोको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ (Bizmandu, 2018) . भारतको गुजरात र केरला मोडलले पुँजिवादी र समाजवादी चरित्रलाई अवलम्वन गरेको छ जुन नेपाल लगायत अरु देश र राज्यका लागि पनि अनुकरणीय रहेको छ ।

(झ) रुवान्डाली मोडेल

हरियो जंगल र पहाडले घेरिएको पूर्वी मध्यअफ्रिकी मुलुक रुवान्डा सन् १९९० तिर तत्कालीन सरकारद्वारा 'प्रायोजित' जनसंहारका कारण जातीय द्वन्द्वबाट ग्रस्थ थियो जुन विस्तारै पुनर्स्थापनातर्फ अघि वढिरहेको छ । सन् १९९० देखि उसले आर्थिक विकासमा ठुलो फड्को मारेको छ । त्यहाँ जातीय टुत्सीहरू र हुटुहरूबीच दंगा हुँदा सय दिनमै आठ लाखभन्दा बढीको हुटु समुदायको वर्चस्व रहेको सुरक्षा निकायद्वारा हत्या गरिएको विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । जातीय द्वन्द्व र तनावको प्रमुख कारण अल्पसंख्यक टुत्सी र बहुसंख्यक हुटुबीच जारी परम्परागत असमानतालाई मानिएको छ । आज त्यहाँ सबैखाले द्वन्द्वको समाधान भई विकास निर्माण र आर्थिक क्षेत्रमा ऐतिहासिक प्रगति भइरहेका छन् । त्यसैले द्वन्द्वमा फसेका र द्वन्द्वपछिका राज्य र सरकारले गर्नुपर्ने कामका लागि रुवान्डालाई उदाहरणका रूपमा लिने गरिएको छ । रुवान्डाले वर्षौंदेखिको द्वन्द्वमा मलहम लगाउन आफ्नै स्रोत र साधनको पहिचान मात्रै गरेन, त्यसको उपयोग गरी मुलुकलाई समृद्ध बनाउने उत्कट चाहनाका साथ अघि बढिरहेको छ । त्यसै क्रममा उसले कफी र चिया उत्पादन गरी आफ्नो अर्थव्यवस्थाको पुनर्निर्माणमा जुटेको छ । यी दुई उत्पादनहरू त्यहाँका प्रमुख निर्यात वस्तुमा दरिएका छन् । रुवान्डाको ऐतिहासिक विकास को सफलता यसले अख्तियार गरेको विकास र सकारात्मक आर्थिक नीति नै हो जसले त्यहाँ गरिबी र असमानता घटाउन सहयोग पुगेको छ ।

२३ वर्षअघि त्यहाँको अर्थव्यवस्था तहसनहस थियो । खासगरी, सन् १९९४ मा टुत्सीविरुद्ध मच्चाइएको नरसंहारपछि अधिकांश सेवा र सुविधाहरू ठप्प थिए । करिब १० लाख मानिसको ज्यान र हजारौंलाई विस्थापित हुने गरी भएको जनसंहार अघि र पछि रुवान्डाको वृद्धिदर ऋणात्मक अवस्थामा पुगेको थियो । तर, आज विश्वका तीव्र गतिमा बढ्दो अर्थतन्त्र भएको मुलुकमा रुवान्डाले आफूलाई उभ्याउन सफल भएको छ । सन् १९९४ मा मुलुकको वृद्धिदर ऋणात्मक (-११ दशमलव ४ प्रतिशत) रहेकोमा सन् २०१४ मा ७ प्रतिशत र सन् २०१५ मा ६ दशमलव ९ प्रतिशतमा पुगेको थियो । यो वृद्धिदर र आर्थिक छलाङको कारण पुनर्निर्माण, निर्यात प्रवर्द्धन, ऊर्जा विकास र समावेशी वित्त हुन् । यिनै विषयलाई आफ्नो विकासको मोडल बनाएर रुवान्डा छोटो समयमै अन्य मुलुकका लागि नमुना बनेको हो । खासगरी नरसंहारको समाप्तिसँगै मुलुकले सुरु गरेको पुनर्जागरण र रूपान्तरणको अभियानले उसलाई ऐतिहासिक सफलताको शिखरमा पुर्यायो । यसले सन् २०१२ को अन्त्यसम्मको एक दशकमा आफ्नो वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर ८ प्रतिशतमा पुर्यायो । यो दर विश्वव्यापी र अफ्रिका महादेशभरिकै सबैभन्दा उच्च रह्यो । यसमा उसको बलियो आर्थिक आधार, नीति तथा कार्यक्रमहरूको कारणले नै हो । विशेषगरी 'ग्रासरुट' स्तरमा सवावेशी विकासको नीतिले रवान्डालाई आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सफल बनायो । मुलुकले आर्थिक विकास र गरिबी निवारण

रणनीतिका साथ अघि बढ्दै सन् २०१८ सम्ममा वार्षिक रूपमा कृषि क्षेत्रमा दुई लाख रोजगारी सिर्जना गर्ने जनाएको छ । अनाज उत्पादनमा वृद्धि गर्नेलगायतका पहल उसले धेरै पहिले सुरु गरिसकेको थियो । फलस्वरूप दुई दशकमै विकासलाई उत्कर्षमा पुर्‍याउन ऊ सफल भयो । सन् २०१३ मा प्रतिव्यक्ति आय ६४४ अमेरिकी डलर रहेकोमा सन् २०१८ सम्ममा १२ सय अमेरिकी डलर पुर्‍याउने लक्ष्यरहेको छ। यसैगरी, निजी क्षेत्रको लगानी जीडीपीको १५.४ पुर्‍याउने लक्ष्य पनि उसले लिएको छ। उसले वार्षिक वृद्धिदर ११.५ हासिल गरेको छ। सेवा क्षेत्र, उद्योग र कृषिलगायत अन्य क्षेत्रमा पनि राम्रो प्रगति गरेको छ। यसैगरी रुवान्डाले आफ्नो निर्यात प्रवर्द्धन गर्दै सन् २०१८ सम्ममा २८ प्रतिशत निर्यात बढाउने र थप ५६३ मेगावाट विद्युत् उत्पादन गरी ७० प्रतिशत घरधुरीलाई विद्युत् सेवा दिने अठोटका साथ अघि बढेको छ। वित्त विकास र वित्तीय सेवामा सुधारले वित्तीय क्षेत्रमा द्रुतगतिमा वृद्धि भइरहेको छ । फलस्वरूप जनसङ्ख्या वृद्धिका बाबजुद मुलुकमा गरिबी न्यूनीकरण भैरहेको अवस्थामा छ। बैंकिङ क्षेत्र स्थिर र राम्ररी पूँजीकृत भएको स्थितिमा छ (यादव,२०७३) । रुवान्डाको यो तरक्कीले नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रका लागि उदाहरण प्रस्तुत गर्दछ जसलाई नेपालले शिक्षाको रूपमा लिनू पर्दछ ।

(ञ) इथियोपियाली मोडेल

विश्वकै सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएको भूपरिवेष्टित मुलुक इथियोपिया अफ्रिका महादेशमा नाइजेरिया पछिको दोस्रो ठुलो जनसङ्ख्या भएको देश हो । ८० भन्दा बढी भाषा बोलिने र संस्कृतिको धनी इथियोपियाको अवस्था रुवान्डाबाट अलि फरक भए पनि विभिन्न संकटका बाबजुद विकासमा यसले फड्को मारेको छ । पूँजीगत परियोजनामा पनि खासगरी आधारभूत संरचनामा रकम खर्चिरहेको रुवान्डाले निकै छोटो अवधिमा 'डाइभर अफ बुम' को अवस्थामा ऊ पुगेको छ । यसको मुख्य कारण त्यहाँको सरकार आफैं होइन, सरकारद्वारा सञ्चालित कम्पनी मार्फत विकास, निर्माण र संरचनामा खर्च गरिएकोले हो । सरकारले औद्योगिक पार्कदेखि चिनी कारखाना र पावर लाइन तिनै संस्थामार्फत बनाउने गरेको छ । खासगरी कमर्सियल बैंक अफ इथियोपिया, इथियो टेलिकम र इथियोपिया इलेक्ट्रिक पावरले त्यहाँको पूँजीगत लगानीमा ७० प्रतिशत योगदान पुर्‍याएका छन । विश्व बैंकद्वारा सन् २०१६ मा प्रकासित 'इथियोपियाज ग्रेट रन स दि ग्रेट एसिलेरेसन एन्ड हाउ टु पेस इट' (Ethiopia's great runthe growth acceleration and how to pace it) ले उल्लेख गरेअनुसार, इथियोपिया सन् २००० यता विश्वको सातौं तीव्र आर्थिक वृद्धिदर भएको मुलुक हो। सन् १९८१ देखि १९९२ सम्म उसको जीडीपी जम्मा ०.५ प्रतिशत रहेकोमा सन् १९९३-२००४ सम्मको अवधिमा यो ११ प्रतिशतमा पुग्यो, जुन चीन अथवा भारतभन्दा धेरै राम्रो हो। सन् २००० मा इथियोपिया विश्वकै सबैभन्दा दोस्रो गरिब राष्ट्र थियो तर आज उसलाई विश्वकै दोस्रो अर्थतन्त्र

भएको मुलुक चीनसँग तुलना गर्न थालिएको छ । यसप्रकारको उपलब्धि प्राप्त गर्नुमा आधारभूत संरचनामा उसको ठुलो लगानी प्रमुख कारण हो ।

इथियोपियाको विद्युत् विकास, रेल कनेक्टिभिटी र अन्तरप्रदेशीय राजमार्ग संघीय सरकारले बनाइरहेको छ जसले कृषि र अन्य विकास निर्माणका साथै हलुका वस्तु उत्पादनतिर पनि त्यतिकै जोड दिएको छ । चीन या पूर्वी एसियाली मोडेलविपरीत इथियोपिया आफ्नो अत्यन्तै बलियो पूँजी नियन्त्रणमार्फत 'ओभरभ्यालु' मुद्रा कायम राख्न सफल छ । यसका लागि उसले प्रिमियम डलरमा ग्रहण गर्छ । जसले गर्दा कम्पनीहरूलाई स्थानीय इथियोपियाली मूल्य कम भए पनि सामान निर्यात गर्न सजिलो छ । आयातकर्ता जोसुकै भए पनि उनीहरूका लागि सजिलो वातावरण छ, त्यहाँ । उदाहरणका लागि फूल निर्यातकर्ताले पनि उपभोग्य वस्तु आयात गर्न डलरसम्म आफ्नो पहुँचको उपयोग गर्न पाउँछन् । यो उसको प्रबन्धकीय या प्रविधि क्षेत्रको पहिलो विशेषज्ञता हुन सक्छ । त्यहाँका बैंकहरूलाई मुद्रास्फीतिको दरभन्दा तल झर्दा पनि ऋण निकासा गर्न त्यहाँ निर्देशन दिने गरिन्छ । आश्चर्यको कुरा त के छ भने धनको भुक्तानी गर्न त्यहाँ ऋणको माग बढ्दो छ । पोर्टफोलियो लगानीकर्ता (पूँजी बजारमा गर्ने लगानीकर्ता) हरू र विदेशी बैंकहरूप्रति त्यहाँको सरकारको एक खालको वैचारिक भिन्नता छ । विदेशी 'पोर्टफोलियो लगानी' भन्दा आन्तरिक स्रोत र साधनको प्रयोग रकम जुटाउनका लागि उसले गर्ने गरेको छ । त्यसैले त उसले केन्याको 'आईपीओ टेलिकम' को लगानी मुलुकमा भित्र्याउनुको साटो सरकारी स्वामित्वमा रहेको दूरसञ्चारको एकाधिकारबाटै लाभ लिन उद्यत देखिन्छ ।

राज्यको स्पस्ट दिशा, एकाधिकार, विनिमय र मूल्य नियन्त्रणमा केन्द्रित इथियोपियाले जमिन, श्रम, लजिस्टिक, ऋण र विद्युतमाथि केन्द्रित भएर अघि बढ्न पाँच वर्षे योजना निमार्ण गरी विकास प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइरहेको छ । इथियोपिया विश्व व्यापार संगठन (डब्लूटीओ) मा छैन र आईएमएफको सहयोग पनि उसले लिएको छैन । अफ्रिकाको सिंह (दी हर्न अफ अफ्रिका) भनेर समेत चिनिने इथियोपिया ५० वर्षयताकै सबैभन्दा ठुलो खडेरीको चपेटामा पर्‍यो तर त्यसलाई कुशलता पूर्वक समाधान गर्न खाद्यान्न जम्मा गर्ने राष्ट्रिय नीति अघि सारियो । एक अर्ब अमेरिकी डलर सहयोगमा ७ सय ३५ मिलियन अमेरिकी डलर उसले आफ्नै लगानी गर्‍यो, जुन रकम उसको कुल जीडीपीको ६१.६४ अर्ब अमेरिकी डरलको १० प्रतिशत हो । इथियोपियाले गरेको यो प्रगतिलाई आत्मसात गरेको भए भूकम्प पीडितहरूको पुनर्स्थापना गर्न र द्रुततर आर्थिक विकास गर्न नेपाललाई सजिलो हुने देखिन्छ (यादव,२०७३) ।

माथि उल्लेखित विश्वका केहि देशहरूको विकास मोडलहरूको अलावा चिली, क्युवा, दक्षिण अफ्रीका, भुटान लगायतका अन्य देशहरूको मोडल पनि अनुकरणिय रहेका छन । यी विभिन्न

विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययनले के देखाउछ भने विश्वका विभिन्न राष्ट्रका आफ्नै मौलिक विकासका ढाँचाहरू रहेका छन जसलाई ति राष्ट्रहरूले आप्नो विशिष्ट परिवेशमा निर्माण गरेका थिए । नेपालको सन्दर्भमा विकास मोडलको निर्माण गर्दा भारत र चीनको सन्निकटता, भूपरिवेष्ठित परिवेश, प्राकृतिक साधनको दोहन नीति, भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता, जलस्रोतको पर्याप्तता, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विकास आदिमा ध्यान दिन जरुरी देखिन्छ । विकासको मार्गमा अग्रसर हुदै गरेको वर्तमान अवस्थामा नेपालले यी राष्ट्रहरूबाट शिक्षा लिन जरुरी रहेको छ । केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मका निकायहरूले यी मोडलहरूको अध्ययन गरी आफ्नो लागि उपयुक्त मोडल कुन हो पहिचान गरी भावी नीति र कार्यक्रम निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अनुसूची २- नमूना गाउँपालिका प्रस्तावित मानकहरू

भू-उपयोग

- वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण भई पूर्णता कार्यान्वयन भएको

आवास

- सम्पूर्ण नागरिकलाई सुरक्षित आवासको प्रत्याभूति भएको

सडक

- प्रत्येक वडा केन्द्रबाट गाउँपालिका केन्द्र जोड्ने साथै गाउँपालिका केन्द्रलाई राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली, जिल्ला सदरमुकाम र अन्य प्रमुख शहर, बजार केन्द्रसँग जोड्ने राष्ट्रिय मापदण्डअनुसारका सडकहरू भएका

यातायात

- आवश्यक रुटहरूसहित सुरक्षित, सुलभ र सहज सार्वजनिक यातायातको व्यवस्था भएको

खानेपानी

- सम्पूर्ण नागरिकलाई स्वच्छ र सुरक्षित पिउने पानीको प्रबन्ध भएको

सिँचाई

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुगेको

ऊर्जा

- प्रत्येक घरपरिवारमा विद्युत्, सोलार वा अन्य वैकल्पिक ऊर्जाको प्रबन्ध भएको

सञ्चार

- प्रत्येक घरपरिवारमा फोन तथा इन्टरनेटको पहुँच भएको

कृषि

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुगेको
- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्णत कृषिमा सदुपयोग भएको

- स्थानीय कृषि उपजमा आत्मनिर्भर भएको
- रैथाने प्रजातिका बालीनालीमा नमूना क्षेत्रको रूपमा विकास भएको
- वैज्ञानिक भण्डारण प्रणालीको व्यवस्था भएको
- कृषि बिमाको सुविधा भएको
- वैज्ञानिक कृषि प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको
- कृषि सामग्री र औजारहरूको सुलभ उपलब्धता भएको

पर्यटन

- सम्पूर्ण पर्यटकीय क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण भई कार्यान्वयनमा आएको
- पर्यटकीय पूर्वाधार अन्तर्गत यातायात, होटल, लज, सुरक्षा, स्वास्थ्य, संचार, आतिथ्य, परिकार मेनुहरू र विशेष पर्यटकीय क्रियाकलापहरूको प्रबन्ध भएको
- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा पर्यटन क्षेत्रले कम्तीमा १० प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको

उद्योग

- प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित मझौला उद्योगको स्थापना भएको
- गाउँपालिकामा कम्तीमा एक ठुलो स्तरको उद्योगको स्थापना भएको
- स्थानीय उद्योगहरूले गाउँपालिकाको कम्तीमा १५ प्रतिशत रोजगारीको हिस्सा ओगटेको
- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा उद्योग क्षेत्रले कम्तीमा १५ प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको

व्यापार तथा वाणिज्य

- गाउँपालिकाको आयातभन्दा निर्यातको आकार ठुलो रहेको
- प्रत्येक वडामा आम नागरिकलाई आवश्यक आधारभूत किनमेल गर्न पर्याप्त स्थानीय बजारहरूको विकास भएको
- गाउँपालिकाको वार्षिक आर्थिक क्रियाकलापमा व्यापार तथा वाणिज्य क्षेत्रले कम्तीमा २० प्रतिशत योगदान पुऱ्याएको
- गाउँपालिकास्थित मुख्य बजारकेन्द्रहरूबाट निकटका ठुला बजारहरूसम्म राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूपका पक्की सडकहरूको पहुँच भएको

बैङ्क वित्तीय संस्था तथा सहकारी

- प्रत्येक घरपरिवारको बढीमा एक घण्टाको पैदलयात्रामा बैंकसम्म पहुँच रहेको
- प्रत्येक घरपरिवारको घरमुली वा सदस्यको बैंक खाता रहेको

- प्रत्येक घरपरिवारको एक वा अर्को प्रकारको सहकारीमा पहुँच रहेको

शिक्षा

- शतप्रतिशत साक्षरता रहेको
- शतप्रतिशत बालबालिका विद्यालय भर्ना भएका
- विद्यालय छाड्ने दर शून्यमा झरेको
- बालअधिकार र मानव अधिकार प्रत्याभूत भएको

स्वास्थ्य

- आधारभूत स्वास्थ्य सुविधासहितको अस्पतालमा सम्पूर्ण नागरिकको पहुँच भएको
- शतप्रतिशत गर्भवती महिलाहरूलाई सुरक्षित मातृत्व प्रत्याभूत गरिएको
- पूर्णखोपयुक्त गाउँपालिका भएको
- बालपोषण सुनिश्चित भएको
- सम्पूर्ण नागरिकको अनिवार्य स्वास्थ्य बिमा गरिएको

संस्कृति

- वार्षिक सांस्कृतिक पात्रो निर्माण गरी त्यसको पूर्णत : कार्यान्वयन भएको
- मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रबन्ध भएको

सामाजिक सुरक्षा

- सम्पूर्ण नागरिकको सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गरिएको
- सबै प्रकारका सामाजिक विभेदको अन्त्य भएको
- प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक ज्येष्ठ नागरिक सत्सङ् केन्द्र रहेको
- गाउँपालिकामा कम्तीमा एक बालगृह रहेको
- गाउँपालिकामा कम्तीमा एक महिला सुरक्षा गृह रहेको

शान्ति सुरक्षा

- शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयनको पूर्ण प्रत्याभूति भएको
- के तपाईं आफू बसेको स्थान वरपर पूर्णत सुरक्षित महशुस गर्नुहुन्छ भन्ने प्रश्नको जवाफमा कम्तीमा ९० प्रतिशत सकारात्मक जवाफ आउने गरेको

खेलकुद

- प्रत्येक वडामा आधारभूत पूर्वाधारयुक्त एक खेलकुद मैदान तथा व्यायामशाला रहेको

मनोरञ्जन

- एक वडा एक पार्क, बालउद्यान (Fun Park) र समग्र गाउँपालिकामा एक सांस्कृतिक केन्द्र, सिनेमा घर, नाट्यशाला, संगीत विद्यालय तथा नाचघर भएको

शवदाह स्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

- प्रत्येक वडामा स्थानीय समुदायहरूको संस्कारअनुरूपका शवदाह स्थल तथा चिहान क्षेत्र (मरनघाट वा मरनडाँडा) को उचित प्रबन्ध भएको

वन

- कम्तीमा ४० प्रतिशत भू-भाग वन जङ्गल तथा हरित क्षेत्रले ओगटेको

जलाधार

- सम्पूर्ण पानीका मुहानहरूको संरक्षण भएको

वातावरण

- सम्पूर्ण विकासका क्रियाकलापहरू दिगो विकासका अवधारणाअनुरूप सञ्चालन भएका

जलवायु

- जल तथा वायुको न्यूनतम गुणस्तर कायम राख्न स्थानीय तहबाट लागू गर्न सकिने वायु तथा जल संरक्षणमैत्री कार्यक्रमहरू लागू भएको

सरसफाई तथा फोहर मैला व्यवस्थापन

- प्रत्येक घरधुरीमा उत्सर्जित फोहोर व्यवस्थापन गर्न एक वा अर्को प्रकारले वैज्ञानिक फोहर व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयन भएको

विपद् व्यवस्थापन

- विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण भई पूर्णतः कार्यान्वयनमा आएको

सुशासन तथा संस्थागत विकास

- भ्रष्ट्राचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति भएको
- क्षतिपूर्तिसहितको नागरिक बडापत्र पूर्ण कार्यान्वयनमा आएको
- प्रत्येक वर्ष कम्तीमा एक पटक कर्मचारीहरूको प्रत्यक्ष वृत्ति विकाससम्बन्धी तालिमहरू संचालन हुने गरेको
- प्रत्येक वर्षमा कम्तीमा एक पटक सरकारी सेवा प्रवाहमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण हुने गरेको
- e-Governance लागू भएको

राजश्व

- नागरिक स्तरमा हुने प्रत्येक व्यक्तिगत तथा संस्थागत आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई करको दायरामा ल्याई त्यसको पूर्ण अभिलेखीकरण गरिएको

अनुसूची ३- बैजनाथ गाउँपालिका वडास्तरमा माग भएका विषयक्षेत्रगत कार्यक्र(महरूको विवरण

(क) भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमहरू

गाउँपालिकाका वडास्तरका निम्न सडकहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

कोड/ क्र.स.	राजमार्ग तथा सडकको नाम (शुरु र अन्तिम बिन्दु)	जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू	लम्वाइ (कि.मी.)	चौडाइ (मी.)
वडा नं. १				
१	शिवमन्दिर रत्न राजमार्गदेखि सूर्योदय जानेबाटो	१	८०० मी	
२	रत्न राजमार्गदेखि रारा मधुवनसम्म	१	५	
३	रत्न राजमार्गदेखि रिङरोडसम्म	१	३	
४	रत्न राजमार्गदेखि मूलपानीसम्म	१	४	
५	रत्न राजमार्गदेखि गाभर भ्यालीसम्म	१	३	
६	रत्न राजमार्गदेखि	१	९०० मी	
७	पूर्व सिं रोकायाको घरदेखि राज चौधरीको घरसम्म	१		
वडा नं. २				
१	त्रिवेणी चोकदेखि विश्वनाथ मन्दिरसम्म	२	१६० मी	८
२	जनता आदर्श मा वि देखि वडा नम्बर ५ जोड्ने	२, ५	३	१२
३	गुनापुर सामुदायिक वनको अफिसदेखि कुशे डौडासम्म	२	२	८
४	मकैबारी पहाडीपुर जगदहवादेखि डिगिया जोड्ने	२	२	८
५	गुरुवा मन्दिरदेखि दुर्गा मन्दिरसम्म	२	१	८
६	धौतियादेखि हात्तिमुण्डासम्म	२	२	८
७	कन्याराजदेखि जगदहवा प्रतिक्षालयसम्म	२	१	८
८	मदानेदेखि हात्तिमुण्डासम्म	२, ३	१.५	८
९	जगदहवा कुलोदेखि सशस्त्र क्याम्पसम्म	२	१	८
१०	थारु टोलदेखि मौरी कुनासम्म	२	१	८
११	धौतिया चोकदेखि पश्चिम पूर्वसम्म	२	१	८
१२	कल्यानपुरदेखि स्थानी गाउँसम्म	२	१.५	८
१३	बौद्धगुम्बादेखि ३ नं. जोड्ने रिङरोडसम्म	२	५	८

१४	पिपल चौतारादेखि गुनापुर चोकसम्म	२	२	८
१५	जनता आदर्श मा वि भित्रबाट त्रिवेणी चोक	२	१	८
वडा नं. ३				
१	सुतैया चोकबाट एल.विसम्म	३	६०० मी	८
२	पीतमारी लालि गोठ टोलदेखि दाङपुरसम्म	३	२	८
३	रत्न राजमार्गदेखि वृद्धाश्रम बागेश्वरीसम्म	३	८०० मी	८
४	पविन डाँडादेखि मौरी कुना शिवमन्दिर	३, २	२.५	८
५	त्रिवेणी चोकदेखि निरेकारी टोल	३	१	८
६	दाङपुरदेखि चौकी पुरुवा सडक	३	१	८
७	घुम्ती चोकदेखि नौलापुर ४	३, ४	८००मी	८
८	शान्ति चोकदेखि कारागारसम्म	३	५०० मी	८
९	गाभर तिमिल्सना चोकदेखि पिपल चौतारा	३	५०० मी	८
१०	रायल भट्टादेखि दाङपुरसम्म	३	१.५	८
११	मदन चोकदेखि कारागारसम्म	३	६०० मी	८
वडा नं. ४				
१	तिलकपुरदेखि दाङपुरुवा जोड्ने सडक	३, ४	४	१२
वडा नं. ५				
१	बन्दवा नालादेखि रामपुर गाउँपालिकासम्म	५	३	८
२	सिंहभवानीदेखि भज्यागौडीसम्म	५	१.५	८
३	मचरादेखि गुरागाउँसम्म जोड्ने	५	२	८
४	मचरादेखि जी गाउँसम्म जोड्ने	५	१.५	८
५	छमलिया बोरि॑ चोकदेखि गाउँपालिकासम्म	५	३	८
६	कुलमान चोकदेखि एच गाउँ पूर्वलाईन जोड्ने	५	१.५	८
७	पिपल चौतारादेखि चनवासम्म	५	१.५	८
८	सुन्दर प्रा विदेखि कुशेडौडा चोक	५	२	८
९	बालविकास केन्द्रदेखि नहर जोड्ने	५	३	८
वडा नं. ६				
१	एच गाउँ स्कुलदेखि पूर्वलाईन वडा नं. ५ जोड्ने	५, ६	३.५	८

२	एच गाउँ १ देखि पानीट्यांकी पालिकासम्म	५, ६	२.५	८
३	सम्झना चोकदेखि हसनापुर जोड्ने	६, ८	१	८
४	सम्झना चोक स्कुल हुँदै दक्षिण भाग मिलन चोक अठ्ठाइसघर जोड्ने सडक	६	२	८
५	एच गाउँ ५ नं. चोकदेखि आफ्नो ८ नं. सिमान(ासम्म	६, ८	१	८
६	महेन्द्र राजमार्गदेखि किसन चोक उत्तरपट्टि	६	१	८
७	२ नं. चोकदेखि अठ्ठाइसघर हुँदै गौंथलीसम्म	६	१.४	८
८	इमिली टोल बाटोदेखि पश्चिम दोन्द्रा चोक	६	७०० मी	८
९	गोईस्याल चोकदेखि पश्चिम मान खोला बाटो	६	४०० मी	८
१०	सितापुर चोकदेखि गौथली हरिपालीसम्म	६	२	८
११	एभरेष्ट सहकारीदेखि श्रीनावली चोकसम्म	६	१	८
वडा नं. ७				
१	भकारीपुलदेखि पलौतीपुर सडक	७	१	८
२	पिडारीचोकदेखि पानस ईंटाभट्टा जोड्ने बाटो	७	२	८
३	शहीदचोकदेखि पानस ईंटाभट्टा हुँदै कोहलपुर १५	७, कोहलपुर १५	२.५	८
४	पेडारीदेखि सल्यानी टोल सडक	७, ५	२.५	८
५	चमारपुरदेखि ललहीपुर जोड्ने सडक	७	१.५	८
६	कुकुरपुरदेखि कोहलपुर १५	७, कोहलपुर १५	१	८
वडा नं. ८				
१	गुरुदयालपुरदेखि करेली भाग्रा	८	२	८
२	शम्ती नगरबाट रिहारपुर	८	२	८
३	रिहारपुरदेखि तुलसिपुर हुँदै ग्याँस उद्योग	८	२	८
४	फत्तेनगरबाट गुरुदयाल पश्चिम	८	२	८
५	फत्तेपुर रामजानकी मन्दिरबाट पूर्वी सडक	८	२	८
६	हात्तिसारबाट वडा नं. ६	८, ६	१.५	८
७	वेलडौडीदेखि पश्चिम बैरेनी	८	१	८

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न पुल तथा झोलुङ्गे पुलको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क.सं.	पुल तथा झोलुङ्गे पुलको नाम	ठेगाना (जोडिने वडाहरू वा मुख्य केन्द्रहरू)	लम्बाइ (मी.)	चौडाइ (मी.)	अवस्था (चालु/माग)
	वडा नं १				
१	ककरुवा नाला पुल	१	३०	३	माग
	वडा नं. २				
१	पहाडीपुर बाँधदेखि खैरेनी टोल	२	३०	३	माग
२	जबदहवा मकैबारी जोड्ने पुल	२	१००	३	माग
	वडा नं. ३				
१	बुढी जेठी नाला पुल	२ र ३	५०		माग
२	बुढी जेठी नाला पुल (बैरहवा, गाभर)	१ र ३	५०		माग
३	जेठी नाला पुल (चिल्लेठाबाट नगरपालिका जोड्ने)	कोहलपुर, बैजनाथ ३, ४	१००		माग
४	जेठी नाला पुल, सिमलघारी	३ र ४	१५०		माग
५	जेठी नाला पुल, मदनिया	१ र ३	२५		माग
	वडा नं.४				
१	कोठेरी झोलुङ्गे पुल	४			स्तरोन्नति गर्ने
२	नौवस्ता र नौलापुर जोड्ने झोलुङ्गे पुल				माग
	वडा नं. ५				
१	पेडारी नाला झोलुङ्गे पुल	५	२५		माग
२	गुलरी नाला झोलुङ्गे पुल	५	१५		माग
३	जेठी नाला पुल	२, ३, ५	५०		माग
	वडा नं.६				
१	जेठी नाला पुल	६	५०	५	माग
२	दोन्दा नाला पुल	६ र ८	४०	६	माग
३	बुके नाला पुल	६	१०	५	माग
४	मान खोला पुल	६	७०	६	माग
५	पेउकाली टोल पुल	६	१०	४	माग

६	बुके नाला पुल, लुदारपुरुवा	६	१०	४	माग
७	आरापश्चिम अठ्ठाइसघर पुल	६	७	४	माग
८	बुके नाला पुल, मौवाघारीदेखि मिलन टोल जोड्ने	६	२०		माग
	वडा नं.७				
१	ट्रस्ट पुल, बुढी नाला	५, ७	३६	४	माग
२	पेडारी नाला पक्की पुल	७, राजमार्ग, खजुरा	२०	५	माग

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न यातायात रुटहरूको प्रस्तावित गरिएको

क्र. सं.	सार्वजनिक साधनको प्रकार	रुटको शुरु विन्दु र अन्तिम विन्दु	जोडिने वडा तथा बजारकेन्द्रहरू	लम्बाई (कि.मी.)	यातायातका साधनको सङ्ख्या (दैनिक)	कैफियत
	वडा नं ३					
१	बस, अटो, माइक्रो	बैरहवाबाट रामपुर	२, ३, ५	६		
२	बस, अटो, माइक्रो	गाभरबाट गाउँपालिका	२, ३, ५	८		

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न बसपार्कहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.स.	बसपार्कको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल (हेक्टर/विगाह)	अनुमानित क्षमता
वडा नं. ३				
१	बैरहवा	वडा नं. ३	३ विगाह	५० वटा
वडा नं. ६				
१	न्यू हरियाली मैदान	वडा नं. ६	४० कठ्ठा	
वडा नं ७				
१	पेडारी	वडा नं. ७	१० कठ्ठा	

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न यात्रु प्रतिक्षालयहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.स.	ठेगाना	क्षमता (यात्रु सङ्ख्या)	हालको अवस्था	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
वडा नं २				
१	पितमारी	५० जना	जिर्ण	स्तरोन्नति गर्ने
वडा नं ३				

१	बैरहवा	२५	नबनेको	प्रस्तावित
२	पुल्चोक	२५	नबनेको	प्रस्तावित
३	कारागार	३०	नबनेको	प्रस्तावित
४	एल बी चोक	३०	नबनेको	प्रस्तावित
५	एक्कासी नगर चोक	३०	नबनेको	प्रस्तावित
६	गाभर		नबनेको	प्रस्तावित
७	पिपल चौतारा		नबनेको	प्रस्तावित
८	दाङपुर		नबनेको	प्रस्तावित
वडा नं ६				
१	सम्झना चोक	१००	अव्यवस्थित	प्रस्तावित
२	ईश्वरी मा. वि. प्रतिक्षालय	५०	अव्यवस्थित	प्रस्तावित
३	किरान चोक	५०	नबनेको	प्रस्तावित
४	जयगुरुदेव चोक	५०	नबनेको	प्रस्तावित
५	अठ्ठाईस घर चोक	५०	नबनेको	प्रस्तावित
वडा नं ७				
	पेडारी नाला नजिक भत्केको पुल		नभएको	प्रस्तावित

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न सार्वजनिक शौचालयहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.स.	ठेगाना (वडा नं. र नाम)	क्षमता	हालको अवस्था	कैफियत (चालु र प्रस्तावित)
वडा नं. १				
१	चिसापानी बजार			प्रस्तावित
२	शिव मन्दिर नजिक			प्रस्तावित
३	गाभर प्रतिक्षालय नजिक			प्रस्तावित
४	गाभर भ्याली नजिक			प्रस्तावित
वडा नं. २				
१	पितमारी	२०		प्रस्तावित
२	जगदहवा शिव मन्दिर	२०		प्रस्तावित
३	कुशेडाँडा प्रतिक्षालय	२०		प्रस्तावित
४	गुनापुर चोक	५०		प्रस्तावित
५	डिगिया चोक	२०		प्रस्तावित

६	धौतिहवा चोक	२०		प्रस्तावित
वडा नं. ३				
१	प्रस्तावित यात्रु प्रतिक्षालय र बसपार्कमा बनाउनु पर्ने			प्रस्तावित
२	बैरहवा खेल मैदान नजिक			प्रस्तावित
३	वनखेत टोल सुधार समिति नजिक			प्रस्तावित
वडा नं. ४				
१	बानियाभार			प्रस्तावित
२	पानीट्यांकी			प्रस्तावित
वडा नं. ६				
१	प्रस्तावित यात्रु प्रतिक्षालय र बसपार्कमा बनाउनु पर्ने			प्रस्तावित
वडा नं. ७				
१	प्रस्तावित यात्रु प्रतिक्षालय र बसपार्कमा बनाउनु पर्ने			प्रस्तावित
२	बैजनाथ वाटिका			प्रस्तावित
वडा नं. ८				
१	टिटिहिरिया			प्रस्तावित
२	पिपिरि			प्रस्तावित
३	चाँदनी चोक			प्रस्तावित

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न ट्राफिक युनिटहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.सं.	ठेगाना	दरवन्दी सङ्ख्या	कैफियत
१	गाभर प्रतिक्षालय नजिक, वडा नं. १		माग
२	गाभर केन्द्र रहने गरी, वडा नं. ३		माग
३	सम्झना चोक, वडा नं. ६		माग
४	मनसरोवर, वडा नं. ६		माग
५	शहीद चोक, वडा नं. ७		माग

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न विमानस्थल, हेलिप्याडको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र.सं.	ठेगाना	कैफियत
१	गाभर भ्याली, वडा नं. १	प्रस्तावित
२	सुतैया संग्राहलय, वडा नं. ३	प्रस्तावित

३	न्यू हरियाली मैदान, वडा नं. ६	प्रस्तावित

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न पिउने पानी आयोजनाहरू निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	लाभान्वित घरधुरी सङ्ख्या	कैफियत
वडा नं १				
१	थारुवास खानेपानी आयोजना	वडा नं. १	१००	निर्माणाधिन
२	च्यामा खानेपानी आयोजना	वडा नं. १	५००	निर्माणाधिन
३	गाभर भ्याली खानेपानी आयोजना	वडा नं. १	५००	प्रस्तावित
वडा नं २				
१	रानापुर खानेपानी आयोजना	वडा नं. २		निर्माणाधिन
२	नेपाल राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय खानेपानी आयोजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
३	सरस्वती प्रा वि खानेपानी आयोजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
४	हात्तिमुडा खानेपानी आयोजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
५	द्यौतीहवा खानेपानी आयोजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
६	पश्चिमपुर्वा खानेपानी आयोजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
७	दिलराम प्रा वि खानेपानी आयोजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
वडा नं ३				
१	देउराली जना आश्रित अफिस नजिक ट्याङ्की निर्माण	वडा नं. ३	५००	प्रस्तावित
२	गाभर प्लान चौर नजिक ट्याङ्की निर्माण	वडा नं. ३	५००	प्रस्तावित
३	नौबस्ता चौराहा ट्याङ्की निर्माण	वडा नं. ३	५००	प्रस्तावित
४	संविधान विद्यालय नजिक ट्याङ्की निर्माण	वडा नं. ३	६००	प्रस्तावित
वडा नं ४				
१	नौवस्ता खानेपानी आयोजना	वडा नं. ४, पानी ट्याङ्की	१४००	निर्माणाधिन
वडा नं ६				
१	बनकटुवा सुधार विस्तार खानेपानी उपभोक्ता सरसफाई आयोजना	वडा नं. ६	१८००	निर्माणाधिन

२	बनकटुवा खानेपानी उपभोक्ता सरसफाई आयोजना	वडा नं. ६		पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने
३	बनकटुवा खानेपानी आयोजना निर्माण आयोजना	गडरही शाि न्त टोल		निर्माण अपुरो
४	एच गाउँ खानेपानी आयोजना निर्माण	ईश्वरी मा वि		प्रस्तावित
५	बनकटुवा सुधार खानेपानी आयोजना	अठ्ठाइसघर		प्रस्तावित
वडा नं ७				
१	कलौटीपुर खानेपानी आयोजना	कलौटीपुर	२००	प्रस्तावित
२	कडेलपुर, कलौटीपुर, परशुरामपुर, ठाकुरपुर, खानेपानी विस्तार आयोजना	वडा नं. ७	५००	प्रस्तावित
३	कुकुरपुर खानेपानी आयोजना	वडा नं. ७	२०	प्रस्तावित
वडा नं ८				
१	हसनापुर खानेपानी आयोजना	वडा नं. ८	१०००	प्रस्तावित

गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न कुलो, नहर तथा सिंचाई आयोजनाहरू निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र. सं.	कुलो, नहर तथा सिँचाई आयोजनाको नाम	ठेगाना	सिँचित क्षेत्रफल (हे.)	कैफियत
वडा नं. १				
१	गाभर कूल पानी सिंचाइ कुलो	वडा नं. १		प्रस्तावित
२	लिफ्ट सिंचाई आयोजना	वडा नं. १, करेली खोला		प्रस्तावित
वडा नं. २				
१	हात्तिमुडा सिंचाइ योजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
२	पश्चिमपुर्वा सिंचाई योजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
३	त्रिवेणी सिंचाई योजना	वडा नं. २		प्रस्तावित
वडा नं. ३				
१	बबईदेखि जेठी नाला हुँदै बैजनाथ गाउँपालिकासम्म	वडा नं. ३		प्रस्तावित
२	लिफ्ट सिंचाई आयोजना, रत्न राजमार्ग छेउबाट	वडा नं. ३		प्रस्तावित
३	पुल्चोक लिफ्ट सिंचाई आयोजना	वडा नं. ३		प्रस्तावित
४	शिवमन्दिर लिफ्ट सिंचाई आयोजना	वडा नं. ३		प्रस्तावित

५	बनखेत लिफ्ट सिंचाई आयोजना	वडा नं. ३		प्रस्तावित
६	पितमारी लिफ्ट सिंचाई आयोजना	वडा नं. ३		प्रस्तावित
वडा नं. ४				
१	जनचेतना कुलो, बोरिङ	बानियाभार	६० विघा	निर्माणाधिन
२	वृहत डीपबोरिङ आयोजना	वडा नं. ४	२५०० विघा	प्रस्तावित
वडा नं. ५				
१	झगडहवा बाँधबाट दक्षिण हुँदै बनकटुवा गाउँसम्म	वडा नं. ५	२०० विघा	प्रस्तावित
२	झगडहवा बाँधबाट पश्चिम हुँदै छमनिया गाउँ जाने बाटोसम्म	वडा नं. ५	१०० विघा	प्रस्तावित
वडा नं. ६				
१	मनखोला लिफ्ट सिंचाई आयोजना	लालपुर		प्रस्तावित
२	मनखोला लिफ्ट सिंचाई आयोजना	दान्द्रा		प्रस्तावित
३	पार्वतिपुर पश्चिम डीपबोरिङ	वडा नं. ६		प्रस्तावित
४	रामपुर डीपबोरिङ	रामपुर		प्रस्तावित
५	गडरही डीपबोरिङ	गडरही		प्रस्तावित
वडा नं. ७				
१	परशुरामपुर सिंचाई आयोजना	परशुरामपुर	३०० विघा	प्रस्तावित
२	दुन्द्रा नाला सिंचाई आयोजना	पेडारी	२०० विघा	प्रस्तावित
वडा नं. ८				
१	रीहारपुर डीपबोरिङ निर्माण आयोजना	वडा नं. ८	८० विघा	प्रस्तावित
२	टिटिहिरिया डीपबोरिङ निर्माण आयोजना	वडा नं. ८	८० विघा	प्रस्तावित
३	हसनापुर बेलडाँडी सिंचाई आयोजना	वडा नं. ८	५० विघा	प्रस्तावित
४	राईटरपुर सिंचाई आयोजना	वडा नं. ८	९० विघा	प्रस्तावित
५	झीगौरा सिंचाई आयोजना	वडा नं. ८	१०० विघा	प्रस्तावित
६	गुरुदयालपुर सिंचाई आयोजना	वडा नं. ८	१०० विघा	प्रस्तावित
७	थपुवा सिंचाई आयोजना	वडा नं. ८		प्रस्तावित
८	फत्तेपुर शान्तिनगर सिंचाई आयोजना	वडा नं. ८	१०० विघा	प्रस्तावित

(ख) आर्थिक विकासका कार्यक्रमहरू

गाउँपालिकाका वडाभित्रका प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

क्र. सं.	नाम	ठेगाना	पर्यटकीय महत्व	वडाकेन्द्रदेखि दुरी (कि.मी. / घण्टा)	पूर्वधारहरूको विद्यमान अवस्था
वडा नं. ३					
१	थारु संग्राहलय	वडा नं. ३		आधा घण्टा	निर्माणाधिन
२	स्वतन्त्र मण्डली चर्च	वडा नं. ३		१ कि.मी.	निर्माण सम्पन्न नभएको

(ग) सामाजिक विकास योजना

१. शिक्षा

▪ भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने
▪ व्यवसायिक शिक्षा बारे तालिम, छलफल गर्नुपर्ने
▪ शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ गाउँपालिकाका विद्यालयहरूमा स्वच्छ पिउने पानी तथा बालमैत्री शौचालय, पुस्तकालय र खेलमैदानको व्यवस्था गर्ने
▪ नैतिक शिक्षाको अभियान सञ्चालन गर्ने
▪ प्राविधिक शिक्षालयको आवश्यकता
▪ शैक्षिक सूचना आदानप्रदान गर्ने
▪ जनप्रतिनिधिहरूले विद्यालय सुधारका योजना निर्माण कार्यको समीक्षा तथा सुधार योजना कडाईका साथ लागू गर्नुपर्ने
▪ दलित तथा पिछडिएका वर्गका छोराछोरीलाई अध्ययन गर्न प्रोत्साहन गर्ने योजना बनाउने
▪ शिक्षकहरूलाई तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने
▪ सूचना प्रविधि युक्त शैक्षिक जनशक्ति तयार गर्ने

२. स्वास्थ्य

▪ दक्ष स्वास्थ्यकर्मी, स्वास्थ्य उपकरण तथा औषधी वितरणको कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने
▪ भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने
▪ स्वास्थ्य सम्वन्धि जागरण फैलाउने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने
▪ स्वास्थ्य चौकीहरूमा औषधीको उपलब्धता हुनुपर्ने
▪ वडा केन्द्र तथा स्वास्थ्य कार्यालयहरूको स्तर उन्नति, शौचालय, खानेपानी तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने

३. संस्कृति

▪ ऐतिहासिक सम्पदा तथा संस्कृतिको जगेर्ना गर्न हरेक समुदायले आफ्नो पहिचानको बारेमा छलफल, अन्तरक्रिया, गोष्ठी, बहस कार्यक्रम सन्चालन गर्ने
▪ पुराना संस्कृति, भागल, देउडा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने
▪ पन्चेबाजा, सनाई, हुडकेली, हार्मोनियम, तवला, झ्याल, डम्फु, ढोलक, मादल, मुजुरा, नगरा, खैजेडी आदि लोकबाजाको संरक्षण गर्नुपर्ने
▪ खानपान, रहनसहन, ऐतिहासिक धरोहर, भेषभूषालाई संरक्षण गर्नुपन
▪ सांस्कृतिक प्रदर्शनी, महोत्सव सञ्चालन गर्नुपर्ने
▪ पत्रपत्रिका, ब्रोसर, पम्प्लेट प्रकाशन गर्नुपर्ने
▪ वडास्तरीय सांस्कृतिक संरक्षण सञ्जाल गठन गर्नुपर्ने
▪ सांस्कृतिक प्रचारप्रसार र नागरिक मञ्च गठन गर्नुपर्ने

४. लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण र मूल प्रवाहीकरण

▪ बस्ती, टोल स्तरमा समावेशीकरण र लैंगिक समानता बारे बहस, छलफल, अन्तरक्रिया गर्ने
▪ महिला सेल गठन, महिला अधिकार मञ्चको स्थापना गर्ने
▪ योजना निर्माण प्रक्रियामा महिलाको अनिवार्य सहभागिता गर्ने
▪ सामाजिक विभेद हटाउन जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने
▪ नेतृत्व तालिम, सिप विकास, क्षमता विकास तालिम संचालन गर्ने
▪ महिला सम्मान कार्यक्रम संचालन गर्ने
▪ महिला मैत्री बजेट निर्माण गर्ने

५. खेलकुद तथा मनोरञ्जन

अ. वडामा प्रस्तावित गरेका खेलकुद पूर्वाधारहरूको विवरण (रङ्गशाला, खेल मैदान, फुटसल, खुल्ला क्षेत्र, चौर समेत(विद्यालय सहितको)

क्र.सं.	नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल	स्वामित्व	कैफियत
१	रामपुर खेल मैदान	वडा नं. ५			प्रस्तावित
२	न्यू हरियाली मैदान	न्यू हरियाली सामुदायिक वन, वडा नं. ६	३ विघा	समुदाय	निर्माणाधिन

आ. वडामा प्रस्ताव गरेका पार्क, उद्यान, पिकनिक स्थल तथा मनोरञ्जन स्थलहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल	स्वामित्व	विद्यमान अवस्था	कैफियत
१	न्यू हरियाली सामुदायिक वन भित्र (भ्यूटावर, बोटानिकल गार्डेन, उद्यान, पिकनिक स्थल)	वडा नं. ६	३ विघा	समुदाय	निर्माणाधिन	

२	बैजनाथ वाटिका	वडा नं. ७	१ कट्ठा	समुदाय	अव्यवस्थित	

इ. वडामा माग गरिएको पुस्तकालयहरूको विवरण

क्र.सं..	नाम	ठेगाना	पुस्तक/पत्रपत्रिका सङ्ख्या	इन्टरनेट सुविधा	स्थापना मिति
१	पेडारी चोक	वडा नं. ७	२०००	ऐलानी	प्रस्तावित

(घ) वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना

१. जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र विपद् व्यवस्थापन

- विपद् तथा प्रकोपको अग्रिम जानकारी दिने उपकरणको व्यवस्था गर्ने
- प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी तयारी कक्षा संचालन गर्ने
- विपद् व्यवस्थापन नीति निर्माण गर्ने
- विपद्का बेला जम्मा हुनका लागि सामुदायिक भवनको निर्माण गर्ने
- विपद्का बेलामा प्रयोग हुने उपकरण तथा स्वास्थ्य सामग्रीको अग्रिम व्यवस्था गर्ने
- प्राथमिक स्वास्थ्य चौकीको स्तरोन्नति गनै तथा भौतिक पूर्वाधारहरूको व्यवस्था गर्ने

अनुसूची ४- आवधिक योजना तयारीको माइन्यूटिङ्ग, प्रस्तुतीकरण तथा वडा भेलामा उपस्थिति र तस्वीरहरू

Page 1

आज मिति २०७७ साल चैत्र ०८ गतेका दिन यस बैजनाथ गाउँपालिका १ नं. वडा पिपरानी गाउँका वडा अध्यक्ष श्री रुप बहादुर महत ज्यूको अध्यक्षता तथा वडा सदस्यहरू, समाजसेवी, संघसंस्थाका प्रतिनिधि, शिक्षक, पत्रकार हरूको उपस्थितिमा बैजनाथ गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माण सम्बन्धी वडा स्तरीय परामर्श मोक्ष छलफल कार्यक्रम सम्पन्न गरियो।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम, थर	संघसंस्था	फोन नं.	हस्ताक्षर
१	रुप बहादुर महत	वडा अध्यक्ष	९८४८०२१८८६	[illegible]
२	संगीता सुनार	वडा सदस्य	९८४८८२४१९६६	[illegible]
३	भरपरी थारु	,, ,,		
४	काली कोइला बुढा	,, ,,		काली
५	गोरख बहादुर बढा	,, ,,		
६	मान सिंह कुँवर	बैजनाथ-१	९८४८२०५३२४१	[illegible]
७	तिलक पा. राना	,, ,,	९८४८०९१८७६	[illegible]
८	प्रकाश शाही	,, ,,	९८६८१२४१४८	[illegible]
९	भूपाल शर्मा	,, ,,	९८४८२३९२८	[illegible]
१०	सर्कराज खत्री	,, ,,	9842685394	[illegible]
११	रविन्द्र के. बराला	,, ,,	9803559036	[illegible]
१२	सिद्धु ओली	,,	9848202099	[illegible]
१३	लौता ब. शाही	,, ,,	9866727760	[illegible]
१४	जय नन्द बुढा		9848188670	[illegible]
१५	भीम ब. खड्का		9848201302	गाम्रा देना
१६	धार्सादेवि रावल	,, — ,,	9868022741	[illegible]
१७	नवीन के.सी.	श्री जनजागरण मा.वि. (प्र.अ.)	9869161505	[illegible]
१८	तिलक बं. खत्री	श्री बारा युवा क्लब	9848019840	[illegible]
१९	तुल ब. खत्री	,, ,,	९८६८३५२८७	[illegible]
२०	विष्णु शाही	श्री एकाईल्याक ई.ह.	९८६८२९४९२४४	[illegible]
२१	फागुन चौधरी		९८४८०४४०८	[illegible]
२२	मन कु. चन्द		9846891700	[illegible]
२३	रेशमीसरा सुनार	बियातकृपाण पत्रकार पत्र	९८४८४८४६८८	[illegible]

क्र.सं	नाम थर	संघ संस्था	फोन नं.	हस्ताक्षर
२४	राज बं. चौधरी	बमजालेकी	९८४८९२२०४२	
२५	विष्णु रावल	,,	9814559514	
२६	गोपीलाल चौधरी	बैजनाथ ९	९८४८३६२४९३	
२७	धनभक्त क्षत्री	सिपपुरी उपभोक्ता	९८५८०२६३६५	
२८	[illegible]			
२९	ज्ञानेन्द्र जङ्ग शाह	बैजनाथ-९ गामर	९८६४६८४६६	
३०	राम विलास थारु	,, -९ च्पामा	९८००५०६९३३	
३१	कपिल भद्र शाह	बैजनाथ-९ गामर	९८४८९२९५५६	
३२	विष्णु रावल	,, ,, ,,	९८४४८०३९७७	
३३	नारायण वली	बैजनाथ-९ गामर	९८४८२२३२२१	
३४	कृष्ण चौधरी	,,	९८५४०४६२९६	
३५	अमर ...	बैजनाथ-९ पकुवा	९८६८८३९९३३	
३६	नन्द वीर शाही	बैजनाथ-९	९८४४८०३०८०	
३७	पेरीस कुंगाना	का.न.पा. काठमाडौं	९८६३०३६०८६	
३८	विष्णु देव अधिकारी	काठमाडौं	९८५१००४६०६	
३९	खड्क बहादुर रावल	RAPID-Nepal	९८४१२९८३९३	
४०	बविता सिंह	स्याक नेपाल	९८४४८०९२५८	
४१	सरस्वती बुढा	बैजनाथ-९	9848199959	
४२	नन्दा योगी	बैजनाथ-९ बाँके	९८४८८६६९८२	
४३	भिमब. चौधरी	,, ९ -	९८४८९३९४५२	

आज मिति २०७७ साल चैत १० गते मंगलबारका दिन यस बैजनाथ गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणकालागि गा.पा. को वडा नं. २ को कार्यालय डिगियामा यस वडाका वडाध्यक्ष श्री प्रेम बहादुर थापाको अध्यक्षतामा वडा जनप्रतिनिधिहरू, वडा सचिव, विभिन्न राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी शिक्षाविद्, स्वास्थ्यविद्, नागरिक अगुवा, पत्रकार, महिला, दलित, जनजाति, पिछडावर्ग, तथा आम जनसमुदायको सहभागिता मा परामर्शदाता संस्थाको विज्ञहरूले प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक सल्लाह, सुझाव तथा तथ्याङ्कहरू संकलन गरियो ।

उपस्थिति

नाम	पद	ठेगाना	हस्ताक्षर
१. श्री प्रेमबहादुर थापा	वडाध्यक्ष	–	
२. श्री बखत बहादुर सिंह	गाभी सा.ब.इ. अध्यक्ष	–	[signature]
३. श्री खड्क बहादुर हल्लेल	समाजसेवी	–	[signature]
४. श्री प्रेम बहादुर राना क्षेत्री	सर्वसाधारण	–	[signature]
५. श्री लल्लुराम ठाकुर	राजनीतिक दलका प्रतिनिधि	–	[signature]
६. श्री बम बहादुर थापा	सर्वसाधारण	–	[signature]
७. श्री बुद्धि थारु	अखण्ड प्रतिनिधि	–	
८. श्री केशव थारु	सर्वसाधारण	.	[signature]
९. श्री खड्ग बहादुर रजाली थापामगर	समाजसेवी	–	[signature]
१०. श्री लाल कुमारी रोकाया क्षेत्री	क्रियाशील म.सा.ब. अध्यक्ष		[signature]
११. श्री मान बहादुर थारु	सरस्वती प्रा.वि. व्य.स. अध्यक्ष	–	मानबहादुर
१२. श्री गंडकला परियार	राजनीतिक दल प्रतिनिधि		[signature]
१३. श्री तुलसी कुमारी थापामगर	सहकारी (नवकिरण) सदस्य	–	[signature]

१४. श्री बगौ थारु - समाजसेवी - बगौ थारु
१५. श्री विरमा पौडेल - समाजसेवी - [signature]
१६. श्री भेद प्रसाद आचार्य - अपाङ्गता (अध्यक्ष) - [signature]
१७. श्री तारा केशर शर्मा - राजनीतिक दल प्रतिनिधि - [signature]
१८. श्री भद्र बहादुर सुनार - समाजसेवी - [signature]
१९. श्री पदम बहादुर रानाक्षेत्री - विद्यालय व्य.स. अध्यक्ष - [signature]
२०. श्री राम बहादुर रानाक्षेत्री - शिक्षाविद् - [signature]
२१. श्री टिका घर्ती - वडा कर्मचारी - [signature]
२२. श्री बिर बहादुर रावत - वडा कर्मचारी - [signature]
२३. श्री प्रेम बहादुर चन्द - समाजसेवी - [signature]

आज मिति २०७७/ ११ / ३ गते बैजनाथ गाउँपालिका, वडा नं. ३ का वडाध्यक्ष श्री ....रामचरण.....थारु.....ज्यू................ को अध्यक्षतामा सरस्वती प्रा.वि. बेलहा मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित	हस्ताक्षर
१	रामचरण थारु	अध्यक्ष	
२	पदमा रोकाया	वा.शि. सदस्य	[illegible]
३	अम्मर बहादुर शाह	सहकार (अध्यक्ष)	[illegible]
४	केवल प्रसाद शर्मा	नागरिक अगुवा	[illegible]
५	महेन्द्र थारु	नागरिक अगुवा	[illegible]
६	भागीराम थारु	वडा सदस्य	[illegible]
७	सागर घोघरे	सर्वसाधारण	[illegible]
८	बाबु घोघरे	सर्वसाधारण	[illegible]
९	कुल बहादुर शाही	नागरिक अगुवा	[illegible]
१०	कुलदीप कुमार	सर्वसाधारण	कुलदीप
११	मनरखु थारु	सर्वसाधारण	[illegible]
१२	मान बहादुर बुढा	,,	मानब. बु
१३	पूर्ण ब० बुढा	ग्रा० अधिकारी मं.वि.	[illegible]
१४	नविन प्रसाद उपाध्याय	अध्यक्ष नागरिक समाज	[illegible]
१५	पार्वती सिंह ठकुरी	प्र.अ. नेपाल रा० प्रा.वि.	[illegible]
१६	पृथ्वी रनजा	सरस्वती आ.वि. बेलहा	पृथ्वी
१७	यमुना शाही	अमर ज्योती प्रा.वि.	[illegible]
१८	पवित्रा देवकोटा	[illegible]	पवित्रा
१९	भिम ब० थापा	[illegible] अध्यक्ष	[illegible]

आज मिति २०७७/ १२ / १२ गते बैजनाथ गाउँपालिका, वडा नं. ४ का वडाध्यक्ष श्री ......काली बहादुर सिंह...................... को अध्यक्षतामा ४नं. वडा कार्यालयमा मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित	हस्ताक्षर
१	श्री काली बहादुर सिंह	वडा अध्यक्ष	[signature]
२	श्री तिलक खत्री	वडा सचिव	[signature]
३	श्री बालकृष्ण आचार्य	वडा सदस्य	[signature]
४	श्री मनमाया सुनार	,,	[signature]
५	श्री प्रेम बहादुर शाही	ने.का. प्रतिनिधी	[signature]
६	श्री शंकर प्र. शर्मा	शिक्षक, समाजसेवी का.वि.	[signature]
७	श्री मुकुन्द खड्का	शिक्षक, नेपाल ई.मा.	[signature]
८	श्री बेचन भाट	[illegible]	
९	श्री जनक राम ज्ञवाली	विवेकशील साझा पार्टी [illegible]	[signature]
१०	श्री नारायण देव गिरी	स्वयम्	[signature]
११	श्री गौरी [illegible]	[illegible] श्री थापमरे [illegible]	[signature]
१२	प्रकाश शाह	विद्यालय डाइनामिक ई.बो. स्कूल	[signature]
१३	पुष्करदेव वली	सारा डाँफे महाप्रतेस्था [illegible] सचिव	[signature]
१४	गुञ्ज बहादुर के.सी.	श्री वि.पि. मा.वि.	[signature]
१५	बल बहादुर खत्री	श्री ने.रा.मा.वि.	[signature]
१६	रवीन्द्र [illegible]	शान्तीमल्ल चौध	[signature]
१७	देवराम [illegible]	[illegible]	[signature]
१८	उमेश सुवेदी	,, ,,	[signature]
१९	राजेन्द्र [illegible]	[illegible] (जिनचार) [illegible]	[signature]

२०	गौरीकला	बैरवा	[signature]
२१	चित्र बहादुर बुढा	संविधान सभा पू.स.	[signature]
२२	हेम राज बिष्ट	खेलकुद /युवा क्लब	[signature]
२३	यशव खपतरी	समाजसेवी	[signature]
२४	गोरख ब. बुढा	संविधान सभा प्रि.वि.	[signature]
२५	ओप ब. घर्ती	समाज सेवी	[signature]
२६	सहदेव थापा	,,	[signature]
२७	कर्ण ब. थापा	,,	[signature]
२८	बलिराम थापा	अगुवा कृषक	बलीराम
२९	मोहन थापा	समाज सेवि	[signature]
३०	मुनी बुढा	,, ,,	[signature]
३१	सुनिता शाही [illegible]	समाज सेवी	[signature]
३२	कृष्णा सार्की	वडा सदस्य	[signature]
३३	लक्ष्मी कामी	समाज सेवी	[signature]
३४	काला बहादुर खड्का	,, ,,	[signature]
३५			
३६			
३७			
३८			
३९			
४०			
४१			
४२			
४३			

आज मिति २०७७/ ५२ / १२ गते बैजनाथ गाउँपालिका, वडा नं. ४ का वडाध्यक्ष श्री ......काली बहादुर सिंह...... को अध्यक्षतामा ४ नं. वडा कार्यालयमा मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित	हस्ताक्षर
१	श्री काली बहादुर सिंह	वडा अध्यक्ष	
२	श्री तिलक रका	वडा सचिव	
३	श्री बालकृष्ण आचार्य	वडा सदस्य	
४	श्री मनमाया सुनार	"	
५	श्री प्रेम बहादुर शाही	ने.का. प्रतिनिधी	
६	श्री शंकर प्र. शर्मा	शिक्षक, समाजसेवी का.पि.	
७	श्री मुकुन्द खड्का	शिक्षक, नेपाल ई.मि.	
८	श्री बेचन शाह	सहभागी	
९	श्री जनक राम राना	विवेकशील साझा पार्टी	
१०	श्री नारायण देव गिरी	स्वतन्त्र	
११	श्री गोरी नानन्द	हि. श्री थापमुरे	
१२	प्रकाश शाह	विद्यालय डाइनामिक ई.मि. स्कूल	
१३	पुष्करदेव बल्ली	दारा डाँफे मह्याबर्देश. सचिव	
१४	गुन्जा बहादुर के.सी.	श्री त्रि.चि. मा.वि.	
१५	बल बहादुर रका	श्री ने.रा.मा.वि.	
१६	रवीन्द्र रहेमन	शान्तिमल पंच	
१७	रेहाम गुरुङ	साहेबाल पंचे	
१८	उमेश सुवेदी	" "	
१९	राजेन्द्र भंडारी	वमलपाडा (गैचार) जन ई. सि. मि.	

२०	श्री सुनिता थापा	।	[illegible]
२१	श्री स्वास्तिका थापा		[illegible]
२२	श्री रुपनी थापा		[illegible]
२३	श्री राम खेलावन थापा	अध्यक्ष वि.व्य.स. (नगारी)	[illegible]
२४	जय ब. शाह		[illegible]
२५	युवराज घिमाल	आ.स्वा.सेवा केन्द्र प्रमुख	[illegible]
२६	श्री प्रेम दयाल थापा	वडा. थापा (कुलाम तिवार)	[illegible]
२७	तुल्सी राम खोलबाधि	मधुर म सामुदायिक वन.	[illegible]
२८	विपना जैसी	अपाङ्गता कल्याण सङ्घ	[illegible]
२९	रिजना बडे	जीविका कृषि सहकारी	[illegible]
३०	निरमाया कुमारी गुरुङ	प्रधान ई.भी. स्कुल	Nimaya
३१	कोपिला डकाल	नवपालवा ने. स. हेली	[illegible]
३२	विष्णुकान्त आचार्य	वि.पि.मा.वि. अध्यक्ष	[illegible]
३३	भानु प्रसाद केडेल		[illegible]
३४	केशव भाट		[illegible]
३५	निलकण्ठ ढकाल	अमर ज्योती कृ.व.न. संघ	[illegible]
३६	भैरु लाल थापा	नौलापुर गाउसमिति न.	[illegible]
३७	जीतबहादुर थापा		[illegible]
३८	भगवती शाह	नव प्रतिभा आमा	[illegible]
३९	रामकुमारी गुरुङ	का.पा. सदस्य	[illegible]
४०	इन्द्र बहादुर थकाली	सहकारी व्यवस्थापक जेनिन	[illegible]
४१	राम थापा थापा	वडा सदस्य	[illegible]
४२			
४३			

आज मिति २०७७/ ११ /१३ गते बैजनाथ गाउँपालिका, वडा नं. ५ का वडाध्यक्ष श्री ....मन बहादुर खत्री ज्यू....... को अध्यक्षतामा ...बैजनाथमा......... मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित	हस्ताक्षर
१	मन बहादुर खत्री	वडा अध्यक्ष	[illegible]
२	कुबेर बहादुर रिजाल	घरेलु उद्योग महासंघ	[illegible]
३	सेतुराम जैसी	—	[illegible]
४	[illegible]	—	[illegible]
५	धन बहादुर नेपाली	वडा सचिव वडा नं. ५	[illegible]
६	जनार्दन पौडेल?	वार्ड ५	[illegible]
७	नन्द बा० त्रिपाठी?	वार्ड ५	[illegible]
८	प्रेम बहादुर थापा	वार्ड नं. ५.	[illegible]
९	नर बहादुर विश्वकर्मा	[illegible]	[illegible]
१०	भक्ती थापा?	वडा नं. ५ [illegible]	[illegible]
११	[illegible]	[illegible]	[illegible]
१२	नगेन्द्र राज सुवेदी (प्र.अ.)	प्रभात मा.वि. [illegible]	[illegible]
१३	[illegible]	वडा नं ५	[illegible]
१४	[illegible]	" ५	[illegible]
१५	[illegible]	" ५	[illegible]
१६	[illegible]	" ५	[illegible]
१७	[illegible] थारु	" ५	[illegible]
१८	[illegible]	"	[illegible]
१९	प्रेम सुवेदी?	"	[illegible]

२०	कुकुम काली मगर	बैजनाथ ६	[signature]
२१	नारायण थारु	,, ६	[signature]
२२	लिल ब. नेपाली	,, ५	[signature]
२३	लक्ष्मी थारु	,, ५	[signature]
२४			
२५			
२६			
२७			
२८			
२९			
३०			
३१			
३२			
३३			
३४			
३५			
३६			
३७			
३८			
३९			
४०			
४१			
४२			
४३			

आज मिति २०७७/०४ /१४ गते बैजनाथ गाउँपालिका, वडा नं. ४ का वडाध्यक्ष श्री .....भद्र बहादुर.....बस्नेत...क्षेत्री.......... को अध्यक्षतामा समष्टि डि.बि.कन्सल्टेन्सी इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरु, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरु, नागरिक अगुवाहरु, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरु, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरु, समाजसेवी, शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित	हस्ताक्षर
१	भद्र बहादुर बस्नेत क्षेत्री	वडा अध्यक्ष	
२	शेरबहादुर रोकाया	व्यापारी/अगुवा नागरिक	[illegible]
३	तुलसा ~~मंगले~~ ज्ञवाली	समाजसेवी	
४	रामकुमार सुनार	समाजसेवी	
५	पहलमान बली	[illegible]	
६	प्रकाश थापा	~~[illegible]~~ [illegible]	
७	ओम [illegible]	अध्यक्ष [illegible]	
८	भीम अधिकारी	बजार व्यवस्थापन (अध्यक्ष)	
९	पृथ्वी बहादुर रावत	अध्यक्ष [illegible]	
१०	लोक बहादुर नेपाली	[illegible]	[illegible]
११	भानुभक्त [illegible]	वडा सदस्य	[illegible]
१२	मनोज कुमार शाह	आयुर्वेद [illegible]	[illegible]
१३	दयाराम थापा	वडा सदस्य	दयाराम
१४	लोहारी थापा	[illegible]	[illegible]
१५	रामप्रसाद	[illegible]	रामप्रसाद
१६	पुतली सुनार	वडा सदस्य	पुतली
१७	तुलसा [illegible]	[illegible]	तुलसा
१८	धनमाया पुन	--	धनमाया
१९	[illegible]	---	रती

२०	मिना वि.क.	स्थानीय स्वयंसेवी	मिना
२१	मिता सुनार	-״-	मिता सुनार
२२	पुतली हमाल	वडा सदस्य	[illegible]
२३	छोटे लाल [illegible]	समाजसेवी	[illegible]
२४	चक्र बहादुर रावल	" "	[illegible]
२५	अम्मर ब कठुवालक्षेत्री	" "	[illegible]
२६	[illegible]	" "	[illegible]
२७	धन बहादुर रावल	"	[illegible]
२८	प्रकाश चन्द्र चौधरी	[illegible] का.कि.	[illegible]
२९	वा.नं. ५	[illegible]	[illegible]
३०			
३१			
३२			
३३			
३४			
३५			
३६			
३७			
३८			
३९			
४०			
४१			
४२			
४३			

आज मिति २०७८/ ५ /१५ गते बैजनाथ गाउँपालिका, वडा नं. ६ का वडाध्यक्ष श्री ....छिदाराम....थारु.........को अध्यक्षतामा ..पैसारी.. वडाकार्यालय.. मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित	हस्ताक्षर
१	छितराम थारु	वडा अध्यक्ष	
२	खड्ग बहादुर सिंह	नागरिक अगुवा	
३	छबीलाल थारु	वडा सदस्य	
४	कौसिला उपाध्याय	वडा सदस्य (म)	कौसीला
५	सरस्वती चमार	वडा सदस्य (दलित)	सरस्वती
६	गोपाल थारु	वडा सदस्य	गोपाललाल
७	जीतेन्द्र लामीछाने	वडा सचिव	
८	लक्ष्मी राज जोशी	स्थानिय	
९	जयराज उपाध्याय	स्थानिय	
१०	लोकु चन्द	वि.व्य.स. अध्यक्ष	
११	महेश थारु	बरघर	महेश
१२	डिला शाही	श्री सूर्य ज्योती मा.वि. शिक्षक	
१३	करिश्मा थारु	सनराइज शाखा रहित बैंक	
१४	चन्द्रमान रोकाय	स्थानिय	
१५	नवराज भण्डारी	स्थानीय	
१६	भिम ब० बुढाथोकी	स्थानीय	
१७	दिनेश कुमार थारु	जानकी प्रा.उ.कृ.स.सं. अध्यक्ष	
१८	सुरेन्द्र कुमार लामिछाने	मा० पा० पैसारी	
१९	उमेश कुमार थारु	वडा स्तर अ० स० अध्यक्ष	

२०	देउता प्रे० धामी	पैजनी स्वा.पा. अध्यक्ष	[signature]
२१	सुदिप लामिछाने	स्थानिय	[signature]
२२	कृष्ण ब० शाही	जे०प्रा० शा० वि० व्य० स० अध्यक्ष	[signature]
२३	नेपाल थापा	स्थानिय	[signature]
२४	दिपेन्द्र थापा	[illegible]	[signature]
~~२५~~	~~भोपाल थापा~~	~~[illegible]~~	[signature]
२६	भानुभक्त जोशी	बैजनाथ गा.पा. - ०७	[signature]
२७	भोला कुमार मल्ल	" " ६	[signature]
२८	स्वरुप सिंह थापा	" " ६	[signature]
२९	बलिराम थापा	" " ६	[signature]
३०	जसमन सिंह थापा	९	[signature]
३१			
३२			
३३			
३४			
३५			
३६			
३७			
३८			
३९			
४०			
४१			
४२			
४३			

आज मिति २०७७/ १२/१४ गते बैजनाथ गाउँपालिका, वडा नं. ८ का वडाध्यक्ष श्री ....भगत...थारु....ज्यू.................. को अध्यक्षतामा .टि.टि.हेरिया.स्थान.. मा इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि., काठमाडौंका परामर्शदाताको अगुवाईमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू, नागरिक अगुवाहरू, टोल विकास समितिका प्रतिनिधिहरू, महिला, दलित, अल्पसंख्यकका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवी, शिक्षाविद् लगायत आम सर्वसाधारण जनताको उपस्थितिमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माणका लागि प्रारम्भिक वडा भेला गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

क्र.सं.	नाम	सम्बन्धित	हस्ताक्षर
१	भगत थारु	वडा अध्यक्ष	
२	शुक्र बहादुर रावत	वडा सदस्य	[illegible]
३	धिरेन्द्र सिंह ठकुरी	-"-	[illegible]
४	कृष्णा [illegible]	-"-"-	[illegible]
५	मेघ कुमार	कार्यपालिका सदस्य	[illegible]
६	बिमला सिंह थारु	जि.स.स. सदस्य	विमला
७	महावीर थारु	चाँदनी [illegible]	[illegible]
८	मनोज कुमार राणा	आयुर्वेद औषधालय	[illegible]
९	मिना खत्री	मेरी माउन्ट एकेडेमी	[illegible]
१०	रिता खत्री	श्रीमयश्री बागेश्वर [illegible] नि.मा. वि.	[illegible] ०७७/१२/१४
११	दिलमाया चौधरी	महिला दाना किसान [illegible]	[illegible]
१२	हरिमाया चौधरी	ज्योति कृषि सहकारी सं.लि.	[illegible]
१३	किशन थारु	शंकर मा.वि. [illegible]	[illegible]
१४	मुहम्मद इन्नुश खाँ	शंकर मा.वि. चपरा [illegible]	[illegible]
१५	मेघ बहादुर कुमार	बैजनाथ गा.पा. कार्यपालिका सदस्य	[illegible]
१६	विमला सिंह थारु	जि.समन्वय स. सदस्य	विमला
१७	करुणा माया गुरुङ		[illegible]
१८	भुपेन्द्र जंग शाह	दुर्गा उ.मा.वि. विपरी	[illegible]
१९			
२०	निर्मल/रोकाया	सामाजिक [illegible] कृषि सहकारी	[illegible]
२१			

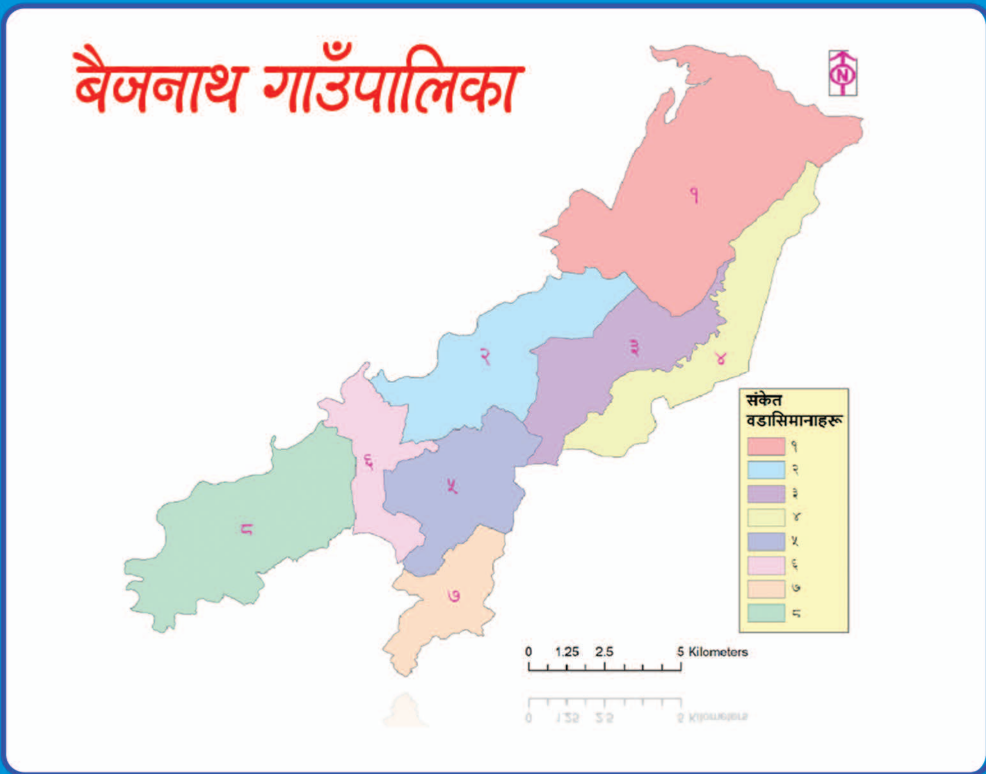

बैजनाथ गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
रामपुर, बाँके
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

सम्पर्क फोन : ९८५८०६६७५१, ९८५८०२४२५१
ईमेल : baijanathrumun@gmail.com, nfo@baijanathmun.gov.np